

b L. 10. De statu
homi.

c 14. De statu
homi.

d 135. De verbis
signifi.

L. 2. d. ult. De
usu & habit.
L. 3. d. sed quod.
De penu leg.
L. 6. d. 1. De his
de iei vte d. ad.

*h. si libertus.
De fur.*

*i. L. non dubi-
to. l. i. De
cap. & postli-
tetur.*

h. l. 3. c. de notat.

teneri, si quid deiecerint, vel effuderint. Paulus^h verò respōdit; si libertus patro-
no, vel cliens, furtū fecerit, furti actionem non nasci. Nempe domestica suorum 28
furta illa leuiora paterfa. domi castigabat. Sed huius maximè loci est Proculi re-
sponsum, quod in Pandectis extat his verbis; Clientes nostros intelligimus libe- 29
ros esse, etiam si neque autoritate, neq; dignitate, neque viribus nobis pares sunt:
sicuri liber est Populus, in cuius fœdere comprehensum est, vt alterius Populi, ve-
luti Rom. maiestatem comiter conseruaret. Ne in Pandectis hæreamus; Gordia-
nus quoque Imp. clientium meminit: & significat, patronos ab ijs nō solitos exi-
gere quod deberent. Nam cum diceret, delegatione rite facta, nouationis causa, 30
aliquem omnino liberari, adiecit: Frustra vereris, ne ideo, quod quasi à cliente
non faciat exactionem creditor, ad te periculum redundet. Sanè lib. ii. Codicis
extat quædam Leonis Imp. constitutio; Vt nemo ad suum patrociniū suscipiat 31
rusticanos vel vicos eorum; vbi clientelæ quoque mentio fit. Sed eo tempore
clientelarum ratio degenerarat. Tum enim patroni à clientibus aliquid exigebāt 32
potius, quàm ijs quicquam darent. Tales clientelas in fraudem Reip. vel tributo-
rum contrahi Leo non patitur. Si quis (inquit) posthac in fraudem publicæ fun-
dationis ad patrociniū cuiuscunque conditionis confugerit; id quod nullam
habeat firmitatem, & qui contra publicam vtilitatem in clientelam suam susce-
pisse collatores detecti fuerint; nobiliores quidem centum librarum auri condem-
nationem subeant; mediocres fortunæ homines facultatū suarum amissio-
ne plectantur. Quo exemplo Romulus clientelas instituerit, quæ fuerit earum 33
conditio, quæ lex, quis vsus, & copiosè, & eleganter scripsit Dionysius. Patroni
suis clientibus non abutebantur vt seruis, sed vt pares filijs prospiciebant. Eos
tuebantur, in iudicijs defendebant, ijs explicabant vsum commerciorum, & lu-
ris, legumque sententiam. Contrà, suis patronis clientes obsequiebantur; com-
municabant etiam suas opes, si aut pauperes patroni essent ab hostibus redimen-
di, aut ijs suas elocare filias nuptiæ tradere vellent. Contra patronos testimonij
dictio clientibus non erat. Sed nec contra eos institueri accusationem pote-
rant. Alioqui Dijs inferis deuoebantur, & proditionis erant rei. Porro ius clien- 34
telarum non personale (vrit loquar) fuisse, sed gentilicium, & in agnatos genti-
læ sue transferi solitum, ex orationibus Ciceronis pro Plancio, & Roscio Ameri-
no, & contra Verrem licet colligere. Possemus & huc referre ius & vsum applica- 35
tionis, cum quis peregrinus sese alicui veluti in clientelam dabat. Cicero lib. i. de
Orat. narrat; cum quis Romam in exilium venisset, & se ad aliquem quasi patro- 36
num applicuisset, intestatoque esset mortuus, ius applicationis, quod antea ob-
scurum & ignotum erat, pæfactum in iudicio Centumuirali & illustratum esse
à patrono. Nam & apud Athenienses non dissimilis mos fuit applicationis & 37
clientelæ. Iubebantur enim quicuius non erant, aliquem *περοδοῦναι* (patronum)
deligere, in cuius veluti clientela essent, & sine cuius autoritate ne iudicium qui-
dem subire possent. Quod & Aristoteles lib. 3. Politic. attingit. Hucque pertinet
& illud Terentij; Applicat ad Chrysidis patrem se, Quod & alio loco me olim an-
notasse memini. Porro & ad Romuli clientelas quidam eruditi hoc seculo viri; 8
retulerunt ea, quæ nunc vocantur Feuda. Et sanè si personas conseras, multa simi-
lia sunt, Sed in rebus multa dissimilia. Ad Alexandrum Seuerum Imp. eorum ori- 39
ginem aptius aliquis referret; quem Lampridius scribit prædia, quæ de hostibus
capta essent, donauisse limitaneis ducibus & militibus, vt hæredum quoque ita
essent, si & ipsi militarent.

Non Romulum modò Leges tulisse, sed & sequentes Reges ait Pompo 40
nius noster. Ac Numia quidem multas tulit de suis sacris, suaque religione. Sed
eas non moramur. Tulit & alias nonnullas de rebus ciuilibus. Sed eas ipsam iam
superius commemorauimus. Quas eius successor Tullus Hostilius tulit, dicere 41
vix possum: nisi si eam commemorem, quam sui regni anno quinto, qui fuit ab
Vibe condita octogessimus tertius, propter illos Horatios Tergeminos tulit, vt
quibus tres essent liberi, patria daretur potestas sine sumptu vel onere educatio-
nis: saltē enim liberis vsq; ad pubertatem alimenta ex publico dabantur. Hanc
legem

- 42 legem commemorat Dionysius lib. 3. & suo quoque tempore, hoc est, annis plusquam sexcentis & quinquaginta postquam ædita fuit, obseruatam fuisse testatur. Loquens enim de pugna victoriaque illa Tergetinorum, *ἐστὶ (inquit) ναὶ νόμος δι' ἐκείνην χαρμὴν τὸ πάθος, ὃ καὶ εἰς τὰς χεῖρας ἐκείνων, οἷον γίνονται τριδύμου παῖδες, ἐν τῷ δημοσίῳ τῶν*
- 43 *τρεφῶν τὸν παῖδα μὴ χορηγεῖσθαι μέχρι ἄβου.* Posterioribus deinde seculis ius hoc triū liberorum apud Romanos magis etiam auctum est: adeo ut Plinius ad Traianum scribat; exprimere se non posse quantum sibi gaudium attulerit, quod eo dignus visus esset. Seruij Tullij Leges quinquaginta de fœderibus, de contractibus, & in-
- 44 iurijs desideramus. Dionysius appellat *νόμος συνωνυμῶν, καὶ τῶν περὶ τὴν συμβολαίαν, καὶ ἀδελφικῶν.* Cornelius Tacitus lib. 3. ait, quasdam Leges à Tullo & Anco repperas esse. sed Seruium Tullium, præcipuum fuisse Legum sanctorem, quis etiam
- 45 Reges obtemperarent. Nos verò eas desideramus. Vtinam saltem ænea illa columna, quæ adhuc tempore Augusti extabat in templo Dianæ in monte Auen-
- 46 tino, in quam Leges illæ *συνωνυμῶν* (contractuum) in sculp̃æ erant, reperiti aliquando possit. Imò verò in lucem aliquando redeat ille Papirij vetustissimi Iurisci consulti liber atque codex, qui leges omnes Regias continebat, & Vrbæ à Gal-
lis incensa mirabiliter conseruatus, Pomponij adhuc nostri tempore superstes erat. Hæc veluti Pandectas Legum Regiarum, siue Codicem Constitutionum, utinam nancisci aliquando possimus. Certè studiosè perquirere nō desinemus.
- 47 Legis Regiæ, quæ de Principis imperio ferebatur, & qua Populus in eum omnem suam potestatē conferebat, meminit Vlpianus item quæ Iustinianus ^m qui & alio loco antiquam eam legem fuisse ait. atque eam ipsam videtur Legem imperij
- 48 appellare. Alexander Seuerus Imp. qua solennibus iuris Imperatorem esse solu-
- 49 tum ait: quod etiam intelligi potest ex fragmento cuiusdam ænæ tabulæ nuper Romæ in Cælio inuenta, cui inscripta est pars Legis Regiæ de Imperio Vespasia-
- 50 ni. Sed & Marcellus, meminit cuiusdam Legis Regiæ, quæ vetabat; mulierem, si
- 51 si prægnans esset mortua, humari, antequam partus ei excidatur & cum, qui contra fecisset, videri spem animantis cum grauida peremisse. Fuit quidem post Re-
- 52 ges exactos valde odiosum Romæ nomen Regis; Reges tamen aliquando etiam
- 53 dicti sunt posteriores Cæsares & Imperatores: sicuti & Roma ipsa Vrbis
- 54 Regia dicta est. Itaque & constitutiones Principum appellari possunt Leges Regiæ.

*l. l. 1. de constit. Princip.
m. d. quod Princip. Instit. de iur. Nat. Gen. & Civ.
n. l. 1. d. sed & hoc. C. de ver. iur. enuc.
o. l. 3. C. de restit. p. l. 2. de mort. infer.*

C MICH.

MICH. HOSPITALIO SENATORI CANCELLARIO

QVE, ET FRAN. DE LAVBESPINIO PRAE-

fecto Biturigum, Iuriscoss. Franciscus

Balduinus SAL.

Decemuiros ego Romanos, optimarum Legum autores eorumq; XII. Tabulas cum studiose perquirem, duos esse vos viros statim (vt ingenue loquar) cogitavi, eorum qui prudentiam reddere nobis, & in constituenda Rep. exemplum expressum referre possitis. Cur enim Decemuiros Duumuiroi assequi non possint? Sed illorū tamen de Iure Ciuili iudicia mittere ad vos omnia si potuissē, minimē dubito, quin studium in eo genere meum vobis vehementer gratum fuisset. Id omnino praeſtare cū hoc tempore, vt vellem, non poſſim; aliquam ſaltem eius meae voluntatis ſignificationem vt ederem, multae me grauesq; cauſae commouerunt; multo etiam magis, vobis vt inſcriberem. nam & ignorare vos nolum, meminisse nos, noſtra haec Iuris Ciuilis ſtudia, quibus tam fauetis liberaliter, eſſe vobis, vt ſunt, & cordi & curae. Eſſe autem tam valde, & illius Antiquitatis memoriam tam eſſe vobis gratam, certuſum, vt has duodecim Tabularum quaeſcunq; reliquias, laceras etiam, & à nobis nondum aut dedolatas ſatis, aut perpolitas, vobis nunc offerre non dubitārim. Nam & ex naufragio ſuperſtites veluti tabulas, & tanquam ex parietinis fragmenta, ſtudioſe colligere me, videris; & ego non meae modo in hoc genere voluntatis, ſed & obſeruantiae erga vos meae, deq; veſtro in Remp. & Iuris prudentiam fauore atque iudicio, exiſtimationis teſtimonium aliquod extare non reſuſo: neq; diſſimulo eſſe cur gratuler cū huic noſtrae academiæ, tum verò vniuerſae Biturigum Reip. quae non modo qualem & optabat, & haec tempora requirebant, nobiliſſimam Principem, Margaritam alteram, recepit; ſed & (quod imprimis optandum erat) eius vos conſilijs optimis adiunctos eſſe videat; apud eam tantum vt poſſitis quantū poſſe vos, & illius de veſtra virtute perpetuum iudicium voluit, & ſapientia fideſq; veſtra promeretur; & iuris prudentia ipſa, quae ſuis erga vos, & veſtris erga ſe meritis atque officijs iam pridem vobis coniunctiſſima eſt, deſiderare videbatur. Ex Schola Biturigum, Idibus Iunij, 1550.

FRANCISCI BALDVI- NI IVRISCONSULTI LIBER

SECVNDVS IN LEGES XII. TAB.

27

1. Regibus exactis regia leges exoleuerunt.
2. Brutus libertatis R. vindex legem ad populum tulit de abolendis Regijs legibus.
3. Romuli leges cur sublatae non sint?
4. Numa leges de Religione populus R. retinebat.
5. Seruij Tullij leges de contractibus, à Superbo aboli-
tas, restituit populus.
6. Crescente urbe creuerunt Leges.
7. Sub Patriciorum imperio populus iactatus annis LX.
8. C. Terentius trib. pleb. primus consulare imperium
certis legibus circumscribere tentat.
9. V III. anni super inuenda legum ferendarum ra-
tione absumpti.
10. T. Romulus Consul, à Populo cur multatus?
11. Consulibus olim solis ius erat multam indicere.
12. Multa in contumaces, 2. bonium, 30. ouium.
13. Lex Aterina siue Tarpeia, quanti rum oues tum bo-
ues aestimauerit?
14. 19. Multa veteris multa super sunt adhuc vestigia.
15. Multa dicenda ius quibus datur?
16. Multarum modus Principum scriptis definitus, &
num. 21.
17. Semis aurei LX. coronati sunt.
18. Vincti tres auri XXX. coronati sunt.
20. Multae grauioribus criminibus non competunt.
22. Appij Caci filia 25. milibus aëris, id est, 250. bobus cur
multata?
23. De legibus in commune scribendis Consules ad Se-
natum referunt.
24. 55. T. Romulus, primus fuit, qui legum petendarum
caussa legatos in Græciam mittendos censuit.
25. T. Romulo cum Patres cum plebs assentiuntur.
26. Athenas bello Persico deletas instaurauit Themis-
tocles.
27. Solonis Tabule in publico Athenarum incendio con-
flagrate: earundem præstantia; num. 44. atq;
ad eas præcipue describendas missi Romanorum
legati; num. 45.
28. Legati in Græciam petendarum Legum causa mis-
si qui?
29. Atheniensium Legati olim Romam missi qui?
30. In magnam Græciam quoq; Legum causa missi le-
gati.
31. Seruio Tullio regnante Rome, Pythagoras floruit in
magna Græcia.
32. Locri iura Zaleuci, Thurij Charonda leges serua-
bant.
33. Tarentum à Lacedæmonijs conditum; ibi Archita
floruit.
34. 36. Massilia Senatum habuit olim 600. virorum cla-
riss.
35. Massiliensium olim leges, more Ionica, publice propo-
sita fuerunt.
37. Athenis, cum eo legati Romanorum legum causa
mitterentur, præfuit Pericles.
38. Athene bello Peloponnesiaco attrite.
39. Themistocles quo turpitudinis prolapsus.
40. 41. Athene olim totius Græciæ veluti Schola quædam,
& honeste politica exemplar.
42. Acheorum Resp. qualis?
43. Arcopagitarum auctoritas, ex Ephialtis seditione co-
cussa, Cimonis virtute est conseruata.
46. Ex Tabulis Solonis Romani in suas quid retulerint?
47. De Atheniensium Legibus iudicium Isocratis.
48. De iisdem idem Romanorum iudicium.
49. Adrianus Atheniensibus Leges Atticas reddidit.
50. Triennium Romanorum legati in Græciæ legum per-
quirendarum causa insumpserunt.
51. Palestina tum præfuit EZras & Nehemias.
52. EZras & Nehemias vna cum Themistocle versaban-
tur in aula Artaxerxis Longimani.
53. 54. Appius Claudius Consul creandarum Decemviro-
rum auctor fuit Romanis.
56. Decemvirorum primum creatorum nomina.
57. Decemviri legibus componendis annum insumpserunt.
58. Hermodorum Ephesium philosophum exulem, Pom-
ponius auctorem, Plinius interpretem vocat XII.
Tabularum.
59. Leges XII. Tabularum quanto S. P. Q. Romani con-
sensu receptæ sint.
60. 61. 62. Dionysij Liniq; de præstantia XII. Tabu-
larum testimonia.
63. Appius Claudius secundo quoque anno mansit De-
cemvir.
64. Q. Fabius Vibulanus, ter antea Consul, secundo an-
no cum Ap. Claudio Decemvir creatus est.
65. In XII. Tabularum duabus posterioribus caput præ-
cipuum; ne plebei matrimonio cū Patricijs iun-
gerentur.
66. Decemviro rum apud Romanos olim non vñ genus.
67. Vt Athenienses Leges Solonis appellauerunt ægros sic
Romani suas vocauerunt Tabulas.
68. Tabularum appellatione quid veniat?
69. XII. Tabule verum ebore an ære fuerint?
70. Aëra Legum in Capitolio liquefacta sub coniuratio-
nem Catilin.
71. Tabule æneæ Romæ ex ade Fidei turbine cunisse post
cesum Cæsarem.
72. Tabularum ærearum temporibus Vespasiani con-
flagrauerunt 3000.
73. Mortis as incidendum legum diu durauit.
74. XII. Tabule primum pro Rosstris propositæ fuerunt,
& tandem in Capitolio asseruatae sunt; num. 75.
76. Diodori Siculi, id est, Augusti temporibus, XII. Tabu-
le pro Rosstris perdurarunt.
77. Cypriani ætate nondum expunctæ XII. Tabule.
78. XII. Tabularum ensemia & num. 80. si 82.
79. Legi appellatione diu solæ XII. Tabule significa-
bantur; vt Vrbis Roma.
83. 84. Pueri Romæ olim XI. Tabulas memorie man-
dabant.
85. Leges carminibus olim describebantur, atq; cantil-
labantur.
86. Leges vnde Νέμοι appellatae?
87. 88. Leges XII. Tabularum an æsunt, quas Cicero li-
bris suis de LL. descripsit?

89. *Præter Romæ creatus annis post XII. Tabulas plusquam 80.*
90. *XII. Tabularum interpretes quoque intercederunt.*
91. *M. Varro in libro de lingua Latina citat XII. Tabularum interpretes.*
92. *Sex Aelius antiquiss. XII. Tabularum interpretes; vt & M. Porcius Cato.*
93. *Regula Catoniana vnde edita?*
94. *Catonis distinctio de stipulationibus facti diuidui, vel indiuidui vnde sumpta?*
95. 96. 97. *Seruius Sulpit. & Labeo, & Caius, XII. Tabul. interpretes.*
98. *Sexti Pompeij Festi libros de verborum veterum significatione dilaceravit Pont. Paul. 11.*
99. *De antiquis veterum Legibus nihil temere pronunciandum, eiusque rei exemplum, num. 100. 101.*
102. *Causæ coniectio quid?*
103. *Temporibus scripturarum XII. Tabularum ignotus fuit Romanis merides. & num. 104.*
105. 123. 124. 131. *Baldvinnus vnde istas XII. Tabularum reliquias, & quomodo collegit.*
106. 108. *Sine fontium Viri Ciuili cognitione nemo rectè Iurisprudentiam Romanam tractare potest.*
107. *De XII. Tabularum obscuritate conqueritur apud Gellium Fanninus.*
109. *Vetustissimi quoque Iurisconsulti fatentur nonnulla se tum XII. Tabularum, tum Edictorum verba non intelligere. & num. 110. 111.*
112. 114. 115. *Romana lingua asperitas sensim perpolita.*
113. *Polybius quando vixerit?*
116. *Romana lingua dialecti quatuor.*
117. *Prisca Romanorum lingua quæ? quæ item Media & Perfecta? num. 118. 119.*
120. *Pedem struit; Sarpuntur vineæ; Rupitias; portu, XII. Tabule quid appellent?*
121. *Volusius Metianus de valore Sestertij.*
122. *Sestertius pes quid?*
125. *Privati quam Publici iuræ ratio diligentius perquerenda.*
126. 127. 128. *Quarum rerum in iure questiones sint difficiliores.*
129. 130. *Decemviri cur de multis necessarijs & quotidianis casibus nihil statuerint.*

Itum est libro superiori de Romuli aliorumque Regum Rom. Legibus, ad patefaciendos, quos ferè vetustas obstruxerat, tenues illos quidem, sed primos tamen Iuris ciuilibus fontes. Regibus exactis regias Leges exoleuisse Lege Tribunitia. Pompeius noster ait. Nam Brutus Tribunus Celerum, Romanæ libertatis vindex, Legem ad Populum tulisse dicitur de abolendis Regijs Legibus. Sed eas demum tolli atque aboleri voluit, quæ ad mores regios, & stabiliendum regnum atque tyrannidem pertinebant. Cæterum Romuli Leges, quæ & Aristocraticæ magis erant quàm Regiæ, & omnium Curiarum suffragijs confirmatæ receptæque fuerant, minimè sublatæ sunt. Numæ quoque Leges de religione, tantum abest exactis Regibus vt exoleuerint, vt etiam magis cultæ atque in vsum reuocatæ sint. Sed & Leges à Seruio Tullio latas de contractibus, quas Superbus aboluerat, Populus Rom. liber restituit, rursusque edidit, quod & populares essent, & humanitatis æquitateque plenissimæ. Sed populus iam numerosior erat, & Vrbs maior, priuatarumque rerum plures difficultates, quàm vt tam paucæ, tamque tenues Leges satis essent ad iudicia regenda, iusque suum cuique dicendum. Populus itaque sub Imperio Patriciorum, incerto iure iactabatur, iactatusque est annis plus quàm sexaginta. Tandem aliquando tamen Patriciorum, ius pro suo arbitrio dicentium, tyrannidem non ferens, postulauit certam quandam & æquabilem iuris scripti formam: & quidem C. Terentilius Arsa Tribunus pleb. absentibus Consulibus rogationem ferre conatur, vt decem viri prudentissimi deligantur scribendis componendisque Legibus. Huic rogationi Consules & Patricij acriter repugnant, vix vt post octo tandem annos, post longas grauissimasque contentiones eo ventum sit, vt communis quædam iniretur Legum ferendarum ratio, cum quidem T. Romulus, qui paulò antè Cōsul fuerat, propterea, quæ in Tribunos & Plebem inimico animo acerbè gesserat, damnatus grauiusque multatus iudicio Populi fuisset: Consulque & Patricij hoc exemplo territi, sibi que metuentes, Plebi paulò obsequentiores fuere: ac primis Legem ferunt de iure & modo multarum, si quis magistratui non obtemperaret. cumque prius solis Consulibus ius esset multa modis dictus est, vt ad summum non nisi duo boues essent, & oues triginta. Commemoratur hanc Legem, & diu apud Romanos in vsum fuisse scribit Dionysius Halicarn. lib. 10. Apud Pompeium Festum & Gellium, duo boues, & oues triginta in hoc genere numerantur. Secuta est Lex Aterina, quam alij Tarpeiam vocant, quæ oues sin-

oues singulas assibus decem, boues verò cētēnis cōstituit, quò certior esset mul-
 14 *ratio.* Superfunt autem veteris illius Legis de iure & modo multarum, multa
 adhuc vestigia. Omitto quod Cicero lib. 3. de Legibus edicit in vniuersum, vt ma-
 gistratus nec obedientem & noxium ciuem, multa, vinclis, verberibus cōcreat.
 15 Noster Vlpianus ait; his dari multæ dicendæ ius, quibus publicum iudicium est;
 & non aliis, nisi hoc specialiter eis permissum sit. Paulus quoque respondit; si
 quis in ius vocatus non icrit, ex causâ, à competente iudice, multa, pro iurisdic-
 16 tione iudicis damnari. De modo verò multarū, extant Principum rescripta. Ara-
 17 dius enim & Honorius statuerunt, vt Proconsules multam indicere possent vs-
 18 que ad semisem auri; hoc est, circiter sexaginta aureos coronatos: alij verò spe-
 19 ciales iudices vsq; ad tres auri vncias, siue triginta aureos coronatos: quod pro-
 pē conuenit cum veteri multa triginta boum. postremò vt reliqui ordinarij ma-
 20 gistratus multam dicere possint vsq; ad duas vncias auri. Admonent autem; ad
 hanc Legem non pertinere grauiora crimina, quæ seuerius cōcreari debent. Sic
 21 Gratianus, Valentinianus, atque Theodosius rescripserunt; posse Præfectos Pæ-
 torio vsque ad quinquaginta libras auri multare, cum peccatum grauissimū est.
 22 Quid? quod etiam olim Romæ primo bello Punico Appij Cæci filia ob verbum
 improbum multata fuit 25. milibus æris, hoc est, ducētis & quinquaginta bobus?
 23 Post editam illam, quam dixi, de iure & modo multarum Legem, tandem
 Consules, quod Tribuni postulabant, ad Senatū referunt de Legibus in cōmu-
 ne scribendis. Rogatus quid sentiret T. Romulus, præter omnium opinionem,
 sententiam dixit; æquum esse quod Plebs postulabat: primūque censet Lega-
 24 tos & Athenas & in alias Græcorum vrbes eonominemittendos esse, qui opti-
 marum Legum exemplum peterent, quò magis certa aliqua Iuris forma describi
 componique posset. Placuit hæc Romulij sententia Patribus, si quæ secundum
 25 eam Senatūconsultum, quod Plebs quoque ipsa sciuit probauitque. Audiebant
 quidem Romani paulò antè, ingensam & deletam bello Persico fuisse urbem At-
 26 ticam: sed à Themistocle instauratam, statim coaluisse Legum suarum vinculo
 & nexu, non ignorabant: & licet in illo publico ciuitatis incendio cōflagrassent
 27 lignæ Tabulæ Legum Solonis: non intercidisse tamen Leges ipsas. Legati Rom.
 28 tres fuerunt, viri & prudentia & iudicio singulari, Sp. Posthumius Albus, A. Man-
 lius, & Seruius Sulpitius Camerinus, qui Cōsul erat cum primum Tribuni Legem
 rogationemque Terentilli perferre conati sunt. Miserunt aliquando Athenien-
 29 ses Romam de re non magna legatos tres philosophos, Carneadem Academicū,
 Diogenem Stoicum, & Critolaum Peripateticum. miratiq; sunt Romani eorum
 & sapientiam & eloquentiam. Sed Legatorum Rom. prudentiam & dignitatem
 magis admirati sunt Græci. Dionysius scribit missos quoq; Legatos in eas Græco-
 30 rum ciuitates, quæ in Italia erant: in ea nempe Italiæ parte, quæ quondam magna
 31 Græciâ dicta est, in qua, Seruio Tullio Romæ regnante, Pythagoras philosopha-
 batur. Nam & ea insignes habebat & Respublicas, & ciuitates, & Legislatores. Lo-
 32 cri seruabant sui Zaleuci Leges. Thurij Iura sui Charondæ, qui non multis ante
 Decemuiros annis vixit, Sed & vt omitram Brundisium & Crotonē: Tarentū à La-
 33 cædæmonijs conditum, eo tempore florebat: vbi & paulò post audita est Archi-
 ta præclara illa grauissimāq; oratio; Nullam capitaliorem pestem, quam corpo-
 ris voluptatem, hominibus à natura datam. Hinc enim patriæ proditiones nasci,
 hinc Rerum pub. euerisiones. & quid non malorum: Neq; dubium est, tam huma-
 niter eo tempore Tarenti exceptos esse Legatos Rom. quàm perfidè postea & ne-
 fariè violati quando fuisse dicuntur. Vellem, etiam Legati obiter Massiliam
 nauigassent. Habebat ea Senatū sexcentorum virorum clariss. Leges suas habe-
 34 bat Ionico more publicè propositas, quarum gloria reliquas ciuitates superabat,
 35 vt testis est Strabo lib. 4. Sed & Cicero ipse in Oratione pro Flacco ait; Massi-
 36 liam sic optimatum consilio gubernatam fuisse, vt eius instituta facilius laudare
 omnes possent, quàm imitari: additque, eius ciuitatis disciplinam atque graui-
 ratem non solum Græciæ, sed cunctis Gentibus anteponeendam esse. Sed Athe-
 nas præcipuè properabant Legati Rom. vt certè tum erat florentissima ciuitas
 37 Atheniensium, & sapientia virtuteque præstantè gubernatorem habebat Pericle
 C 3 & paulò

& paulò ante duces habuerat non minus excellentes Themistocle, Aristide, Clemonē; neq; sanè magis opportunè Romani Athenas venire potuerūt: qui si serius venissent, illum ciuitatis & Reip. florem, cuius imaginē Romā referrent, non vidissent. Nā paulò pōst ciuitas bello Peloponnesiaco attrita tā valde est, atq; dissipa-
 ta, vt pristinū decus nunquā deinde receperit. Cerrè præter ruinas & veluti tristes parietinas nihil vidissent. Neq; tamē dissimulo, iā tum, cū Legati Rom. venerunt, Atticam ciuitatē multis vitij laborasse, cū quidem belli periculo liberata, diuitijsq; affluens, delicijs indulgeret. Nam & scimus summū ipsum ducem Themistoclem, cuius virtute vidē repulsiq; Persæ fuerant, eò turpitudi-
 nis delapsū esse, vt per medium forum tanquā Sardanapalus quispiam, in euru nudus traheretur à quatuor nudis puellis. Sed hæc quorundam ciuium dissoluta mollities non effecerat, quin ipsum Reip. corpūs firmis adhuc & honestis institutis bene compactum foret, dignissimis ceret ijs, quæ imitarentur, quicunq; Remp. rectè constituere vellent. Quod quidem Pericles eleganter ostendit apud Thueydidem lib. 2. in ea Oratione, quæ inscribitur ἐπὶ ταφῆς Λέως (funeris oratio) ac disertè quidem ait: ciuitatem Atheniensem quodam veluti tum fuisse
 se scholam, quæ Græciam vniuersam erudiret: cuius mores alia ciuitates imitarentur: quæ nam videretur ad Leges alijs populis dandas: breuiter, quæ omnis honestæ politię vitium quoddam esset exemplar. quod & Isocrates in suo Panegyrico testatur. Ea igitur tum erat Atheniensium Resp. qualem postea fuisse
 Achæorū scribit Polybius lib. 2. Neque verò cum Pericle modò, sed & cum Areopagitis, qui tum Iudicijs grauiissimis præerant, de Rep. de iure, de legibus colloqui Rom. Legati potuerunt. Fuerat quidem paulò antè dignitas Areopagitarum attemptata, & concussa auctoritas, Plebem seditiosè commouente quodam Ephialte. Sed Cimonis virtute atque cōsilijs defensa conseruataque fuerat tota illa Areopagitica curiæ maiestas. Quid multis? Prostabant, lignæ illæ quidem, sed re-
 ligiosissimè cultæ atque conseruatæ Tabulæ Legum Solonis, centum ferè & quadraginta iam annorum vsu comprobatæ: quibus vel honestiores vel æquiores conscribi non posse, vel ad Remp. rectè constituendam meliores, prudentum omnium & de rebus rectè iudicantium sententia erat: & ad eas quidem præcipuè
 describendas missi erant Legati. Quid autem exijs in suas Tabulas Romani re-
 rulerint, suo postea loco intelligemus. Sed operæ precium fuerit nunc audire iudicium Isocratis de Atheniensium legibus: vt quid Romanos ad eas expectendas commoueret, omnes magis intelligant. Isocratis in suo Panathenæico in vniuersum loquentis de Atticis Legibus verba sunt hæc:

Οἷός τις μὲν, ἰκανόν τις τοῖς ῥητοῖσι μέλλουσι, καὶ φιλίῳσι συνιδίην. ἐπὶ ταῖς δικαίαις καὶ συμφέροις τε καὶ ἐφ' ἑαυτὸν οἷς ἐμολογούμενος, καὶ μέγα καὶ ἐπὶ ταῖς δίκαις μένους τοὺς περὶ τῶν κενυμένων ἐπιτηδεύοντάς τε, καὶ τοὺς περὶ τῶν ἰδιωτικῶν συμβολαίων, οἷς αὖτε ἐν αὐτοῖς περὶ τῶν καλῶν πολιτευομένων (Leges in tabulas quidem rerum publicæ quæ proposuerunt paucas, sed tales tamen quæ & satisfacerent & cognitu faciles essent ijs qui vti vellent: deinde iustas & viles, & inter se consistentes, & magis in hoc intentas, vt publica instituta præclara essent, quàm vt priuata commercia sine fraude fierent; quales esse decet in Rep. bene constituta.)

Si Græcorum, sua in re, testimonio fidem non habemus, perpetuum Romanorum iudicium aliud non fuisse facillè probabo. Arque vt omittam Paulum & Aemilium, Græciæ statum atque Respublicas constituentē, ipse Adrianus princeps sapientissimus, multis pōst annis, Atheniensibus, apud quos frequens erat, Narrat enim Eusebius in Chronicis, ijs iura composuisse ex Draconis, Solonis, reliquorumq; Græcorum Legislatorum libris. Sic Romani quod ab Atheniensibus primum sumpserant, ijs tandem reddiderunt.

Triennium in hac sua peregrinatione Rom. Legati consumpserunt. Itaque diligenter omnia considerasse, neque diu minus quàm diligenter, multasq; etiam alias ciuitates perlustrasse dubium non est. Quòd si in Palæstinam etiam trajicere voluissent, vidissent surgentē nouam Iudæorum ciuitatē, qui ex Persica seruitute reuerſi, magnis animis suam Remp. instaurabant; multa que fortassis quæ à Græcis

51 Græcis non audierant, didicissent Rom. Legati à clarissimis illis Iudæorum ducibus Ezra & Nehemia, qui non religione modò & pietate, sed & ciuili prudentia
52 summa præditi erant: multis etiam annis versati in aula Regis Persarum Darij, Artaxerxis Longimani cum ipso Themistocle. Sed domum redire cupiebant properabantque Legati.

Cùm igitur reuersi cum Atticis Legibus essent, instant Tribuni, vt aliquando scribendarum initium fiat. Tandem res ad Senatum refertur. In Senatu Patri-
cij in vtramque partem varias sententias dixere: alijs Remp. patrijs tantum suis
53 moribus, alijs scripto potius iure regendam esse contendentibus. Vicit Appij Claudij, qui Consul designatus erat, sententia, decem ex Senatoribus viros diligendos esse, qui & ex patrijs suis consuetudinibus, & Græcorum Legibus certam aliquà colligerent componerentque iuris perpetui formam: quod vbi Senatus Populusque probâset, omnes deinde Magistratus sequerentur in iudicando. Fit
54 in hanc sententiam Senatusconsultum. Centuriatis comitijs Decemviri creati sunt Ap. Claudius & T. Genutius, Cōsules alioqui designati, P. Sestius alter Con-
55 sulum prioris anni, ipsi tres Legati ex Græcia reuersi. His adiungitur T. Romu-
56 lius, qui mittendorum in Græciam Legatorum autor fuerat, Accedunt & alij tres grauiissimi Senatores, qui numerum implerent, L. Veturius, C. Iulius, & P. Curia-
tius, siue, vt apud Dionysium est, Horatius.

57 Hi Decemviri roto anno Legibus componendis operam dant. Horum vno in Pandectis loco apud Paulum, mentio fit, ^{d. l. 64. de eo quod. De donat. inter vir. & vxor.} cùm de quadam XII. Tab. Lege quereretur: ac Cicero quidem lib. 1. de Orato. ait: necesse esse, vt ij admodum prudentes fuerint: neque prudentiorem fuisse aut Solonem aut Lycurgum. Neque
58 tamen eos puduit in consilium etiam adhibere Hermodorum Ephesium philosophum, quem Ephesij ciuitate sua eiecerant, singularem eius virtutem non ferentes, coniurationeque facta, neminem virum bonum & frugi in sua feciuitate toleraturos. Autor est Strabo lib. 14. Hunc Hermodorum Pomponius noster ait autorem fuisse XII. Tab. Plinius verò lib. 34. interpretem vocat earum Legum, quas Decemviri ferebant.

Dictum est, quales quantique viri adhibiti sint componendis hisce Legibus. Quo verò studio, qua cura, religione & fide compositz eæ sint atque editæ, quo consensu Senatus Populi que Rom. receptæ, suffragijsque etiam Pontificum at-
59 que Augurum confirmatæ: denique Centuriatis comitijs vt perlatæ fuerint, equidem malo Dionysij Liuijque verbis, quàm meis commemorare. Dionysius lib. 10. inquit:

60 οὗτοι οἱ δέκα ἀνδρες συγγράψαντες νόμους ἐπέτετῶν ἐκ τῶν ἐθνικῶν νόμων καὶ παρὰ τῶν σφίσι περὶ αὐτοῖς ἀγρᾶν ἐν τῷ αἵματι, περὶ οὐκ ἅπασι τοῖς δέκα δέκτοισι τῶν βουλευμένων συνεπῶν, πόσα μὲν ἐχόμενοι ἐπαρῶντο σφίσι τῶν ἰδιωτῶν, καὶ πρὸς τῶν κοινῶν εὐαρεστούμενοι ἀπενομήσαντες τὰ γράφοντες, καὶ μέχρι πολλοῦ διετέλεσαν οὐ μόνον μετὰ τῶν ἀρίστων ἀνδρῶν συνεδρεύοντες, καὶ τὴν ἐπιβουλήν τε ποιοῦμενοι τῆς νομοθεσίας ἐξέτασιν, ἐπειδὴ ἡ ἀπορρίπτωσι αὐτοῖς ἐπαρῶντο τὰ γράφοντα ἔχειν, περὶ τῶν μὲν τῶν βασιλῶν συναναγκάζοντες, οὐθένος ἐστὶν μνησθῆναι τοῖς νόμοις, περὶ οὐδὲν μὲν περὶ αὐτῶν ἐκβύθηναι, ἐπειδὴ αὐτῶν διὰ μνησθῆναι ἐπὶ τῶν λοχίῳ ἐκκλησίᾳ, ἱερομνημόνων τε καὶ διωνυσίων καὶ τῶν ἀλλοτρῶν ἐπὶ τῶν παρὲν τῶν καὶ τὰ θάνατον, ἐξ ἧς καὶ μὲν, ἀνέδωκεν τοῖς λοχίοις τὰς ψήφους. ἐπὶ οὐδὲν μὲν καὶ τῶν δέκα τοῖς νόμοις, ὅσοι καὶ χαλκῶς ἐγγράφοντες αὐτοῖς, ἐρεψῆς ἐθεσύν ἐν ἀγορᾷ, τὸν ἐπιβουλεύσαντορ ἐκλέξαντο τὸ ποινὴν (Hi Decemviri leges conscriptas tum ex Græcorum iure; tum è patrijs cōsuetudinibus proposuerunt in XII. Tabulis cognoscendas cuilibet; ferrentes admoneri se à priuatis hominibus, & hoc agentes vt leges placerent omnibus: diuque consultauerunt cum Proceribus reuocantes ad exactissimum examen singulas. Vbi verò visæ sunt bene habere, primum Senatu coactò, nemine contradicente, Senatusconsultum de ijs fecerunt. deinde centuriatis Comitijs in præsentia Pontificum, augurum, aliorumque sacerdotum, à re diuina exorisi, calculos dederunt centurijs. tum plebiscito quoque confirmatas, & in æreas columnas incisas vna serie proposuerunt in loco fori maximè conspicio.)

Liuius autem lib. 3. Ingenti (inquit) hominum expectatione propositis decem
61 Tabulis, Populum ad concionem aduocauerunt: & quod bonum, faustum, foelixque Reip. ipsis, liberi que eorum esset, ire & legere Leges propositas iussit. Se, quantum decem hominum ingenijs prouideri poterit, omnibus summis

„ infimifq; iura æquaffe. Plus pollere multorum ingenia confiliaq; . Verſarent in
 „ animis ſecum vnam quancunque rem, agitarent deinde ſermonibus: atque in me-
 „ dium, quid in quaque re plus minufue eſſet, conferrent. Eas Leges habiturum
 „ Populum Rom. quas conſenſus omnium non iuſſiſſe latas magis, quàm tuſiſſe vi-
 „ deri poſſet. Cùm ad rumores hominum de vnoquoque Legum capite edito ſatis
 „ correctæ viderentur, Centuriatis comitijs decem Tabularum Leges perlatæ ſunt:
 „ qui nunc quoque in hoc immenſo aliarum ſuper alias acervatarum Legum cu-
 „ mulo, ſons omnis publici priuatiq; eſt iuris. Vulgatur deinde rumor, duas deſc. 62
 „ ſe Tabulas, quibus adiectis abſolui poſſet velut corpus omnis Romani iuris. Ea
 „ expectatio, cùm dies comitorum appropinquaret, deſiderium Decemuiros ite-
 „ rum creandi fecit. Hæc Liuius. Creati ergo ſunt ſecundo anno iterum Decemui-
 „ ri. Ex prioribus manſit Ap. Claudius. alij obſcuriores & partim etiam Plebei fuẽ 63
 „ re, præter vnum Q. Fabium Vibulanum, qui ter Conſul fuerat, virum ſingulari 64
 „ virtute & prudentia. Ab his Leges reliquæ latæ ſunt, duabusq; Tabulis concludæ. 65
 „ in quibus illud precipuè ſtatutũ fuiſſe ait Dionyſius; ne matrimonio Plebei cum
 „ Patricijs iungerentur, quod ſuo poſtea loco videbimus. Scio in Romanorum li-
 „ teris frequenter mentionem fieri Decemuiroꝝ, qui cum autoribus XII. Tabu- 66
 „ larum nihil habent commune: neque tam ineptuſum, vt quicquid de illis oc-
 „ currit, ad hos ſtatim referam, nominis ſimilitudine falſus. Quod verò de noſtris
 „ Decemuiris hætenus dixi, id eò feci, quò magis appareat qua tandem ratione co-
 „ poſitæ atque editæ duodecim Tabulæ ſint. Tantæ molis erat Romanas condere Leges.

e L. r. De poſſ. ſec.
 tab.

Tabulas vocârunt imitatione Athenienſium, qui Solonis leges ligneis ta 67
 „ bellis inſculptas appellârunt æſones. Cùm Vlpianus egeret de bonorum poſſeſſio-
 „ ne ſecundum tabulas, dixit; tabulas teſtamenti accipi omnem materiã figuram: 68
 „ tabulasq; rectè dici ſive ligneas ſint, ſive cuiuſcunq; alterius materiæ: ſive etiam
 „ chartæ, ſive membranz ſint, vel corium alicuius animalis. Noſtras XII. Tabulas 69
 „ Põponius ait fuiſſe eboræas. ſed græcas rectius dixeris, vt Liuius in cõſincis, & Dio-
 „ nyſius inſculptas æſneas. Diodorus quoque Siculus li. 12. eas græcas fuiſſe ait.
 „ Plinius lib. 34. cap. 9. Vſus æreis (inquit) ad perpetuitatem monumentorum iam-
 „ pridè tranſlatuſ eſt, tabulis æreis, in quibus publicæ Conſtitutiones inciduntur.
 „ Noſter Venuleius, f Qui tabulam (inquit) æream Legis reſcrixerit, Lege Iulia pecu-
 „ latus teneretur. Vtinam verò pœnam illam reformidãſſet, qui cunq; primus auſus
 „ eſt XII. Tabulas, vt earum memoriã aboleret, reſcribere atq; reuellere. Paulò an-
 „ te conſultationem Catilinariã grã Legum in Capitolio liquefaſta fuiſſe narrat Ci 70
 „ cero. Inter prodigia, quæ Romæ fuerunt triſtiſſima paulò poſt Cæſaris interi- 71
 „ tum, commemorantur tabulæ æneæ, ex æz de Fidei, turbine euulſæ. Tempore Vc- 72
 „ ſpaſiani cum Capitolio cõſagrãſſe tabularũ græcarum, quibus vetera Senatuscon-
 „ ſulta continebantur, tria millia, deplorat Suetonius. ſed an vllum vnquã fuit vel
 „ maius damnuſ, vel triſtiuſ omen, quàm XII. Tabularũ ſive incendio, ſive turbine,
 „ ſive alia tempeſtate nõ modò diſſectarũ, ſed etiã deperditarum? Verũ querelis
 „ fruſtra indulgerem. Vetus ille mos incidendarũ in æs Conſtitutionũ atq; Legũ, 73

g L. z. C. de ſum.
 vrb. Conſt.

durauit vſq; ad poſteriorũ Cæſarũ tempora. Extant in Codice Iuſtiniani, g verba
 „ Theodoſij atq; Valentiniã, quibus iubent tabulis æneis inci di Legem quandã
 „ ſuã deſremento vrbis Conſtantinopolitanæ. Extat quoq; lib. .n. integri Codicis
 „ Theodoſiani, cõſtitutio Cõſtantini de alimentis, quæ inopes parentes ex publi-
 „ co petere debent: quã ille iubet per omnes Italiæ ciuitates proponi ſcriptã æreis
 „ tabulis, vel ceruſſatis, vel linteis mappis. Sed & Iuſtinianus ſuam illam conſtitu-
 „ tionem Nouellam oſtaum, vt Præſides prouinciæ abſque vlla pecuniæ datione
 „ ad officia mittantur: præcipit tabulis aut lapidibus inſculptam pro foribus tem-
 „ plorũ edi, atq; proponi, omitto quod eſt apud Horatium; Leges incidere ligno.

Duodecim Tabulæ in æs incisæ primũ pro Roſtris propoſitæ ſunt illuſtri 74
 „ loco in foro prope Curiam Hoſtiliam: in quo & Leges ferri ſolebant, & oratio-
 „ nes ad Populum haberi, & Magiſtratus federe, & obtruncatorum ciuium capita
 „ ſuſpendi. Atque id quoque factũ fuiſſe videtur exemplo Athenienſium, qui
 „ Leges ſuas proponebant ~~in publicis atrijs~~. Erant eæ ſtatuz Heroũ, à quib. appel-
 „ lationẽ ducebant Athenienſ. Tribus. Reliãis Roſtris poſtea Romæ in Capitolio 75
 „ Legum

Legum Tabulas adseruatas fuisse ignotum non est. Certè & Iustinianus suam illam, quam dixi, cõstitutionem, postquam omnibus publicè propõsitã innotuerit, religiosè recondi vult in sacrum maioris Templi; vt olim apud Iudæos asseruabantur Prophetarum conciones. Sanè Diodorus Siculus lib. 12. scribit, XII. Tabulas sua adhuc ætate (vixit autem Augusti temporibus) pro Rostris incolu-
 76 mi sculptura propõsas perdurasse. Sed & Cyprianus, plusquam ducentis post eum annis, significat suo tempore nondum fuisse expunctas: quanquam deploret earum minas fuisse contemptas. Sic enim scribit ad Donatum, lib. 2. epist. 2. Incisæ sint licet leges XII. Tabulis, & publico ære præfixo lura præscripta sint; inter Leges ipsas delinquitur, inter lura peccatur; innocentia nec illic, vbi defenditur, reserpatur. Item, Nullus de legibus metus est.

Diximus vnde profectæ sint, quo studio, & à quibus cõpositæ, quo modo editæ sint XII. Tabulæ. Nõ est mea autoritas tanta, quæ nulla est, meo vt testimonio valde commendari, meisq; nunc verbis ornari, sicut merentur, possint. Antiquissimas esse constat. Caius Verus lib. XII. Tabularum vocat. Iustinianus in Nou. *h. l. i. De peris. bared.*
 Constit. 22. ait eas esse primas Leges, quæ aliquam Romanis Remp. constituerint. Fontes Legum appellat M. Tullius. Lilius fontem omnis priuati publiciq; Iuris. Corn. Tacitus lib. 3. Finem æqui Iuris ait has 12. Tabulas, accitis, quæ vsquam egregia erant, cõpositas esse. Quid amplius dicam? Satis equidem dicere nõ possem, quanti eas, sicuti debuit, fecerit omnis posteritas, antiquitas omnis, omnis ætas hominum sapientum. Quid? quod Legis simplici appellatione multis annis solæ
 79 12. Tabularum Leges significabantur, sicuti Vrbs dicebatur Roma. Hinc & Legis actiones, & legitima tutela hæreditæve, Sanè Diodorus li. 12. testis est, has XII. Tabulas nulla verborum superfluitate, sed admirabili potius breuitate cõpactas esse.
 80 Apud Gellium lib. 20. Sex. Cæcilius Iurisconsult. ait; Eas inquisitis exploratisq; multarum vrbium legibus, eleganti atque absoluta breuitate verborum scriptas fuisse. Neque id negat Phauorinus Philosophus. Imò verò profiterur, sese non minus illas legisse, quàm Platonis decem libros de Legibus. Illud etiam maius & præclarum magis testimonium est, quod apud Marcum Tullium lib. 1. de Oratore, Crassus ait; totam ciuilem scientiam, descriptis omnibus ciuitatis vtilitatibus ac partibus, XII. Tabulis contineri. tum subiicit; Fremant omnes licet, dicæ quod sentio. Bibliothecas me hercle omnium philosophorum vnus mihi videtur XII. Tabularum libellus, si quis legum fontes & capita viderit, & autoritatis pondere, & vtilitatis vbertate superare. Quid maius? quid dici potest præclarum? Neq; verò vnus hominis hoc iudicium testimoniumve est; sed vox vna omnium, qui Romæ
 83 aliquando fuerunt (fuerunt autem propè infiniti) rectè sentientiũ. Ipsi etiã pueri malè instituti videbatur, nisi si à primis annis hæc Tabulas memoria tenuissent. Cicero ipse ira puerum se doctum fuisse formatumq; refert, vt eas statim imberet; & vir factus, multoq; iam rerũ vfu prudens, sibi eo nomine gratulatur, do-
 84 letque alios ea in re esse negligentiores. Discebamus (inquit) pueri Duodecim, vt
 85 carmen necessarium; quas iam nemo discit. Solebant leges olim carminibus, vt
 86 scribi, vt vulgò facilius ediscerentur, atq; etiam cantillarentur. Nam & propterea
 87 Nôpœ appellantur. At si vnquam vlla lex sacro carmine digna fuit, eæ certè fuerunt Leges XII. Tab. Vtinam verò nos eas nunc haberemus, quas religiosè perdisce-
 88 re, fidelique memoriæ commendare & pueri possent & viri. Nam quod multi valde creduli homines securè sibi persuadent creduntq;, nec credunt modo, sed
 89 confidenter etiam palamq; scribunt, eas ipsas esse, quas Cicero illis suis de Legibus libris est complexus; vtinam verum dicerent, & talem nobis talis tantq; thesauri custodem darent. Sed reclamat ipse Cicero, & inane illud ocioforum hominum somnium, quibus sunt pro thesauro carbonẽs, & vanam persuasionem manifestè refellit, cum nõ obscure passim significet, suas se Leges, Platonis exemplo & imitatione confinxisse; ac si quid ex XII. Tabulis descripserit, vt certè aliquot capita descripsit, palàm profiteatur. Vtque alia argumenta prætermittam; vt taceam, quàm multa etiam nũ extent XII. Tabularũ capita, de quibus apud Ciceronẽ verbũ nullum; vel illud etiã vnum satis esse potest, quod in illis suis Legibus magistratũ eorũ meminerit, quos notũ est multis post Decemuiros annis
 90 creatos

creatos esse. Meminit imprimis Prætoris: Qui iudicet (inquit) iudicare iubeat, Prætor esto. Atqui creatus primum Romæ fuit Prætor, annis post XII. Tabulas plus quam octoginta. Facile est quidem securis hominibus, quicquid vspiam ex veteri aliquo iure vel legerint vel audierint, cuius autorem originemve ignorant, statim sine alia inquisitione referre ad XII. Tabulas. Sed tales (vt mollissime dicā) ineptias quis ferat? quis ferat augustum illud XII. Tabularū nomen ita profutui, nulloq; pudore Decemuiros cieri autores eorū, quæ ijs nunquam in mentem venerūt? Si quicquid hominibus vel impudentibus vel ineptis in hoc genere libet, etiam licet: cedo. Amissarū XII. Tabularum damnum grauius, quam vt sarciri vnquam possit, æquiori fortassis animo ferremus, nisi si eum ijs & earū interpretes, qui plurimi olim, nobilissimiq; fuere, omnes intercidissent. M. Varro in 90 Libris de lingua Latina ad Ciceronem, cum interpretatur quid sit ambitus, citat 91 laudatq; veteres interpretes XII. Tabularum. sed nihil prætere. Vtinā vnus saltem superesset antiquissimus earum interpretes Sex. Aelius: cuius si Tripetira ex 92 rarent, nihil in hoc genere desideraremus. Sed & M. Porcius Cato Iuriscōs, ad illustrandas XII. Tabulas studiū aliquando suū contulisse videtur. Nam & regula Catoniana; Legatū, quod inutile foret, si statim post testamentū decessisset testator, 93 quādo cōq; is decesserit, inutile manere; edita videtur ppter caput illud XII. Tab. VT I QVISQVE LEGASSIT REI SVÆ ITA IVS ESTO.

k. l. 4. d. 1. De ver. oblig.

Illā quoque tota eius distinctio nobilissima, quæ in Pandectis extat; de stipula- 94 rionibus facti diuidui vel indiuidui, quibus pœna quoque fuit adiecta; deq; pœna cōmissa ab hæredibus pro portione hæreditaria; pertinuit ad illam Legē XII. Tab. de hæreditariæ obligationis diuisione inter hæredes pro portionibus hæreditarijs. Si Aeliū nobis & Catonē inuidit antiquitas; saltem haberemus vel Ser. 95 uium Sulpiriū, quem Sex. Pompeius Festus sæpe cieri solet XII. Tabularū inter- 96 pretem; vel Labeonis cōmentarios ad XII. Tabulas, quorū meminit Gellius lib. 1. cap. 12. nam & lib. 7. ca. 15. allegat librum Labeonis secundū de 12. Tabulis. Saltem 97 Caium nobis nostrum superstitem reliquisset Iustinianus. Eius dico Libros 6. ΔΩΔΕΚΑΔΕΑΤΟΥ. Extant eorum quadam in Pandectis; reliquæ, vel fragmenta potius, ex quibus faciliē conijcere possumus, quā copiosē nobis ij libri suppe- 98 ditassent, quicquid de XII. Tabulis requirimus. Si vt omnīū nobis interciperen- tur Iuriscōn sultorū in hoc genere cōmentarij, fatale fuit; saltē integros Sex. Pom- 98 peij Festi libros de Verborum veterum significatione nobis reliquisset Pont. Pau- 99 lus 2. qui dum eorū epitomen celsio quā contrahere vult, & ad Carolum Francie Regē mittere, totos discepit dilacerauitq; ante annos serē nonaginta. Multas ex ijs libris reliquias XII. Tabularum colligere potuissimus. Nunc, quando aliud nō licet, faciendum nobis est tamen, vt qualescunq; vsquā supersunt, in veterum scriptorum monumentis sparsæ & disiectæ; addo etiam concisas & laceras, si qua modō ex ijs sententia elici possit; studiosē colligamus, magnaq; religione & cu- 99 ra, tanquā ex naufragio superstites antiquitatis venerandæ tabulas adseruamus. Nolim equidem, neq; fas esse puto, inter eas quicquam referre, quod earum esse certo testimonio compertum nō habeam. Maiorem ijs, maiorem antiquitati reli- 99 gionem deberi scio. tantq; mihi cogitatio est hæc, vt supersticiosē etiam timē- 99 dus in hoc genere videri non recussem. Cum in libris Rhetoricorum ad Heren- nium locū illum legerem: Pacta sunt, quæ Legibus obseruanda sunt, hoc modo, REM VBI PAGVNT, ORATIONE PAGVNT. IN COMITIO 100 AVT IN FORO ANTE MERIDIEM CAVSAM CONIICITO, non ignorabā, multos etiam eruditos homines non dubitare, id ex XII. Tabulis descriptū esse. sed cum nullā, id ita esse, aut cerram viderem probationem, vel cō- iecturā certē iustam, adduci non potui, vt quod mihi incertum erat, pro cōperto alijs traderem. Nam neq; quid sibi verba illa velint, satis assequor. Audio equidem eos, q acutiores habebūt, conicere hanc esse sententiā: Si verbis paciscuntur, qui in comitio vel in foro rerū vānialium paciscuntur, eodē in loco statim, aut saltem ante meridiē, litē, si qua de ijs rebus sitis, breuiter diiudicare debere. Verū & si nō ignorem, quid fuerit, appellareturq; causæ cōiectio; tamen talem aliquā fuisse, vel iudicij formā, vel de ea legem XII. Tab. non ita mihi faciliē persuaderi potest.

- Quid multis? Cùm hic me locus angeret, commodè incidi in locum Plinij, qui & me non frustra dubitasse, & alios, quod ignorabant, temerè affirmasse docuit.
- 103 Tantum enim abest, vt tale aliquid fuerit scriptum in XII. Tabulis, vt etiam tum ignotus fuerit Romanis meridiem. Plinius enim lib. 7. cap. 60. ait, serius Roma cõ-
- 104 rigisse horarum obseruationem. Duodecim Tabulis ortum tantum & occasum nominari. Post aliquot annos adiectum esse & meridiem, Accenso Consulum id pronunciantem, cùm Curio inter Rostra & Græcostasum propexisset talem So-
- 105 lem. Cæterum quicquid ex veterum scriptorum, qui quidem fide digni sunt, restimonio & literis certò comperi esse XII. Tabularum, quod ad Ius Civile pertinere vidi, operam dedi vt colligerem; & vbi in eum, quem & potui & optimum esse iudicauim, ordinem digessi, illustrare etiã & latius explicare conatus sum, quo magis huius Iuris, quod profiteor, abditos obstrusosq; adeò fontes patefacere,
- 106 sine quorũ cognitione non existimo Romanam Iurisprudentiam tractari rectè posse. Conqueritur apud Gellium lib. 20. Phauroinus philosophus, multa in XII. Tabulis obscura esse tam valde, vix vt quisquã interpretari possit. Sed apud eundem quoque Gellium lib. 16. ridetur quidam, vt vocari volebat, Iurisperitus, qui nec XII. Tabulas, earũ me verba prisca teneret, nec aut interpretari aut enarrare
- 108 possit. Equidem Iurisperitos nõ esse, nec esse posse, facillè assentior, sed ridiculos potius histriones videri, qui XII. Tabulas vel ignorant planè vel contemnunt. Quædam earum verba prisca & obsolera si nec satis intelligere, nec interpretari possumus, tuebimur nos exemplo maiorum, & vetustissimorum doctissimorumq;
- 109 etiam Iuriconsultorum, qui nonnulla eius generis ignorare se, confiteri nõ erubuerunt. Quid XII. Tabulæ Lessum appellarent, veteres earum interpretes Sex-
- 110 Aelius & Lucilius nõ satis intelligere se dixerunt, inquit Cicero. In ipsis etiã Prætorum Edictis, quæ multis annis posteriora fuere, verba nonnulla fuerũt, quæ vix
- 111 ipsi paulò post Romani intelligerent. Cuius generis illud est, quod Gellius lib. 12. commemorat Edictũ de fluminibus retandis, Neq; verò ignorare debemus; Romanam sepelinguam mutam esse, vel potius, quæ rudis & aspera prius erat, sen-
- 112 tim excutam & perpolitam fuisse. Polybius lib. 3. testis est eam fuisse linguæ huius mutationem, vt iam suo tempore (viuebat autem eũ Scipione Africano) vix eruditissimi intelligerent maiorum suorum primum sermonem. *ΤΑΝΕΣΤΕ* (inquit) *ἡ διαίρεσις γέγονε τῶν διατεταγμένων χωρίων τὸν ἑνὸς ἀγροῦ τὸν ἀγροῦ ἀγρὸς ὡς τὸ σὺν ἡμετέροις ἐνικαμένους ἐστὶν*
- 113 *ἡ διαίρεσις διενεργήθη*. Sed & Quintilianus lib. 9. Siquidem (inquit) sermonem nostro comparemus, penè iam, quicquid loquimur, figura est. Narrant ex Varro ne, quatuor fuisse idiomatum genera in hac lingua. Aliud enim priscum fuisse; aliud Latinum; aliud Romanum; aliud Mixtum. Sed id diligentius persequi, vel curiosius
- 114 exequere, non est huius loci. Priscam linguam fuisse constat, vt in XII. Tabulis, sit & in filiis sacris Saliorum carminibus, quæ posterius Sacerdotes ipsi non intelligebant, vt testis est Quintilianus. Secuta est Media quædam Liuij Andronici, Neuij, Ennij. Tandem Ciceronis Cæsarisq; tempore, perfecta est, erat quæ optima & suauissima. Commemorat Pompeius Festus multa XII. Tabularum verba, quæ,
- 120 nisi interpretaretur ipse, nunquã intelligeremus, veluti; PEDEM STRVIT, pro, fugit; SARPVNTVR VINEAE, pro, putantur; RVPITIAS, pro, damnum dederis. PORTVM, pro, domo. Ac sanè si integra illa capita extarent, nulla nos verborũ difficultas deterreret, quin sententiam peruestigaremus. Sed mutila fragmenta, ex quibus nullus sensus eligi posset, non visum est, esse operæ precium inter Leges XII. Tab. referre. Quod quidem si facere instituissem, non tam legam, quàm inaniti verborum congeriem ostendissẽm. Volusius Merianus
- 121 nobilis Iuriconsultus in libello suo de asse, cùm dixisset sestertii valere duos asses & semissem, dictum quæ esse quasi semitertium, sicuti Græci dicunt *ἡμισεστέριον* partem tertiam, cùm significare volunt sex talenta & semitalentum; adiicit, legem etiã XII. Tab.
- 122 argumento esse, in qua duo pedes & semi, sestertius pes vocatur. Multa huius generis ex veterum monumentis repetere possem de significatione verborũ antiquorũ, quibus vsq; sunt XII. Tabulæ; sed legum, non verborũ studiosi sumus. Certè in ijs, quæ supersunt integra, capitib. XII. Tab. & quæ nos sola nunc proponere instituiamus, nõ est cur de verborum significatione valde laboremus. Sed quid rei
- 123 insit,

in fit, illud porius videamus. Atque vt ad illa tandem aliquando veniamus, initio
 sumus admonendi; quæ 12. Tabulis tradita erant de iure publico; de magistrati-
 bus; de sacris ac sacerdotibus; certò proferri non posse: neque ea me res valde
 sollicitum habet. facile enim ijs carere possumus. De iure priuato, quod ad sin-
 gulos homines pertinet, & cuius nunc quoque magnus & frequens vsus est, quid
 Decemuii iudicârint, studiosè perquiramus. Ac de hæreditatibus & successio-
 nibus multa satis subtiliter non multis verbis prodiderunt. De contractibus &
 obligationibus plura, quàm vellem, desiderantur: Neque ineptè mirari aliquis
 posset, cum de rebus leuiusculis multa non magni aliqui momenti, diligentis-
 simè persecuti sint, ea non attigisse; quæ & latissimè patent, & in vniuersum ad
 omnes pertinent hominum conuentiones, ijsque ferè semper accedunt; veluti
 pignora & hypothecas, cuiusmodi, pœnales stipulationes, rationem eius quod
 interest, & reliqua huius generis. Certè nulla de re in orbe Romano, aut frequen-
 tiores, aut difficiliore quæstiones fuerunt. An existimabant Decemuii, tam esse
 suos ciues bonæ fidei, nulla aut cautione & formula hypothecaria ijs esset opus;
 vt cuiusmodi nullum esset periculum; vt eius quod interest, & æstimatio, & com-
 pensatio nihil haberet controuersia? Vetus quidem illud est, INTER BO-
 NOS BENE AGIER. Sed bonis tamen Legibus scriptis est opus. Ac vt
 ea ex malis moribus nasci soleant: non erant certè Romæ, Decemuiorum tem-
 pore, tam compositi ciuium mores; neque tam valde colebatur Fides, cui tem-
 plum dedicarat Numa; neque tanta erat vitæ simplicitas, quin haberent ipsi cõ-
 tractus suas fraudes, suas difficultates, multa etiam obscura, quæ sine Iuris Ciuilis
 subsidio diiudicari vix possent. Verùm bene habet. Quæ in hoc genere possent
 desiderari à Decemuiis, nostri Iurisconsulti sedulo pertractârunt, copioseque
 præstiterunt. Si Decemuiorum iudicia omnia Legesque nancisci possemus, non
 tam multa formasse eos prætermisisse intelligeremus, sed temporum iniuria fe-
 cit, vt in hoc genere multa nos ignorare sit necesse. Ne ignoraremus tamen
 omnia, reliquias collegi, quas potui: & LXIII. consarcinaui capita, non ijs-
 dem fortasse verbis, quibus edita primùm fuerant (idem im præstare non possu-
 mus) sed eadem tamen, quæ fuit Decemuiorum, sententia. Atque vti nam tan-
 rum nunc mihi fuisset ocij, ea etiam adfuisset ingenij veluti ascia, qua hæc
 Tabularum fragmenta, penitus dedolare perpolireq; saltè
 potuissèm. Verùm vt possumus, quan-
 do vt volumus non licet.

LEGES

LEGES. XII. TAB.

I.

PRIVILEGIA NISI CENTVRIATIS COMITIIS NE IR-
ROGANTO.

II.

QVI SEPEM IN CONFINIO PONET, TERMINVM NE
EXCEDITO: QVI MVRVM, PEDEM DERELINQVI-
TO: QVI DOMVM, PEDES DVOS: QVI SEPVL-
CHRVN, FOVEAMVE, QVANTVM ID PROFVN-
DVM ERIT: QVI PVTEVM, PASSVM QVI OLIVAM,
FICVMVE, PEDES NOVEN: QVI DENIQUE ALIAS
ARBORES PLANTABIT, QVINQVE PEDES AB
ALIENO LOCO PONITO. IN CONTROVERSIA DE
FINIBVS, QVINQVE PEDVM VSVCAPIO NVLLA
ESTO.

III.

EIVS ARBORIS, QVÆ IN ALIENVM AGRVM IMPEN-
DERET, CIRCVNCIDERE RAMOS QVINDECIM PE-
DES ALTIVS A TERRA IVS ESTO VICINO.

IIII.

VIAE LATITVDO IN PORRECTVM, OCTO PEDVM ES-
TO: IN ANFRACTVM, SEDECIM.

V.

NE QVIS VNCIARIO FOENORE AMPLIVS EXERCETO.

VI.

SODALIBVS QVI EIVSDEM COLLEGII SVNT, ET IVS
COEVNDI HABENT, POTESTAS ESTO PACTIONIS,
QVAM VOLENT, INTER SE INEVNDÆ, DVM NE
QVID EX PVBLICA LEGE CORRVPANT.

VII.

QVVM NEXVM FACIET MANCIPIVMQVE, VTI NVN-
CVPASSET, ITA IVS ESTO.

VIII.

VENDITÆ, ET TRADITÆ RES NON ALITER EMPTO
RI ACQVIRVNTOR, QVAM SI IS VENDITORI PRE-
CIVM SOLVERIT, VEL ALIO MODO SATISFECERIT.

IX.

VSVS, ET AVTORITAS FVNDI, BIENNIVM ESTO: CAE-
TERARVM RERVM VSVS, ANNVVS ESTO.

X.

ADVERSVS HOSTEM ÆTERNA AVTORITAS ESTO.

XI.

REI FVRTIVÆ ÆTERNA AVTORITAS ESTO.

XII.

TIGNVM IVNCTVM ÆDIBVS, VINEISVE, NE SOLVI-
TO, SED DVPLVM QVI IVNXIT DATO.

XIII.

GLANDEM IN ALIENVM FVNDVM DECIDENTEM COL-
LIGERE, LIBERVN ESTO.

D

SI IN

XIIII.

SI IN TVO ALIENVM PECVS PASCATVR, DE PASTV
PECORIS ACTIO ESTO.

XV.

SI QVADRVES PAVPERIEM FECERIT, EI, CVIVS IN-
TERERIT, ADVERSVS EVM, QVI DOMINVS ERIT
QVADRVDPEDIS, ACTIO NOXALIS ESTO.

XVI.

PATRICII CVM PLEBEIS CONIVGIVM NE CONTRA-
HVNTO.

XVII.

IN DECEM MENSIBVS HOMINEM GIGNI

XVIII.

PARENTIBVS LIBEROS TER VENDENDI IVS, ATQVE
POTESTAS ESTO.

XIX.

STATVLIBEROS VÆNVNDARI POSSE.

XX.

VTI QVIS LEGASSIT, SVPER PECVNIA TVTELAVE
SVÆ REI, ITA IVS ESTO.

XXI.

PARENTIBVS TVTORVM LIBERIS IN POTESTATE
DANDORVM TESTAMENTO IVS ESTO.

XXII.

QVIBVS TESTAMENTO TVTOR DATVS NON EST, A-
GNATI TVTORES LEGITIMI SVNTO.

XXIII.

SI FVRIOSVS EST, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN
EO, PECVNIAVE EIVS, POTESTAS ESTO.

XXIIII.

PRODIGO BONIS INTERDICTVM ESTO, ISQVE IN CV-
RATIONE AGNATORVM ESTO.

XXV.

SVSPECTI TVTORIS IVDICIVM EXERCETO.

XXVI.

VTI QVIS LEGASSIT REI SVÆ, ITA IVS ESTO.

XXVII.

INTESTATORVM HÆREDITATES PRIMO SVORVM HÆ-
REDVM, VELINT NOLINT, SVNTO: ET IN LOCVM
FILIORVM, NEPOTES SVCCEDVNTO.

XXVIII.

SI INTESTATVS MORITVR, CVI SVVS HÆRES NEC EX-
TABIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO.

XXIX.

INTESTATO LIBERTO MORTVO PRIMVM SVI SV-
CEDVNTO: SI HI NON FVERINT, PATRONVS.

XXX.

SI PLVRIBVS HÆREDITAS IVRE DELATA SIT, AT-
QVE HI A COMMVNIONE DISCEDERE VOLENT,
FAMILIÆ ERCISCVNDÆ IVDICIO INTEREOS RES
HÆREDITARIÆ DIVIDVNTOR.

XXXI.

HOMINEM MORTVVM IN VRBE NE SEPELITO, NE-
VE VRITO.

ROGVN

XXXII.

ROGVM BVSTVMVE NOVVM PROPIVS SEXAGINTA PEDES
NE ADIICITO AEDES ALIENAS INVITO DOMINO.

XXXIII.

HOC PLVS NE FACITO: ROGVM ASCIA NE POLITO. VINO
ROGVM NE RESPERGITO.

XXXIII.

MVLIERES GENAS NE RADVNTO, NEVE LESSVM FVNE-
RIS ERGO HABENTO.

XXXV.

HOMINI MORTVO NE OSSA LEGITO: QVO POST
FVNVS FACIAT.

XXXVI.

QVI CORONAM PARIT IPSE PECVNIAVE EIVS, VIR-
TVTIS ERGO EI DVITOR. IPSI MORTVO PAREN-
TIBVSQVE EIVS, DVM INTVS POSITVS ESSET FO-
RISVE FERRETVR, SINE FRAVDE IMPOSITA ESTO.

XXXVII.

FORVM BVSTVMVE NE VSVCAPITO.

XXXVIII.

INTER HÆREDES PRO HÆREDITARIIS PORTIONIBVS OBLI-
GATIONES HÆREDITARIÆ IP SO IVRE DIVISÆ SVNT.

XXXIX.

SI QVIS LEGE AGENDO PLVS PETIERIT, CAUSA CADITO.

XL.

SI QVIS IN IVS VOCATVR, SI MORBVS AELITASVE VL-
TIVM ESSET, QVI IN IVS VOCABIT, IVMENTVM DA-
TO: SI NOLIT, AR CERAM NE STERNITO.

XLI.

SI IVDEX, VEL ALTER EX LITIGATORIBVS MORBO SON-
TICO IMPEDIATVR, IVDICII DIES DIFFISSVS ESTO.

XLII.

SI STATVS DIES SIT CVM HOSTE, VENITO.

XLIII.

ASSIDVO VINDEX ASSIDVVS ESTO. PROLETARIO CIVI
QVIVIS VOLET, VINDEX ESTO.

XLIII.

SVPERSTITIBVS PRÆSENTIBVS VINDICIÆ SVMVNTOR AB
IIS, INTER QVOS CONTROVERSA EST.

XLV.

VINDICIÆ SECYNDVM LIBERTATEM DANTOR.

XLVI.

AERIS CONFESSIS, REISQVE IVRE IVDICATIS, XXX. DIES
IVSTI SVNT. POST DEINDE MANVS INIECTIO ESTO:
IN IVS DVCITO. NI IVDICATVM FACIT, AVT QVI PSE-
DO EO IN IVRE VIM DICIT, SECVM DVCITO AVT NER-
VO, AVT COMPEDIBVS XV. PONDO NE MINORE. AVT
SI VOLET, MAIORE VINCITO. SI VOLET, SVO VIVITO:
NI SVO VIVIT, QVI EVM VINCTVM HABEBIT, LIBRAS
FARRIS IN DIES DATO: SI VOLET, PLVS DATO. TER-
TIIS NVNDINIS PARTEIS SECANTO. SI PLVS MINVSVE
SECVERINT, SINE FRAVDE ESTO.

XLVII.

DE CAPITE CIVIS, NISI CENTVRIATIS COMITIIS NE ROGATO.

XLVIII.

QVI HOSTEM CONCITAVERIT QVIQVE CIVEM HOSTI TRA-
DIDERIT, CAPITE PVNITOR.

D

SANAT.

XLIX.

SANATIBVS IDEM IVRIS ESTO QVOD FORTIBVS.

L.

SI QVIS IN VRBE COETVS NOCTVRNOS AGITET, CAPITE PVNITOR.

LI.

QVI FALSVM TESTIMONIVM DIXERIT, E SAXO TARPEIO DEICITOR.

LII.

IVDEX, QVI OB REM DICENDAM PECVNIAM ACCEPISSE CONVICTVS EST, CAPITE PVNITOR.

LIII.

SI QVIS ACTITAUERIT SIVE CARMEN CONDIDERIT, QVOD INFAMIAM FLAGITIVMVE ALTERI PRECETVR, CAPITE PVNITOR.

LIIII.

QVI MALVM CARMEN INCANTARIT, FRVGESVE EXCANTARIT, COERCETOR.

LV.

QVI INIVRIA CECIDERIT ALIENAS ARBORES, LVITO IN SINGVLAS ÆRIS XXV.

LVI.

FRVGEM ARATRO QVÆSITAM FVRTIM NOCTV SI PAVERIT SECVERITVE PVBS, SVSPENSVS CERERI NECA-TOR. IMPVBES VERBERATOR, NOXIAMQVE DVPLIO-NEMVE PRÆSTATO.

LVII.

SI NOX FVRTVM FAXIT: ET IM ALIQVIS OCCISIT, IVRE CÆSVS ESTO.

LVIII.

FVR MANIFESTO FVRTO PREHENSVS INTERDIV, SI SE TELO DEFENDERET, ET IM ALIQVIS OCCISIT, IVRE CÆSVS ESTO. EX CÆTERIS MANIFESTIS FVRIBVS, LIBERI VERBERANTOR, ET EI CVI LVCI FACTVM FVRTVM ERIT, SI SE TELO NON DEFENDANT, ADDICVN-TOR: SERVI VERBERIBVS AFFECTI, DE SAXO PRÆCIPI-TANTOR.

LIX.

FVRTA PER LANCEN LICIVMQUE CONCEPTA, SICVT MANIFESTA VINDICANTOR.

LX.

DE FVRTO PACISCI LICITVM ESTO.

LXI.

SI MEMBRVM RVPIT MEVM: E PACTO, TALIO ESTO.

LXII.

SI INIVRIAM ALTERI FAXIT, XXV. ÆRIS POENÆ SVNTO.

LXIII.

SI SERVVS FVRTVM FAXIT, NOXAMVE NOCVIT, SCIEN-TE ETIAM DOMINO, SERVI NOMINE ACTIO NOXALIS ESTO: DOMINVS SVO NOMINE NON TENETOR.

LXIIII.

SOLIS OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO.

ANNO.

ANNOTATIONES.

IN I.

PRIVILEGIA NISI CENTURIATIS COMITIIS NE IRROGANTO.

1. 2. *Neq. privilegium irrogari, neque de capite rogari permittēbant XII. Tabulæ, nisi comitijs Centuriatis; & quā id ratione? num. 3. 4. 5. 7.*
6. 8. *Iura non in singulas personas, sed generaliter constitui oportet.*
9. *Ius singulare quod?*
10. *Lex nulla omnibus satis esse commoda potest.*
11. 12. 13. *Contrariationis tenorem, id est, contra communes*

- Iuris regulas, nihil temere introducendum.*
14. *Quod Princeps in singulas personas privilegium irrogat, quatenus ratum?*
15. *Priuelegia personam ne egrediantur.*
16. *Centuriatorum comitiiorum descriptio apud Dionys. Halicarn.*
17. *Legibus quomodo quā temporis Cicerois solui potuerit?*

1 **D**icturus de XII. Tabulis, hoc carū caput, quod imprimis considerandum est, initio proponendum esse iudicavi. continet enim, quod in hoc genere quæri principio solet. Est autem descriptum ex M. Tullio, qui tribus locis eius meminit. In Oratione pro domo sua ad Pontifices, Verant (inquit) leges sacratæ, vetant XII. Tabulæ, leges priuatis hominibus irrogari: Id enim est priuilegium, nemo vnquam tulit: nihil est crudelius, nihil perniciosius, nihil quod minus hæc ciuitas ferre possit. In Oratione pro P. Sestio ait; XII. Tabulis sancitum esse, vt neque priuilegium irrogari liceret, neq; de capite, nisi Centuriatis comitijs, rogari. Idem lib. 3. de Legib; ait; Legem XII. Tabularum tollere priuilegia; ne de singulis hominibus ferri possent, nisi forte Centuriatis Comitij, in quibus descriptus Populus censu, ordinibus, ætatibus, plus adhibere videbatur consilij, quàm fuisse in Tribus conuocatus. Leges publicæ ac communes ferri poterant Tribus Curiatique Comitij. In priuilegijs irrogandis maiorem quandam & curā & religionem & deliberationem adhibuerūt Romani. Præclare id sanè ac sapienter. Priuilegijs vt nihil est quod sit Legibus magis cōtrarium, sic nihil erit in Rep. perniciosius, si aut temerè aut leuiter indulgeantur. Rursus autem nihil (quod ipse Cicero ait) esset iniustus, quàm omnia omnino priuilegia tollere. Iudicio itaq; & consilio non vulgari ob graues, iustas atque singulares causas irrogari & possunt & debent. Legerant Romani Legari præclaram illam Atheniensem Legem, quæ etiam nunc extat in Oratione Demosthenis contra Aristocratem (ἡ νόμος ἐν ἀναπὶ ἐξείναι θείναι (Legem in singulas personas constitui nefas esse.) Placuit ea Decemuiris, placuit Populo Romano, non vt omnia in vniuersum priuilegia planè tollerentur, nulla quæ omnino ferri possent; sed ne qua, nisi maximo iudicio maturoq; consilio irrogarentur. Vlpianus rectè ait; Iura non in singulas personas, sed generaliter constitui. Rectè etiam eius collega Paulus scribit, ius esse quoddam singulare, quod cōtra tenorem rationis, propter aliquam vtilitatem, auctoritate constituentium introductum est. vterque quod dixit, testimonio XII. Tabularum confirmare potest, 10 Prudentem sanè apud Liviū Caro ait; nullam Legem satis commodam omnibus esse posse, quod vel beneficium quoddā singulare, vel supplicium nouum, humanæ vitæ veritas exigit atque requirat. Sed vt singularia quædam Iura Romani habuerunt, sic eorū iustas, & singulares grauesq; causas esse voluère; & tanto etiam 11 magis, quod contra tenorem rationis, vt Paulus ait, siue, vt loquimur, aduersus communes Iuris regulas, nihil temerè introducendum sit. Certè ipsi etiam posteriores Augusti Imperatores, irritum & nihil esse voluère, & vt esset, palàm etiam 12 edixère, si quod fortè priuilegiū contra tenorem Iuris cōmunis imprudentes irrogassent, temerèue tulissent. Extat Anastasij Imp. edictū, quo in vniuersum precipit; vt Magistratus ac Iudices modis omnibus generales Constitutiones obseruent; reiiciant verò Principū singularia rescrypta, si aut generali Iuri, aut vtilitati 14 publicæ aduersentur. Cæterum quod sciens prudensq; Princeps certa iustaq; ex causa in singulas personas priuilegium irrogârît, tam erit ratum, quàm erat osium

a L. 2. ius singulare. De leg.
b L. 16. ius singulare. De leg. 10.

c L. vlti. C. si cōt. n. vel vtil. pub.

d. L. 1. De const.
prin. §. quod Prin-
cipi. Instit. De
iur. Natur. Genr.

Centuriatis Populi Rom. comitijs constitutum. Transulit enim Populus suum in Principem potestatem. Sed illud saltem diligenter cautum est, vt suis finibus privilegia continentur, vt non egrediantur personam personales Constitutiones, vt cum suis causis desinant. Qua de re longiorem instituere commemoratio nem non est huius vel temporis, vel loci. Sed & Centuriatorum comitijs ratio co piofam descriptionem si quis requirat, petat eam, licet, ex Dionys. Halicarn. lib. 7. 16 Illud prætermittere non possum, quod Aferonius Padianus notat, C. Cornelium Tribunumpl. tempore Ciceronis legem tulisse, ne quis nisi per Populum, legi bus solueretur; idque etiam antiquo iure cautum fuisse. Itaque in omnibus Se natuconsultis, quibus tum aliquem legibus solui placebat, adijci solitum esse, vt ea de re ad Populum ferretur. quanquam cum id Senatus non ferret, Cornelius legem suam mitigarit, & ita ferge cœpit, ne quis in Senatu legibus solueretur, nisi ducenti adfuissent.

IN II.

QVI SEPEM IN CONFINIO PONET, TERMINVM
NE EXCEDITO:&c.

1. 5. Leges de finibus in Rep. maximè sunt necessaria.
2. Terminum Numa quomodo consecravit?
3. Solonis Lex de Finibus.
4. Buium nouum quam prope edes alienas adijci De cemviri permisserint?
6. Parietis communis olim Romæ crassitudo qua?
7. 8. Prope confinium arbor posita quomodo fiat comu nus? num. 9.
10. Vmbra tuæ arboris vicino pradio ne noceat.
11. In ramos vicini plus iuri esse voluerunt XII. Tabu le quam in radices arboris.
12. 13. Puteum in fundo quisq; suo potest effodere.
14. In controversia de Finib. V. Pedu vsu capio cur nulla sit.
15. Lex Manilia post Decemviris lata, de V. Pedum con trouerfia, ab agrimenfore dirimenda.
16. 18. Si de maiore spacio quærebatur, non de sine sed de loco lis erat; & num. 21.
17. 19. 20. 22. De controuerfia finali Constantini apud Tul. Frontinum, & Theodosij Constitutiones, Anno 840. post XII. Tabulas.
23. Quod à Decemviris erat prætermissum sarserunt Prudentes.
24. Finium documenta apud Vrbicum qua?
25. Pratoris editu in Menfori quæ salum modu dixerit.

a. L. vlt. Fin. re-
gund.

Villa est Lex in Rep. vel initio magis necessaria, vel maiori in vsu, i quam de finibus. Consecrârat quidem Rex Numa Terminum, & qui dem, vt scribit Festus, statuerat eum, qui terminum exarâset, & ipsum & boues sacros esse. Sed aliam prætereæ quandam legem hac io re Ro ma desiderari, Decemviri intelligebant, Caius lib. 4. ad Leg. XII. Tab. refert So lonem Athenis tulisse hanc Legem:

ΕΑΝ ΤΙΣ ΑΙΜΑΣΙΑΝ ΠΑΡ ΑΛΛΟΤΡΙΩ ΧΕΡΙΩ ΟΡΥΓΗ, ΤΟΝ ΟΡΟΝ ΜΗ ΔΙΑΒΑΙΝΕΙΝ, ΕΑΝ ΤΕΙΧΙΟΝ, ΡΟΔΑ ΑΡΩΛΕΙΝΕΙΝ, ΕΑΝ ΔΕ ΟΙΚΗΜΑ, ΔΥΟ ΡΟΔΑΣ: ΕΑΝ ΔΕ ΤΑΦΟΝ Η ΒΟΘΡΟΝ ΟΡΥΤΤΗ, ΟΣΟΝ ΤΟ ΒΑΘΟΣ Η ΤΟ ΣΦΥΤΟΝ ΑΡΩΛΕΙΡΕΙΝ. ΕΑΝ ΔΕ ΦΡΕΑΡ, ΟΡΥΓΙΑΝ, ΕΛΛΙΑΝ ΔΕ Η ΕΥΚΗΝ, ΕΝΝΕΑ ΡΟΔΑΣ ΑΠΟ ΤΟΥ ΑΛΛΟΤΡΙΟΥ ΦΥΤΕΥΕΙΝ, ΤΑ ΔΕ ΑΛΛΑ ΔΕΝΔΡΑ, ΡΕΝΤΕ ΡΟΔΑΣ. (Si quis sepem ad alienum prædium fixerit infoderitque, ter minum ne excedito: Si maceriam, pedem relinquo: Si verò domu, pedes duos; si sepulcrum aut scrobem foderit, quantum profunditatis habuerint, tantu spaci j relinquo: Si puteum, passus latitudinem, at verò oleam, aut ficum, ab alieno ad nouem pedes plantato; ceteras arbores ad pedes quinque.)

Hanc Solonis legem, vt potui, Latine reddidi. Nam ad eius exemplum ita scriptum esse in XII. Tabulis Caius significat, idq; etiam obseruandum esse in iudicio finium regundorum. Quod ramen de sepulcro hic ait Solon, meminimus sic Decemviris placuisse, vt alio tamen capite, quod suo postea proponemus loco, vetuerint; rogam, bustum nouum, propius sexaginta pedes adijci ædes alienas inuito domino. Rectè quidem monet Cicero, in vicinitatibus & cōfinijs æquos & faciles nos esse debere, multa etiã de iure nostro remittentes: sed vt hæc esse possint philosophi de officijs scribentis præcepta, Legislatoris esse non pos sunt. Imò verò quo difficiliore in hoc genere homines sunt, tanto sunt etiam

Leges

- 5 Leges sollicitæ magis, certa vt aliqua ratione tota hæc res cõponatur sine cuiusquam fraude vel iniuria. Vitruuius lib. 2. cap. 8. & Plinius li. 35. cap. 14. narrant, Romæ publica Lege cautum fuisse, ne communis paries crassior esset sesquipedali, quis eius legis autor fuerit certo dicere non possum. Sed satis tamen apparet, veteres Legumlatores imprimis id curasse, vt nulla, vel minima inter vicinos alicuius diffensionis in hoc genere materia relinqueretur.
- 7 Prope confinium arborem positam, si etiam in vicini fundum radices egerit, communem fieri pro regione cuiusq; prædij, lute Cuius proditum est.^b Sed hoc dictum accipimus, si sit prope confinium ita posita, vt ipsa etiam prima sua origine atque insitione implantatione contingat vtrunque vicinum prædij.
- 9 Si in alterius tantum fundo arbor esse videatur, quia eius in eo solo sit origo; eius erit solius, cuius est fundus. neque ius est vicino, in cuius forrè fundum radices porrexerit, eas recideret: sed agi eo nomine potest, sicuti agitur propter immisum protectum. Harum inter vicinos contentionum fontes, quantum possunt, præcitant XII. Tabulæ. & vt radices vicinæ non obesse viderentur, tamen multæ causæ sunt, cur Legis præscriptum in hoc genere seruandum sit.
- 10 Nam & ne vicino prædio arboris vmbra noceret, voluerunt XII. Tabulæ, eius arboris, quæ in alienum agrum impendêret, ramos quindecim pedes altius à terra circuncidere, ius esse vicino: a plusque illi in ramos, quàm in radices, iuris etiam tribuerunt: vt apparet ex cap. sequenti. quod & Prætores subsecutos esse testis est Vlpianus, qui eorum in hoc genere edictum refert: ad cuius exemplum & ca-
- 12 put illud sequens composuimus; ius vnicuique esse in suo fundo effodere & aperire puteum, etiam si ea forrè ratione vicini putei venæ præcidantur, & fons aueratur, duobus locis ab Vlpiano. responsum est: nec aliter id inhiberi potest, quàm si constituta fuerit seruitus, ius alicui non esse in fundo suo, quàm quærere minuendæ aquæ vicinæ gratia. Sed illud saltem ab initio & Athenienses, & eos se-
- 13 curi Romani^f voluere, vt qui puteum in suo effoderet, fines vicini non artingeret: sed passum potius vñ in interesse debere meminisset. Porro cum intelligerent etiam Decemviri, vtile esse inter cõfines vicinorum agros, spatium aliquod medium relinqui, quod liberum semper esset & commune, vt eo ire, agere, & aratri etiam circumuertere, sine alterius in cõmodo, vterque dominus posset: pruden-
- 14 ter voluere, spatium quinque pedum, quod eo nomine relinqueretur, vsu capi non posse. Hanc ego legis partem ex Ciceronis libro primo de Legib. collegi. Ait enim; in controuersia de finibus vsucapionem XII. Tabulas intra quinque pedes esse nō uisse. Deinde etiam subiicit, quod ad hunc modum legendum restituen-
- 15 dumq; est: Nec Manilia lege singuli, sed nos tres arbitri fines regemus. Lex Manilia post Decemuiros lata est, vt quoties de his quinq; pedibus controuersia esset, eligeretur arbiter suæ agrimenfor, qui eos regeret, arteq; sua constitueret. Si de maiore spatio quæretur, de loco, non de finel is esse dicebatur; & vt loci controuersia, quòd vsu capi posset, exemplo aliorum iudiciorum, apud magistratu peragebatur. Qua etiam de re commemorat Iulius Frontinus Constantinilegem his
- 17 verbis: Si finalis controuersia fuerit; tum demum arbiter non negetur, cum intra quinque pedes locum, de quo agitur apud Præsidem, esse cõstitit. Cum de maiore spatio causa quædã nō finalis, sed proprietatis est, apud Præsidem debet terminari. Extat apud eundem Frontinum integra quædam Theodosij constitutio, qua videtur Alciato, duobus modis sublata quinq; pedum præscriptio. primum illa præscriptio, hoc est, præscriptio; vt iam agrimenfor in finali iurgio non semper eius ratione obseruet, sed ab ipso termino mensuram ordiri possit: deinde & altera præscriptio, hoc est, vsucapio quinque pedum, quam & olim sustulerant XII. Tabulæ. Iustinianus tamen eam Constitutionem in suum Codicem retulit, ita retulit, vt tantum agere videatur de hac quinque pedum præscriptio sine vsucapione summuenda. Et sanè Theodosius ipse edidit & aliã, quæ apud Frontinum, quam in Iustiniani Codice, plenior extat, Constitutionem, qua veterem illam loci finisq; differentiam, & quinque illorum pedum, qui nō vsu caperentur, præscriptionem non modò probare, sed & antea probasse videtur. Eius verba sunt hæc: De spatio quinq; pedum, qui veteri iure præscripti sunt, sine obseruatione

b. Pro regione. De acqui. re. dom. §. adeo Insti. eo. sit.

c. l. si plures. §. 1. Arb. fur. cef. l. quem admodum. §. 1. de leg. Aquil.

d. l. 1. §. quod ait. De arbo. ced.

e. l. fluminum. §. vlt. de d. infect. l. 1. §. denique. De ag. & ag. plu. arc.

f. l. quoties nec prædioru. De ser. iur.

g. l. quinquæ pedu. §. de fin. reg.

b L. vlt. C. Fin.
reg.

temporis arbitros iussimus iudicare. Quod si loca in controuersiam veniant, 21
solenniter cognosce, scribitur autem ad Rufum Præf. Præf. In Iulianiani Codice
est: Decernimus in finali quæstione, non longi temporis, sed triginta tantum an-
norum præscriptionem locum habere. De vscupationis tota ratione ex XII. Ta-
bulis plura postea dicemus. Illud nunc saltem obtinemus; earum caput de non
vscupiendo spatium quinque pedum confirmatum esse à Theodosio post annos
octingentos & quadraginta. Tot enim numerari possunt ab editis XII. Tabulis 22
vsque ad illam Theodosij constitutionem. Interea quod de arbitris finium regun-
dorum, deque agrimensoriis statuendum esset; & tamen à Decemviris præter- 23
missum videbatur, prudentes Romani addiderunt: quale est quod Papinianus
ait; arbitros ad regundos fines datos obseruare debere antiqui census auctori-
tem, veteraque monumenta; sicuti & flumina, & montes, & fossas, & vias, & arbo-
res ante missas, & aquarum diuergia, & terminos dominorum, & alia id genus do- 24
cumenta finium, quæ extant apud Vrbum. Sed & quo magis agrimensores, quo-
rum regebantur arbitrio fines, officium bona fide suum facerent, Prætor edixit; 25
Si menfor ijs, qui de finibus contendunt, quiue empturi aut vendituri agrum sunt,
falsum modum dolo male renunciauerit; sese in eum, quanti ea res esset, actionem
daturum. Extat hoc editum lib. II. Pandect.

i L. in finalib.
Fin. reg.

IN III.

VIAE LATITVDO IN PORRECTVM OCTO PEDVM
ESTO: IN ANFRACTVM, SEDECIM.

1. Via latitudo in anfractum qua? & num. 3. 4.
2. Itineris & actus latitudo qua?
3. Inter actum & viam differentia qua?
4. Actus iter an continet?
5. Iter actumq; tantumdem prope continent, quantum via.
6. De via priuata hic agi.
7. De seruitutibus prædiorum qua statuerint Decem-
viri.
8. De aquaductu, & puteis, Leges Solonis qua?
9. Itineris Solonis III. stadia.
10. Romani Solonis leges de aquaductu cur non recepe-
rint.
11. Ex flumine publico non nauigabili quatenus cuique
aquam ducere Rome licuerit?
12. De aqua pluvia XII. Tabula quid statuerint certo
non constat.
13. Verba XII. Tabularum, Si aqua pluuia no-
cet, interpretati sunt veteres, Sinocere po-
terit.

4 L. 8. via latitudo.
De ser. rufi.

Ommemorat hoc caput XII. Tabularum Caius lib. 7. ad Edictum Pro-
uinciale, & in anfractum, interpretatur vbi flexum est, Latitudinem
itineris fuisse duorum pedum; actus, quatuor, accepimus. sed Iure ta- 2
men Ciuili non videtur certus modus præscriptus definitus fuisse. Ia-
uolenus, b Latitudo (inquit) actus itinerisque ea est, quæ demonstra-
ta est, quod si nihil dictum est, hoc ab arbitro statuendum est. In via aliud iuris est. 3
nam si dicta latitudo non est, legitima debetur. Significat ergo & illud Iauolenus;
aliam viæ latitudinem, quam quæ Lege præscripta est, passionibus conuentioni-
busue constitui posse. quod & manifestè Paulus tradidit; c Via (inquit) constitui
vel latior octo pedibus, vel angustior potest: vt tamen eam latitudinem habeat, 4
qua vehiculum ire poterit; alioqui iter erit, non via. Hic adijciendum præterea
est, quod Pomponius a scriptum reliquit: si tam angusti loci demonstratione fa-
cta, via concessa fuerit, vt neque vehiculum, neque iumentum ea inire possit; iter
magis quam via, aut actus acquisitus videbitur. Sed si iumentum per eam duci po-
terit, non etiam vehiculum, actus videbitur acquisitus. Quæret aliquis; quid in- 5
ter actum & viam intersit? cum actus definitur esse ius agendi iumentum vel
vehiculum, dicaturque etiam iter continere, hoc est, ius eundi sine iumento. Cer-
tè ius præterea trahendi lapidem vel plaustrum, rectamque hastam deferendi, via
continet: & iter quidem actumq; in se continet ex ipsa etiã vi & proprietate ver-
bi; cum actus iter non continet, nisi ex verisimili paciscentium voluntate agere 6
enim alioqui non significat ire. sed & si re ipsa via plus etiã aliquid continere dici
possit, quam iter actusq; tamè quantuvis illud est, minimi est momenti, sic-
vti nec magna eius habetur ratio. Certè si mihi stipulari viam, promittas iter & actum; 7
duobus verbis complexus videberis, quod ego vnico. Et cui debetur via, si acceptum
ferat

b L. 12. Certè, d.
latitudo. illo tit.

6 L. 23. via. illo tit.

d L. 13. si tam an-
guisti. De seruit.

6 L. 1. De ser. rufi.

f L. 7. qui sella.
De ser. rufi.

- ferat iter, & actum, intelligitur viam totam remississe, eiusque debitorem planè liberasse. Porro cum de via hic agitur, meminimus agi de via priuata, quæ seru-
 8 tutis rusticæ species sit. Alioqui quantum ad Iuris pertinet largam significatio-
 nem, vnde dicitur, siue femita, siue iter sit, vt docet Aelius Gallus. <sup>g l. & per insu-
randum. s. i. De
accept.</sup> De seruitutibus
 9 prædiorum an aliquid præterea statuerint XII. Tabulæ, dicere certò non possum.
 quanquam de aquæ ductu aliquid statuisse videantur. Nam & Paulus scripsit; Si
 per publicum locum priuatus aquæ ductus priuato nocebit, fore actionem priuato
 10 ex Lege XII. Tab. vt de noxa domino caueatur. Illud scio, multos in hoc genere
 mores, leges etiã nonnullas in Attica conuenisse, quibus Romani vti nec vo-
 11 luerint, nec debuerint. Viderat Solon Atticam esse siticulosam, rarique fontibus,
 cumque intelligeret graue tamen fore alicui aqua interdiceret, statuit, vt vbicumque
 puteus esset, eo omnes communiter vterentur intra quatuor stadiorum spatium,
 12 quod ^{in modis} (spacium equestris cursus) vocabat. Si qui longius abessent, iussit, fo-
 diendo vt tentarent, an in suo fontem elicere possent. Si effossa decem palmarum
 profunditate aquam non inuenissent: permittebat, ab alterius puteo, qui proxi-
 13 mus esset, bis singulis diebus haurire sex hydrias. Romani vt ea lege opus non ha-
 bebant, præsertim cum ram multis publicis aquæ ductibus abundarent, sic eam
 temere recipere ad interturbandam priuatarum possessionum libertatem nolue-
 re: neque aliter, quàm cõstituta legitimis rationibus seruare, ius alicui esse vo-
 14 luere ex alieno fonte vel puteo aquam ducere haurire. Ex flumine publico non
 nauigabili vnicuique licuit aquam ducere, si modò ea in vñ publico non esset.
<sup>Si publica esset, siue ad vsus publicos comparata, vt illa quæ ad communem ciuium
vsum in Urbem ducebatur canalibus, fistulis, tubulis: nihil ex ea priuatum
ducere licuit sine Principis permisso. Porro priusquam de aqua & aquæ iure di-</sup>
 15 cere definiam, adiciam fuisse XII. Tab. caput quoddam de aqua pluuiã: sed quale
 omnino illud fuerit, certò dicere non possum. Non enim extat integrum. Pom-
 ponius enim tantum in libris ad Plautum, & Labeonem refert verba XII. Tab. hæc
 16 fuisse; SI AQVA PLVIA NON CET: eaq; veteres sic esse interpretatos;
 Si nocere poterit. ^m Sed præterea, quid ea lex sibi vellet, non adiciit. Bene tamen
 habet, de aqua pluuiã arcenda, iustum saltem extare tractatum lib. 39. Pand. Ac
 si quis existimet, Iuriscõsultorum in eo genere scripta, fuisse quosdam veluti com-
 mentarios ad hanc Legem XII. Tab. minime equidem repugnabo.

k l. 2. De flumin.

l l. 1. d. permit-
titur. De aqua
quot. & esti.m l. Labeo. De
statulib.

IN V.

NE QVIS VNCIARIO FOENORE AMPLIUS
EXERCETO.

1. Continuatio capitis huius cum precedentibus.
 2. Rerum permutatio mutuaque communicatio maxi-
 me necessaria in Rep. est.
 3. Numi signati permutationum difficultates sustu-
 lerunt; & num. 9.
 4. Numo Seruius excudit & signauit.
 5. Numo æreo, à Seruii signato, cõtenti fuere Decemviri.
 6. Numo argenteo Romani sub initio belli Punici pri-
 mum, & post aureo quoque, vsi sunt.
 7. Monetæ Romæ Triumviri.
 8. Pecunia erosa rejici potest.
 9. Numum æreum quoque sanioris questum parere vo-
 luerunt Decemviri.
 10. Ex Cornelio Tacito hoc caput descriptum.
 11. Vnciarium fœnus, siue Vncia vsuræ quæ?
 12. Vnciarium heres qui?
 13. Fœneratorum negotiationes, à Iudeis, Gracis, Decem-
 uiris, prohibita; & num. 17. 18.
 14. Marij & Manlij rogatio de vnciariorum fœnore.
 15. Ex Vnciariorum fœnore factum semunciarium.
 16. Quadruplatores Asconij tempore qui?
 17. Gabinia lex contra Fœneratores.
 18. Prohibitio & repressio sanioris sensim dissoluta est.
 19. 20. 21. 22. 23. Vsuram ac Interest esse iuste qui petere potest.
1. Iuris rerum dominijs, eorumque certis finibus constitutis, necessaria
 2 Lex est de contrahibus, neque enim Resp. consistere villa potest, nulla
 hominum societas, sine rerum permutatione mutuaque communi-
 catione. Res, quæ singulorum sunt, sine iustis commercijs rectè com-
 muniari non possunt. permutationum difficultates tollere, & commerciorum
 3 æqualitatem tueri solus potest numus signatus, à huius ergo ratione & vsu
 4 primum videndum est. Seruius rex numum iam euderat signaratque. Leges
 etiam de commercijs (Dionysius vocat ^{νῆμαρ ἀντιπράξιον}) ediderat, quas & ex-
 5 astis Regibus Populus Rom. retinuit. Numo æreo, quem Seruius signarat, con-
 tenti fuere Decemviri, & ad commercia ineunda sufficere iudicarunt. Argenteo

a l. 1. De com.
emp.

numo

b L. cum creditor.
De solut.

numo primùm vti cœperūt Romani sub initium belli Punici, & aliquot pōst an-
 nisa aureo. neque aliud præterea vllum vnquā metallum receperunt ad pecuniam
 cudendā. habueruntq; eo nomine suos Triumuiros monetales, æris, argenti, auri
 flatores, vt inquit noster Pomponius. Quinimo legimus apud Scæuolam; b fuisse
 reiectam, reijci; posse, pecuniam ærosam, quæ scilicet plus admixti æris haberet
 & minus auri vel argenti, quā vt pro temporis illius ratione probæ materiz vi-
 deri posset. Decemuiros ærosam pecuniam non reieciissent, cū non alium quā
 æreum numū nossent. Porro omnem siue numi, siue pecunie, siue monetæ vsum
 esse intelligebant, vt aliarum rerū precii esset, vt difficultatibus permutationum
 subueniret, vt earum equalitatem tueretur. Sed alioqui etiā tā sterilem & infœ-
 cundum esse numum suum æreū non edixere, vt omnino nullum fœnoris quæ-
 situm pātere posset; tamen si & pertenuem, & (vt tanto minor esset commerciū
 difficultas) leuissimū minimumq; esse voluerint. Cor. Taciti, ex quo nos hoc ca-
 put XII. Tab. descripsimus, verba, lib. 3. Annal. sunt hæc: Sanè vetus Vrbi fœnebre
 malum, & seditionum discordiarumq; creberrima causa; eoq; cohíbebat ur anti-
 quis quoque & minus corruptis moribus. Nam primò XII. Tabulis sanctum; ne
 quis vnciario fœnore amplius exerceeret: quum antea ex libidine locupletū agi-
 taretur. deinde Rogatione Tribunitia ad semuncias redactum, postremò verita
 versura, multisq; plebiscitis obuiam itum fraudibus, quæ toties repressæ miras
 per artes rursum oriebantur. Hæc ille. Priusquam autem rem hanc latius explicem-
 us, ad monendi sumus; vnciarium hîc fœnus appellari, sicuti Scæuola vnciam
 vsuram vocat; c nempe quæ duodecima pars est Centesimæ, & huius veluti assis
 vncia vna. Vlpianus vnciarium hæredem quendam appellat, qui ex vna tantum vnci-
 a hæres est. Ergo vnciarium fœnus, nō nisi centesimo demū anno fortem æqua-
 bat. Sic enim Decemuiros fœneratorū negotiationem, quam omnino tollere vix
 poterāt, valde represserunt; sicuti & in Græcia audiebant valde à sapientibus ho-
 minibus improbari, & inter Iudeos antiquissima lege lata penitus prohiberi. Cer-
 tē quod scripsit Aristoteles aduersus hanc, vt appellat, *ὀβολογιστήριον* (artem quam nu-
 mularij quæstum ex fœnore sibi parant), eum veterum sapientium iudicio cōsen-
 tire, non obscure significat. Neq; ignorabant Decemuiros, quod ab Cicerone pos-
 tea scriptū est; non modò improbari quæstum fœneratorū, sed etiam in odium
 hominū incurrere. Operam itaq; dederunt, tā exiguis vt esset, nullus vt esse videretur.
 Sed difficile fuit, vt hic modus semper seruaretur, efficere. Nonaginta post
 XII. Tabulas annis, Consules Marius & Manlius Rogationem petulerunt de vnci-
 ario (vt ait Liuius) fœnore. quam idem autor scribit cupidè se inisse accepisseq;
 Plebem, Patribus ægerrimè ferentibus. Hoc Plebiscitum confirmandæ ipsius legi-
 sis XII. Tabularū, quæ tum fortasse obsolefcebat, atque in vsum reuocandæ cau-
 sâ, perlatum fuisse videtur. Sed neq; id Populo, quem fœneratorū auaritia semel
 irritauerat, fuit satis. Itaq; decennio pōst, nempe consulibus Manlio Torquato & C.
 Plautio, dicitur semunciarium ex vnciario fœnus factū esse. Tandem etiam L.
 Genutium Tribunum plebis, tulisse ad Populum; ne fœnera re liceret; à quibus
 dā scriptū esse, testis est Liuius. Addit & plus aliquid M. Caro. Nam in libris de Re
 rustica, Maiores (inquit) nostri sic habuere, & ita in Legibus posuere, vt quī fures
 quidem dupli pœnā luerēt, fœneratores in quadruplum cōdemnarentur. Quan-
 tum id ad Decemuiros nostros vel ad Legem XII. Tabularum referri non pos-
 sit; nisi si fortē quadruplo eum punierint, qui maius vnciario fœnus exerceeret. si-
 cuti Aseonius suo tempore vocatos fuisse quadruplatos ait, qui grauioribus v-
 suris fœnerantes accusabant, & pœna lege constituta, in quadruplum damnari
 curabant. Sanè lex Gabinia non modò supra eum, quem statuerat modum vsuras
 etiam promissas peti non patiebatur; sed & qui eas stipulatus esset, ipsa quoque
 forte multabat. quod ramen posteritati nimis acerbum esse, visum est: sicuti & ve-
 tus non modò prohibitio, sed & repressio fœnoris sensum dissoluta laxataque est.
 Certè Paulus noster respondit, ipsos etiam Præsidis provincie officiales, qui per-
 petui sunt, non modò pecuniam mutuum dare posse, sed & fœnebram exercere.
 Ad vsuras quod attinet, quas creditor exigat cum sua interest, vel sine eius
 consensu debitor pecunia est vsus; quo iustior est earum petitio, tanto minus
 credendum

d L. Præsidis. Si
cer. pet. a. cond.

credendum est, non passos esse Decemuiros maiores vnciaris aliquando exigi. Meminit Scauola cuiusdā testatoris, qui tutoribus, quos filii testamento dabat, permisit, pecunia pupillari vti, si vncias vsuras inferrent. Sed quis hoc alioqui tutoribus tribuendum esse iudicabit, si testator pater singulari quadam liberalitate non tribuisset? Certè æquius tūc esset, centesimas eum vsuras, quàm vnciaris inferre, quanquam nescire nos fatendum est, quis vsurarum modus Decemuiris placuerit. neque valde id nos angere debet: cum de iusto legitimarū vsurarū modo exter iustissima Iustiniani cōstitutio, quæ rem hanc totā prudentissimè definiit. Lex C. de vsur.

IN VI. SODALIBVS QVI EIVSDEM COLLEGII SVNT, &c.

8. 2. Sodalitia, & Sodalium pactiones, Decemuiro non penitus sustulerunt; & num. 11. 15.
3. *svdritia* Cretensa, & Sacerdotes apud Athenienses Orgiorum, repudiārent Romani.
4. 6. 7. 9. Cætus illiciti, sub specie soluendi voti sunt prohibiti.
5. Sodalitates rei diuinæ causā constituta Ciceronis temporibus.
2. De Sodalitij coercendis Lex Licinia.
10. Sodalitij illiciti crimen coercetur vi vii armata.
12. Alexander Severus omnium artium Sodalitia instituit.
13. Sodalitia, collegia, corpora, militia, & cæteræ, artificum, idem significant.
14. Nicomedia incendium causā visum fuit Plinio in-

- stituendi collegij Fabrorum.
16. Sodalibus siue collegiis omnia sunt communia.
17. 18. 19. Lex XII. Tabularum Negociatorum propriæ collegiæ & pactiones probabat.
20. 21. Negociatorum conspirationes, & artificum improba pactiones rescindenda.
22. 23. Lex Iulia, & Zenonis Constitutio, contra exercentes monopoliā.
24. Penamini monopoliij exilium, & publicatio bonorum.
25. Magistrasus quoque si coniueant ad monopoliā grauius multandi.
26. 27. Monopoliā ne Tyranni quidem tolerauerunt.
28. 29. Monopoliā Temporibus Zenonis ipsi Cæsares exercebant.

VT fœneratorum tabernas nō omnino dissecerunt dissipantve Decemuiro, quanuis artissimō fræno cohiberunt; sic & de necessarijs corporibus collegiisve negotiatorum, alijq; eius generis sodalitatibus, & earum conuentionibus atque pactionibus prudentissimè iudicauerunt, hac quoque in re secuti Legem Solonis. Decemuirosum verba cum nō extant, eorum sententiam verbis Caij nostri rectè proponere posse me existimavi. Is ad Legem duodecim Tabularum scribens, Sodalibus (inquit) qui eiusdem collegij sunt, potestatem facit Lex, pactionē, quam velint, sibi fore: dum ne quid ex publica lege corruptant. Sed hæc Lex videtur ex Lege Solonis translata esse. Nam & illicita est,

ΕΑΝ Ο ΔΗΜΟΣ Η ΦΑΤΟΡΕΣ, Η ΙΕΡΕΙΣ ΟΡΓΙΑΝ, Η ΝΑΥΤΑΙ,
Η ΣΥΣΣΙΤΟΙ, Η ΟΜΟΤΑΦΟΙ, Η ΘΙΑΣΥΤΑΙ, Η ΕΠΙ ΛΕΙΑΝ ΟΙΚΟΜΕΝΟΙ,
Η ΕΙΣ ΕΜΠΟΡΙΑΝ, Η ΟΤΙΟΥΝ ΤΟΥΤΩΝ, ΔΙΑΘΕΝΤΑΙ ΠΡΟΣ ΑΛΛΗ
ΛΟΥΣ, ΚΗΡΙΟΝ ΕΙΝΑΙ, ΕΑΝ ΜΗ ΑΝΑΓΟΡΕΥΣΗ ΤΑ ΔΗΜΟΣΙΑ
ΓΡΑΜΜΑΤΑ:

Initio, priusquam dicamus de sodalium pactionibus, admonendi sumus;
3 Romanis non omnia Græcorum placuisse sodalitia. Vt enim illa *svdritia* (conuiuia publica) Cretensa, turpitudinis plena, execrati olim sunt omnes populi rectè instituti; sic quædam religiosa scilicet illa eorum sodalitia, qui in Lege Solonis dicuntur *iepeis* *depyliu* *h* *diactioria* (Orgiorum siue Bacchanaliorum sacerdotes, qui sacrificiorum & cultus deorum prætextu quotannis coibant, vinoque & epulis indulgebant.) Decemuiro repudiārent. Fatetur quidem Marrianus, a nō esse prohibitu religionis causa coire: sed addit hanc exceptionem; Dum tamen per hoc non fiat contra Senatusconsultum, quo illicita collegia coercerentur: sicuti & VI.
4 pianus ait; b sub prætextu religionis, vel sub specie soluendi voti, cætus illicitos a L. 1. §. 1. De collog. & corp.
neq; veteranis testari oportere. Neque tamen dissimulo, Romæ quoque fuisse sodales, qui rei diuinæ causā coibant; quales & Augustus ipse instituit, & sante Augustum Caro maior recepit. nam & is apud Ciceronem, Sodalitates (inquit) b L. 2. De extr. ord. criminib.

(inquit) me Quæstore constitutæ sunt, sacris Idæis Magnæ Matris acceptis, epulabaritur cum sodalibus omnino modicè, &c. Sed has tamen religiosas vel con. 6 uiales potius *penitias* (sodalitates) quæ in turpes atque immodicas comestationes, siue etiam Bacchanalia degenerarunt, damnare postea coadi Romani sunt. Certè apud Gellium lib. 20. capite tertio, laudatur Taurus philosophus, volens 7 adolescentem quemdam ab eiusmodi sodalitatibus & conuictu scenicorum hominum abducere. Quid multis? In vniuersum & curæ & cordi Romanis veteribus semper fuit, nequa, aut turpia, aut illicita, aut Reipub. perniciofa sodalitia coirent. Nam ex oratione Ciceronis pro Plancio manifestum est; latam esse Le-

e L. 3. De colleg. & corp.

gem Liciniam de Sodalitijs coërcendis. Quid multis moror? Martianus. noster 8 ait, In summa, videri contra Senatusconsulta, & Mandata, & Constitutiones ce. 9 lebrari collegium, nisi ex Senatusconsulti autoritate vel Cæsaris, collegium, vel quodcunque tale corpus, coierit. Addit autem Vlpianus; quisquis illicitum collegium v'surpauerit, ea pœna teneri, qua tenentur hi, qui hominibus armatis loca 10 publica vel templa occupasse iudicati sunt. Crimen itaque illiciti sodalitij coërcetur vt vis armata: cuius pœnâ fuisse aquæ & ignis interdictionem manifestum

d L. qui dolo. De vi & vi arm.

est. 4 Cæterum honesta & Reipub. vtilia collegia, corporaq; siue sodalitia, confir- 11 mata sunt non modò Lege XII. Tabularum, sed & posterioribus Romanorum iudicijs. Lampridius scribit Alexandrum Seuerum corpora omnium artium in-

e L. penul. & qui- busdam. De iure immunit.

stituisse. Callistratus noster, quicquid tempore vixit, addit; quibusdam etiam col- 12 legijs & corporibus, quibus est ius coëundi lege permisum, immunitatem tribui: scilicet ijs collegijs vel corporibus, in quibus artificij sui causa vnusquisque assumitur: vt fabrorum corpus est, & si qua eandem rationem originis habent. hæcque idcirco instituta esse ait, vt necessariam operam publicis vtilitatibus ex- 13 hiberent. Sed & si quis hæc siue sodalitia, siue collegia, siue corpora, militias quo-

f L. vlt. De colleg. & corp.

que dici velit, quatum est tam frequens in libris Iuris Ciuilis mentio, non erit difficile, multis id testimonijs veterum etiam in inscriptionum comprobare, sicuti & 14 *transitus* dici ipse Caius noster monet. Er paulò ante Caij tempora, cum Nicomedia vastissimum incendium fuisset, neque vllum ad incendia compescenda in- 15 strumentum esset: consuluit Traianum Plinius, his verbis: Tu Domine dispice, an instituendum putes collegium Fabrorum, duntaxat hominum C. L. Ego attendam, ne quis nisi faber recipiatur, nè ue iure concessio in aliud vtatur; nec erit difficile custodire rã paucos. Traianus verò in hæc verba rescripsit: Tibi quidem secundum exempla complurium in mentem venit, posse collegium Fabrorum apud Nico medienses institui. Sed meminerimus, prouinciam istam, & præcipuè eas ciuitates, ab eiusmodi factionibus esse vexatas. Quodcunque nomen ex qua- 16 cunque causa dederimus ijs qui in diem contracti fuerint: *transitus* (societates siue sodalitates) graues fient, &c. Sed vt ad XII. Tab. propius accedamus, initio adji-

g L. 1. Quod cuiusque vniu. nomi.

ciendum est, quod earum optimus interpres Caius, scriptū reliquit in hæc verba: Neq; societatem, neq; collegiū, neq; huiusmodi corpus, passim omnibus habere cōceditur. Nā & Legibus & Senatusconsultis & Principalibus cōstitutionibus ea 17 res coërcetur. Paucis admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora: vt ecce, v'etigalium publicorum socijs permisum est corpus habere, vel aurifodinarum, vel argentifodinarum, & salinarum. Item collegia Romæ certa sunt, quorum corpus senatusconsultis atque constitutionibus principalibus confirmatum est, veluti pistorū, & quorundam aliorum, & nauiculariorum, qui & in pro- 18 uincijs sunt. Quibus autem permisum est corpus habere collegij, societatis siue 16 cuiusque alterius nomine, eorum proprium est, ad exemplum Reip. habere res communes, arcam communem, & Actorem siue Syndicum: per quem, tanquam in Rep. quod communiter agi fierique oporteat, agatur & fiat, Hæc Caius. Possem hic ex moribus hodie nostris, & Vniuersitates collegiaque Professorum, & gymnasia scholasticorum commemorare; quibus Leges proprias sibi constituere permisum est. Sed Lex XII. Tab. propriè egisse tantum videtur de nego- 19 tiatoribus, qui coëunt ad coemenda pecora, vel ad aliam communem negotia-

tionem exercendam, hoc est quod in Lege Solonis legimus, *ἡ δὲ πόλις ὁμοῦ καὶ ἀλλοτρίων ἐστὶν ἐκείνων, ἡ δὲ πόλις ἐκείνων*. lis liberum esse, quas volent inter se conuentiones inire, si legitimæ sint: 18 hoc cæstasq;

honestasque eorum & publicè etiam viles pactiones ratas esse debere, prudentissimè iudicârunt Decemuiri. Nam quæ tandem alioqui Reip. consistere poterit, sine horum veluti minorum corporum subsidio? Hæc verò negotiatorum siue corpora siue sodalitia, nisi suis proprijs Legibus tanquam nervis contineantur, diuturna esse non possunt; multò verò minus, si ipsi se sodales inuicem fallere possint, si eorum nihili sint inter sese initæ pactiones. Quid enim hoc aliud est, quàm corpus ipsum non dissolvere modò, sed & discerpere arque dilacerare? Ceterùm quàm interest Reip. legitimas honestorum collegiorum pactiones ratas esse, vt magis conferuentur commercia; sic & eadem planè ratione improbas negotiatorum conspirationes rescindi atque dissipari necesse est. Itaque & de illis ruendis, & de his tollendis solliciti fuère Decemuiri, vt esse debuerunt. quos qui-
dem p'usquam nongentis pòst annis Zeno Imperator secutus videtur: cuius ex-
tat lib. 4. Cod. saluberrima constitutio de monopolijs, & conuentu negotiato-
rum illicitò, vel artificum prohibitis pactionibus. Ac lege quidem Iulia de anno-
na puniri eum, qui societate coierit, quo annona carior fieret, ait Vlpianus:^b Sed
Zenonis constitutio latius patet. Ea autem fenerissimè verat, ne qui cuiuscunq;
rei monopolium audeant exercere, aut illicitis conuentionibus coniurare vel
pacisci, vt species diuersorum corporum negotiationis, non minoris quàm inter
se statuerint, vñnudentur. Item, ne artifices vel opifices pacta inter se compo-
nant, vt ne quis eorum, quod alteri commissum sit, opus impleat. Poenam autem
monopolij initi esse vult perpetuum exilium, bonorumque publicationem. Sed
& grauissimam multam comminatur Magistratibus, si aut prohibita mono-
polia, aut illicitas horum corporum pactiones mollius puniant. Prælarè ille
sanè ac prudenter. Quæ enim maior in Republica tyrannis esse potest, vel pestis
potius, quàm interturbatis cõmercijs, rerum necessariarum ad vitam tuendam
vñm pendere à paucorum hominum arbitrio & auaritia? Aristoteles lib. 1. Politic.
astute fortasse, monet, *μονοπωλίαν* (sic enim vocat) & vberriam & paratissimum
esse quæstum; sed ne abs Tyrannis quidem in suis regnis tolerari significat. Nar-
rat, quendam Syracusis fuisse, qui solus emerit, quicquid in Sicilia ferri erat: sic vt
ab eo vno redimere cogerentur, qui ferro opus haberent. Quauis autem istan-
tum precij non exigeret, quantum fortasse potuisset; Dionysius tamen, vt pernicio-
sissimum ciuem Syracusis expulit. Porro addit eodem loco Aristoteles, quasdam
honestas ciuitates, quæ pecunia opus habebant, hac aliquândo ratione, Reip. no-
mine, magnum quæstum fecisse. *μονοπωλίαν* (inquit) *τιμὴν ἀνὶ ὧν πρῶτον* (sibi venditio-
nem rerum venalium reseruant.) Et sanè tempore ipsius quoque Zenonis Cæsares
Cōstantinopolitani, non modò monopolia ipsi exercebant, sed etiam neces-
sariam quandam rerum ad victum pertinentium, quas soli vendebant, emptio-
nem omnibus indicebant imperabantque. Extrat lib. 10. Cod. Anastasij, qui Ze-
noni succcessit, constitutio; Vt nemini liceat in emptione specierum se excusare.

b L. 2. Ad leg. Iul.
de anno.

IN VII.

QVVM NEXVM FACIET MANCIPIVMQVE, VTI
NVNCVPASSET, ITA IVS ESTO.

1. Iuris Gentium contractus Decemuiri expolierunt.
2. Fidem fallere prohibuerunt Decemuiri.
3. Hoc VII. caput vnde descriptum?
4. Iuris consulti XII. Tabulas partim molliuerunt, partim astrinxerunt. & num. 5. 6.
7. 10. 11. 13. 16. 26. Venditor si dicat: Seruum vel aleatorem vel furem non esse, oportet eum id præstare; secus si ciuilitè tantum laudet. & num. 8. 12. 15.
14. Venditor si qua temere forte dixerit, non statim ea sunt ad viuum rescanda.
17. Ex XII. Tabulis ea que lingua essent nuncupata à venditore præstabantur; postea I. C. & retentio pænâ constituerunt. & nu. 20. 21. 22. 25. 28. 29.
18. Antipater philosophus, Venditorem vitæ rei venalis

narrare stultum esse censuit.

19. Retentio venditoris est pestis commerciorum.
23. 24. Aediles XII. Tabulas, Prudentes Aediles interpretantur.
27. Artis cuiusque professor tacite polliceri intelligitur idoneas res venales.
30. In bonæ fidei cõtractibus Prator quicquid æquum esset, præstari voluit.
31. In stricti iuris obligationibus magis obseruata est Lex XII. Tabularum. & num. 32.
33. Dolum malū XII. Tabula nō satū coërcuerunt. (lit. 34. 35. Gallus Aquilius de dolo malo primus formulā, p'ua-
36. De iureiurando caput XII. Tabularū non extrare.
37. De iureiurando Lex antiquissima apud Rom. quæ?

E

Hoc

De quoque caput ad commerciorum rationem, negotiationesque pertinet. Neque verò dubium est, quin Decemuiri, Iuris gentium contractus, quibus nulla hominum societas, ciuitas nulla, carere potest, non receperint modò, comprobanturque; sed & expolierint, eorumque usum & vim patefecerint, Certè minimè voluisse quem fidem daram fallere; & cum emptoribus, tum etiam venditoribus, ne vana pollicitatione circumuenerentur, consuluisse, ex hoc capite manifestum est. Est autem id descriptum ex Festo, & Cicero in Officiorum libris scribit, XII. Tabulis cautum fuisse; saltem ut ea omnino præstarentur, quæ essent lingua nuncupata. Cuius quidem Legis interpretes habemus optimos, nostros Iurisconsultos; qui eam partim molliè runt laxaruntque, partim eam astrinxerunt, ut ex rerum longo usu intelligebant, a quom esse atque necessarium. Vlpianus, Sciendum est (inquit) venditorum quædam etsi dixit, præstare non debere; scilicet ea, quæ ad nudam laudem serui pertinent: veluti si dixerit; frugi, probum, dicto audientem. Multum enim interest; commendandi serui causa quid dixit; an verò præstaturum se promissit, quod dixit. Planè si dixerit; aleatorem non esse, furem non esse: oportet eum id præstare. Idem Vlpianus respondit, quod venditor, ut commendat dicit, sic habendum esse, quasi neque dictum, neque promissum sit. Si verò decipiendi emptoris causa dictum est: de dolo actionem dari. Idem ait, eum, qui assueuerat bonæ frugis & fidum esse feruum, ut carè venderet: ex empto teneri, etiam si ignorauerit. Id autem: Si venditor dolo fecit, ut pluris venderet (si puta de artificio menti- tus, aut de peculio) emptorem iudicio teneri, ut præter emptori, quanto pluris feruum emisset, si ita peculiatus esset, aut eo artificio instructus. Postremo & huc pertinet quod Florentinus ait; ea quæ commendandi causa in venditionibus dicuntur: si palam esse appareant, venditorem non obligare, veluti si dicit feruum speciosum. At si dixerit; hominem literatum vel artificem, præstare debere: nam hoc ipso pluris vendidisse. Ex hisce responsis colligimus, prudenter intellexisse nostros Iurisconsultos; non esse statim omnia ad viuum rescanda, si quid leuiter aut temerè forte dixerit venditor. Nā si neque dolo, neque decipiendi emptoris causa fecit, neque seriò assueuerat: sed magis, ut sit, de more solum rem commendaret, verbisque ciuilitè ornaret, ut laudare solet vanales, qui vult extrudere merces, inquit Flaccus: non est statim cogendus, id ipsum omnino præstare. alioqui enim magna esset venditorum captio, & commercia vix consisterent, neque verisimile est, emptorem tam fuisse stultum ac credulum, rerumque imperitum, ut illa inani venditoris futilitate captus sit. Talem ergo venditorum ludicram garrulitatem non referemus inter ea quæ lingua nuncupata sunt, ut præstari debeant. Cæterum ubi dolo malo aliquid nimis astutè sit, ad emptorem circumueniendū: aut si seria assueueratio est promissioque; ad eum permouendum: & talis commendatio, ut eius causa maius precium detur: non est in emptoris fraudem venditori indulgendum, sed quod ita dictum est, omnino præstari debet, nam infeliciū alioqui emptorum quam grauis esset captio? Porro ait Cicero; ex XII. Tabulis non nisi ea præstari debuisse, quæ essent lingua nuncupata: postea verò à Iurisconsultis reticentiæ poenam esse constitutam. Opinor Decemuiros non existimasse tam improbos fore venditores, ut vitia rerum vanaliū dolo malo reticerent, proptereaque de ijs non esse locutos. Quis enim credat patrocinari voluisse malæ fidei, & doloſam dissimulationē, si de ea cagitassent, adiuuare? Et quamquam vnus alius quando inuentus sit philosophus Antipater, contendens; eum, qui ædes vendit propter vitia, non teneri ea dicere: stultumque esse, venditorem, eius rei, quæ vendit, vitia narrare, aut id præstare, quod dictum non est: hanc tamen philosophiam placuisse Decemuiris vix mihi persuaferim. Certè posterioribus Romanis minimè placuit, quam & commerciorum pestem, & omnis generis fraudum seminarium esse videbant. Itaque (inquit Cicero) de iure prædiorum sanctum est Iure Ciuili, ut in ijs vendendis vitia dicerentur, quæ nota essent venditori, & quicquid esset in prædio vitij, si venditor sciret, nisi nominatim dictum esset, præstari oportere. Ac Aedilitio quidem edicto, quod & in Pandectis extat, & nos aliquando scholijs illustrauimus, cautum propriè id fuisse videtur. Cum enim venditorum fraudes non satis reprimere,

al. 19. sciendum.
De adul. ed.

b l. quod venditor. De dolo malo. c. i. iulianus. 9.
quod autem. De act. empt.
d l. iulianus 9.
si venditor.

e l. ea que. De con. empt.

- reprimere, & circumuentis emptoribus parum opitulari duodecim Tabulę vide-
 22 rentur: editum A Ediles proposuere, vt magis occurreretur fallacijs venditum,
 & emptoribus, quicunque decepti à venditoribus fuerint, succurreretur, vt ait
 Vlpianus. *Quod tamen is ait; sciendum esse, venditorem, etiam si ignorauit ea, f. l. 1. §. causa. De Aedil. edit.*
 23 quę A Ediles præstari iubent, tamen teneri debere: sciendum est, id ex interpre-
 tatione Prudentum magis defendere, quàm ex Edicto Aedilitio. Sic itaque cum
 Decemviri expressim non castigarent cohererent venditorę, vitia etiam si for-
 24 tē sciret, reticentem; A Ediles, vt eo nomine omnino teneretur, edixerunt. Cum
 autem hi de venditore sciente tantum loquerentur, Iurisconsulti addiderunt; et-
 iam ignorantem teneri debere: quanquam non eodem planè modo. Nam Vlpia-
 nus ait; cum qui pecus morbosum aut tignū vitiosum vendidit, si quidẽ igno-
 25 rans fecit, id tantum actione ex empto præstare, quanto minoris erat venditurus,
 si dicit scisset emptor. si verò sciens reticuit, & emptorem decepit; omnia detri-
 26 menta, quę ex ea emptione emptor contraxit, præstare. Addit deinde; etsi igno-
 rauit, si tamen adfirmavit idoneum esse, teneri quoque quanti emptoris inter-
 27 est. non enim debuisse facili quę ignorabat, adseuerare. & vt ille qui scit, præmo-
 nere debuit emptorẽ; sic qui ignorauit, non debuisse facilem esse ad temerariam
 indicationem. Adeo quę lingua nuncupata sunt, præstari debere, Prudentes iu-
 dicauerunt. Neque verò illud prætereundum est; etsi venditor neque scierit vitio-
 sum esse tignum aut vas, neque expressim adfirmavit integrum esse: si tamen aut
 28 faber erat tignarius, aut negotiator vascularius: quia ex aris professione intelli-
 gitur tacitè polliceri idonea esse quę vendit, & vitia ignorare non videtur: præ-
 stare quoque debere, quanti emptoris intererit. h. Postremo & illud sciendū est,
 quod Martianus ait; debere venditorem præstare doliū malum à se abesse, eum.
 29 quod non modò in eo esse, si aliquid fallendi causa obscure loquatur; sed etiam si
 insidiosè obscureque dissimulet. Si venditor sciens vitium, consultiò reticet dis-
 simulare, & tamen quasi aut ignarus esset aut incertus, pacificatur, cauetque vt
 si quid forte vitij subesset, id non præstet; non proderit ei tam astuta cautio^k. Il-
 lud porro sciendum est, quod hic prætermitti non debet; generaliter non obser-
 30 uasse Romanos in contractibus bonę fidei, vt vocantur, quod XII. Tabulę sta-
 tuebant, ea tantum præstari, quę lingua nuncupata essent. Cum enim ex eius
 generis obligationibus actionem iudiciumque daret Prætor, addebatur illud;
 QVOD EX FIDE BONA PRÆSTARI OPORTET:
 vt iudex condemnaret, iuberetque non modò ea præstari quę lingua nuncupata
 31 essent: sed & quicquid alterum alteri præstare æquum esset, & bonę fidei conue-
 niens. Sic (inquit Paulus) tantundem in bonę fidei iudicijs officium iudicis va-
 let, quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio. Cæterum in
 32 obligationibus stricti iuris, magis obseruata est Lex XII. Tab. nempe, vt ea tan-
 tum deberentur, de quibus expressim conuenisset: & iudex à verbis conuentio-
 nis non recederet, vt potè stricta formula à Præatore conclusus, vt reum non con-
 33 demnaret, nisi de eo quod nominatim conuenerat. hucq; pertinet, quod respon-
 sum est; Quicquid in astringendę obligationis causa est, id, nisi palam verbis ex-
 primatur, omisum intelligi. Sed hac de re latius differemus proximo libro, quo
 34 de Prætorijs iudicijs bonę fidei, & stricti iuris agemus. Illud hoc loco diligen-
 ter considerandum est; sic XII. Tabulas scriptas fuisse, vt in vniuersum nō satis coër-
 cere viderentur dolum malum; nam cum demum in tutela hæc Lege vindicatum
 35 fuisse ait Cicero: sine Lege verò, in iudicijs tantum, in quibus EX FIDE BONA,
 addebatur: ac primum quidem Gallum Aquiliū de dolo malo formulas protu-
 lisse, secundum quas deinde Prætores edixerunt, sese de dolo iudicium da-
 turos. Cicero lib. 3. de Nat. Deor. hoc fuisse ait, euericulū malitiarum omnium: sed ve-
 tustis antea temporibus defuisse nō obscure significat. Nam & li. 3. Offic. de Can-
 nio emptore, quem dolo malo deceperat Pythius, callidus venditor, inani & ad
 fallendum cōposita ostentatione secundę piscationis, Stomachabatur (inquit)
 36 Cannius: sed quid faceret? Nondum enim Aquilius collega & familiaris meus
 protulerat de dolo malo formulas. Sed hanc rem pluribus explicauimus in Gallo
 Aquilio: & iudicium de dolo, in Prætoribus. Illud postremo dissimulare nō pos-
 sum,

sum, valde esse dolendum, nō extare caput XII. Tabularum de Iureiurando. Fuis-
se enim aliquod, quod huc pertineret, Cicero lib. 3. Offic. nō obscure significat,
Nullum (inquit) vinculum ad astringendam fidem iureiurando Maiores acrius
esse voluerant. Id indicant Leges in XII. Tabulis: indicant Leges Sacratæ: indicant
notationes animaduersionisque Censorum, qui nulla de re diligentius, quàm de
iureiurando iudicabant. At nulla Romana de iureiurando nunc antiquior lex
extat, quàm illa à Cicerone in libris de Legibus proposita: Per iurij pœna diuina,
exitium humana, dedecus. Sed de iureiurando alibi copiosè differemus. Nunc
cū dictum sit quid venditorem emptori præstare debere iudicant Decemviri,
qui fidem promissionemque suam impunè aliquem fallere passī nō sunt; videamus
ediuersos; an emptorem passī sint nō præstare promissum, vel ludificari ven-
ditorem, qui ea in re eius esset fortasse fidem secutus.

IN VIII.

VENTITAE ET TRADITAE RES NON ALITER EM-
PTORI ACQUIRUNTUR, QVAM SI IS VENDITO-
RI PRECIUM SOLVERIT, VEL ALIO
MODO SATISFECERIT.

1. Hoc caput vnde descriptum?

2. 4. Res a me vendite non desinunt esse meæ, nisi mihi sa-
tis fiat.

3. Traditio domini volentis alienare transfert rei do-
minium.

5. Contrahentes decipi non debent.

6. Venditor emptor si fidem habeat, tradita rei domi-
nium transfertur.

7. Permutatio Editionis similis est.

8. Permutatio cur nullam nec obligationem nec actio-
nem tribuere intelligatur, nisi causa subsit?

9. Permutationis & venditionis differentia quæ?

10. Tam traditione quàm stipulatione pactum sumis
effectum.

11. Abalienationis species due tantum erant Romanis
olim; per nexum, & in iure cessionem.

12. 13. Traditionibus & iurascapionibus dominia rerum
transferuntur.

a. 8. vendite. De
rer. diuis.

b. L. procuratoris.
8. sed si dedi. De
rer. act.

c. L. quod vendidi.
De contrab. empt.

Vltianus lib. 2. suarum instituit. id caueri lege XII. Tabularum non i-
minus quàm iure Gentium, testis est. Alium, qui huiusce capitis nomi-
natum meminerit, arbitror esse neminem; quanquàm eandem abs-
lute consultis frequenter repetitam esse meminerim. Vlpianus; Res
vendita (inquit) non aliàs desinent esse meæ, quanuis vendidero, nisi ære soluto, a
vel fideiussore dato, vel aliàs satisfactio. Sic & Pomponius: Quod vendidi & tradi-
didi, non aliter sit accipientis, quàm si aut precium nobis solum sit, aut satis co-
nomine factum, vel etiam fidem habuerimus emptori sine vlla satisfactione.

Intelligebant Decemviri traditionibus transferri rerum dominia iure Na-
turali: sed intelligebant etiam, traditionem esse debere domini alienare volen-
tis. Ac venditor quidem rem tradens alienare vult, & in emptorem transferre: sed
ita demum, si sibi factum fuerit satis. Eius itaque traditio hanc tacitam habet
conditionem: cui emptor prius quàm paruerit, rei dominus non fiet. Quid mul-
tis? Cogitabant Decemviri, quod postea Vlpianus dixit; Contrahentes decipi
non debere. Si de precio fidem emptori venditor habeat: statim transferri ven-
ditæ traditæque rei dominium, dubium non est. Sed fidem emptoris tam valde
secutus non intelligitur, nisi si liberalis huius fiduciæ atque voluntatis iusta ma-
gnas sit coniectura: veluti, si nominatim emptori indulgeat atque largiatur cer-
rum solutionis diem. Si legem aut pactiōem commissoria addiderit, pura est
venditio, sitque statim dominus emptor. Sed si eius pactiōis conditio extiterit:
planè resoluitur venditio, perinde atque si nulla inita vnquā esset. Quod ad per-
mutationem attinet: esse quidem ea & haberi solet emptori indulgeat atque
men inter innominatas conventiones refertur, ideoque nullā habere obligatio-
nem, actionem nullam tribuere intelligatur: nisi causa subsit, reique traditæ do-
minium in alterum sit translatum: non intelligitur eadem esse mens domini ex
causa permutationis, quæ ex emptiōis causa tradentis. Permutans qui tradit,
dominium transferre velle potius intelligitur, ut aduersus alium non tradentem
acquirat, consequaturque actionem. At ex causa venditionis qui tradit, tradere
ca condi-

d. L. sed & si pu-
pillus. 8. item si
cum plures. De
Instit. act.

e. L. explicito. L.
rebus. C. de rer.
permut.

ea conditione videtur, vt sibi prius fiat satis, quàm fiat emptor dominus. Non enim tradere intelligitur, vt actionem cōsequatur aduersus emptorem, cūm quidem eam ex ipso cōtractu conuentione q; habeat: sic vt rem offerendo, precii petere semper possit. Sanè ad hoc caput pertinere videtur, quod Caius lib. 4. ad XII. Tab. ^{f. l. 48. in traditionibus. De pact.} In traditionibus rerum (inquit) quodcunque pactum sit, id fallere manifestum est. Sicuri & Hermogenianus ait; Non minus traditione quàm stipulatione pactum sumere effectum. alioqui ad actionem nulli prodesse. ^{g. l. diuisionis. De pact.} Sed hanc de pactis nudis disputationem huc ingerere nihil attinet. Reijcienda potius est ad stationem Iurifconsultorum, Sed neque ingeram hoc loco quod M. Tullius in Topicis ait; veteres Romanos nō nisi duas propriè habuisse abalienationis species, per nexum, & in iure cessionem. Vtroque in genere inanes multas, quibus facile caruissent, obseruationeulas cumularūt, quæ posteritati meritò displicuerunt. Illud solidius fuit, quod addiderunt Decemuires, si, qui rem tradit, fortè doctus minus non esset, proptereaque in accipientem non transferat dominium; transferre tamen vsucapiendi conditionem. Dixit multis post Decemuiros annis Diocletianus Imp. Traditionibus & vsucapionibus dominia rerum transferri. ^{h. l. traditionibus. C. de pact.} Vtrumque caput XII. Tabulæ complexæ sunt.

IN IX.

VSVS ET AVTORITAS FVNDI, BIENNIVM ESTO.
CAETERARVM RERV VSVS AN-
NVVS ESTO.

1. Vsucapionibus quomodo rerū dominia transferantur.
2. Vsucapio appellatur Vfus atq. autoritas.
3. De fundo à XII. Tab. statuta, ad ædes quoq. pertinet.
4. Aedes immobilibus annumerantur.
5. Fundus quid?
6. Hoc 9. caput XII. Tab. an ad seruitutes quoq. prædiorum pertineat?
7. L. Voconia siue Scribonia cur seruitutem biennii vsucapi vetuerit? Sed omis̃a, & bienniorum sum vsurpata, recipitur. num. 10. 11.
8. Libertatis vsucapionem L. Voconia non sustulit.
9. Seruitutes non vtendo amittuntur. & num. 17.
12. Aquæ ductus cuius origo memoriam excedit constituti loco habetur.
13. Vsucapionibus Græci olim quomodo vsi sint?
14. Prescriptio apud Socratem Archidam; item Platonis, quales? num. 15.
15. Vsucapio introducta est bono publico, & num. 13. 21. 23.
19. Cyrus agricolas induriosos, laudabat, negligentes multabat; & eius exemplo Decemviri quoq. num. 20.
22. Aratus Sicyonius possessiones temere moueri cur noluerit?
24. Iustinianus, 1000. annis post Decemuiros, vsucapione quomodo transformauerit? & num. 26. 27.
25. Mancipi res Italicæ cur dictæ?
28. Quid, si à Fisco rem alienam quis emat?
29. XII. Tabulæ quomodo dies tantum, non horas, numerauerint.

Traditione domini rem alienare volentis transferri rerum dominia iure naturali, dictum est. Vsucapionibus quoque iure ciuili transferri posse, vbi à non domino tradita res est, Decemuires intellexerunt, & quia de vsucapionibus legem in Repub. necessariam esse videbant, nequaquam suis in Tabulis eam prætermiserunt. Eius, quod proposui, capitis Ciceronem testem habeo, qui in oratione pro Cæcinnâ inquit; Lex iubet vsum & autoritatem fundi esse biennium. Idem in Topicis scribit; ex eadem Lege vsum & autoritatem fundi esse biennium; cæterarum rerum vsum esse annum. 2. Vsucapionem appellari vsum, atque autoritatem, ignotum non est. Horatius lib. 2. Epist. 2.

Quadam, si credis Consultis, mancipat vsum.

Et noster Papinianus, + per vsum acquirere dixit. pro vsucapere. Ius autoritatis legimus apud Ciceronem de Arusp. respon. Porro quod de fundo statuit XII. Tabulæ, pertinere etiam ad ædes, quamuis earum non meminerint, probat Cicero & in Top. & pro Cæcin. Quamuis (inquit) ædes in Lege non appellantur; tamen eodem iure in ædibus vtimur. nempe quod ea res soli sint, & immobilibus annumerentur. Fundum quidem plerumque locum sine villa accipi, inquit Vlpianus^b tamen & agrum cum ædificio, fundū dici Florentinus fatetur; sicuti & Iabolenus^c ait, fundum esse, quicquid solò teneretur. Ad seruitutes prædiorum an etiam idem pertinuerit caput hoc XII. Tab. ex sententia Decemuiro-
^{a. l. denique. Ex verb. fig.}
^{b. l. 1. locus. De verb. fig.}
^{c. l. quæstio. De verb. fig.}

certò adfirmare non possum. Sed constat Legem Voconiam, siue (vt alij appe-
lant) Scriboniam, prohibuisse seruitutē biennio vsucapi subtili illa ratione, quòd
posse non possit res incorporalis: permisisse tamen, vt libertas vsucaperetur.
d. L. 4. §. vlt. De
vsucap. Pauli in Pædæciis verba sunt hæc: a Libertatem seruitutū vsucapi posse, verius est: g
quia eam vsucapionem sustulit Lex Voconia, quæ seruitutē constituit; nō etiam,
quæ libertatem præstat, sublata seruitute. Itaque si cū tibi seruitutem deberem,
ne mihi (puta) liceret altius ædificare, & per statutum tempus altius ædificatum
habuero, sublata erit seruitus. Apud eundem Paulum lib. i. recept. Sent. tit. 17. le-
gimus; Viam, iter, actum, aquæ ductum; qui biennio vltus non est, amisisse videtur.
nec ea vsucapi possunt, quæ non vtendo amittuntur. Subiicit tamen, seruitutem
hauriendæ aquæ vel deducendæ, biennio omittam, intercidere, & biennio vsur-
patam recipi. Quod ex aquo & bono receptum fuisse videtur, ad recuperandas
saltem seruitutes amissas. Sed & ad nouas acquirendas atq; vindicandæ vitilis sal-
tem actio data est, si quis is longo tempore legitime esset vsus, sic enim Vlpianus
e. L. si quis diu-
turno. Si ser. vind.
scribit: Si quis diuturno vsu & longa quasi possessione eius aquæ ducendæ natū
sit; non ei necesse est docere de iure, quo aqua constituta est; sed vtilem habere a-
ctionem, vt ostendat per annos tot vsum se non vi, non clām, non precario. Idem
f. L. i. §. vlt. De
aq. plu. Vlpianus feruili loco ait; longa consuetudine vel iure impostam videri, si quis
vsus est seruitute, neq; vi, neq; clām, neq; precario. multo verò magis id dicendū
esse, si non modò longum tempus sit, sed hominum memoriam excedat. Idem si-
gnificat, cū ait; ductum aquæ, cuius origo memoriam excedit, iure constitu-
ti loco haberi. Verū vt res hæc totā semel componeretur, Iustinianus tandem
in vniuersum statuit; longo demum tempore tam acquiri, quàm amitti seruitu-
tes: sicuti & rerum corporalium, quæ quidem soli sunt, vsucapionem non bien-
nio, vt olim, sed longo tempore compleri voluit, vt paulò pōt latius dicam, vbi
de origine & iurē & causis vsucapionem altius nonnulla repetierimus.

Vsucapionibus quo modo Græci vterentur Decemuiro tempore, non
satis compertum habeo. Vfos tamen fuisse constat nec ad priuatas modò, sed &
publicas possessiones confirmandas: & longi temporis præscriptionem omnes
recepisse. Sic enim scribit Isocrates in Archidamo: ἀποδείξω ἐν τῷ παρόντι ὅτι
τὰς πόλεις καὶ τὰς ἰσθμίας καὶ τὰς νομὰς, οὐδὲ τὰς ἐν τῇ πόλει τοὺς ἄλλους, οὐδὲ τὰς ἐν τῇ πόλει
αἰετ (neque verò vos latet, rerum tum priuatarum tum publicarum dominia, lon-
gi temporis præscriptione, communi omnium sententia acquiri.) & eodem paulò
pōt loco significat maximum & maximè euidens dominij testimonium esse
τὸ ἀπὸ τῶν τῶν χρόνιων (Præscriptionem longi temporis.) Certè Plato lib. 12. de Legib. nō
obscurè significat; nequaquam ijs ignotam vsucapionem fuisse. Si quis re aliqua
mobili, in vrbe, palām & publicè anno integro vsus sit; eum eius dominum fieri
statuit: si in vrbe, clām & domi tantū sit vsus; triennij vsū requirit: si in agris
palām, quinquennium: si occultè, decennium: si verò in alia quapiam externa re-
gione aut provincia, nullius temporis præscriptionem admittit: sic enim tum
ait, ἀνελευθέρῳ αἰνὰ τοῦ πολεως ἡμῶν τῷ ἐπὶ τῷ νόμῳ (nullum esse præscriptum tempus vindicationis)
Hæc confixisse Platonem ad imitationē Atheniensis, facili suspicio, sicuti &
complurium ab ijs legum suarū exemplum sumpsit: quanquā Solonis legem de
vsucapione vix aliquā certò proferre possim. Eam tamen in Rep. esse necessariam
prudentes omnes faciliè intelligunt. Caius noster, i bono publico introduci e esse 16
ait, ne quarundam rerū diu & ferè semper incerta dominia essent; sufficereq; do-
minis ad inquirendas res suas, statuti temporis spatium, qui si rāto tempore ne-
gligant, alienare etiam videri, inquit Paulus, & si nullo tempore satis certa sint re-
rū dominia, necesse est & commercia interturbari, & incultas iacere possessiones. 18
Quis enim agrum seriò colere volet, si tristis illa vox semper immineat; Veteres
migrare coloni: Audiebant Decemuiro, multis olim annis incultis & tantū non
certa dominia. Sic enim Thucydides de priscis Græciæ incolis loquitur lib. 1. οὐδὲ
γὰρ πόλιν οὐκ ἔχοντες, ἀλλὰ καὶ οὐκ ἔχοντες τὰς ἐκτὸς πόλεως ἀγροὺς ἀφαιρῆσαι (neq; agros arborib⁹ seminibusq;
cōserunt; cum incertū sit, annon aliquis alius superueniens auferat.) Audiebāt,
quod apud Xenophontē legimus, Cyrū regem, si quādo in regionē bene cultam
venisset,

luit emptorem statim securum esse, & dominum fieri: ei vero, cuius res erat, non nisi quadriennium dari, quo à fisco petat rei æstimationem. Id an æquum sit, alij viderint. Sed sibi suoque fisco multa singularia indulgisse Principes, mirum non est, hacq; propositæ securitatis spe certa emptores allicere voluisse, qui non temere alioqui à fisco emerent, quod is plerunque res vendat alienas. Sed vt ad XII. Tabulas reuertar: cum de vsucapionis tempore loquuntur, non nisi dies nume-
rant, neq; de horis vlla erat quæstio, qualis postea fuit apud Iurisconsultos scrupulosius inquirentes momentum vsucapionis completæ. Nam neque tempore Decemviorum vlla adhuc Romæ erat horarum vel distinctio vel observatio. Imò ne meridies quidem nominabatur, sed occasus tantum & ortus, quod Plinius, XII. etiam Tabularum mentionem faciens, scribit libro 7. cap. 60.

IN X.

ADVERSVS HOSTEM AETERNA
AVTORITAS ESTO.

1. Vsucapioni multas addiderūt exceptiones Decemviri. 2. 3. Autoritatis vox quid significet?

Decemuiros in constitutæ vsucapione prudentem multa circumspe-
xisse, vel illud testimonio est, quod multas magno iudicio exceptio-
nes (vt ita loquar) addiderint. Excepisse quinq; illos pedes, qui inter
confinēs agros relinquēdi erant, eosq; vsucapi prohibuisse, suprà di-
ctum est. Vestibulum quoque sepulcri, sicuti & in vniuersum res furtiuas, liberās-
se ab vsucapione, suo inferius loco dicemus. Caput, quod nunc propono, ex Ci-
cerone descriptum est, cuius lib. 1. Offic. verba sunt hæc: Hostis apud maiores no-
stros dicebatur, quem nunc peregrinum dicimus. Indicant XII. Tabulæ:
ADVERSVS HOSTEM AETERNA AVTORITAS ESTO.
Noluerunt, opinor. Decemviri, alios quàm ciues suos, possessores tueri, & vsuca-
pionis iure donare. Aeternū itaque tempus desiderarunt, priusquam vsucapio-
nem peregrinus compleret. nisi malimus (quod eodē modō recidit) auctoritatem hęc
intelligere ius vindicationis; quod æternū contra possessores peregrinos ciuibus
suis esse, & ab omni temporis præscriptione liberū. Decemviri voluerint. De alijs
significationibus huius verbi, AVTORITAS, dixi ad Institut. tit. de auctoritate

a. l. vlt. De exiit.

IN XI.

REI FVRTIVAE AETERNA AVTORITAS ESTO.

1. Vbi Lex inhibet vsucapionem, bona fides possidentis nihil prodest.	6. Furtiva rei vitio purgato an vsucapionis ius procedat?
2. Rei surrepta seu furtiva auctoritas quousq; extendatur? 6. num. 12.	7. Res vi vel metu vendita vel tradita vsucapi an possit?
3. Rem furtivam in eius potestate cui surrepta est reuerri debere; quomodo intelligendum?	8. Quod vi quis eripuit non potest vsucapi.
4. Furtiuas non intelligitur in domini potestatem redire.	9. Expilata hereditatis crimen non impedit rei vsucapionem.
5. Per vim recuperare sua nemini licet.	10. Hereditaria rei furtum fieri non datur.
	11. Donatum Proconsuli contra legem repetundarum, non potest vsucapi.

a. l. furtivæ. Inst. de vsucap.

Dodecim Tabulas inhibuisse vsucapionem rerum furtivarum, no-
ster quoque Iustinianus ætatis est. vnde intelligimus, Decemuiros
non modò non tueri mala fide possidentes, veluti fures: sed & in vni-
uersum vsucapionem rei furtivæ, quātumvis bona possideatur fide,
sustinuisse. Vbi Lex inhibet vsucapionem, bona fides nihil prodest possidenti, in-
quit Pomponius^b. Quod hoc capite XII. Tab. inhibuitur erat, postea Lex Attilia
sue Artinia repetijt, iterum quæ inhibuit. Eius hæc verba fuere:
QVOD SVBREPTVM ERIT: EIVS REI AETERNA AV-
TORITAS ESTO.

b. l. 24. vbi Lex. De vsucap.

Ac Gellius quidem lib. 17. cap. 7. disputat, an ea Lex ad præterita quoque, & ante
eam legem facta furta pertinuerit. Sed cum multis ante eam annis idē fuerit cau-
tum XII. Tabulis: necessaria non esse videtur eius generis quæstio. Porro autē ne-
mo existimet, tam esse æternam rei subreptæ aut furtivæ auctoritatem, quin hęc
saltem

ſaltem meminerit, locum habere poſſe longiſſimi temporis præſcriptionem, quam Cæſares introduxerunt ad omnem omnino actionem foro ſummonendam. Nam & licet quinque pedum vſucapio inhibeat; huius tamen longiſſimi temporis præſcriptio obijci poterit eorum nomine agentis, eorumque poſſeſſorem tueri a Paulus noſter addit & alterum legis Attinæ caput, quod in 12. Tabulis prætermiſſum, erat eiſmodi:

c. l. 1. & c. de an. de an. except. l. ſicut. C. de præſcrip. 30. vel 40. ann.

FVRTIVA RES NON VſVCAPIATVR, NIſI IN POTEſTATE EIVS, CVI SVBREPTA EST, REVERTATVR.

d. l. vlti. C. fin. regund.

Id vt XII. Tabulis adiungeretur, quod erat neceſſarium, lata ideo fuiſſe videtur

e. l. 4. §. quod au. tem. De vſucap.

3 Lex Attinia. Admonet autem Paulus, ſic acceptum hoc eſſe, vt in domini poteſtate debeat res reuerti: non in eiſusque, cui ſubrepta eſt. Igitur (inquit Paulus) etſi creditori ſubrepta eſt, aut ei, cui commodata eſt: in poteſtate domini redire debet. Addit idem Paulus; tunc dici in poteſtatem domini rediſſe, cum poſſeſſionem eiſus naſtus ſit, vt iuſte auelli non poſſit: ſed tanquam rei ſue. Nam ſi ignorans rem mihi ſubreptam, emam: nō videri in poteſtatem meam reuerſam. Ante

f. l. qui fundam. d. vlti. Pro empr.

4 Paulum Iulianus reſponderat: ſi modō ignorauerit ſubreptam ſibi eſſe. & ſi ſeruum, qui tibi ſubreptus fuerit, ignorant tibi tuum eſſe, pignori dederō. & ſoluta pecunia cum Titio vendiderō: Titium vſucapere non poſſe. Huc quoque pertinet, ne amittere eiſus poſſeſſionem poſſimus ob hoc, quōd furto priſam ſubtracta eſt. Verum quidem eſt nullam repetitionem eſſe ſolere ab eo, qui ſuum recepit.

g. l. mulieris. 13. §. definere. De verb. ſignif.

5 cepit. Si tamen quis per vim rem ſuam recuperarit; poſſet ab eo poſſeſſio auelli, non enim interdū recuperandæ poſſeſſionis ſum moueret exceptio dominiſ.

h. l. repetitio. De condic. indeb.

Sed & ſi quis rem ſuam ignorans emerit, quaſi venditoris eſſet, aut pignori acceperit: quia ab ignorante poterit auelli (non enim exceptione ſui dominiſ ignorans vitetur) non videbitur in eiſus poteſtatem rediſſe. Hæc eō pertinet, vt intel-

i. l. ſi quis. C. ad Leg. Iul. de vi pri.

ligamus, quando. (quod Iuſtinianus ait) vltio rei ſurtiuæ purgato, procedat eiſus vſucapio. quod quidem & ad vſucapionem rerum vi poſſeſſarum pertinet; quarum alioqui vſucapione inhiuerunt Lex Iulia & Plautia, exemplo XII. Tab. ſiue

k. l. aliquando et iam. De vſucap.

7 legis Attinæ. Ac rem quidem vi vel metu venditam traditamve, poſſe ab aliquo bonæ fidei poſſeſſore longo tempore vſucapi, dubium non eſt. Sed quod vi quis

l. l. 3. C. de his que vi met. cau.

8 eripuit, vel alio deieſto inuaſit, non magis quam ſurtium vſucapi dicimus: nam & atrocior hæc vis eſt. Venuleius ait: Quod vi poſſeſſum raptumve ſit, antequam in poteſtatem domini hærediſve eiſus perueniat, vſucapi Lex vetat. Mirabitur

m. l. vlti. Vi bon. rapt.

forteſſe aliquis, ecquid fuerit opus nouis hiſce Legibus Iulia & Plautia. Cum enim vis, ſurtum improbum ſit: XII. Tabulæ cum ſurtiarum rerum vſucapione inhiherent, vi poſſeſſarum ſatis inhiuiſſe videntur. Verum animaduertere debemus, exiſtimāſſe veteres, in interpretatione non ita facile Legis prohibitionem alio trahi poſſe, Crimen expilatæ hæreditatis, improbum quoque ſurtum eſſe di-

9 citur. Quia tamen ſurtum propriè non eſt, non impedit rei vſucapionem. Furtum autem propriè eſſe non poteſt, quia nemo ſit, cui ſurtum fiat. nam hæreditas adhuc iacens dominum nullum habet. Sic hæreditariæ rei ſurtum fieri rectè Iu-

n. l. 1. §. de. C. de quib. cau. infra irrog.

10 lianus negauit. Adiecit tamen Marcellus ex eiſus ſententiæ exceptionem hanc, niſi forteſſe pignori rem dederat deſunctus, aut commodauerat. hiſcaſibus hæreditarium rerum fieri poſſe ſurtum, & ideo vſucapionem impediri, Iulianus fa-

o. l. hæreditaria. De ſurt.

11 teretur. Poſtremo & huc referendum eſt quod Paulus ait; Quod contra Legem repetundarum Proconſuli vel Prætori donatum eſt, nō poſſe vſucapi. hæc autem ſunt.

p. l. his enim. De p. l. pend. ad leg. Iul. repet.

Legem impediri vſucapionem, priuſquam in poteſtatem eiſus, à quo proſecta res ſit, hærediſve eiſus, veniat. Quæcunque tandem ea lex fuerit, lata fuiſſe videtur ad

12 exemplum XII. Tabularum, Legiſque Attinæ, itemque Iuliæ & Plautiæ. Porro autem quantumuis æternam rei ſurtiuæ autoritatem, liberamque & perpetuam eiſus vindicationem eſſe voluerint XII. Tabulæ: ſurtium tamen tignum ædibus vineiſque iunctum, ſic vindicari, vt etiam euelleretur diſſoluereturque, nō permiſerunt. Quam autem pœnam arborum ſurtim caſarum eſſe voluerint, ſuo poſtea loco dicam. Nunc de tigno iniuncto caput XII. Tab. ſubiiciamus, & explicemus.

FRANCIS. BALDVINVS IN XII.

TIGNVM IVNCTVM AEDIBVS VINEISVE NE SOLVITO. SED DVPLVM QVI IYNXIT DATO.

1. Tignum quid?
2. *Concapu*, vox corrupta a *apud Fest. Pompeium*.
3. Tignum *furtivum* aedibus vineave iunctum solvere non licet; sed dupli actio competit. & num. 7.
4. *Furtivum* plerumq. est, quod alienum est.
5. Tignum alienū bona fide iunctum, furtivum potest esse & non esse. & num. 13.
6. 11. 14. An bona fide tignum iniungens duplum praestare teneatur?
8. 9. 10. Quid, si res domini volentis coniungantur in aedificium alterius, an tum quoq. detur in duplū actio?
12. Quod nea voluntate factum est, in iudicium vocare non debeat.
15. *Gemma auro* in clausa vindicari an possit?
16. *Decora facies* civitatis Legumlatoribus cura fuit.
17. Legari ea non possunt quae aedibus iuncta sunt.
18. Roma incensa a Gallis quando?
19. Vinearum quoq. cultura leges prospexerunt.
20. Vineis nonnulli Romanorum Principes non fauunt.
21. Tignum suum Dominus vindicare quomodo possit aedificio diruto. & num. 22. 24.
23. Tignum iunctum non possidet qui aedes possidet.
25. Actum esse dicitur pro frustra egisse.

Pompeius Festus lib. 18. de Verb. vet. significat. cum ait; tignum nō solum in aedificijs quo utuntur, sed etiam in vineis appellari, subiicit: ut est in 12. TIGNVM IVNCTVM AEDIBVS VINEAE ET CONCAPV NE SOLVITO.

Quid vocet CONCAPV non interpretatur; ac omnino certē existimo locum, hunc, ut alios prorsusque, apud eum esse corruptum. Sed quāvis eum tandem ea fuerit vox, praecipua huius capituli sententia integra exstat. si quae huiusce legis frequens mentio in Pandectis, Vlpianus ait: Lex XII. Tab. neque solvere permittit; tignum furtivum aedibus vel vineis iunctum, neque vindicare. quod prudenter Lex effecit, ne vel aedificia sub hoc praetextu diruantur, vel vinearum cultura turberetur. Sed in eum, qui coniunctus est iunxisse, in duplum dat actionē. Paulus quatuor locis in Pandectis meminit huius Legis^b. & quamquam non eodem semper modo loqui constanter videatur: si tamen singula prudenter & consideremus & distinguamus, facile omnia convenient. Illud initio hīc observemus, Legē XII. Tab. tigni alieni, non etiam furtivi, expressim meminit. Sed quia ferē sit ut furtivum sit, quod alienum est (semel nempe corraō furti vitio) Vlpianus hoc caput recitans, furtivi tigni meminit. Porro etiam tignum & furtivum vel, & bona fide iunctum. Sed & furtivum non esse potest: veluti quod a nemine unquam nisi bona fide cōtractum sit, finge depositum apud aliquem fuisse: hāredemque existimantem id esse defuncti, suis aedibus iniunxisse. hoc tignum neque furtivum, neque mala fide iniunctum est. Quāvis sit, an tum quoque de tigno iniuncto 6 agi in duplum velint XII. Tabulae. Cerrē durum esse videtur, bonae fidei hominem duplum praestare. Sed Decemviri tamen in uniuersum videntur actionem in duplum dari voluisse, ac fortasse considerāru, simplam rei aestimationem, iustam satis non fore compensationem: quod tigni dominus saltem in eo sit deteriori conditione, quod rem suam vindicare & consequi nō possit. Paulus^c cum tradidisset, tignum alienum aedibus iunctum vindicari nō posse, neque eo nomine ad 7 exhibendum agi, propter Legem XII. Tab. nisi aduersus eum, qui sciens alienum suis aedibus iunxit, subiicit: Sed est actio antiqua DE TIGNO IVNCTO, quae in duplum ex lege XII. descendit. Quibus verbis non obscurē significat, in duplum actionem dari aduersus eum, qui nesciens, alienū suis aedibus iunxit: sicuti & alio rursus loco. Sed & Iustinianus ipse, cum dixisset, dominum tigni iuncti vindicare non posse, aut ad exhibendum ea de re agere, adiecit: esse ex Legge XII. Tab. actionē DE TIGNO IVNCTO in duplum. Illud vnum difficultatis non nihil habet, quod cum dixisset Neratius^d; de eo, quod uxoris in aedificium viri 8 iuncta coniunctum est, ut detractū alicuius usus esse possit, agi posse, quamvis nulla actione ex Legge XII. Tab. quoniam non sit virisimile Decemviris de his sensitse, quorum voluntate res eorum in alienum aedificium cōiunctae essent, Paulus no- 9 tādō subiicit hae verba: Sed in hoc solum agi potest, ut sola vindicatio, soluta re, competat

a. L. 1. De tign. iniunct.

b. L. qui res suas.

c. ult. De solut. L. de eo quod. De do-

not. inter vir. &

uxor. L. gemma.

d. exhib. L. in re-

actio. & tignum.

De rei vindicat.

e. L. in rem actio.

f. tignum. De rei

vind.

d. L. gemma. Ad

exhib.

e. L. de eo quod.

De donat. int. vir.

& vxor.

- competat mulieri, non in duplum est Lege XII. Tab. neq; enim furtiuū est, quod
 10 sciente domino inclusum est. Vt huic loco respondeam, & quod sentio, ingenuē
 dicam; videtur Paulus ad denegandā in duplum actionem, eius, qui tigni domi-
 11 nus est, consensum atq; voluntatem cōsiderare. Quod ad ipsum iniungentem, si-
 ue ædificantē attinet, vt in eum detur vel denegeretur in duplum actio, non distin-
 guitur bona an mala fide, sciens an ignorans, tignū alienum iunxit: sed quod ad
 eum, qui agere vult, distinguit, sciueritne & cōsenserit, an verò ignorat. Quod
 12 mea voluntate factum est, in iudicium vocare nec possum, nec debeo. Et qua ran-
 dem fronte pœnā inde peterem, quod vt fieret, ipse cōsensit? Neq; sanē furtiua res
 13 esse potest vilo modo, quæ nō nisi domini voluntate attrahatur. Potest quidem
 rignum esse furtiuum, & bona tamē fide iniunctum. Quod verò mala fide iniun-
 gitur, non potest non esse furtiuum. Sed is malæ fidei esse non potest, cui domini
 voluntas suffragatur. Quid igitur, vbi dominus ignorauit, nihilne intererit in-
 14 ter eum, qui bona fide, & eum, qui mala iniunxit? Aduersus eū, qui malæ fidei est,
 vindicta quoq; datur, & ad exhibendū actio: non quidem vt conueniatur qua-
 si possidēs, sed ita quasi dolo malo fecerit, quo minus possideret, vt ait Vlpianus^f.
 Sic accipiemus quod Paulus ait^g; Legē XII. Tab. sciſcere, tignū ædibus iunctum
 vindicari posse. Interim tamen id solui prohibuisse: sed preciū eius dari voluisse.
 Precium cum dicit, duplā æstimationem intelligere videtur. Alio quoq; loco si-
 militer dixit Paulus ad exhibendū agi posse contra eum, qui sciens iunxit. quod
 Vlpianus interpretatus est. Ceterum facigi non posse, vt tignum ipsum & dissol-
 uatur & exhibeatur, nulla dubitatio est, aliter atq; de gemma alieno auro inclu-
 15 sa. Propterea Paulusⁱ, Gemma (inquit) inclusa auro alieno, vindicari non potest:
 Sed vt excludatur, ad exhibendum agi potest, aliter atq; in tigno iuncto ædibus,
 de quo nec ad exhibendum agi potest: quia Lex XII. Tab. solui verat, & actione
 DE TIGNO IUNCTO ex eadem Lege in duplum agitur, Huius legis ra-
 16 tionem fuisse & causam; ne ædificia diruantur rescindanturque, Vlpianus, Iusti-
 nianusq; tradiderunt^k. Fuit igitur & Decemuiris curæ, decora ciuitatis facies
 17 nolueruntq; ædificiorum ruinis deformari publicum aspectum: quod poste-
 riores & Iurisconsulti & Cæsares dixerunt. Annis post XII. Tabulas 565. Impe-
 rante Adriano. Auiola & Pansa Coss. eandem ad causam factū senatusconsultū
 est, quod prohibuit ea legari, quæ ædibus iuncta sunt, sicuti in Pandectis ex Pau-
 18 lino relatum est. & sanē Spartianus quoque testis est; Adrianū consuliſse, ne qua
 domus dirueretur, aliō transferendæ materiæ causa. quod latius dicemus, vbi ad
 18 Adrianum ventum erit. Annis 60. post editas XII. Tab. Roma à Gallis capta in-
 censa^l est, cum omnibus suis & tignis & ædificijs. Sed non propterea subiecta est
 hæc tabula de tigno iuncto. Imò verò ciuitati instaurandæ tam valde prodesse,
 quam ipse Camillus potuit.
 19 Neque tamen ædium tantum conseruandarum causa Lex hæc lata est, sed &
 vinearum: quarum cultura nō turberetur, ait Vlpianusⁿ, prouidentur Legem XII.
 Tab. effecisse, ne quod ijs iunctum esset tignum, solueretur. Scio multos Rom.
 20 Principes vineis sæpe non fauisse. vt ille, qui vineta succidi voluit: & qui edixit,
 ne quis nouellaret. Sed viderint illi, quibus poterunt rationibus sua illa edicta
 tueri. Cerrè Am. Marcellinus lib. 14. testis est, tempore Constantij Imp. Romæ
 grauissimas fuisse seditiones propter inopiam vini. Porro tigni appellatione in
 hac lege contineri omnem materiam vineis necessariam, vel ex qua ædificium
 constet, sex locis traditum^o est in Iure Ciuili.
 21 Illud postremo loco prætereundum non est, diruto aliqua ex causa ædificio,
 posse tigni dominū, qui duplum nondum est consecutus, tignū suum vindicare,
 tantisper enim prohibetur, dum iunctū est. Itaq; & Paulus cum de ijs agit, in qui-
 22 bus cessat poti^o, quàm extincta est obligatio, tigni alienis ædibus iuncti memini: p.
 Ac dissoluto quidem ædificio vindicanti suum tignum, nulla obijci poterit tem-
 poris præscriptio. Nam etsi furtiuum non esset, nulla tamen eius esse posset vsu-
 23 capio, tū quod ea aduersus eum, qui agere prohibetur, nulla sit, tum etiam quod
 24 sine possessione esse non possit. Non possedisse autem tignum, qui ædes possedit,
 constat^q. Ceterum qui iam duplū esse consecutus, tignum vindicare nō possit,
 Ait qui-

^f L. i. ad fin. De
tignum.

^g L. qui res suas.
vlti. De solut.

^h L. in rem actio.
vlti. De rei
vind.

ⁱ L. gemma. Ad
exhib.

^k L. i. De tign. in-
iunct. 8. cum in
suo. De re diuis.

^l L. 2. de ne quis. L.
vlti. Ne quid in
loc. pub. L. 2. C. de
edif. pri. L. præ-
scriptio. C. de
oper. pub.

^m Lacerta. De
legat.

ⁿ L. i. De tign. in-
iunct.

^o L. i. De tign. in-
iunct. L. tigni.
De verb. sig. L.
tigni. Ad exhib. L.
in rem actio. 8. ti-
gni. De rei vind.
L. adeo. 8. appel-
latione. De acq.
re. do. 8. appella-
tione. Instit. De
re diuis.

^p L. qui res. 8.
vlti. De solut.
q. i. cū qui ades,
De vsuca.
r. L. adeo. 8. illud.
De acq. rer. dom.

(L. e. De tigno
iunct.)

Ait quidem Vlpianus; Si de tigno iuncto actū fuerit, adhuc rei vindicationem competere. Sed de eo loquitur, qui frustra egit, nec est consecutus, quod persequeretur. Quo modo in Pandectis sæpe actum esse dicitur.

IN XIII.

GLANDEM IN ALIENVM FVNDVM DECIDENTEM COLLIGERE, LIBERV M ESTO.

1. Glandis appellatione quid contineatur?

2. *Augustinus* Gracis quid?

3. Glans communis olim cibis erat cum pecoribus tum hominibus.

4. Prætor potestatem glandis legenda in alieno quomodo restrinxerit? & num. 5.

6. Sua cuique domui tutum receptaculum.

7. Aucupes à prædijs alieni iure prohibentur.

8. 9. Vindemus pendens emptor; & qui thesaurum in tuo fundo recondidit; ingredi fundi tui potest.

10. Quid, si glans ex arbore tua in fundum meum decidit, eam, immisso pecore depascam.

a L. qui venenū.
236. d. vlti. De
verb. sign.

Ocnobiscaput Plinius suppeditaui, qui lib. 16. ca. 13. scribit tantum fuisse Lege XII. Tab. vt glandem in alienum fundum procidentem liceret colligere. Scripsit autem Caius noster^a Lib. 3. ad Leg. XII. Tab. Glandis appellatione omnem fructum contineri: exemplo Græcorum, apud quos omnes arborum species *ἀνὰ δένδρα* (omnes arborei fructus; proprie tamen quæ in ambitu lignosum putamen habent; vt apud Latinos nuces quoque;) appellantur. Sed & ante inuentas à Cerere fruges, fuit olim communis pecori cibis atque homini glans (vt ait Aufonius.) Quo magis eius appellatione, nō modo aut quereus, aut fagi, aut ilicis; sed & omnium aliarū arborum fructus omnes contineri posse, placuit. Idque non modo Caius, sed & Vlpianus dixit ad Edictū Prætorium huius generis scribing. Nam, ne quis existimet caput hoc XII. Tab. rem esse leuiorem, quā vt Decemuiros occupare debuerit; non grauius est illud ipsum Prætor repetere, proprioque edito completi, adiiciens quandā etiam veluti interpretationē, quæ hæc potestas glandis in alieno colligendæ constringitur, ne semper interturbet alieni fundi libertatem. Nam non nisi tertio quoque die, siue, singula die tertiam glandem in alieno legi voluit: præsertim cum tanto rarius in alienum fundum decidere videretur, quo magis cautum erat vt arbor in confinem fundum inclinata coerceri posset. Si tamen accidisset, vt frequentius, in alienum agrum glans decidisset, quæ humi iacens faciliè putresceret atque corrumpere: non existimo tam seuerum & difficilem fuisse Prætozem, quin statim pateretur eam colligi, & iusta ex causa temperaret præscriptū sui Edicti. Edicti verba sunt hæc:

GLANDEM, QUÆ EX ILLIVS AGRO IN TVVM CADIT, QVO MINVS ILLI TERTIO QVOQVE DIE LEGERE AUFERRE LICEAT, VIM FIERI VETO.

e L. plerique. 18.
De iniur. vo.
d L. iniuriarum
actio neque. si
quem tamen.
De iniur.
e L. Diuus. De
seruit. iusti.
f L. per agrum.
C. de seruitur.
g L. qui pendens.
De act. empti.
h L. thesaurus.
Ad exhib.

Extat hoc Edictum lib. 43. Pand. tit. 29. Debet quidem sua cuique domus & tutum & liberum esse receptaculum: neque aliorum curiositati patere debent secreta nostrarum possessionum. Itaque prohiberi quis potest agrum alienum ingredi, inquit Vlpianus^d. Et Diuus Pius rescriptis aucupibus; *οὐκ ἐστὶν εὐλογον ἀνόντων* (non est consentaneum rationi, vt per aliena prædia inuitis dominis aucupium faciatis.) Et Diocletianus rescriptis, minimè lice-
re vicino, per agrum alienum, qui seruiritutem non debet, ire aut agere. Cæterum
pendens vindemæ emptori, vt uam legat, aut lectam calcet, mustum quoque cuehat.
Sed & si thesaurum aliquem meum pecuniā me reconditam in tuo fundo esse
dicam, eiusque effodiendi causa fundum tuum ingredi velim: iuranti mihi non
dari; vt, si per me nō steterit, quo minus damni infecti tibi operis nomine cauea-
tur, ne vim facias mihi, quo minus eum thesaurum effodiam, tollam, exportem.
Vt autem ad legem de glande legenda redeam, adiicam quod ad eam illustran-
dam eiusque vim explicandā, eodem in tractatu ex eodem Pomponio refert; VI-
pianus

i L. Iulianus. 9.
d. L. Ad exhib.

10 pianus his verbis: Glans ex arbore tua in fundum meum decidit. eam ego immisso pecore depasco. qua actione possum teneri? Pomponius scribit, competere actionem ad exhibendum: si dolo pecus immisi, ut glandem comederet. Nam & si glans extaret, nec patereris metollere, ad exhibendum tenereris: quemadmodum si materiam meam delatam in agrum suum quis auferre non pateretur. Et placet nobis Pomponij sententia, siue glans extet, siue consumpta sit. Sed si extet, etiā interdicto DE GLANDE LEGENDA ut mihi tertio quoque die legendæ glandis facultas esset, uti potero, si damni infecti caueo.

IN XIII.

SI IN TVO ALIENVM PECVS PASCATVR, DE PASTV PECORIS ACTIO ESTO.

1. De pastu pecoris actio vbi competat? & quadruplex sit? num. 4. s. 10.	7. Romani tenuissimarum etiam rerum iura persecuti sunt.
2. 3. Actio hec diuersa est ab actione de pauperie.	8. Athenienses quondam, ex Lege Draconis olusculi etiam furtum seuerè puniebant.
6. Que per iniuriam depasta sunt, de his datur vtilis actio ex L. Aquilia.	9. Cimonis agri Athenis omnibus patebant.

X Vlpiano, descriptum est hoc caput, qui commemorat, fuisse Legem XII. Tab. de pastu pecoris; si in tuo alienum pecus pasceretur. Atque hæc quidem legitima de pastu pecoris actio tum proprie compete-
 2. bat, cum in meo tuæ pecudes meum aliquid depastæ essent, natura-
 3. turam suam secutæ: sicuti erat actio de pauperie quadrupedis, si animal contra
 4. naturalem suam consuetudinem damnum dedisset. Scio Paulum in libris Re-
 5. ceptarum sentent. videri confundere, aut saltem conferre atque comparare ac-
 6. tionem de pastu pecoris, eum actione de pauperie. Sed actiones esse diuersas
 7. & dissimiles, verius est. Ac duplex quidem esse potuit de pastu pecoris actio. Si
 8. in meum fundū tua pastorisue tui culpa immisæ essent tuæ pecudes, quæ meum
 9. aliquid depastæ sunt: in solidum de damno dato ageretur: frustra quidem animal
 10. noxæ dederetur. Magis enim propter hominis delictum, quam pecudis factum
 11. tunc agitur. Si sine culpa tua fundum meum ingressæ pecudes sint: de earum
 12. pastu non teneberis, nisi quatenus ex eo locupletior factus es: sicuti & vbi in tuo
 13. fundo meas glandes depastæ essent tuæ quadrupedes. quo quidem casu agi pro-
 14. prie non posse fatetur Vlpianus, vel de pastu pecoris, vel de pauperie, vel damni
 15. iniuria dari: sed in factum tamen agi posse ait: nempe, quatenus inde locuple-
 16. tior est dominus pecoris. Quod si cum glandes meæ in tuum fundum decidis-
 17. sent, immiseris tuas quadrupedes, ut eas depascerentur, daretur vtilis actio ex Le-
 18. ge Aquilia. Sic enim Dioscletianus rescriptit: de ijs, quæ per iniuriam depasta
 19. sunt, ex sententia Legis Aquiliæ agi posse. Ne quis autem miretur, aut Decem-
 20. viros rideat, Romanis etiam rebus occupatos; meminerit, non temere Cice-
 21. ronem veteres Romanos tantopere laudare, qui tanta diligentia prudentiaque
 22. præditi fuerint, ut omnia omnium etiam tenuissimarum rerum iura persecuti
 23. sint. videbant enim, quàm si è Rep. nullam planè cuiquam, ac neminam qui-
 24. dem iniuriam fieri. Audiebantque etiam Decemviri, Athenis ex lege Draconis
 25. olusculi quoque furtum acerbissimè punitum esse. Viderant quidem tres illi
 26. Legati, qui Athenas missi fuerant, Cimonis clariss. ducis agros, amotis ac dissec-
 27. tis vndiq; macerijs, omnibus patere egenis ciuibus hominibusque peregrinis, ut quis-
 28. que poma frugesque depascere posset. Sed vnus viri & locupletis & auram po-
 29. pularemi tali munificentia ambitiosè captantis singulare exemplum intelli-
 30. gebant Romani non esse, nec esse posse aut debere, Legem publicam ac commu-
 nem. Quid? quod frugem aratro quæsitā furtim noctu pauisse, non minus quàm
 suo postea loco dicemus copiosius?

a. L. qui seruan-
 darum. d. vlt. de
 præscrip. verb.

b. d. d. vlti.

c. L. vlti. C. de
 leg. Aquil.

IN XV.
SI QUADRVPS PAUPERIEM FECERIT, EI CIVIS
INTERERIT, ADVERSUS EVM QVI DOMI-
NVS ERIT QUADRVPEDIS, ACTIO
NOXALIS ESTO.

1. Actio ob pauperiem a quadrupede factam data Atheniensibus a Solone est.	6. Quid, si quadrupes alia aliam concitauerit? et occiderit?
2. Actio hec an ad feras quoque bestias pertineat? et an ad solas quadrupedes? num. 8.	7. Quid, si quo meo equam tuam subiecisti ut pregnantem haberet?
3. Actio in Aedilitate ubi locus fuerit?	9. Pauperes in hac lege quid significet?
5. Actio ob pauperiem mortalis est; cum animam ignoratur, quis animal concitauerit.	10. Actio hec datur etiam cum cuius interest.

Datum est proximo capite quid Decemuiri statuerint, ubi animal ali-
quid depascendo ex naturali sua consuetudine damnum dedit. nunc
videamus, quid iudicârint, ubi contra naturam, & aliunde commota
quadrupes, pauperiem fecit. Audiebant Decemuiri Solonem apud
Athenienses iudicium eo nomine instituisse, & actionem dedisse, quæ appellaba-
tur *ἡ δόλιος ἀνὴρ τῶν τετραπόδων* (actio ob pauperiē à quadrupede factam) statuisseq; ut
canis, qui damnum dedisset, capistro quatuor pedum alligatus dederetur. Id imi-
tari voluerunt, & suis tabulis caput vnum de pauperie quadrupedis ascripserunt.
Iustinianus significare videtur, a saltem Tribonianus existimasse, in eo ita scri-
ptum esse.

SI EQVVS CALCITROSVS, CALCE PERCVSSERIT: AVT
BOS CORNV PETERE SOLITVS, CORNV PETIERIT.

b. l. 1. 1. 1. lib. 1. r. Sed Vlpianus indicat & verba hæc potius fuisse Seruij interpretis. Sententia in hoc genere quæ fuerit XII. Tab. ex eo, quod proposui capite, obscurum non est, additque Paulus lib. 1. Sentent. cap. 15. idem etiam Lege Pefulania, de cane cautum fuisse. At initio quidem obseruandum est; hanc actionem de damno à quadrupede dato, proprie non pertinuisse ad feras bestias, quæ genitali sua naturali quæ feritate damnum dederunt: sed ad eas quadrupedes, quæ contra naturam cômora & aliunde concitate fuerunt. quanquam Iustinianus & de pauperie actionem cõcedat, cum quis, quâ vulgo iter fit, habuit animal ferum, quod nocuit: & eam cum Aedilia, quæ tum proprie dabatur, concurrere possit fateatur. Deinde illud obseruandum est, noxiam esse hanc actionem, & veluti in subsidium dari, cum ignoratur quis animal concitauerit. Si constaret Titium concitasse alienum equum, qui concitatus nocuerit, veluti calce percussisset: aduersus Titium de damno dato ageretur, &, vt æquum est, excusaretur liberareturque ipsius equi dominus. si uti & si propter culpam mulionis, quadrupes in aliquem onus euerterit: in eum

d. l. i. e. quod si deda domino agetura. Quinimo & si alia quadrupes aliam concitauerit, solus concitator dominus saltem noxaliter tenebitur: & si altera alteram occiderit: eiusque aggressio est, occisus nomine cessat adio. alterius, quæ non prouocauerat, peremptæ causa datur actio noxalis. Sane cum agaso in tabernam equum deduxisset, eoque mulam olfaciente, mula calcem reieciisset, & erus agasoni fregisset: responsum est: agasonem cum domino mulæ de pauperie agere posse. non enim equus propter atomarium illum suum olfactum, cam ad damnum dandum omnino concitasse videtur, vt propterea equi dominus teneri debeat. sicuti & cum quis equum permulsiu vel palpatu est, si equus eum calcem percussisset, erit adio.

h. l. si quis uxori.

θ. si quis a finem.

De furtis.

i. L. si quis dormi.

generis quæstiones, quàm vtr̃ contemni possent: sicuti nunc Lutetia alijsque in urbibus populosis esse solent. Horatius lib. 2. epist. describens turbas platearum Rom. inquit;

Festinat calidus mulis gerulisque redemptor:

Torquet nunc lapidem, nunc ingens machina tignum:

Tristiarobustus luctantur funera plaustris:

Hæc rabiosa fugit canis, hæc lutulenta ruit sus.

In ea discursatione, Urbisque confusione non poterant non infinitæ efflictes de damno dato, deq; pauperie. Quales verò ex turbas dedissent, nisi si viri graves & prudentes in ijs cõponendis totifuisent? Ergo & Aediles suo edicto grauit̃ prohibuerunt, ne quis canem vel aliud nocens animal siue solum, siue alligatum, haberet quã vulgo iter sit: quanquam domi alligatum habere licuisse videatur. Dixi ea de re pluribus verbis ad Aedilitium. Illud nunc solum addam, quod huius efflicte loci, vtile de pauperie actionem competere, & si non quadrupes, sed aliud animal pauperiem fecit: Pauperiemq; in hac lege, dici damnum siue iniuria facientis datum: neq; enim posse dici animal iniuriam fecisse, quod sensu caret: Dari autem hanc actionem non solum domino, sed etiã ei, cuius interest: veluti ei, cui commodata res est, item fulloni, ait Paulus, Noxalem autem esse: quia (inquit Vlpianus) Lex XII. Tab. voluit, aut dari, quod nocuit, id est, id animal, quod noxiam commisit: aut æstimationem noxiæ offerre.

IN XVI.

PATRICII CVM PLEBEIS CONIUGIVM
NE CONTRAHVNTO.

1. Appius Decemuir auctor Legis, Ne Patricij cum Plebeis coniugium contraherent: eademque paulo post sublata a C. Canuleio Tribunopletis num. 3.

2. Ciues Rom. esse oportuit coniuges: Item Athenienses; num. 6.

3. Periculi Lex: non natos ex duobus Atheniensibus fore nothos.

4. Scruus Tulij filie, nuptæ suis auunculis, & num. 16.

5. Romani posteriores rationem contrahendarum nuptiarum religiosus descripsit.

6. In nuptijs contrahendis quid potissimum spectari oporteat?

7. Cognata persone ob dâtas potissimum causas anuprijs munice prohibentur.

8. Inter consobrinor. patruelesque, nuptias leges Romanæ permittunt.

9. De gradibus cognationis dicit Regule Balduni.

10. Affinitatis collateralis nullam rationem habuerunt olim Romani.

11. Inter affines directæ gradus superiores inferioresque, semper nuptiæ fuerunt prohibita.

12. Fratrum cum leuitis; fororis cum glore, coniungi nō possunt.

13. An quis, socer simul & gener; & aliqua priuigna simul & nouerca esse possit?

14. De trimotio, quod a viro mulier abesse vtiarandi causa. & num. 20. 21. 22.

15. De diuortijs atq; repudijs Lex XII. Tabularum.

Dionysius Halicar. lib. 11. testis est; inter posteriores duas Tabulas relatum fuisse hoc caput, idq; Appium Decemuirum adiecisse, quod, qui diuulsa Patribus esse Plebem cupiebat, vereretur, ne qua aut necessitudine aut affinitate Patres cum Plebe coniuncti facili conuenirent, & in vnum veluti coalescerent. Sed vtr̃ hæc ab homine seditioso excogitata Lex fuit, & necessariam in Rep. libertatem connubiorum interturbabat; si ceriam facile repudiata sublataq; est, quanto postquam edita fuerat anno, a C. Canuleio Tribunopl. perlata rogatione connubij promiscui Plebis cum Patricijs. Ceterum illud saltem semper obseruatum est, ciues Rom. esse debere coniuges, vt iuste essent nuptiæ, & iure Quiritum probarentur iusq; patriæ potestatis in liberos esset. Audiebant Romani, Athenis legem esse latam a Pericle, nothos eos fore, qui non nascerentur ex duobus Atheniensibus. Sed eam paulo post ipsi suo auctori displicuisse, etiam audiebant. Illud tamen obtinuit, Athenienses esse debere coniuges, vt eorum nuptiæ iure Attico ornarentur. quod ostendit Demosthenes in Orat. *uerb. a Nemo*. Idq; Romani secuti sunt. Plura de nuptijs Decemuir non addiderunt, fortasse quod existimarent, & iure Naturæ & Legibus Romuli, quod in eo genere desiderari posset, satis esse constitutum: aut certè, exemplo Atheniensium, magnam matrimonijs libertatem relinquebant. & audiebant, Romæ olim non esse visas incestas nuptias filiarum Seruij Tulij Regis, suis auunculis nuptarum

patris etiā consilio atq; consensu. Sed posteriores Romani ex iure naturali publi-
 caq; honestate & diligenter & religiosè descriperunt, quæ esset castissima cōtra-
 hendarū nuptiarū ratio. nō loquor de externis ritibus & ceremonijs. De ijs præ-
 ceptis loquor, quæ naturalis ratio mutari nō patitur, veluti de ætate legitima, de
 cōsensu parentū, de gradu cognationis. Ac priora quidem duo nihil habent dif-
 ficultatis, vt intelligantur. De tertio vt rectè iudicemus, initio consideremus; cur
 inter aliquos nuptiæ eo nomine prohibeantur, duas potissimum esse causas. Aut 10
 enim tam magna est sanguinis cōmunio, vt eum rursus misceri, pudor naturalis
 nō ferat: veluti inter fratrem & sororem. Aut verò parentes liberiq; sunt, vel esse
 videntur; quos matrimonio iungi, contra pudorem quoq; naturæ est. Dixit Lu-
 stinianus, inter eas personas, quæ parentum liberorūque locū inter se obtinent,
 contrahi nuptias non posse. Quibus verbis continentur nō modò parentes libe-
 riue, sed & qui eorum loco sunt, nempe parentū nostrorum fratres sororēque om-
 nes, & nostrorū fratrum sororūque omnes liberi. quibus si addas fratrem so-
 rorēque, iam omnes personas enumerāris, à quarū sit nuptijs abstinendum. Pri-
 mū nuptijs locū esse posse iudicātunt Leges Rom. inter fratrū liberos, hoc est, in-
 ter consobrinos patruelesque; quia & tum diuersus longè iam abiit sanguis, & in-
 ter eos nulla sit parentis filiiue similitudo. Si consobrīnā possim vxorem ducere;
 multò magis filiam neptēque potero. Quid multis? Possim duabus, quibus
 vti soleo, regulis non vulgaribus, rem hanc totā complecti. Vbiq; duo cognati-
 tionis gradus in ascendendo, & totidem in descendendo numerari possunt: nul-
 la est nuptiarū prohibitio. Vbi ij gradus nō sunt: nec nuptiæ esse possunt. Ascen-
 dentes voco gradus ad communem stirpem vel originem: descendentes, ad eam
 quam volumus vxorē ducere. Quòd ad affinitatem attinet, nullā eius quæ (vt ita
 loquar) collateralis esset, rationem habuisse, quæ nuptiæ impedirentur, videntur 13
 Rom. Leges vsq; ad tempora Theodosij Imp. In ordine verò directo superiorum
 inferiorumque affinium, perpetua semper fuit prohibitio: veluti inter socerū & 14
 nurum, socrum & generū, vitricū & priuignam, nouercā & priuignū. Sed fratriam
 cum leuiro, aut sororium cum glore coniungi, primū prohibuere Valentinianus,
 Theodosius, Arcadius. 2. Ante Decemuiros fuerant cōtractæ Romæ nuptiæ, fune- 16
 stræ illæ quidem, sed alioqui propter affinitatem non habitæ pro incestis, inter L.
 Tarquinium, & Tulliam filiam Seruij regis, hoc est, inter leuirum fratriamque; &
 rursus inter sororium atq; glorem, Nisi longius hīc euagari non auderem, nō in-
 uitus quærerem; an C. Iulio Cæsari, qui filiā suam Iuliā Pompeio elocarat, Pom- 17
 peij ex alio matrimonio filiam vxorem petenti, sicuti cum petijfse testis est Sue-
 tonius, aliqua Iuris Ciuilis ratio repugnārit. Nulla quidem propriè affinitas erat
 inter Cæsarem & filiam Pompeij: sed cum, qui socer erat, fieri generum, & qui ge- 18
 ner erat, fieri socerū: rursus quæ priuigna erat, nouercam fieri, & quæ erat nouer-
 ca, fieri priuignam: an Romanæ leges patiantur, non esset inepta quæstio. sed huius
 tamen propriè loci non est, esset autem multò magis Lex illa XII. Tab. cuius
 meminit Gellius lib. 3. cap. 2. & Macrobius lib. 1. cap. 3. de trinoctio, quod abesse à 19
 viro mulier deberet, vsurpandi causa. Sed quid ea sibi velit, ne coniectura quidem
 consequi possumus; tantum abest, vt integram hanc Legem proferre liceat. Mo-
 sellanus fatetur huius Legis ne vestigium quidem vllum superesse in Iuris consul- 20
 torum libris: sed conijcit tamē; morem fuisse ex XII. Tabulis, vt qui vxorem du-
 ceret, trinoctium ab ea omni cōtractu abstineret. idq; cōsensu anno, & recurrente
 nuptiarum die anniuersario, renouatum dimissā à se vxore per trinoctium, quod
 quidem vsurpari dictum sit, tanquam hoc factò vsum vxoris in sequentem annū
 comparer, ita vt eo anno repudiare non velit. Non existimo hanc Mossellani con-
 iecturam cuiquam facile probari posse. Probabilior est Connani clariss. Iurisc. 21
 Quoniam Lege XII. Tab. annuus esset rerum mobilium vsus; eādem Lege cau-
 tum fuisse, ne vxores veluti vsucaperentur, eas posse quotannis tribus noctibus
 abesse à viro, vt vsucapionem interromperent, atque vsurparent. Sunt qui planè
 contrario modo, & vsurpandi verbum, & hanc Legem accipiunt; vt loqui intel- 22
 ligatur de marito qui vxorem vsurpat, hoc est, planè suā facit, & sibi addicit: cum
 alioqui pater qui filiam elocaret, eam in potestate retineret, solumque eius vsum

marito

a. L. fratris. De
 incest. nup.

marito daret. Sed in hisce tam obscuris vestigijs antiquitatis obsoleæ, quam quisque voler coniecturam sequatur. Ego, quod incertum esse video, cerro affirmare non ausim. Porro de diuortijs atque repudijs, Legem quoque aliquam fuisse in XII. Tabulis, ipse Cicero secunda sua Philippica, non obscure significat, nam de Antonio loquens, Frugi (inquit) factus est. Mimam illam suam, suas res sibi habere iussit ex XII. Tabulis: causam addidit, exegit. Quædam tamen exemplaria non, CAUSAM ADDIDIT, sed CLAVES ADEMIT, habent. Idque hominibus eruditis magis placeat.

IN XVII.

IN DECEM MENSIBVS HOMINEM GIGNI.

1. De partu humani tempore magna semper fuit questio. & num. 15.
2. Iura ad ea adaptantur, quæ magis solent euenire.
3. Hippocratis, coetanei sui, sententia secuti sunt Decemuii. & ceteri deinceps Romani. num. 4. 5. 6. 7. 8. 9. 10.
11. Mulier scilicet nubes ante tempus cur notetur infamia?
12. Quanto tempore iuratus premortuos eligere solita

sint vidue Romanæ?

13. Menses hic Lunares intelligi.
14. L. Papius Prætor, partus, tredecim mensibus post mortem nato, honorem possessionis dedit.
15. De pueri insigniti & de formibus an nihil in XII. Tabulis scriptum fuerit?
17. Non, quoties mentio Decemuiorum sit, autores statim XII. Tabularum intelligendi sunt.

16. De pueri insigniti & de formibus an nihil in XII. Tabulis scriptum fuerit?
17. Non, quoties mentio Decemuiorum sit, autores statim XII. Tabularum intelligendi sunt.

EX nuptijs soboles nascitur. sed vt ex nuptijs verè nasci, & mariti esse cõstet, necne aut proles aliqua notha facillè supponi possit, aut impudicis mulieribus liberu sit, sua semper adulteria tegere obtentu matrimonij: plurimu Reip. interest de tempore humani partus aliquid certi constitui: eo quæ etiam magis, quòd de eo magna semper fuerit quæstio atque controuersia. Existimat quidem Plinius lib. 7. cap. 5. nullum huic rei certum tempus Naturam præstituisse; & hominem toto anno, incertoque gigni spatio. Sed rem hanc incertam relinqui non posse sine magno Reip. malo, prudentes intelligentes Decemuii, rectè iudicauerunt; quod esse maxime soler humani partus tempus, præstitutum esse videri, sequendumque id esse & inspiciendum: vt & Iura constitui atque aptari oportet ad ea, quæ magis euenire solent. ^a Scripserunt ergo atque definiuerunt, in decem mensibus gigni hominem, non in vdecimo mense, vt testis est Gellius. Viuebat eo tempore Hippocrates, quæ huius esse sententiæ audiebant Decemuii, cuiusq; in huius generis quæstionibus sententiam & sequi debuerunt, & secuti semper Romani sunt. Nam & eum quæreretur de altero extremo huius temporis, hoc est, quando citissime homo gigni rectè posset, ^b aliud non profert autorem Vlpianus. ^b De eo (inquit) qui centesimo octogesimo secundo die natus est, Hippocrates scripsit, & Diuus Pius Pontificibus rescripsit; iusto tempore videri natum, Paulus quoque itidem respondit in hæc verba: Septimo mense nasci perfectum partum iam receptum est propter auctoritatem doctissimi viri Hippocratis. Et ideo credendu est, eum, qui ex iustis nuptijs septimo mense natus est, iustum filium esse. Sanè tamen Paulus (vt nihil dissimulem) Pythagoræ magis quàm Hippocrate secutus esse videtur, & locutus de septem mensibus perfectis atque exactis, hoc est, de diebus decem & ducentis. Sic enim ipsemet lib. Sentent. 4. cap. 8. scribit; vbi & Pythagoræ numeri rationem allegat, non autem Hippocratis. Quæ autem illa fuerit Pythagoræ numeri ratio, explicat Macrobius lib. 1. in Somnium Scipionis. Sed Hippocratis melior est ratio, iudicantis sex menses cõpletos & duos præterea dies esse satis, hoc est, centum & octoginta duos dies cum particula terrij. Extat Hippocratis liber ^c *periæneia* ^d *periæneia* ^e *periæneia* ^f *periæneia* ^g *periæneia* ^h *periæneia* ⁱ *periæneia* ^j *periæneia* ^k *periæneia* ^l *periæneia* ^m *periæneia* ⁿ *periæneia* ^o *periæneia* ^p *periæneia* ^q *periæneia* ^r *periæneia* ^s *periæneia* ^t *periæneia* ^u *periæneia* ^v *periæneia* ^w *periæneia* ^x *periæneia* ^y *periæneia* ^z *periæneia* ^{aa} *periæneia* ^{ab} *periæneia* ^{ac} *periæneia* ^{ad} *periæneia* ^{ae} *periæneia* ^{af} *periæneia* ^{ag} *periæneia* ^{ah} *periæneia* ^{ai} *periæneia* ^{aj} *periæneia* ^{ak} *periæneia* ^{al} *periæneia* ^{am} *periæneia* ^{an} *periæneia* ^{ao} *periæneia* ^{ap} *periæneia* ^{aq} *periæneia* ^{ar} *periæneia* ^{as} *periæneia* ^{at} *periæneia* ^{au} *periæneia* ^{av} *periæneia* ^{aw} *periæneia* ^{ax} *periæneia* ^{ay} *periæneia* ^{az} *periæneia* ^{ba} *periæneia* ^{bb} *periæneia* ^{bc} *periæneia* ^{bd} *periæneia* ^{be} *periæneia* ^{bf} *periæneia* ^{bg} *periæneia* ^{bh} *periæneia* ^{bi} *periæneia* ^{bj} *periæneia* ^{bk} *periæneia* ^{bl} *periæneia* ^{bm} *periæneia* ^{bn} *periæneia* ^{bo} *periæneia* ^{bp} *periæneia* ^{bq} *periæneia* ^{br} *periæneia* ^{bs} *periæneia* ^{bt} *periæneia* ^{bu} *periæneia* ^{bv} *periæneia* ^{bw} *periæneia* ^{bx} *periæneia* ^{by} *periæneia* ^{bz} *periæneia* ^{ca} *periæneia* ^{cb} *periæneia* ^{cc} *periæneia* ^{cd} *periæneia* ^{ce} *periæneia* ^{cf} *periæneia* ^{cg} *periæneia* ^{ch} *periæneia* ^{ci} *periæneia* ^{cj} *periæneia* ^{ck} *periæneia* ^{cl} *periæneia* ^{cm} *periæneia* ^{cn} *periæneia* ^{co} *periæneia* ^{cp} *periæneia* ^{cq} *periæneia* ^{cr} *periæneia* ^{cs} *periæneia* ^{ct} *periæneia* ^{cu} *periæneia* ^{cv} *periæneia* ^{cw} *periæneia* ^{cx} *periæneia* ^{cy} *periæneia* ^{cz} *periæneia* ^{da} *periæneia* ^{db} *periæneia* ^{dc} *periæneia* ^{dd} *periæneia* ^{de} *periæneia* ^{df} *periæneia* ^{dg} *periæneia* ^{dh} *periæneia* ^{di} *periæneia* ^{dj} *periæneia* ^{dk} *periæneia* ^{dl} *periæneia* ^{dm} *periæneia* ^{dn} *periæneia* ^{do} *periæneia* ^{dp} *periæneia* ^{dq} *periæneia* ^{dr} *periæneia* ^{ds} *periæneia* ^{dt} *periæneia* ^{du} *periæneia* ^{dv} *periæneia* ^{dw} *periæneia* ^{dx} *periæneia* ^{dy} *periæneia* ^{dz} *periæneia* ^{ea} *periæneia* ^{eb} *periæneia* ^{ec} *periæneia* ^{ed} *periæneia* ^{ee} *periæneia* ^{ef} *periæneia* ^{eg} *periæneia* ^{eh} *periæneia* ^{ei} *periæneia* ^{ej} *periæneia* ^{ek} *periæneia* ^{el} *periæneia* ^{em} *periæneia* ^{en} *periæneia* ^{eo} *periæneia* ^{ep} *periæneia* ^{eq} *periæneia* ^{er} *periæneia* ^{es} *periæneia* ^{et} *periæneia* ^{eu} *periæneia* ^{ev} *periæneia* ^{ew} *periæneia* ^{ex} *periæneia* ^{ey} *periæneia* ^{ez} *periæneia* ^{fa} *periæneia* ^{fb} *periæneia* ^{fc} *periæneia* ^{fd} *periæneia* ^{fe} *periæneia* ^{ff} *periæneia* ^{fg} *periæneia* ^{fh} *periæneia* ^{fi} *periæneia* ^{fj} *periæneia* ^{fk} *periæneia* ^{fl} *periæneia* ^{fm} *periæneia* ^{fn} *periæneia* ^{fo} *periæneia* ^{fp} *periæneia* ^{fq} *periæneia* ^{fr} *periæneia* ^{fs} *periæneia* ^{ft} *periæneia* ^{fu} *periæneia* ^{fv} *periæneia* ^{fw} *periæneia* ^{fx} *periæneia* ^{fy} *periæneia* ^{fz} *periæneia* ^{ga} *periæneia* ^{gb} *periæneia* ^{gc} *periæneia* ^{gd} *periæneia* ^{ge} *periæneia* ^{gf} *periæneia* ^{gg} *periæneia* ^{gh} *periæneia* ^{gi} *periæneia* ^{gj} *periæneia* ^{gk} *periæneia* ^{gl} *periæneia* ^{gm} *periæneia* ^{gn} *periæneia* ^{go} *periæneia* ^{gp} *periæneia* ^{gq} *periæneia* ^{gr} *periæneia* ^{gs} *periæneia* ^{gt} *periæneia* ^{gu} *periæneia* ^{gv} *periæneia* ^{gw} *periæneia* ^{gx} *periæneia* ^{gy} *periæneia* ^{gz} *periæneia* ^{ha} *periæneia* ^{hb} *periæneia* ^{hc} *periæneia* ^{hd} *periæneia* ^{he} *periæneia* ^{hf} *periæneia* ^{hg} *periæneia* ^{hh} *periæneia* ^{hi} *periæneia* ^{hj} *periæneia* ^{hk} *periæneia* ^{hl} *periæneia* ^{hm} *periæneia* ^{hn} *periæneia* ^{ho} *periæneia* ^{hp} *periæneia* ^{hq} *periæneia* ^{hr} *periæneia* ^{hs} *periæneia* ^{ht} *periæneia* ^{hu} *periæneia* ^{hv} *periæneia* ^{hw} *periæneia* ^{hx} *periæneia* ^{hy} *periæneia* ^{hz} *periæneia* ^{ia} *periæneia* ^{ib} *periæneia* ^{ic} *periæneia* ^{id} *periæneia* ^{ie} *periæneia* ^{if} *periæneia* ^{ig} *periæneia* ^{ih} *periæneia* ⁱⁱ *periæneia* ^{ij} *periæneia* ^{ik} *periæneia* ^{il} *periæneia* ^{im} *periæneia* ⁱⁿ *periæneia* ^{io} *periæneia* ^{ip} *periæneia* ^{iq} *periæneia* ^{ir} *periæneia* ^{is} *periæneia* ^{it} *periæneia* ^{iu} *periæneia* ^{iv} *periæneia* ^{iw} *periæneia* ^{ix} *periæneia* ^{iy} *periæneia* ^{iz} *periæneia* ^{ja} *periæneia* ^{jb} *periæneia* ^{jc} *periæneia* ^{jd} *periæneia* ^{je} *periæneia* ^{jf} *periæneia* ^{jj} *periæneia* ^{jk} *periæneia* ^{jl} *periæneia* ^{jm} *periæneia* ^{jn} *periæneia* ^{jo} *periæneia* ^{jp} *periæneia* ^{jq} *periæneia* ^{jr} *periæneia* ^{js} *periæneia* ^{jt} *periæneia* ^{ju} *periæneia* ^{jv} *periæneia* ^{jw} *periæneia* ^{jx} *periæneia* ^{jy} *periæneia* ^{jz} *periæneia* ^{ka} *periæneia* ^{kb} *periæneia* ^{kc} *periæneia* ^{kd} *periæneia* ^{ke} *periæneia* ^{kf} *periæneia* ^{kg} *periæneia* ^{kh} *periæneia* ^{ki} *periæneia* ^{kj} *periæneia* ^{kk} *periæneia* ^{kl} *periæneia* ^{km} *periæneia* ^{kn} *periæneia* ^{ko} *periæneia* ^{kp} *periæneia* ^{kq} *periæneia* ^{kr} *periæneia* ^{ks} *periæneia* ^{kt} *periæneia* ^{ku} *periæneia* ^{kv} *periæneia* ^{kx} *periæneia* ^{ky} *periæneia* ^{kz} *periæneia* ^{la} *periæneia* ^{lb} *periæneia* ^{lc} *periæneia* ^{ld} *periæneia* ^{le} *periæneia* ^{lf} *periæneia* ^{lg} *periæneia* ^{lh} *periæneia* ^{li} *periæneia* ^{lj} *periæneia* ^{lk} *periæneia* ^{ll} *periæneia* ^{lm} *periæneia* ^{ln} *periæneia* ^{lo} *periæneia* ^{lp} *periæneia* ^{lq} *periæneia* ^{lr} *periæneia* ^{ls} *periæneia* ^{lt} *periæneia* ^{lu} *periæneia* ^{lv} *periæneia* ^{lw} *periæneia* ^{lx} *periæneia* ^{ly} *periæneia* ^{lz} *periæneia* ^{ma} *periæneia* ^{mb} *periæneia* ^{mc} *periæneia* ^{md} *periæneia* ^{me} *periæneia* ^{mf} *periæneia* ^{mg} *periæneia* ^{mh} *periæneia* ^{mi} *periæneia* ^{mj} *periæneia* ^{mk} *periæneia* ^{ml} *periæneia* ^{mm} *periæneia* ^{mn} *periæneia* ^{mo} *periæneia* ^{mp} *periæneia* ^{mq} *periæneia* ^{mr} *periæneia* ^{ms} *periæneia* ^{mt} *periæneia* ^{mu} *periæneia* ^{mv} *periæneia* ^{mw} *periæneia* ^{mx} *periæneia* ^{my} *periæneia* ^{mz} *periæneia* ^{na} *periæneia* ^{nb} *periæneia* ^{nc} *periæneia* nd *periæneia* ^{ne} *periæneia* ^{nf} *periæneia* ^{ng} *periæneia* ^{nh} *periæneia* ⁿⁱ *periæneia* ^{nj} *periæneia* ^{nk} *periæneia* ^{nl} *periæneia* ^{nm} *periæneia* ⁿⁿ *periæneia* ^{no} *periæneia* ^{np} *periæneia* ^{nq} *periæneia* ^{nr} *periæneia* ^{ns} *periæneia* ^{nt} *periæneia* ^{nu} *periæneia* ^{nv} *periæneia* ^{nw} *periæneia* ^{nx} *periæneia* ^{ny} *periæneia* ^{nz} *periæneia* ^{oa} *periæneia* ^{ob} *periæneia* ^{oc} *periæneia* ^{od} *periæneia* ^{oe} *periæneia* ^{of} *periæneia* ^{og} *periæneia* ^{oh} *periæneia* ^{oi} *periæneia* ^{oj} *periæneia* ^{ok} *periæneia* ^{ol} *periæneia* ^{om} *periæneia* ^{on} *periæneia* ^{oo} *periæneia* ^{op} *periæneia* ^{oq} *periæneia* ^{or} *periæneia* ^{os} *periæneia* ^{ot} *periæneia* ^{ou} *periæneia* ^{ov} *periæneia* ^{ow} *periæneia* ^{ox} *periæneia* ^{oy} *periæneia* ^{oz} *periæneia* ^{pa} *periæneia* ^{pb} *periæneia* ^{pc} *periæneia* ^{pd} *periæneia* ^{pe} *periæneia* ^{pf} *periæneia* ^{pg} *periæneia* ^{ph} *periæneia* ^{pi} *periæneia* ^{pj} *periæneia* ^{pk} *periæneia* ^{pl} *periæneia* ^{pm} *periæneia* ^{pn} *periæneia* ^{po} *periæneia* ^{pp} *periæneia* ^{pq} *periæneia* ^{pr} *periæneia* ^{ps} *periæneia* ^{pt} *periæneia* ^{pu} *periæneia* ^{pv} *periæneia* ^{pw} *periæneia* ^{px} *periæneia* ^{py} *periæneia* ^{pz} *periæneia* ^{qa} *periæneia* ^{qb} *periæneia* ^{qc} *periæneia* ^{qd} *periæneia* ^{qe} *periæneia* ^{qf} *periæneia* ^{qg} *periæneia* ^{qh} *periæneia* ^{qi} *periæneia* ^{qj} *periæneia* ^{qk} *periæneia* ^{ql} *periæneia* ^{qm} *periæneia* ^{qn} *periæneia* ^{qo} *periæneia* ^{qp} *periæneia* ^{qq} *periæneia* ^{qr} *periæneia* ^{qs} *periæneia* ^{qt} *periæneia* ^{qu} *periæneia* ^{qv} *periæneia* ^{qw} *periæneia* ^{qx} *periæneia* ^{qy} *periæneia* ^{qz} *periæneia* ^{ra} *periæneia* ^{rb} *periæneia* ^{rc} *periæneia* rd *periæneia* ^{re} *periæneia* ^{rf} *periæneia* ^{rg} *periæneia* ^{rh} *periæneia* ^{ri} *periæneia* ^{rj} *periæneia* ^{rk} *periæneia* ^{rl} *periæneia* ^{rm} *periæneia* ^{rn} *periæneia* ^{ro} *periæneia* ^{rp} *periæneia* ^{rq} *periæneia* ^{rr} *periæneia* ^{rs} *periæneia* ^{rt} *periæneia* ^{ru} *periæneia* ^{rv} *periæneia* ^{rw} *periæneia* ^{rx} *periæneia* ^{ry} *periæneia* ^{rz} *periæneia* ^{sa} *periæneia* ^{sb} *periæneia* ^{sc} *periæneia* ^{sd} *periæneia* ^{se} *periæneia* ^{sf} *periæneia* ^{sg} *periæneia* ^{sh} *periæneia* ^{si} *periæneia* ^{sj} *periæneia* ^{sk} *periæneia* ^{sl} *periæneia* sm *periæneia* ^{sn} *periæneia* ^{so} *periæneia* ^{sp} *periæneia* ^{sq} *periæneia* ^{sr} *periæneia* ^{ss} *periæneia* st *periæneia* ^{su} *periæneia* ^{sv} *periæneia* ^{sw} *periæneia* ^{sx} *periæneia* ^{sy} *periæneia* ^{sz} *periæneia* ^{ta} *periæneia* ^{tb} *periæneia* ^{tc} *periæneia* ^{td} *periæneia* ^{te} *periæneia* ^{tf} *periæneia* ^{tg} *periæneia* th *periæneia* ^{ti} *periæneia* ^{tj} *periæneia* ^{tk} *periæneia* ^{tl} *periæneia* tm *periæneia* ^{tn} *periæneia* ^{to} *periæneia* ^{tp} *periæneia* ^{tq} *periæneia* ^{tr} *periæneia* ^{ts} *periæneia* ^{tt} *periæneia* ^{tu} *periæneia* ^{tv} *periæneia* ^{tw} *periæneia* ^{tx} *periæneia* ^{ty} *periæneia* ^{tz} *periæneia* ^{ua} *periæneia* ^{ub} *periæneia* ^{uc} *periæneia* ^{ud} *periæneia* ^{ue} *periæneia* ^{uf} *periæneia* ^{ug} *periæneia* ^{uh} *periæneia* ^{ui} *periæneia* ^{uj} *periæneia* ^{uk} *periæneia* ^{ul} *periæneia* ^{um} *periæneia* ^{un} *periæneia* ^{uo} *periæneia* ^{up} *periæneia* ^{uq} *periæneia* ^{ur} *periæneia* ^{us} *periæneia* ^{ut} *periæneia* ^{uu} *periæneia* ^{uv} *periæneia* ^{uw} *periæneia* ^{ux} *periæneia* ^{uy} *periæneia* ^{uz} *periæneia* ^{va} *periæneia* ^{vb} *periæneia* ^{vc} *periæneia* ^{vd} *periæneia* ^{ve} *periæneia* ^{vf} *periæneia* ^{vg} *periæneia* ^{vh} *periæneia* ^{vi} *periæneia* ^{vj} *periæneia* ^{vk} *periæneia* ^{vl} *periæneia* ^{vm} *periæneia* ^{vn} *periæneia* ^{vo} *periæneia* ^{vp} *periæneia* ^{vq} *periæneia* ^{vr} *periæneia* ^{vs} *periæneia* ^{vt} *periæneia* ^{vu} *periæneia* ^{vv} *periæneia* ^{vw} *periæneia* ^{vx} *periæneia* ^{vy} *periæneia* ^{vz} *periæneia* ^{wa} *periæneia* ^{wb} *periæneia* ^{wc} *periæneia* ^{wd} *periæneia* ^{we} *periæneia* ^{wf} *periæneia* ^{wg} *periæneia* ^{wh} *periæneia* ^{wi} *periæneia* ^{wj} *periæneia* ^{wk} *periæneia* ^{wl} *periæneia* ^{wm} *periæneia* ^{wn} *periæneia* ^{wo} *periæneia* ^{wp} *periæneia* ^{wq} *periæneia* ^{wr} *periæneia* ^{ws} *periæneia* ^{wt} *periæneia* ^{wu} *periæneia* ^{wv} *periæneia* ^{ww} *periæneia* ^{wx} *periæneia* ^{wy} *periæneia* ^{wz} *periæneia* ^{xa} *periæneia* ^{xb} *periæneia* ^{xc} *periæneia* ^{xd} *periæneia* ^{xe} *periæneia* ^{xf} *periæneia* ^{xg} *periæneia* ^{xh} *periæneia* ^{xi} *periæneia* ^{xj} *periæneia* ^{xk} *periæneia* ^{xl} *periæneia*

runt, & posterius, ut ut sæpe fuerit in controuersiam reuocata, confirmarunt eom-
 10 probaruntq; Sicenim & Vlpianus noster, respondit; post decem menses mortis
 e. u. l. 3. §. ult. mariti natū non admitti ad legitimā eius hereditatem. Idem Vlpianus loquens
 de Edicto Prætoris, infamia norantis mulierem, quæ secundo nubit ante tempus,
 f. l. liberorum. d. quo prior maritus elugeri solet, ait; id fieri propter turbationē sanguinis. f. Fuis-
 12 se autem hoc luctus tempus tantum decem mensium, scribit Ouid. lib. 1. Fast. ubi
 1. De his qui nō. se autem hoc luctus tempus tantum decem mensium, scribit Ouid. lib. 1. Fast. ubi
 i. fa. de Romuli anno, qui decem mensium erat, loquitur, & hoc quoq; tempus efficit,
 g. l. 2. C. de se- vtero matris dum prodeat infans. Vt autē id auxit duobus mensibus Theodosius, & sic
 eum, nupt. & Iustin. noluit tā præcise decem mensibus partū cōcludi, quin & aliquid ei cōcesse.
 h. l. Gallus. De rit ex vndecimo mēse. Sanē vulgaris olim fuit hæc instituti dī posthumi formula:
 lib. & posth. QVI POST MORTEM MEAM IN DECEM MENSIBVS
 PROXIMIS NATVS ERIT.

Id enim frequentius solet accidere. Plautus quoque in Cistell. Tum illa (inquit)
 quam compresserat, decimo post mense exacto, hic peperit filium. Sed quid plura
 persequor? Aristoteles lib. 7. de Nat. ani. fatetur; sæpissime hoc accidere, ut deci-
 mo mense mulier pariat. Illud magis adijciendum est; cum decem menses hie di-
 cimus, veteres illos Lunares intelligi qui triginta dierum singuli sunt. Si decem
 menses exacti efficiunt trecentos dies. Scribit quidem Plinius; L. Papyrium Præ-
 14 rorem bonorum possessionem dedisse partui tredecim mensibus post mortē na-
 to. Sed viderit Prætor ille, quare ratione iudicium hoc suum tuebitur: viderit, ne in
 suspicionem turpē veniat, cur tā liberaliter illi partui fauerit. Gellius ait, Adria-
 15 num Imp. aliquando decreuisse; in mense vndecimo edi partum posse. Sed hoc
 decretum non fuisse receptum non obscure significat: aitq; summū gignendi fi-
 nem magis haberi decem menses exactos: & licet vndecimo mense hominē ali-
 quando nasci scribat Aristoteles, veteres tamen Romanos huiusmodi quasi mō-
 strosas raritates non recepisse. Ergo noster Iustin. in Nou. Cōstit. 39. non dubitat,
 ut certē dubitare minimē debuit; mulierē, quæ sub finem vndecimi mensis post
 mortem mariti peperit, pronuntiare, ex eo marito prægnantem esse nō potuisse.
 Κατά τὸν (inquit) ἐν δέκατος μήνα περιγεννηθῆναι βέβαιον, ὡς ἐν δέκατος αἰὼν, ὡς ἐν τῷ τελευτῶντος
 γένει τοῦ βρέφους, οὐ γὰρ εἰς τριάντα ἡμέρας ἔξενάδην χρόνον (sub finē vndecimi mensis peperit,
 ut nequaquam ex defuncto foetum susceptum queamus dicere, neq; enim foetu-
 ra ipsa in tam longum tempus protensa est.) Porro libenter hie adieciſſem caput 6
 XII. Tab. de pueris insignitis & distortis & deformibus, de quibus aliquid scriptū
 in hisce Tabulis fuisse, obscure indicat Cicero lib. 3. de Legib. Sed iam antea sum
 professus, non posse me ne conijcere quale illud fuerit: & interea satis nobis esse
 debet, quod de ijs dictum est ad vltimū caput Legum Romuli. Quod nunc pro-
 posui caput de partu decem mensium, esse XII. Tabularum, ea imprimis conie-
 cturaducor, quod Gellius scribat decemuiros Rom. ita iudicasse. Neque verō ne-
 scio Decemuiros sæpe Romæ creatos fuisse litibus iudicandis, neq; quoties De-
 17 cemuirosum mentio fit, prorsus autores XII. Tab. esse intelligendos: quod &
 alio superius loco sum professus. Sed caput de partu decem mensium dignum vi-
 sum mihi est quod hie non præmitteretur, & in re dubia potius ascriberetur
 Decemuiiris conditoribus XII. Tab. quàm ad alios referretur. Si tamen quis ali-
 teri iudicat, per me illi integrum esto.

IN XVIII. & XIX.

PARENTIBVS LIBEROS TER VENDENDI
 IVS ATQVE POTESTAS ESTO.
 STATV LIBEROS VAENVNDARI POSSE.

1. De iure & statu Personarum cur pauca Decemui-
 ris in suas Tabulas retulerim?

2. 3. Statuliberi vendendi poterant: & de iis hypothe-
 ca: num. 4.

E Iure & statu Personarum, Decemuires, Legibus Romuli hoc inge-
 nere contenti, pauca in suas Tabulas retulerunt. Repetisse autem
 atque in eas retulisse quod Romulus statuerat de patria potestate fi-
 2 liffa. ter vendendi, testis est Dionysius. Sed eum totam hanc rem su-
 perfluo libro copiosius exposuerim, non onerabo lectorem ociosa repetitione,
 licet nec illud pluribus hic verbis excutiam, quod & cap. sequenti proponitur, &
 Modestinus

a. L. 25. De statu
lib.
b. L. 13. §. 1. De pi-
gnor.
c. L. 9. De statu.

VTI QVIS LEGASSIT SVPER PECVNIA TV-
TELAVE SVAE REI, ITA IVS ESTO.

a.2. *Testamento Tutores dati, L.XII. Tabul. confirmatur.* 3. *Pater filio exheredato etiam dare Tutorem potest; mater non nisi instituto.*

44.L.4. De confir.
truf.

PARENTIBVS TVTORVM LIBERIS IN
POTESTATE DANDORVM TESTA-
MENTO. IVS ESTO.

2. Ὁ γὰρ ἀποθνήσκων Ἀρθενίηνσιν.
3. Decedens in finibus Ἀρθενίης sit diligenter secutus fuit.
4. Lege XII. Tab. permittitur, liberis testamento Tutores daretur etiam posthumis num. 5.
6. Iulius Cæsar, posthumus, si quis naceretur, Tutores plures nominatim ex his qui eum postea occiderunt.
7. Posthumiferi pro iam nati habentur.
8. Paternus affectus maiore habendus quam externus.
9. Tutor Testamentarius sit dare non cogitur.
10. Velut a patris iura est, quatenus pupillo utilis est.
11. Pupilli utilitate non scripturam Testamenti pretor sequi debet.

ad L. 1. De testa.
tut.
bz L. muto. 8. ta
teoris. De tut.

inueniatur, vt vincat paternum? vel cui alij credendz sunt res liberorum guber-
nandz, patribus derelictis? Hæc eadem ratio & causa esse videtur, cur tutoris te-
stamentarij à parente dati primus locus sit, tantumq; etiam ei tribuatur, vt satis-
famentarij à parente dati primus locus sit, tantumq; etiam ei tribuatur, vt satis-
est, inquit Iustin. Porro autem quamvis XII. Tabulæ in hoc genere patri pluri-
mum tribuerint; Prætor tamen & ipse tuam curam adiunxit, vt tum demum pa-
tris datio & voluntas rata esset, si pupillo esset utilis. Vlpiani dictum est: Quam-
uis ei potissimum se tutelam commissurum Prætor dicat, cui testator delegauit,
attamen non nunquam ab hoc recedetur: vt puta si pater minus perpenso consi-
lio hoc fecit; fortè minor XXV. annis, vel eo tempore fecit, quo iste tutor bonæ
viræ & frugi videbatur, deinde postea idem coepit male conuersari, ignotante tes-
tatore: vel si contemplatione facultatum eius res ei commissa est, quibus postea
exutus est, Tryphoninus quoque ait: si morum antè celata vel ignorata emerse-
rit improbitas, Prætor em sequi debere utilitatem pupillorum, non scripturam
testamenti. Reliqua de testamentaria tutela ex nostris in Institutiones commen-
tarijs repeti possunt.

e. d. i. De satisfda.
tutor.

f. l. 3. d. quamuis.
De adm. tut.

g. l. 8. & 10. De
constr. tut.

IN XXII.

QUIBUS TESTAMENTO TUTOR DATUS
NON EST, AGNATI TUTORES LE-
GITIMI SVNTO.

1. Successionem in bonis pupilli sperantes, eadem ipsi
rueantur & num. 12.
2. Alcibiadis impuberis Tutores qui?
3. Charondas lex agnatis tribuebat curam pupillarium
bonorum; cognatis ipsius pupilli tutelam.
4. Educari pupillum Charondas noluit apud eos qui le-
gitimi eius heredes essent.
5. Plato tam cognatos quam agnatos esse vult Tu-
tores.
6. 7. Legitima tutela, quæ ex XII. Tabulis, non ex nouis
postea legibus descendit, differentia qua?
8. Capiti diminutione legitima hereditates quomodo
pereant?
9. Decemviri civile solummodo agnationis ius specta-
tunt in deferenda tutela legitimæ; posteriores le-
ges naturalem cognitionem.
10. De legitima Patronorum Tutela. & num. 11.
11. De dativa Tutela nihil causisse Decemviro?

a. l. i. De legit. tu.

Vius capitis XII. Tab. testem habeo & Iustinianum & Vlpianum, vt
alios omittam. additq; Vlpianus summam esse huius Legis proui-
dentiam, vt qui sperarent habere successionem, iidem tuerentur bo-
na, ne dilapidarentur. Neq; verò dubium est hanc Legem ex Græcia
allatam esse. Certè mortuo Clinia Alcibiadis dis patre, Alcibiadis impuberis tutores 2
legitimi fuerunt Pericles & Arifphon, qui illi sanguine iuncti erant, siue vt loqui-
tur Plutarchus, nepotum matris & iuven. & in quadam Lysia oratione non dissimile ex-
emplum legimus. Sanè Lex Charondæ apud Thurios, paulò ante Decemuiros la-
ta erat, quæ agnatis tribuebat bonorū pupillarium curam, vt pote legitimis here-
dibus, maternis verò cognatis, ipsius pupilli educationē & tutelam. Noluit enim 4
pupillum apud eos educari, quilegitimi eius heredes essent, sicuti eleganter nar-
rat Diodorus lib. XII. Plato legitimos in sua Rep. tutores esse vult tam maternos
cognatos, quàm agnatos, lib. XI. de Legib. Cæterum diligenter admonendi su-
mus, legitimam tutelam ex XII. Tabulis descendente, adeò dependisse ex quo-
dam agnationis iure, vt intercideret ciuili vel minima capitis diminutio, veluti
emancipatione, per quæ agnatio perit. At legitima illa tutela, quæ ex nouis po-
stea legibus delata est psonis naturaliter magis quàm ciuilitè designatis, eo mo-
do non intercideret. Tradit hanc differentiam Paulus subtilissimè. Tutelas (in-
quit) etiam non amittit capitis diminutio; exceptis his, quæ in iure alieno positis
personis deferuntur. Igitur testamento dati, vel ex Legge, vel ex Senatus consulto,
erunt nihilominus tutores; licet legitimæ tutelæ ex XII. Tabulis interuertatur ead-
em ratione, qua & hæreditates exinde legitimæ, quæ agnatis deferuntur, quia de-
sistant esse, familia mutata. Ex nouis autem legibus & hæreditates & tutelæ ple-
runq; sic deferuntur, vt personæ naturaliter designentur; vt ecce deferunt hære-
ditatem Senatus consulto matri & filio. hæc ille. Hæc autem eius esse videtur sen-
tentia. Tutela legitima, quæ Lex XII. Tab. deferat agnatis (quos & in iure alieno po-
nit statuirq; hoc est, hæredes legitimos facit) quia deferatur ciuili quadam ratione
agnationis,

b. l. 7. tutelæ.
De cap. min.

agnationis, ea quæ hic spectatur magis, quàm naturalis alioqui cognatio: finito per emancipationem agnationis iure, & ipsa finitur, atque intercidit. at ex alijs legibus delataz tutelæ, veluti quæ parentibus deferuntur, aut quæ à Magistratibus dantur ex Lege Attilia, Iulia, aut Titia: quia in ijs non spectatur nec desideratur ciuilibus illa ratio agnationis, sed naturali tantùm nomine deferuntur: sublata per emancipationem agnatione, nō pereunt. quod & de legitimis hereditariis dicitur. Nam & Modestinus, Capitis (inquit) diminutione pereunt legitimæ hereditates, quæ ex Lege XII. Tab. veniunt: quoniam definiti suis hæres, vel agnatus dicitur. Quæ autem ex Legibus nouis, aut ex Senatusconsultis, non vtiq. obseruandum itaque est; Decemuiros in deferenda siue tutela, siue hereditate legitima, solummodo spectasse illud, quod subtiliter introduxerant, ciuile ius agnationis. Alias verò posteriores leges simpliciter considerasse naturalem agnationem, quas & Iustinianus in hoc genere præcipuè probauit, vt apparet ex eius Nou. Constitut. CXVIIII. Porro & tutela legitima patronis ex Lege XII. Tab. defertur, non quidem (inquit Vlpianus) specialiter vel nominatim; sed per confectas quantitas hereditatum, quæ ex ipsa Lege patronis datæ sunt. quod etiam Iustinianus pluribus verbis explicat. Et cui tandem in hoc genere cessisset, postponereturve patronus? cum nec agnatos habeat libertus, nec sit in potestate patris, à quo tutorem testamentarium accipiat. Vt autem legitima patronorum tutela ex interpretatione XII. Tab. descendit: sic & eius exemplo, parentum quoque legitima tutela recepta est, vt si pater filium im puberem emancipauerit. Nam cum ei ex edicto Prætoris eadem iura tribuuntur, quæ ex XII. Tabulis patrono dantur in bona defuncti liberti; consequens fuit, vt etiā tutela tribueretur. Nota est enim iuris regula: Vbi successione est emolumentum, ibi & tutelæ onus esse debet. De legitimis tutelis plura dicta sunt suis locis. Earum originem & veluti fontes in XII. Tabulis aperuisse nunc sit satis. vnde apparet totam hanc Iuris Ciuilibus partem, quæ latissimè patet, ad XII. Tabulas referendam esse. De tutore, quem Magistratus daret, si nec testamentarius, nec legitimus esset, nihil canisse Decemuiros nostros videntur: quanquam nec id Athenienses neglexerant: apud quos ei, qui dicebatur *ἀγρὸν ἐκτρέφειν*, dandorum pupillis tutorum cura demandata est. Sed quod in hoc genere desiderabatur in XII. Tab. suppleuerunt, & prudenter cauerunt latè postea Leges Attilia, Iulia, & Titia.

IN XXIII.

SI FVRIOSVS EST, AGNATORVM GENTILIVMQVE IN EO, PECVNIAVE EIVS POTESTAS ESTO.

1. Furiosus & p̄digos verū suarū domini esse p̄hibetur.

2. Ad agnatos & gentiles quid?

3. Furor quid? & plus quam insania; num. 4.

5. Parentes, & filij, præferuntur agnatis & Gentilibus in curatione furiosorum.

6. Sopbocles a filiis suis in iudicium vocatus, vt furiosus.

7. Prator non nisi causa cognita agnatos ad curationem furiosi admittit.

9. Curator tam corpus quam patrimonium furiosi tuorū debet.

10. Responsa prudentum de curatione furiosorum, quasi commentarij sunt ad XII. Tabulas.

Escripsi hoc caput ex Ciceronis libro secundo de Inuentione. Idem Cicero lib. 3. Tuscul. Quæst. ait XII. Tabulas vetare furiosum suarum rerum esse dominum. Iustinianus quoque ait furiosos & prodigos, a. d. i. Inst. De c. maiores 25. annis, in curatione esse agnatorū, ex Lege XII. Tab. Atq; hinc natum est prouerbum illud, cum veteres quem furere significabant, dicebant; ad agnatos & gentiles deducendum esse. Porro Tullius, optimus interpres, furorē hīc dici ait, mentis ad omnia cæcitate; & maius quippiā esse quàm insaniam. propterea quæ notat non fuisse scriptum in hac lege, SI INSANVS, sed, SI FVRIOSVS. Insaniam esse ait in constantiam sanitate vacanrē; sed quæ tamen possit tueri mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum atque vrsitatem. Agnatos & gentiles cum vocari dicimus ad curationem infanorum, parentes tamen præferri ex constitutione Iustiniani meminerimus: b. deinde & filios. Quamuis enim dubitatum olim fuerit, filione sano & frugi daretur patris furiosū

c. l. capitis De sui & legiti.

d. l. 3. De legiti.

e. Insti. de legis.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

patr. aut.

e. l. hi qui in ea.
De rure. & cur.
da. ab his. l. 2. &
4. de cur. fur.

curatio; dari tamen obtinuit. Idque etiam Græcis placuisse facile mihi persuadeo. Vocatus est à suis filiis Sophocles in iudicium, ut ranquam furiosus & desipiens à re familiari remoueretur, curatoremque acciperet; cum propter studium scribendarum tragicarum in summa feneclute rem familiarem negligere videretur. Absolutus tamen est, cum carmen protulit, quod minime desipientis erat. Ceterum verè furiosus si fuisset, non dubitasset Græci illi Iudices, filios sapientes curatores dare. Porro quamuis Lex ipsa curationem furiosi agnatis deferret, Prætor tamen suas interposuit, ut causa cognita iudicaret, & an verè furiosus alter esset, & an agnatus videretur idoneus curator; eum enim alioqui remouebat. Dicitur à Pauli nostri est: Sæpe ad alium è Lege XII. Tabularum curatio furiosi aut prodigi pertinet; alij Prætor administrationem dat: scilicet cum ille legitimus, in habilis ad eam rem videatur. Curatori in furiosum eiusque bona potestatem dari XII. Tabulæ. Curatorem suo consilio & opera tueri debere non solum patrimonium, sed & corpus & salutem furiosi, ait Caius. Bona furiosi curatorialienare potest & obligare, si ad vililitatem furiosi id pertineat, negotiorum administrationem. Donare, dedicare, aut seruilibertatem præstare non potest. Sic diligenter Iuriconsulti definierunt, quænam illa esset potestas, quam curatori furiosi, sua lege dari Decemuiri voluerit. Et sanè scripta responsa quæ Prætorum in hoc genere, diceret commentarios esse ad XII. Tab.

d. l. sepe. 13. De
cur. fur.

e. l. consilio. De
cur. fur.

f. l. vii. l. i. cum
duab. seq. l. vii.
De cur. fur.

IN XXIII.

PRODIGO BONIS INTERDICTVM ESTO: IS-
QUE IN CVRATIONE AGNATORVM ESTO.

1. Prodigio interdictum bonorum administratione.
2. Decemviri in conscribendis XII. Tabulis colligere ex-
nam iussi sunt quæ moribus recepta erant.
3. Lege alicui & iure boni interdicti an idem sit.
4. Q. Fabij Q. Fabij Maximi Allobrogici filio, bonis
paternis interdictum à Q. Pompeio Prætorè Vr-
bano.
5. 6. 7. Bonorum cuius suorum liberæ relinquenda admi-
nistratio.
9. Reip. interest, ne quis re sua male utatur.
10. Inuiti etiam multi seruandi sunt.
11. Decolectorem Athenienses infamia notabant.
12. Areopagitarum in prodigos animaduersio.
13. Providendum magis ne quid fiat, quam ut factum
puniat.
14. Mulieri quoque, luxuriose boni interdictum.
15. Mulieris natura sunt auaræ.
16. Luxurioso, & perdituro, pecuniam nemo credere
debet. & num. 17.
18. Boni interdictum quibus est nihil ad alium trans-
ferre possunt.
19. Prodigium pupillo sum furioso comparatur.

Nveteribus quibusdam fragmentis scriptorum Vlpiani nuper editis extant hæc verba: Lex XII. Tab. furiosum, itemque prodigum, cui bonis interdictum est, in curatione iubet esse agnatorum. Idem Vlpianus in Pandectis ait: Lege XII. Tab. prodigo interdicti bonorum suorum administratione, idque moribus ab initio introductum esse. Nam & Decemviri, cum suas XII. Tab. conscriberent, colligere quoque iussi sunt, quod Romæ esset moribus iustaque consuetudine receptum. Sæpe in Pandectis occurrunt hæc verba: IS CUI LEGE BONIS INTERDICTVM EST. Intelligi autem Legem XII. Tab. dubium non est. Neque verò aliquis existimet, ipso propterea iure, prodigo bonis interdictum esse intelligi. Imò verò & iudicis sententia fuit opus, quæ causa cognita interdicere ex Legis autoritate. Sic Iulianus ait: eos quibus per Prætorum bonis interdictum est, nihil ad alium transferre posse. & Paulus lib. 3. Sent. tit. 5. commemorat solennem verborum formulam, qua Prætor prodigo bonis interdicere solebat. Et Valerius Maximus lib. 3. cap. 5. scribit: Q. Pompeium Prætorum Vrbis cum patris bonis interdictum fuisse Q. Fabio clarissimi viri Q. Fabij Maximi Allobrogici filio, qui perditam luxuria vitam agebat. Fabius Allobrogicus Consul cum Opimio fuerat annis post XII. Tab. 330. Filius eius Fabius, cui bonis interdictum est, filium habuisse videtur Fabium Maximum, qui Consul fuit cum C. Iulio Cæsare. Hoc exemplum pluribus verbis commemoro, & hominem describo, ut usum & auctoritatem huius capituli XII. Tab. magis intelligamus. Nunc eius auctores Decemuiros quid permouerit, videamus. Passim quidem leges Rom. tradunt; vnicuique liberam esse bonorum suorum administrationem relinquendam. Caius ait: si iniquum

a. l. i. de curat.
fur.

b. l. i. cui. De re-
sta. l. mutum. 9.
i. de acq. hered.

c. l. Iulianus. De
cur. fur.

d. l. 2. si pater-
nus nra sue.

iniquum esse, ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienatio-
nem. Vlpianus adijcit, Si quis rem mea vti me non permittat, iniuriarum conue-
niri posse. Constantinus Imp. profitetur suam quencque rei & moderatorem esse
6 & arbitrum. Arcadius & Honorius, iustum est (inquiunt) sua cuique commit-
tere. Et sanè nihil esse tam naturale, quàm voluntatem domini rem suam in ali-
um transferre volentis ratam esse, ait Iustinianus. Idque si visquam, Romæ sem-
7 per diligentissimè servatum est. Hæc sunt (inquit Cicero pro Cæcinnâ) firmissi-
ma fundamenta nostræ Civitatis sui quencque iuris & dimittendi & retinendi
esse dominum. Hæc non ignorabant Decemviri. subvertere verò minimè omni-
um volebant: sed prudenter tamen iudicabant cavendum esse, ne hæc esset per-
niciosa libertas: eorumque habendam rationem intelligebant, quibus neque fi-
8 nis neque tempus expensarum neque modus ullus est. Vlpianus sæpe significat,
9 larius vitæ suæ quæ non posse: imò & si bona fide sit re aliena liberalius abusus, ex-
cusari. Sed videbant etiam Decemviri Reip. interesse, ne quis re sua malè vta-
10 rursus & infinitis profusionibus stram iniiciendum. Intelligebant multos etiam
11 inuitos servandos esse. Quid multis? Audiebant, ex Lege Solonis apud Atheni-
enses eum infamia notari, qui patrimonium decoxisset, atque adeò lege omni-
nis contra Timarchum, Audiebant ipsos etiam Arcopagitas, prodigum intem-
12 perantem viventem, quem Asorum vocant, vtpote quem sibi ipsi relictum vix sa-
lus ipsa servare posset, non aliter quàm criminis alicuius reum, & in ius vocare &
punire. Sic enim Athenæus lib. 4. ait: τοὺς ἀσώτους τὸν παράνομον ἐκδιδόσκει ἡ πόλις ἀποκαταστῆναι καὶ ἐκτρέφειν.
13 An his exemplis non moverentur Decemviri, qui & Remp. saluam esse, & sin-
gulos ciues servare cupiebant? neque verò expectandum esse, vt quis patrimoni-
um omne suum profudisset: sed potius cavendam, omnino profundere ne quis
14 posset: prudenter viderunt. Prudentis enim Legislatoris est, clare potius operam
ne quid fiat, quàm vt factum puniatur. Tempestivè itaque prodigo & bonis in-
15 terdicti & curatorum dari voluerunt. Mulieri quoque luxuriose viventi bonis in-
terdicti ait Paulus: Rarum quidem est, vt mulieres prodigæ sint, quæ natura sunt
16 avaræ, vt est apud Vlpianum & Constantinum. Vbi tamen vel impudicis amo-
ribus vel comessationibus sese dedunt, hoc est, luxuriose vivere incipiunt, nullis
sumptibus parcunt, & modum adhibent nullum, & minus quidem quàm viri.
Quid? quod Vlpianus ait, si adolescens luxuriosus mandet tibi, vt pro meretrix
fideiubeas, idque tu sciens mandatum susceperis, non habere te mandati actio-
17 nem: quia simile sit, quasi perdituro pecunia sciens credideris. Ergo quanvis
nondum sit ei bonis interdictum, quia tamen luxuriose vivit, noluerunt Roma-
ni eius libidines atque profusiones adiuvare. Atque vt magis omnes deterrerentur,
ne quid ei ad sumptum faciendum suppeditarent, responsum est, non esse
18 bonæ fidei emptorem, neque vscapturum, qui emit servos à luxurioso, & qui
pecuniam protinus scorto daturus est. Adeò Leges Romanæ dissolutam huius
generis hominum vitam alere noluerunt. Superest vt videamus quæ vis sit, quæ
potestas adempta, quæ sit iuris ratio, vbi prodigo bonis interdictum est. Id verò
19 Iulianus, non multis verbis explicat. Is (inquit) cui bonis interdictum est, stipu-
lando sibi acquirit, tradere verò, vel promittendo obligari non potest. Idem Iu-
lianus alio loco ait eos, quibus per Prætorem bonis interdictum est, nihil ad aliū
transferre posse. Sed nec testamentum facere possunt. Possunt tamen hæredes
instituti adire hæreditatem. Ceterum ex suo contractu obligari non possunt, ne-
que obligationem novare, nisi meliorem faciant suam conditionem. Quid
multis? Prodigus, cui bonis interdictum est, pupillo tutorem habenti compara-
20 ri solet, quod ad acquirendum attinet: Quod verò ad se obligandum furioso:
adeò vt fideiusor pro prodigo promittere interueniens, ne naturaliter quidem
obligetur, non magis quàm si pro furioso intercessisset. Ceterum vbi ex re ipsa
actio veniret, sic vt obligari furiosus & prodigus possent ex negotio gesto, mirū
non est, fideiussores obligari.

IN

SVSPECTI TVTORIS IVDICIVM ESTO.

1. Suspecti crimen ex L. XII. Tab. descendit.
2. Tutela iudicium inter summam refert Cicero.
3. Suspecti Tutoris iudicium quasi publicum est.
4. Tutor propter dolum nonnunquam à Prætoris ad vrbis præfectum remittebatur pueniendus.
5. Suspectus sine accusatione quog, poterat repelli.
6. Suspecti iudicio pendente, postulato Tutori bonorum pupillarium administratione interdictum est ipso iure.
7. Creditori iam condemnato etiam recte soluitur; secus in Tutore, saltem postulato.
8. Cresphontem pupillos suos Messene defraudat.
9. Cresphontis vox: Pecuniam summam esse bonum humani generis.
10. Cresphontis etiam exemplo commoti & Decemviris, suspecti iudicium instituerunt.
11. Actio de rationibus distrahendis contra Tutorem quæ.

a. L. 1. De susp. tu.
b. 1. Inst. De susp. tut.

Lipianus Iustinianusque aiunt; suspecti crimen ex Lege XII. Tab. descendere. Cicero quoque lib. 3. Offic. scribit; dolum in tutela, fuisse vindicatum Lege XII. Tab. Idem in oratione pro Cæcinnâ ait; turpe iudicium dari aduersus eum, qui per tutelam fraudasset aliquem.

b. L. 1. 8. solent. De offic. præf. vrb.

c. L. 3. 6. præterea. De susp. tut.

d. L. quod si forte. 1. De solut.
e. L. 1. 1. De solut.

Et pro Roscio Comædo, inter iudicia summæ æstimationis & penæ capitis, refert iudicium tutelæ: sicuti & Leges Ciuiles infamia notant tutorem suspectum, qui propter dolum à tutela remotus est. Atque hoc quidem suspecti tutoris iudicium, quasi publicum esse ait Iustinianus. Eius enim accusationem omnibus patere. Nempe, si Prætor iudicaret tutorem propter suum dolum, grauiori, quàm sit infamia, pœna dignum esse, remittebat ad Præfectum Vrbis, qui in eum, tanquam criminis alicuius grauioris reum, animaduerteret. Sed & sine accusatione poterat suspectus tutor repelli, si Prætori liqueret ex apertissimis rerum argumentis, suspectum eum esse. Idque fauore pupillorum recipi ait Vlpianus. Illud quoque singularem eorum fauorem receptum est, vt pendente suspecti iudicio, intelligatur ipso iure tutori postulato interdictum bonorum pupillarium administratione: adeo, vt si illi debitor pupillari sciens solueret, non liberaretur: ac tamen alioqui rectè soluatur creditori non modò reo alicuius criminis, sed iam etiam condemnato. Plura singulari iure in hoc iudicio constituta ex Pandectis licet colligere, nos præcipua capita obiter attigimus, vt ostenderemus, quid de hoc iudicio posteritas iudicârit, quod à Decemviris institutum fuit. Atque hos quidem id instituisse, menimeque pati voluisse, suspectum tutorem impune grassari, nemo, opinor, mirabitur, qui meminerit, quàm ijs fuerit, vt esse debuit, & cordi & curæ salus pupillorum. Sed & meminisse poterant, quales paulò ante eorum tempora tragoediæ huius generis in Græciâ fuerant, Euripides narrat Cresphontem quendam improbum perfidumque tutorem pupillis suis Messenem fraude eripuisse; hancque eius vocem fuisse; Pecuniam summam esse boni humani generis; virtutem etiam & pietati anteferebam. Hanc vocem & turpem & sceleratam cum Athenis in Theatro Populus audiret, iusta indignatione commotus & actorem & Poëtam explodere voluit. Sed prodicias in medium Euripides, orauit, sinem vt fabulæ audirent, audituros enim, quàm graues pœnas dederit hic tutor, quamque tragicum vitæ exitu sortitus sit. Ad eum id fuit Athenis vix annis viginti ante Decemuiros, Recensitaque eius erat memoria: vt verisimile quoque sit eius exempli recordatione commotos eos fuisse. Ac periculum sanè erat, ne & ipsi cum suis Tabulis eiecerentur, si nullum suspecti tutoris iudicium, pœnam aut coërcitionem nullam, instituisent. Porro præter iudicium suspecti tutoris, prodita est iure Ciuili actio de rationibus distrahendis in duplum aduersus eum, qui in tutela gerenda rem ex bonis pupilli abstulerit. Adde quod

2. De tutel. et. distr. l. 1. b. famus. De & peri. tu.

Paulus ait; ob scœnus pupillaris pecuniæ per contumaciam non exercitum, aut fundorum omisam comparationem, tutorem, si non ad damnum rescarciendum idoneus est, extra ordinem coërceri.

AD LEGES ROMVL.
IN XXVI.
VTI QVIS LEGASSIT REI SVÆ ITA IVS ESTO.

73

1. Testamentū Romani etiam ante XII. Tabulas vfi sunt; & num. 40.
2. In legem de iure Testamentorum Greci omnes cō-ferunt.
3. Solonis lex de Testamentū.
4. Decemvitorum lex de Testamentū; & que solennia adhiberi solita sint; & num. 41.
5. Legandi verbo generaliter vfi sunt Decemviri.
6. λέγειν & λέγεις Grecis quid?
7. Testamentū libertas posteroribus legibus quomodo imminuta sit? & num. 23. 24. 25. 27. 42.
8. Legibus XII. Tabul. iura adhuc vltimarum voluntatum accepta ferenda sunt. & num. 11. 12. 13. 14.
9. 10. Inter testamenta & eorum delicta discernendū.
11. 16. Decemviri quomodo liberos exheredari permiserint; secus quā Solon. & num. 19. 22.
17. 18. Epitadus apud Græcos lex de potestate exheredandorum liberorum, repudiata.
20. 21. Aristoteles cur filium exheredari possit vellet; & non contra a filio patrem?
26. De Testamento inofficioso querela vnde extiterit?
28. Posthumum alienum quomodo Iustinianus affirmet vetusto iure cuius heredem institui non potuisse?
29. In vtero quod esset animal sit?
30. Testamentum praterito soluta, an ex XII. Tab. inutile fuerit?
31. Galli Aquilij formula de posthumū ritē instituendis. & de Lege Vellea, num. 32. 33. & Fal. 35. 36.
34. Legandi libertas a Roma imminuta LL. Furia & Voconia & eadem restituta. num. 37. 38. 39.

Testamentis, iisque etiam scriptis, vfi Romani sunt ante XII. Tabulas. Nam & tempore Coriolani sua in prociñtu testamenta habuere, vt testis est Plutarchus. Sed testamentorum libertas maior, certiorque autoritas fuit editis XII. Tabulis. neque tamen Lex hæc sine exemplo aliarum quoque Gentium edita est. Audiebant Decemviri Græcos, cum quidem de alijs Iuris partibus parum inter sese convenirent, in hæc tamen vnam de iure testamentorum, tanquam naturalem Legem, omnes consentire. Sic enim Isocrates in Aeginetico scribit:

Ἐν τῇ φάσει νόμον τοῖς ἑσθάνουσιν βουλευόμενοι, ὅς δὲ δὲν αὐτοῖς ἐκδοῖται καὶ δὲν αὐτοῖς τελεῖται, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ μὲν ἴσον, ὡς ἂν ἴσους διαφέρουσι, ὡς ἂν τὸν πᾶντες αὐτὰ γινώσκουσιν (cōsiderate legem, quæ testamentis suffragatur, Græcis vehementer probatam. cuius rei maximū illud argumentum est, quod cum alijs de rebus dissentiant, de hac statuunt idem omnes.)

Audiebant Solonem Athenis Legem huius generis tulisse; quæ, cum summam testamenti facturis libertatem tribueret, ijs saltem qui sanæ mentis essent & orbis eorumque supremam voluntatem tueretur, magno Populi Atheniensis applausu excepta fuerit, semperque religiosissime observata, vt erat certè & æquissima & prudētissima scripta. Quam quidem Solonis Legem testamentariam, ad cuius exemplum Romanz postea leges compositz sunt, totamque eius rationem & causam initio hic proponere, operæ pretium fuerit. Ergo Plutarchum audiamus de Solone loquentem:

Ἐν δὲ τῇ φάσει τοῦ πρὸς τὰς διατάξεις νόμου, πρὸς τὸν γὰρ ὁ νόμος ἐστὶν, ὅς ἐστιν ὅτι γὰρ τὸ τὴν νόμον ἴσους διαφέρει, οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὸ μὲν ἴσον, ὡς ἂν ἴσους διαφέρουσι, ὡς ἂν τὸν πᾶντες αὐτὰ γινώσκουσιν (Bene audijt laudemque consecutus est lata lege de Testamentis, antea enim (testari) non licebat, sed necesse erat pecuniam & domum in familia defuncti permanere. At Solon, permittens vt is, cui liberi non essent, sua quibus vellet legaret; amicitiam consanguinitate, gratiamque necessitate potiore habuit; bonorumque & fortunarum integram possessionem dominis tribuit. Non tamen absque omni conditione testandi licentiam admisit, Sed eius modò ratum esse Testamentū voluit, qui non morbis, non veneficio, non vinculis aliæ necessitate coactus, aut ab vxore persuasus id condidisset.)

4. Decemviri primū illud præcipuumque caput simpliciter amplexi sunt, suisque Tabulis adscripserunt his verbis:

VTI QVISQVE LEGASSIT SVÆ REI ITA IVS ESTO.

Quæ duobus locis commemorantur in Pandectis, & a Iustiniano repetuntur tum in Institutionibus, tum etiam in Nouel. Constit. XII. quo quidem etiam loco ehm Legem hanc antiquissimam esse dixisset, ad eius exemplum sua lingua subiiecit; ὡς ἂν ἴσους διαφέρει (Disponentis voluntas lex esto.) Initio quod ad slegandi verbum attinet, quo vfi Decemviri sunt; sciendum est, eo generaliter esse vsos

4. L. 120. verbi legi. De verb. signif. L. 1. ad leg. fal.

se vfos, sicuti posteritas verbo testandi vsa est. Et forsassis à Græcis hæc quoq; vox sumpta est; apud quos *μῆρ* mori significat. nam & *μῆρ* vocant defuncti hæreditatem. Porro summam illam testandi libertatem hac lege XII. Tab. concessam, posterioribus legibus admodum imminutam fuisse constat. & multis etiam a-7 dempta est testamenti factio. multa testamentorum solennia introducta sunt. In hæredibus ite instituentis difficultas magna consecuta est. Sui hæredis præteritio testamentum ipso iure rumpere cœpit, non minus quàm filij; interdumque etiam fratris iniusta exhereditatio subuercere per querelam inofficiosi. Denique, ad legata quod attinet, Lex Falcidia passa non est plusquam dodrantem bonorū legari, vt alia huius generis omittam. Sed præter hæc tamen, plurimum autoritatis semper vt tribueretur tabulis testamentisq; defunctorum, hæc Lex XII. Tab. effecit; eique acceptum ferre debemus, quod de iure & vi testamentorum, & vltimæ voluntatis, passim occurrit in libris Iuris Ciuilis. Iudicat quidem Plato lib. 11. de Legibus, eos ineptēs facere, qui tantum tribuant defunctorum voluntati-9 bus, vt omnes etiam nutus morientium & tantum non ægri somnia religiose obseruent, cum quidem plerumque delirent, qui animam agunt. Verum inter ægri deliria, & testamenta hominis sanæ mentis prudenter discernunt legumlatores. Ergo & Cōstantinus b Decemuiros nostros secutus, Ne sint (inquit) cassa morien-10 tiam iudicia. nihil enim est, quod hominibus magis debeatur, quàm vt supremæ 11 voluntatis liber sit stylus; & sicutum, quod iterum non redit, arbitriū. Certe Paulus ait; c etiam publicè interesse, supremæ hominum iudicia exitum habere. Quare & Papinianus respondit d. Principali Pontificali que autoritate compellendos hæredes esse ad obsequium supremæ voluntatis. Quid multis? Iustinianus noster in Nou. Constit. is. dixit; de testamentis plurima summo studio tradita esse ab autoribus Iuris Ciuilis, iis que tantum non plenos esse omnes legum codices, Sed ea ferè omnia si dixero promanare ex XII. Tabulis, tanquam ex primo fonte, aut 12 huius saltem capitis causa prodita esse; nihil fortasse dixero quod verum non sit. Principio de ijs, qui testamenta facere non possunt, illud saltem ex XII. Tabulis descendit, quod Vlpianus ait; e eum, cui lege bonis interdictū est, testamentum 13 facere non posse. Sed & XII. Tabulæ nominatim quosdam supplicij causa iusserunt intestabiles esse; f quos certum est ea ratione perdere ius testandi. Ius autem hoc quàm latè patuerit, & quæ hac lege potestas tributa sit testatoribus, videat-14 mus. Noster Pomponius ait, g verbis legis XII. Tab.

IS VTI LEGASSIT REI SVÆ ITA IVS ESTO
latissimam potestatem tributam videri, & hæredes instituendi; & libertates dan-15 di; tutelas quoque constituendi. sed hoc ius coangustatum esse interpretatione legum, vel autoritate Iura constituentium. Initio mirari aliquis posset, Decemui-16 ros liberam patribus dedisse potestatem filiorum exheredandorum, aliorumq; quos vellent hæredum instituendorum; cum quidem Solon legem ferens testa-17 mentariam, filiorum causam exceperit, quos bonis paternis iniuria fraudari iniquum esse iudicabat. quanquam & apud Græcos inuentus vnus Epitades sit, qui 18 edixerit in fraudem filiorum, vt cuique liberum esset, cuique tandem vellet, patrimonium suum legare ac testamento relinquere: hoc interim agens & caprans, vt filium, quem oderat, immerentem etiam posset exheredare. Ac primum quidem Populus non intellexit astuti hominis consilium: sed vbi patefactum id est, iniusta lex hæc repudiata fuisse dicitur. Decemuiris tamen si placuit, placuisset 19 ea videretur propter patriam potestatem, quam apud Romanos summam maximamq; fuisse, ex Romuli Legibus didicimus. Et quid tandem mirū est, si liceat exheredare, quos & occidere licebat? vt ait Paulus noster. h Ac ne omnino ab omnium sapientum Græcorum iudicijs Decemuiri hac in re dissenisse videantur; Aristoteles lib. 8. Ethic. scribit; iure concessum esse patri, vt pro suo arbitrio filij 20 exheredet: non etiam, vt filius patrem. Patri enim obligatum esse filium, non filio patrem. Fateri tamen eam esse Naturæ vim, vt non temerè quisquam immem-21 ritum filium exheredet. Atque hac quidem etiam ratione videntur Decemuiri talem tantamq; parentibus testamēta facientibus, potestatem dedisse reliquis-22 seq̃. Cæterum, vbi posteritas vidit tam esse multorum parentum & barbarā & inhumanam

b. L. l. C. de sacr. ecclef.
c. L. vel negare. quemad. test. apert.
d. L. hereditas etiam. De peti. her.

e. L. i. cui. De testamen.
f. d. e. L. i. cui. si quis. Leumlege. De testamen.
g. L. 120. verbis legi. De verbis. si quis.

h. L. in suis. De lib. & posth.

- 23 inhumanam malitiam, vt nulla apud eos vis sit naturalis pietatis, nulla *τὸν γονεῖν*
γενναῖον (paternæ maternæ affectionis) rectè existimaui, tantū ijs tribuendum
 non esse. Non fuit (inquit noster Maximus) consentiendum parentibus, qui in- *i. l. 4. inof. testa-*
 24 iuriā aduersus liberos suos testamento inducunt. quod plerunque faciunt, ma- *men.*
 lignè circa suum sanguinem iudicium inferentes, nouer calibus delincentis ca-
 25 stigatioribusq; corrupti. neq; dissimile est Platonis in hoc genere iudicium, lib. ii.
 de Legib. Ergo magna ratione introducta est de inofficioso testamento querela.
 26 Quis eius auctor primus fuerit, certò dicere non possum. Sed quisquis tandè fue-
 rit, & quacunque antiqui Iuris Ciuilis parte prodita ea sit, eadem de re, secundum
 Ius Ciuilè, Prætor Edictum proposuit, quod quidem pluribus verbis explicatur
 lib. 5. Pand. & nos libro sequenti, Edicta Prætorum explicantes, non prætermitte-
 mus. Ad præteritionem quod attinet, de ea, vt de exheredatione, Decemuiui in-
 27 dicasse videntur, atque ignorasse multa in hoc genere, quæ posteritas subtiliter
 cõmentata est. Sicuti & de posthumis nascituris suis; siue instituti hæredes essent,
 siue præteriti, siue exheredati; nullæ tempore Decemuiui fuisse videntur cõ-
 trouersia, qualis postea Iuriconsulti tractarunt. Simpliciter enim ratum esse vo-
 28 lebant Decemuiui, quod testator voluisset statuissetq;. Alienum posthumum ve-
 rusto Iure Ciuili institui non potuisse hæredem Iustinianus ait. Sed id ex inter-
 pretatione Prudentum magis, quàm ex Lege XII. Tab. fuisse videtur. Videbant
 illi; Decemuiui non nisi suos ad hæreditates nominatim vocare. Itaq; emanci-
 patos filios, vel ex testamento, iure Ciuili hæredes esse posse vix fateri audebant.
 Sed vti tamen admittent propter generale hoc caput XII. Tab. VTI QVIS
 LEGASSIT &c. supererat alius scrupulus, quòd incertos adhuc, nec in rerum
 natura existentes, veluti posthumos rectè institui posse absurdum videbatur. atq;
 vt ea fortasse incertitudo suo proprioq; posthumo nõ obesset, quin institui posset;
 extraneo certè & alieno, quem vix admitteret iam natum, nondum nato ob-
 esse crediderunt. Sanè inter opera Galeni extat liber vnus, in quo disputatur; an
 29 animal sit id quod est in vtero, Eius verò libri auctor, testis est Lycurgus & Solonem
 lege lata statuuisse, vt hæredes institui possent, qui sunt in vtero; atque inde
 probat animatos esse. Hanc Legem placuisse Decemuiuis, facillè quidem credide-
 rim: quanquā paulò post secuti sint interpretes, qui subtilius nescio quid in hoc,
 vt dixi, genere tradere & distinguere voluerint.

Sed nec ad XII. Tab. referendum est, imò verò ad mediam potius quandam
 Iuris prudentiam, quod Iustinianus ait; filiosa. præterito inutile fuisse testamen-
 30 tum; filiabus verò præteritis, vel alijs per virilem sexum descendantibus liberis,
 veluti nepotibus. Antiquitatem dedisse ius saltem accrescèdi ad certam portio-
 nem; non etiā ius testamenti planè infirmandi rumpendū. Ceterum vbi re-
 ceptum postea fuit, præteritis suis hæredibus, filijs vel nepotibus, etiam posthu-
 31 mis, testamenta rupta & inutilia intelligi; cautio quoque prodita est, qua cõmo-
 dissimè institui hæredes possent. Ac primùm quidem quaeritum est de ijs nepoti-
 bus posthumis, qui viuo auctore cõcepti, post eius mortem primùm nascerentur sui
 ex filio, qui post testamentū, ante testatorem patrem suum, mortuus esset. Nam
 hi præteriti rumpebant testamentum; & tamen vulgò non erat satis expedita ra-
 tio, qua ritè institui possent. Vt igitur hisce periculis testamentorum occurrere-
 32 tur, & vt vti quisq; legasset, ita ius esset, Gallus Aquilius cautionem quandam &
 formulam composuit ediditq;e, qua posthumi illi nepotes, quos tempore testa-
 menti filius præcedebat in iure sui hæredis, ritè instituerentur. Quod ad eos ne-
 potes attinet, qui post testamentum, viuo adhuc testatore, nati essent sui, solici-
 tus non fuit Gallus, nam & auctore liberū erat testamentum mutare, eosq; instituere
 33 iam natos. Sed quacunque tandem ratione Gallus eos præterierit; Lex Vellæa,
 cum eorum quoq; præteritione testamenta rumpi consentiret, egit de ijs insti-
 tuendis nondum quidem natis, sed qui nascerentur sui, viuo testatore auctore. Sicuti
 & quod attinet ad nepotes iam quidem tempore testamenti natos, sed quos
 tum filius præcederet in iure suorum; poterant & hi quidem olim institui; & præ-
 33 teriti tamen testamentū non rumpebant, quamuis viuo testatore sui facti essent
 subduco filio. Cæterum eadem Lex Vellæa sic per secessionem in locū filij, o-

luit fieri suos, & veluti agnasci, vt eodem loco haberentur, atque si sui nati essent, & ius quoque testamenti rumpendi haberent præteriti. Interea liberam reliquit veterem eorum instituendorum potestatem. Ac operæ pretium quidem est, duo hæc Legis Vellæ capita, vt cum Lege XII. Tab. conferantur, subscribere:

QVI TESTAMENTVM FACIET, IS OMNES VIRILIS SEXVS, QVI EI SVI HÆREDES FVTVRI ERVNT, HÆREDES INSTITVENDI VEL EXHÆREDANDI IVS HABETO. ID NISI FIAT, TESTAMENTVM EIVS RVPTVM ESTO.

QVI EX SVIS HÆREDIBVS SVVS ESSE DESIERIT, LIBERI EIVS, ET CÆTERI IN LOCVM SVORVM SVCCEDVNT, QVI NISI INSTITVTI VEL EXHÆREDATI AD EXEMPLVM POSTHV MORVM ERVNT, TESTAMENTVM RVPTVM ESTO.

Sed tota hæc de re, cùm ad Gallum ventum erit, latius diligentiusque cum Scæuola conferemus.

Porro quod ad legata attinet, summa fuit testatoribus hoc iure potestas eorum relinquendorum, vt ijs etiam, si vellent, totam suam hæreditatē exhaurire possent. Sed multis postea sæpe legibus Romæ hæc legandi libertas imminuta est. Nam Lex quædam Furia testamentaria legare vetabat ultra mille asses. Lex verò Volumnia statuebat, ne plus haberet legatarius, quàm hæres. Cæterum tempore Augusti annis post Decemviris plusquàm quadringentis, lata lex est Falcidia, cuius primo capite Lex hæc XII. Tab. & legandi libertas restituta. Sic enim scriptum in eo fuit,

QVI CIVES ROMANI SVNT, QVI EORVM POST HANC LEGEM ROGATAM TESTAMENTVM FACERE VOLET, VT EAM PECVNIAM EASQUE RES QVIBVSQUE DARE LEGARE VOLET, IVS EI POTESTASQUE ESTO.

Sed alio deinde capite hanc libertatem constringit, & modum quandam legatis imponit. Nam hic C. Falcidius Tribunus pl. suo Plebiscito effecit, vt nō nisi bessem bonorū legare ius esset, quadrans omnino relinquendus esset scripto hæredi. neque liberū testatoribus fuit vim huius Legis Falcidiæ infringere, aut ei priuata aliqua sua cautione refragari, vt Papinianus ait. Illud quidem singularem iure militibus tributum est, vt in eorum testamentis Lex Falcidia locum non haberet. Sed iure communi qui testamenta faciebant, eius imperium effugere non poterant, quanquam ipsi Principi legata relinquerent. Mansitque vis hæc & autoritas huius Legis plusquam quingentis annis. Sed Iustinianus tandem Nouella sua Constit. prima, voluit ratam esse voluntatem testatoris, hæredem Falcidiæ vt nominatim vetâris. Sic restituta tandē est & veluti in vsum reuocata Lex hæc XII. Tab. quā explicamus, VTI QVISQUE LEGASSIT, &c. Et sanè in plerisque Iuris Civilis partibus illud fuisse videtur Iustiniano & curæ & cordi, vt sublati mediæ Iurisprudentiæ difficultatibus, posteritatisque impedimentis, Iuris ratio reuocaretur ad simpliciter XII. Tab. itaque & Legem Fuslam Caniniam sustulit, quæ libertatū seruis legendarum testamentorū dandarum libertatem, XII. Tab. concessam, imminuerat, certumque modum præscripserat; quanuis Lex hæc cum iudicio Augusti conueniret, & iusta illa ratione niti videretur, quam multis olim sapientibus viris Romæ placuisse eleganter & copiose scribit Dionysius lib. 4. Sanè Lex Papia de caducis lata paulo ante tempora Augusti, & ab ipso Augusto recognita, multisque etiam capitibus aucta, valde etiā obstitit, quominus ita ius esset vti esset legatū, Iustinianus noua sua de caducis tollendis constitutione rem prius reuocauit ad defunctorū voluntatem, vt quod non capiebat is cui relictum erat, potius coniuncto accresceret, vel hæredi, à quo legatum erat, relinqueretur, quàm sisco addiceretur. De tutelis testamento dandis suo superius loco dictū est. Illud hoc loco prætermittendū non est, quo maiore autoritatem, defunctorum testamentis deulere Romani, tanto etiam maiori cautione confici voluere, ne falsū pro vero supponi posset. Et sanè si vlla in re, in testamentis subijciendis maxima est hominum & audacia & improbitas. Testis est Lex Cornelia de falsis, quæ hominibus testamentariis huius generis coercendis tam fuit occupata, vt Testamentaria dicta sit. Cùm igitur, quod Iustinianus cupere sciat, vehementer cupiant veteres

LL. quod de bonis.
d. i. ad L. Falcid.
m. L. in testa. C.
ad L. Fal.
m. L. 4. C. ad L.
Falcid.

rint veteres quoque Romani, vt falsum exularet è Rep. præcipuè quod ad testamenta attinet, solenniter ea confici voluere. De testamentis in procinctu nò loquor. quorum vsus apud Romanos fuisse ante ipsas quoque XII. Tab. nò ignoro. Necessitas Legem non habet, De ijs nunc testamentis loquor, quæ in ocio, in Vrbe pacata, fiebant. Quæ autem solennia adhiberi ijs voluerint Decemuires, certò dicere non possum. Sed certũ est, antiquissimis illis temporibus, quasi Lex aliqua ferenda esset, sic testamenta cõuocato per Cornicinẽ Populo, calatis Comitij fieri solita testatoremq; palàm, vniuerso Populo præsentẽ, & veluti testẽ, vltimã suã plerumq; exposuisse voluntatẽ, eamq; Quiritibus cõmendasse. Porro non modò rem suã quis legare, testamentoq; relinquere potest, sed & alienã, pvt eius saltem æstimationẽ præstare cogatur hæres, si rem ipsam redimere non possit. An tantum itidem iuris testatoribus tribuerint Decemuires, certò adfirmare nò possum. Sed vt eorum Lex hac fortassis in re latius etiam propagata sit, multis certè alijs modis conficta est, atque compressa. Nam vt recentiora omittam, vetustissima est illa Catoniana regula, trecentis, opinor, annis post XII. Tab. edita, Legarum, quod inutile foret, sistatim post testamentum decessisset testator, quandoquocunque is decesserit, inutile manere. Neque verò dissimulandum est, ex ipsa quoque Lege XII. Tab. multis ademptam fuisse testamenti factionem. Sed si omnia persequerer, quæ ad hoc caput referri reuocarique possunt, vereor, vt finem nostra non inueniat commentatio.

IN XXVII. & XXVIII.

INTESTATORVM HAEREDITATES, PRIMO SVORVM HAEREDVM, VELINT NOLINT, SVNT O, &c.

1. 2. Solonis legem, de deferenda primo loco liberis hereditate, secuti sunt Decemuires.
3. Liberorum Suorum & Emancipatorum discrimen vt Decemuires retinuerunt, sic & agnatorum atque cognatorum.
4. 5. 6. Legitima hereditas qua dicitur?
7. Intestati qui dicantur?
8. 9. Intestatis quo ordine quòue iure succedatur?
10. Inter liberos, Suos heredes, Decemuires nullum fecerunt discrimen sexus. & num. 12. 13.
11. Vestales Virgines nulli successerunt ab intestato.
12. XII. Tabul. equalitatem laudat Iustinianus.
15. Legem hanc XII. Tabularum de equali successione feminarũ cum Masculis quomodo sint posteriore interpretati? & num. 16. 17. 18.
19. 20. Inter nepotes ex filia & filio differentiam, à XII. Tabularum interpretibus introductam, aboleuit Iustinianus. & num. 21.
22. 23. Representationis ius ex XII. Tabul. descendit. & num. 28.
24. Nepotes in locum patris sui pramorientis succedunt. & num. 25.
26. Nepos ex filio emancipato, cum altero defuncti filio emancipato succedit.
27. Nepotibus in locum filiorum succedentibus diuiditur hereditas in stirpes non in capita.
29. Fratrum filij Patrio quomodo succedunt? & nu. 64.
30. 31. 32. Filij nepotis non dum etiam nati, si tamen patre vel auctore mortuo in utero erant, ad hereditatem vocantur.
33. Ventri in tempus nascendi iura omnia reſeruantur integra.
34. De matribus fam. plures vno viro enixis.
35. 36. Quoniam Tergemini ex pregnantẽ nasci possunt, quarta pars superſtitij filio assignabatur.
37. Liberis deficientibus, ex L. XII. Tabularum agnati vocantur ad intestatam successionem.
38. 39. Agnatorum & Cognatorum discrimen quod? & idem sublatum; num. 62.
40. In agnatis nullum sexus discrimen statuerunt Decemuires.
41. Iustinianus equalitatem XII. Tabularum reuocauit.
42. Vnitatis numerus saepe cõplectitur plures. & num. 43.
44. 45. Representationis beneficium collateralibus non fuisse olim concessum; vsque ad Iustinianum; num. 46.
47. Agnatus proximus ubi heres non erat, bona erant vacantia. & num. 48.
49. Successorium editum Praetores cur proposuerint?
50. Iuri accrescendi cedit editum successorium.
51. Si quis solus heres adierit, & deinde abstineat; bona, quasi vacantia, deferuntur ad fiscum.
52. Pater, qui filium emanciparat, intestato ei prægatus succedebat; non item mater num. 53. 54. 60.
55. 56. Matris intestata hereditas ad liberos ex L. XII. Tab. non pertinuit. & hoc mutatum; num. 57. 59. 61.
58. Decemuires commentum agnationis ciuiliſ prætulerunt aquirati naturali.
62. Suorum heredum filioſa. & emancipatorum discrimen à Iustiniano vbi sublatum?
63. Germani, ex vtroque parente iuncti hodie non modò præferuntur Vterino sed & Consanguineo.
65. Parentes Iustinianus cum fratribus defuncti ad hereditatem vocauit.
66. Ex Lege XII. Tabul. hereditatem habens, bonorum possessionem ex qua parte editi petat?

p. l. cum seruus.
8. vlt. De leg. 1. l.
cum alienum. C.
de legat. l. qui
concubinam. 8.
vlt. De leg. 3. l. si
domus. 8. qui cõ-
ſtitetur. De le-
gar. 1.

Dilegitimus ab intestato successionibus necesse est in Rep. certam aliquam Legem extare, quæ & ordinem describat, & ipsos constituat gradus; ne tota statim cognatio irruat in bona defuncti, & quo iure quævis iniuria misceat omnia. Apud Athenienses Solon, suâ hac de re Legem & naturæ & rationi bene conuenientem ediderat: quæ etiam nunc extat apud Demosthenem in oratione *τῆς ἐκ τῶν ἀδελφῶν*. Eam Romani Legati descripsunt, & in deferenda primo loco liberis hæreditate Decemuiui facile secuti sunt. vt tamen suum illud inter eos discrimen suorum & emancipatorum retinuerunt: sic etiam agnatorum cognatorumque ex ordine transuerso ad successionem venientium differentiam, quam cõmentum sunt, non omiserunt. Legitimam hæreditatem dici, quæ ex Lege XII. Tab. deferretur, scribit Vlpianus: neque eam modò ita vocare possumus, quæ ab intestato, sed & quæ ex testamento deferretur. Sic enim idem Vlpianus ait: *b* Legem obuenire hæreditatem non improprie quis dixerit, etiam eam, quæ ex testamento deferretur: quia ex Lege XII. Tab. testamentariæ hæreditates cõfirmantur. Fit tamen sæpius, vt specialiter legitima dicatur, quæ ab intestato obuenit. *c* Vt cum ait Vlpianus, legitimam hæreditatem tantum proximo deferri. Et Paulus, Legitimam (inquit) hæreditatem vindicare non prohibetur, qui cum ignorabat vires testamenti, iudicium defuncti secutus est. *d* Sed & cum ita esset cõtra societas, vt si qua iusta hæreditas alterutri obueniat, communis sit; & quæretur, quæ sit iusta hæreditas? utrum quæ iure legitimo obuenit, an etiam quæ testamento respondit Paulus; probabilius esse, ad legitimam hæreditatem tantum hoc pertinere. Porro intestatos hinc intelligi, non modò qui cum possent testamentum facere, testati non sunt; sed & qui testati non potuerunt; & qui testamentum fecerunt, ex quo hæreditas adita non est; Vlpianus scripsit.

a. L. 11. is autem. De iure patr. b. L. 130. Lege obuenire. De verb. signifi.

c. L. 2. §. legitima. De suis & leg. d. L. 8. Legitimam. De petit. hered. e. L. 3. §. de illo pro sic.

f. L. 2. De suis & leg. g. 2. necessarii. De hered. qual. & dis. i. De her. qua ab intestato. dis.

f Ad ordinem & gradus eorum, qui intestatis succedunt, veniamus. Intestatorum hæreditates primum ad liberos suos & necessarios hæredes ex Lege XII. Tab. pertinere, duobus Institutionum suarum locis Iustinianus scripsit. & Ac sane in hoc genere primâ causam esse debere liberorum, ipsam Naturam dicitur. eaque in re facile Romani cõsenserunt cum reliquis Gentibus: sicuti & cum Atheniensibus in cõreliquos etiam barbaros populos olim cõuenisse scribit Demosthenes: vt hoc ius esse Gentium magnis, quàm Ciuile, & lex quædam naturæ omnino videatur: de qua iudicium testimoniumque Demosthenis opere precium fuerit subscribere sic in oratione *τῆς ἐκ τῶν ἀδελφῶν* cum de legitimis hæreditibus loqueretur, pronuntiantis;

Εἰ γὰρ μὴ ἦν ὅμοιος τὸν νόμον καὶ τὴν θρησκείαν ὁκατάτατον ἐν αἰσθητοῖς ἡμῶν μέντοι καὶ τὸν ἀδελφίδαν. Καὶ ἐν μόνον παρ' ἡμῶν τὸ τοῦ νόμου καὶ τῆς θρησκείας ἀπαστὸν καὶ ἐν αἰσθητοῖς καὶ τὸν ἀδελφίδαν. (Equidem existimo, filium atque filiam cuique nostrum maximè esse coniunctos & necessariosque pre nepotibus ex fratre vel sorore; ac non solum modo à nobis hanc quasi legem obseruari, sed ab alijs quoque vniuersis tum Græcis tum Barbaris.)

h. L. scripta. §. 1. Si tab. ref. nul. ext. 7. lib. L. 11. De bon. dam.

Si nostrorum Prudentum iudicia magis requirimus Papinianus ait; *h* Liberos ad bona parentum admitti, naturæ simul, & parentum communi voto. Quid *g* Paulus? Ratio (inquit) naturalis, quasi Lex quædam tacita, liberis parentum hæreditate addicit, quasi ad debitam successionem eos vocando. Inter liberos suos, *o* hæredes discrimen sexus nullum fecerunt Decemuiui. neque enim minus filias, quàm filios, intestato patri succedere voluere. Vestales virgines excipimus, quas *11* nulli intestato successisse, sicuti & ijs intestatis nemo succedebat, quia earum bona in publicum redigerentur, scripsit Labeo in suis ad XII. Tabulas commentarijs, vt testis est Gellius lib. 1. cap. 12. Sed alias puellas, non secus atque pueros, *h. 2* redessuisse constat. Intelligebant quidem, quod Iurifconsulti postea dixerunt, *i* Reip. interesse; ordinum familiarumque dignitatem conservari; conservari autem per masculos, qui gentilitatis nomen imaginemque retinent ac tuentur, non etiam per foeminas, quæ nubendo in alienam transeunt familiam: neque nesciebant, plus prodesse Reip. masculos, qui bella gerunt, munera ciuilia obeunt, sacrificant. Sed vt fortasse hoc nomine passi sint in multis alijs Iuris partibus deteriorum esse foeminarum, quàm marium conditionem, quod etiam à Iurifconsultis dictum est: *k* cum tamen de iusta legitimaque parentis intestati successionem ageretur, naturalis rationis communis; sanguinis vim maiorem esse voluere ad *conseruan-*

i. L. 1. §. 1. sed & si i. De ven. insp.

k. L. in multis. De stat. hom.

- conseruandam inter liberos æqualitatem, siue vt cõditio filiorum exæquaretur, quemadmodum loquitur Vlpianus, Cuius æqualitatis tam fuisse studiosi Romani, vt non modò discrimen sexus nihili fecerint, sed & ius illud, & illam prærogatiuam primigeniorum, quam apud multas Gentes esse videbant, non receperint. Rescriptum est Philippi Imp. Explorati iuris esse, inter filios & filias bona intestatorum parentum pro virilibus portionibus æquo iure diuidi oportere. Certe
- 14 Iustinianus noster, nusquam non plenis buccis & magno verborum strepitu laudat hoc nomine XII. Tabulas. Lege XII. Tab. (inquit) bene humano generi prospectum est, quæ vnā consonantiam, tam in maribus, quàm in foeminis legitimis, & in eorum successione, nec non liberis, obseruandum esse existimauit, nullo discrimine in successione habito; cum natura vtrumque corpus edidit, vt maneat suis vicibus immortale, & alterum alterius auxilio egeat, & vno semoto alterum corrumpatur, &c. Similia sunt ab eo rursus Græcè dicta in Nou. Constit. 17. Sed & in Nou. Constit. 21. vehementer damnat, & abolere vult, quando moribus Armeniæ receptam consuetudinem, quā, in successione, masculi foeminis præferebantur. Vt ad XII. Tabulas reuertar, Qui Decemuiros con-
- 15 secuti sunt, sic eorum, quā tractamus, legem sunt interpretari, vt inter suos quidem hæredes non consideraretur sexus discrimen: ex eo tamen fieri posse, vt ex liberis, multi inter suos hæredes non haberentur; nempe qui ex filiabus descendissent: propterea quæ ij non admitterentur cum alijs omnino suis hæredibus: sed nec
- 16 cum agnatis. Hæc differentia, quāuis subtiliter magis excogitata, quàm ex æquo & bono prodita esse videretur, placuit posteris Romanis. eaq; multis annis sunt vti. Tandem Valentinianus, Theodosius & Arcadius Imppp. edita Mediolani con-
- 17 stitutione, annis post XII. Tabulas plusquam octingentis, moderationē aliquā adhibuerunt, vt saltem nepotes ex filia, cum alijs defuncti filijs filiabūse, suis auiculis aut materteris, vel ex filio nepotibus, suis hæredibus, ad successionē intestatarij venirent, vno triente minus consecuturi, quā si ex filio nepotes fuissent, hunc enim trientem præcipuum reliquerunt hæredibus verè suis: & portionem
- 18 descendentiū ex foemina, eatenus imminui passi sunt. Videnturq; sanè aliquando & hanc imminutionē probasse Iustinianus. Sed cum lib. 3. Inst. tit. 1. rum verò
- 19 etiā apertius Nou. Constit. 18. planè sustulit, voluitq; nepotes ex filia, perinde atq; ex filio, si cum alijs auo suo succedant, integram matris suæ portionem consequi: eodemq; omnes nepotes iure vti. sicuti & quadrantem illum, quem agnatis ex tranſuerso venientibus dare Cæsares iubebant ex filia nepotes solos succedentes, sustulit: & sine illa diminutione eos auo succedere voluit. Neque minus totā illam inter nepotes ex filia & filio differentiam ab interpretibus XII. Tabu-
- 20 larum proditam aboleuit, quā suorum hæredum emancipatorumq; discrimen ab ipsa lege introductum tandem sustulit, per Nou. Constit. 118. & beneficiū abstinendi, quod suis hæredibus dederant Prætores, vt necesse erat amplius nõ essent, confirmauit. Quod igitur Lex statuit nepotes ex filio admitti cum patruo,
- 21 locum habebit & in nepotibus ex filia successuris cum suo auunculo. Ne quis autem dubitet, ius hoc (vt vulgò vocant) representationis, ex XII. Tab. descendere, & nepotibus, saltem ex filio, Decemuiros id nominatim tribuisse, vnus saltem Diocletianus difertè id tradit. Vt (inquit) intestatò defuncti filius ac nepos ex alio, qui mortis eius tempore in rebus humanis non cõuenit, manentes in sacris pariter succedant, euidenter Lege duodecim Tab. cauetur, Iustinianus li. 3. Inst. tit. 1. fa-
- 22 tis quidem ait Legem XII. Tab. filio mortuo nepotes vel neptes, proneptes vel liberos. proneptes in locum sui patris ad successionē aui vocasse. Sed cum exprimit, quod hic quærimus, filium & ex altero filio nepotem pariter ad hereditatem aui vocari nec quigradu proximior est, vterio rem excludere; non allegat Legem hanc XII. Tab. sed hanc solam rationem adiecit, quod æquum esse videatur, nepotes nepresq; in locum patris sui succedere. Iurisconsulti in Pandectis nihilominus meminerunt huiusce Legis. Nam neq; ius illud, de quo hic agimus, representationis
- 24 (sic enim populariter appellatur) attingunt. Ac quidem cum de lege Vellæ disputant, satis illud inculcant; nepotes in locum patris sui præmorientis succedere, vt tanquam sui hæredes rumpant testamentum aui, si sint præteriti. Sed illud,

l. l. 12. si ita legatum. De cond. & dem.

m. l. inter. C. fa. m. i. c. f. g.

m. l. si defunctus. C. de le. lib. & ex filia. nepotib. ab intest. venient.

o. l. illam. C. de collat.

p. l. vlt. C. de filiis & legi. 4. vlt. 112. filio. de heredit. que ab intest. def.

q. l. 3. C. de legiti. liberos.

quod hic quoq; quæri posset, non explicant; an idem sit dicendum, si cum alio te-
 statoris filio, suo hærede, cõcurrant? Finge me instituisse duos meos filios. alte-
 rum deinde eorum, me adhuc viuo, mori reliquis liberis. An hi nepotes mei cum
 altero meo filio concurrent, in locum sui patris succedentes, vt etiam si præteriti
 sint, tumpant meum testamentum? Digna certe quæstio, quæ à veteribus Iuriscon-
 sultis prætermissa, saltem abs Iustiniano explicaretur. Est & altera non minus in-
 signis. Posteaquam Diocletianus dixit, euidenter Lege XII. Tab. cautum esse, vt
 defuncti filius ac nepos ex alio, si sint in potestate, pariter succedant; id &
 honorarij iuris obseruationem secutam esse. Intelligit, opinor, Iure Prætorio simi-
 liter cautum fuisse, vt nepos ex filio emancipato, cum altero defuncti filio emâci-
 cipato succedere possit. Sed an itidẽ nepos ex filio emancipato, sic patris sui per-
 sonam referre possit, vt cum altero defuncti filio, qui erat in potestate & suus hæres,
 succedere possit beneficio iuris Prætorij, explicandum etiam erat. Illud cõstat ex
 Lege XII. Tab. cum in locum filiorum nepotes succedunt, diuidi hæreditatem in
 stirpes, non in capita. quam quidem etiam diuisionem fieri, cum soli ex pluribus
 filijs mortuis nepotes aut succedunt, non minus quàm si cum suo patruo succe-
 dant, apertè traditum est abs Diocletiano, & Iustiniano. Adeo nepotes tanquàm
 sui ex hac Lege XII. Tab. hæredes primo loco non erant, nisi subirent primū gra-
 dum suorum parentum, eorumq; personam omnino referrent. Quod verò attinet
 ad filios fratrum, patruo suo succedentes; veteres Iurisconsulti tradiderunt, in ca-
 pita, non in stirpes succedere. Iustinianus autem Nou. Constit. 18. ijs etiam ius ali-
 quod representationis concessit, vt cum suo patruo succedere possint, saltem in
 stirpes, vtq; etiam ipsius defuncti patrum excludere possint. Sed hæc ad Instituti-
 ones latius diximus. Porro ex XII. Tab. nõ modò filij nepores se iam nati primo
 loco hæredes sunt, sed & qui sunt adhuc in vtero, si modò iam cõcepti erant mo-
 riente eo, de cuius bonis agitur. Nam eos demum vocari ad hæreditatem per Le-
 gem XII. Tab. Iulianus ait: ac inde quidem etiam probat, nepotem post mortem
 aui sui conceptum, legitimam eius hæreditatem, tanquàm suum hæredem, acci-
 pere non posse. Sed posthumos prius conceptos nepotes, sicuti & filios, admitti
 dubium non est, Extat Diocletiani rescriptum in hæc verba: In testato defuncto,
 posthumum hæredem, quàm sororem, licet cõanguineam, haberi potiorẽ, ordo
 successio num Lege XII. Tab. factus, nimis euidenter demonstrat. Sed Vlpiani re-
 scriptione potius vtamur. Vtiq; (inquit) ex Lege XII. Tab. is, qui in vtero fuit, ad-
 mittitur, si fuerit editus. Inde solet remorari insequentes sibi agnatos, quibus præ-
 fertur, si fuerit editus. Inde & partem facit ijs, qui pari gradu sunt. Ac subiicit qui-
 dem Vlpianus fuisse tractatũ, pro qua parte faciat: quia ex vno vtero plures nasci
 possunt. Sed in ea quæstione, eõve tractatu quid sentitẽdum sit, non explicat. Re-
 spondet; placuisse, eum, qui iam natus est, ex æssẽ hæredẽ fore, si certum sit mulie-
 rem, quæ se dicit prægnantẽ, non esse. Sed quid hoc ad propositam quæstionem?
 Et sanẽ quod ad eam definiendam responderet, vix quicquam certi habuisse videtur,
 cum quidẽ alio loco dixerit; incertæ partis hæreditatis petitionẽ indulgeri, si sit
 vnus defuncti fratris iam natus filius, & aliorum fratrum defunctorũ vxores præ-
 gnantes: quia incertũ sit, quot edantur. Sed in hoc genere Paulus certius aliquid
 respondit definiitq;: Ait; veteres libero vtrũta prospexisse, vt in tẽpus nascendi
 omnia ei iura integra referuærẽt. Vbi autẽ eodẽ gradu alij sunt, quo & vter; quæ-
 sisse, quæ portio in suspẽso esse debeat. & quia nõ poterant scire, quot nasci pos-
 sent, ideo multa de huiusmodi re tã varia & incredibilia tradidisse, vt fabulis ad-
 numerentur. Nam esse traditũ; quatuor pariter puellas à matre factas esse. Alio-
 qui tradidisse non leues auctores, quinque quaternos enixam Peloponnesiam,
 & multas Aegypti vno vtero septenos. Sed & tergeminos Senatores cinctos Ho-
 ratios vidisse se ait Paulus. Lælium præterea scribere, se vidisse in palatio liberam
 mulierem, quæ ab Alexandria perducta esset, vt Adriano ostenderetur cum quin-
 que liberis: ex quibus quatuor eodem tempore enixa dicebatur, quintum post
 quadragesimum diem. Tandem Paulus, vt rem hanc definiat, ait; prudentissimos
 Iuris auctores medietatem quandam secutos esse, vt quod fieri non raro admodũ
 posset, intueretur: & quia fieri poterat, vt tergemini nasceretur quartã partem su-
 perfluit

7. L. 2. C. de legit.
 hered.
 §. 9. Item si ex duo-
 bus. & 8. vlt. In-
 stit. de success. ab-
 ant.

8. I. Titius. De su-
 is & leg.

9. L. 4. C. de legit.
 fil. & ex fil. ne-
 pos.
 2. L. 3. §. vti que.
 De suis & legit.

7. L. 1. §. vlt. Si
 pars heredit. pe-
 tat.

7. L. 3. Si pars
 heredit. petat.

36 p̄stiti filio assignauisse, ideoque & si vnum paritura sit, non ex parte dimidia, sed ex quarta interim hæredem esse. Et si pauciores fuerint nati, residuum ei prorata accrescere: si plures quàm tres, decrescere de ea parte, ex qua hæres factus est. Neque verò hîc prætereundum est, quòd Vlpianus tractans hanc Legem XII. Tab. quæ ad legitimam hæreditatem eum quoque vocat qui in vtero est, admonet: post decem menses mortis natum, non admitti ad legitimam hæreditatem. Sed ea de re pluribus verbis superius dictum est ad cap. 17.

Ad agnatos nunc veniamus, qui deficientibus liberis ex eadem Lege XII. Tab. 37 ad intestati successione vocantur, & ex ordine transuerso, siue (vt vulgò loquuntur) ex linea collateralis veniunt ad legitimam hæreditatem. Dictum est, in tutelis legitimis quanti fecerint Decemuiri ciuilem suam agnationem: naturalem verò cognationem eos non ita considerasse. In successione legitimis idem fuit eorum iudicium, idque cautum esse Lege XII. Tab. hac,

SI INTESTATVS MORITVR, CVI SVVS HÆRES NEC EXTABIT, AGNATVS PROXIMVS FAMILIAM HABETO.

Legitimus in illis, quæ nuper Vlpiani titulo edita sunt, fragmentis Iuris Ciuilis: quàmquam locus hic in illis corruptus vulgò circumferatur. Dictum autè est, NEC EXTABIT, pro, NON EXTABIT: sicuti & Festus notat passim in XII. Tab. dici NEC pro NON. Porro extat & aliud huiusce legis de agnatorum successione testimonium, si Nemo suus hæres existat (inquit Iustinianus) tunc ex Lege XII.

Tab. ad agnatum proximum pertinet hæreditas. Et interpretatur quidem; agna-

38 tum dici, qui per virilem personam coniunctus est, vt est frater consanguineus, fratris filius, neposve ex eo: itè patruus, & patruus filius, neposve ex eo: at qui per fec-

39 minini sexus personam coniungitur, non agnatum, sed naturaliter tantum esse cognatum. Neque verò in agnatis discrimen aliquod sexus esse voluere Decemuiri.

40 neque enim minus sororem consanguineam, quàm fratrem consanguineum, vel patruus filiam neptemve, quàm filium aut nepotem. Ac media quidè Iuris prudentia post XII. Tab. plus aliquid masculis, quàm foeminis agnatis tribui voluit. Sed ea

41 sublatâ, Iustinianus rem reuocauit ad veterem Legis XII. Tab. æqualitatè. Porro

42 quamuis singulari numero vsa Lex XII. Tab. vocet proximum agnatum: tamen dubium non esse ait Iustinianus, quin si plures sint eiusdem gradus agnati, omnes

43 admittantur. Et sanè iudicium familiaris creiscundæ, quod introduxit Lex XII. Tab. nō posset ad agnatos pertinere, nisi si plures agnatos hæredes esse posse intelligeremus. Cæterum si plures sint gradus agnatorum, addit Iustinianus; Legem duodecim Tab. aperte vocare proximum. Itaque si sit defuncti frater, & alterius fratris

44 filius, aut patruus: fratrem potiore haberi. Inde apparet, beneficium repræsentationis, (vt vulgò vocatur) ijs, qui ex transuerso ordine venirent, hoc iure concessum non fuisse. Adiebant quidem Decemuiri Legem Atheniensium;

ΕΑΝ ΑΔΕΛΦΟΙ ΣΙΝ ΟΜΟΠΑΤΟΡΕΣ, ΚΑΙ ΕΑΝ ΠΑΙΔΕΣ ΕΞ ΑΔΕΛΦΩΝ ΓΝΗΣΙΟΙ, ΤΗΝ ΤΟΥ ΠΑΤΡΟΣ ΜΟΙΡΑΝ ΔΑΓΧΑΝΕΙΝ (Si fratres fuerint eodè

patre geniti, & liberi ex fratre legitimi, pariter hi cum illis succedant) sed tantum

45 filio fratris nō tribuerunt, vt cum suo patruo succederet, aut eam portionè consequeretur, quam sup̄stes eius pater consequi potuisset. Hocq; sanè etiā iure semper vsi Romani sunt: Primus Iustinianus, annis plusq; mille post Decemuirs, Nou-

46 quadam sua Constitutione, filios fratrum cum fratribus eius, de cuius bonis agitur, admitti voluit. quanq̄ in hoc repræsentationis in linea collateralis, (vt populariter loquar) latius patere, aut alijs tribui noluerit. Sed & inre XII. Tab. in hoc genere percipiendarū hæreditatum non fuisse successione, ait Iustin. hoc est, vt quanuis

47 proximus agnatus qui vocatur ad hæreditatē, eam spreuerit, aut anteq̄ adeat, decesserit; sequentes agnati non admittantur. Ergo vbi proximus agnatus hæres nō erat; siue q̄ esse noller, siue q̄ non posset; bona vacantia videbantur: ijsq; opinor Decemuirs suum ærilium locupletare voluisse. Verum quidem est, si quis testamento hæres scriptus sit, & antequam is adeat, moriatur agnatus qui proximus erat, deinde hæres scriptus decedat aut repudiet: ex Lege quoq; XII. Tab. sequentem agnatū admitti, satis enim est, proximum esse, cum certū esse incipit nullum ex testamento hæredem fore, neque dici potest alteri agnato prius delata esse hæ-

reditas, delata enim tum demū dicitur, cum adiri potest. neque antea repudiata dici potest.

2. d. l. De legie. agnitu. d. l. De leg. agn. success.

a. d. placebat. In-
stit. De leg. agn. succ.

b. l. i. si qui hæres.
De acq. her. l. de-
lata. De verb. si-
dici potest. gnifi.

dici potest. Ergo cum hic admitti dicimus secundum agnatū, in alterius prioris 48
agnati locum succedere nō dicimus (hanc enim successionem Decemviri nō ad-
miserunt) sed suo iure tanquam verē agnatum proximum vocari. Ceterum cum
Prætores iniquum esse iudicarent, quod XII. Tab. volebant, prioribus, quibus
delata est hæreditas, non succedentibus, alios suo ordine non succedere; succes- 49
sorium editum ipsi proposuere: eiusq; beneficium tam latè patere voluerunt, vt
successio esset & de persona in personam, & de gradu in gradum, & de capite in
caput, hoc est, vt filius non succedens ex capite VNDE LIBERI, posset succe-
dere ex capite VNDE AGNATI. Item, vt nullis liberis succedentibus, succe-

c. l. i. b. sed viden- derent agnati, vt proximo agnato nō succedente, sequens admitteretur. Vbi ta- 50
dam. De success. men esset iuri accrescendi locus, cedit editum successorium: vt cum is, qui repu-
diat, aut antequam adeat, decedit, cohæredē habet, cui deficientis portio accres-
cat. Sed & si quis solus hæres sit, & adierit; deinde abstineat, fortè per restitutionē 51

d. l. vlt. De succes. in integrum; fatemur neq; successionem esse, neq; successorio edito locū fore a:
edito. hoc est, sequentem agnatum non vocari, sed potius fiscum; ad quem bona, tan-
quam vacantia, deferuntur. Sed totam editi successorij vim & vsum, sequenti li-
bro, qui prætorum editis destinatus est, pluribus verbis explicabimus. Illud nūc

admonendi sumus; veteri iure XII. Tab. patrem, qui contracta expressim fiducia 52
filium emanciparat, in successione filij intestati, ipsi agnatis prælatū fuisse. Quod
verò ad matrem attinet, adeo cognatos, qui per eam cōiungebātur, repulsos esse 53
ad successionem, vt ipsa quoq; repelleretur. Iustinianus ait; Legem XII. Tab. ita stri-

e. d. i. Inst. De Sen. Terry. cto iure vsum esse, & præposuisse masculorum progeniem; & eos, qui per foemini-
ni sexus necessitudinem iunguntur, adeo expulisse, vt ne quidem inter matrem 54

& filium vltro citroq; hæreditatis capiendæ ius daret. Ac Theophilus quidem,
Græcus paraphrastes, his verbis VLTRO CITROQUE significari existimat; 55
hoc iure non modo matrem filio non successisse, sed nec filium matri. Sed id mi-

hi suspectum fuit, donec in illis fragmentis, quæ nunc circumferuntur Vlpiano
in scripta, legi; Ad liberos matris intestatæ hæreditatem ex Lege XII. Tab. nō per- 56
tinuisse: quia foemina suos hæredes non habent: sed postea Imp. Antonini &

Commodi oratione in Senatu recitata id actum esse, vt sine in manū conuentio 57
ne, matrum legitimæ hæreditates ad filios pertineant, exclusis consanguineis &
reliquis agnatis. Certè si ante hoc Senatusconsultum, quod Orphitianū dicitur,

nullus matri filius successit in Vrbe Rom. propter subtilem illā Legem XII. Tab.
nimis subtile ac propè etiam duri fuerunt Decemviri, qui suum illud subtile cō- 58
mētum agnationis ciuilibis, & hanc tunc ^{speculationem} (speculationem) pluris fecerint,

quàm naturalem illam æquitatem, quæ parentū hereditatē filijs addicit, vt Paulus
ait. f. AEquiores verò postea fuerunt Romani. Nam & non solum filios ad succes- 59
sionē matrum intestatarū vocauerunt, sed & si in matris adhuc potestate essent, hæc

tamen materna ijs bona cōseruauerunt. Qua de re dixi li. 3. Inst. ad Sena. Orphit. Mi-
rarer itidē, Decemuiros repulisse matrē ad successionem, p̄sertim cum audirent Pit. 60
raci Legem; ΝΕΜΕΣΘΑΙ ΠΑΤΕΡΑ ΚΑΙ ΜΗΤΕΡΑ ΤΗΝ ΙΕΡΗΝ (partiri patrem & matrē

ex æquo) Sed ciuilis ratio, quæ Decemuiros mouit, ignota nō est. non habet ma-
ter filios in potestate, & vt non habet suos hæredes, sic nullam in eorū hereditate
partem. Pater iure peculij occupat omnia bona filijfæ, defuncti, & quæ habebat in
potestate. Filio emancipato succedit iure fiduciæ expressim contractæ in emanci-
patione. At neq; ius peculij, neq; huius fiduciæ, matri conuenit. Quanquā postea
61

totali hanc Decemuirosum ratiocinationem, subtilem magis forasse, quàm
naturalem repudiari, & matri æquior fuerit, quod latius dicam li. 7. vbi ad Sena-
tusconsultum Terryllianum vētum erit. Illud postremo nunc hoc loco dixisse sit
satis; Iustinianum Nou. sua Consti. ns. in vniuersum sustulisse discrimen suorum 62
hæredum filiorumfæ. & emancipatorum, agnatorū item & cognatorum, cumq;

Lex XII. Tabularum præferret fratrem consanguineum vterino tantum: & ex
vtroque parente coniunctum fratrem germanum, non præferret consanguineo 63
tantum; Iustinianus & germanos ex vtroque parēte iunctos, potiores esse voluit:

& si qui tantum essent vna ex parte cōsanguinei, ex alia vterini; æquo eos iure suc- 64
cedere. Fratrum quoque defunctorum filios cum suis patribus admisit, vt saltem
in stirpes

f. l. vlt. De bon. damm.
g. l. pater qui ca- strense De castre. per.

In stirpes cum ijs succederent. Parentes quoque, patrem dico & matrem, cum
 6 fratribus defuncti ad hereditatem vocauit. Sic multis modis in hoc genere re-
 cessum est à Lege XII. Tab. Illud postremò prætermittendum non est, quod VI-
 66 pianus scripsit; cum ex Lege XII. Tabularum quis haberet hereditatem, non
 petere bonorum possessionem ex illa parte Prætorij edicti,

g. l. i. vt ex leg.
bon. poss.

VTI MEQVAQVE LEGE, SENATVSVE CONSVLTO BO-
 NORVM POSSESSIONEM DARE OPORTEBIT, ITA DABO:
 sed iude; TVM QVEM EI HÆREDEM ESSE OPORTET.

Quod ad sequens caput 29. attinet de successione libertorum, copiose to-
 tam eam rem explicuimus lib. 3. Instit. neque digna res est, quam sæpius inculce-
 mus, aut cuius ociosa repetitione lectores obtundamus. Quæ igitur vtiliora
 sunt, persequamur.

IN XXX.

SI PLVRIBVS HAEREDITAS IVRE DELATA SIT, &c.

1. Commatio rerum hereditariarum perimi potius
 debet, quam difficultas communionis augeri.

2. Familie erciscundæ actio ex L. XII. Tab. descendit:
 & quò pertinet? num. 5. 16. 17. 18.

3. In nominibus quæ sunt, quomodo diuidantur. &
 num. 8. 9.

4. Hereditaria corpora quomodo diuidantur?

6. Familie erciscundæ actio, & hereditatis petitio, quid
 differant? & 7. 10. 12.

11. Iudex debet a nonnunquam, & credita, singulis pro
 solido, alijs attribuit. & num. 13. 14.

Essarium esse inter hæredes diuisionem rerum hereditariarum, ne-
 mo est, qui non videat. Certè eius rationem adiuuari, & communio-
 nem perimi potius debere, quàm difficultatem communionis au-
 geri, non temerè dixit Vlpianus. nam & prudenter à Papiniano di-
 ctum est; communionem plerunq; magnas discordias excitare. Rectè itaque
 Decemviri hæredibus dari vulerunt iudicium actionemve familiæ erciscundæ,

a. L. qui neque. d.
vlt. De reb. cor.
qui sub tu. sunt.
b. L. cum pater. d.
pater dulcissi-
mis. De leg. 2.
c. L. i. Fam. ercisc.

2 hoc est, hereditatis diuidendæ. Hanc autem actionem descendere atque pro-
 ficisci ex Lege XII. Tab. auctor est Caius noſter. & causam hanc addit; quòd co-
 hæredibus volentibus à communione discedere, necessariam videbatur ali-

quam actionem constitui, quia inter eos res hereditariæ distribuereſentur. Qui-
 bus propriè verbis aut lex hæc concepta fuerit, aut vteretur iudex in familia er-
 ciscundæ, certò dicere non possum: licet ex illis quædam apud Festum, & ex his
 non nihil apud Ciceronem legisse me meminerim. Sed de verbis minus solliciti,

d. L. ea qua. C.
Famil. erc.

3 quire arbitrum familiæ erciscundæ. Ea enim ipso iure diuidi pro portionibus
 hereditarijs per Legem XII. Tab. Non idem dicitur de corporibus hereditarijs,

4 Nam ea quidem ipso iure diuiduntur inter hæredes, sed tantum pro partibus in-
 diuisis: sic vt alia præterea diuisione sit opus, quæ certo consilio iudicioque par-
 tes cuique certas & diuisas separatâq; tribuat. Huc ergo pertinet actio familiæ

5 erciscundæ, vt b. d. a. si dei iudicis arbitrio res hereditariæ diuidantur inter hæ-
 6 res, aut per adiudicationem condemnationemque à communione recedatur,

7 & eorum, quæ cuique ab erunt, præstationes fiant. Petitio verò partis hereditatis
 8 eò tantum pertinet, vt hereditas, sicuti iure delata est, pro parte indiuisa adiudi-
 cetur. Hoc discrimen eleganter tradidit Iulianus his verbis: Non possumus conse-

e. L. nō possumus.
si pars hered.
peti.

9 vt à communione discedamus: cum ad officium iudicis nihil amplius pertineat, peti-
 quàm vt partem hereditatis pro indiuiso restitui mihi iubeat. Ergo petitionem

10 hanc partis hereditatis, rectè subsequitur actio familiæ erciscundæ, vt hæres pro
 11 partibus indiuisis diuisas accipiant. Subtili ratione iuris, singulæ res hereditariæ

12 communes sunt, & pro indiuisis partibus sunt cohæredû. Arbitrè verò familiæ er-
 ciscundæ, partes vniciq; ceras & diuisas distinctâq; tribuit, qd fieri certè nō po-
 test, qn alteri addicat, qd alterius erat pro parte indiuisa. Iâ verò si qd alteri addixit,

13 plus minùsve sit diuisa alterius parte, vt cum singulæ res singulis hæredibus adiu-
 dicataz eisdè æstimationis nō sunt; pecuniæ cōpensatione toller hanc equali-
 tatē. Sic enim Iustinianus ait: Si familiæ erciscundæ iudicio, actû sit; singulas res sin-

f. d. si familie in-
sit. De offic. iud.

14 gulis hæredibus adiudicare debet. & si in alterius psona prægrauare videatur ad-
 iudicatio;

iudicatio; debet hunc inuicem, cohæredi certa pecunia cõdemnare. Porro quod ex Gordiano diximus; ea, quæ in nominibus sunt, non habere opus arbitro familiaris erciscundæ, satis enim ipso iure diuidi, per Legem XII. Tab. dictum quoque; id est ab Vlpiano. In hoc iudicium (inquit) nomina non veniunt, Item, ceteræ res, præter nomina, veniunt in hoc iudicium. addit tamen; si nomen vni ex hæredibus legatum sit; id hæredem hoc iudicio consequi. Sed & huc pertinet quod Africanus consultus, quid iuris esset; si seruus institutor Calendario præpositus, hæres deinde à domino sit pro parte institutus, & ego pro parte altera; cumque & ipse ignoraret dominum mortuum, seque liberum & hæredem esse; idque etiam debitores hæreditarij nescirent; ab his bona fide soluentibus pecuniam receperisset; respondit; debitores rectè soluisse, esseque liberatos. Eius autem pecuniæ nomine quæ ad illum peruenit, mihi cohæredi non competere aduersus eum actionem familiaris erciscundæ, sed negotiorum gestorum. Nempe subtiliter vidit Africanus, nomen hæreditarium ipso statim iure per XII. Tabulas fuisse diuisum, inter hæredes, hoc est, me & Stichum. Itaque me hac ratione potius agere debere pro mea parte aduersus debitorem hæreditarium. Sed quia iam bona fide Stichus exigenti soluit, æquius esse, ut ratam habens hanc exactionem, agam negotiorum gestorum aduersus ipsum Stichum. Si pecunia fuisset exacta viuo adhuc domino siue testatore, nec cum is moreretur amplius in nominibus fuisset: certè tum iudicio familiaris erciscundæ meam eius portionem consequeretur, ut aliorum corporum hæreditariorum. Illud postremò adijciendum est atque obseruandū, quod Caius ait; ad officium iudicis nonnunquam pertinere; ut debita & creditum singulis pro solido, alijs alia attribuat; quia sæpe & solutio & exactio partium non minima incommoda habet, nec tamen hanc attributionem illud efficere, ut quis totum solus debeat, vel totum alicui soli debeatur: sed ut siue agendum sit, partim suo, partim procuratorio nomine agatur: siue contra cum agatur, partim suo partim procuratorio nomine conueniatur. nam licet libera potestas maneat creditoribus cum singulis experiundi: tamen & his liberam potestatem esse suo loco substitui debet, in quos onera actionis officio iudicis translata sunt. Ex hoc Caij responso manifestum est; & quanta vis sit legis XII. Tab. ipso iure uidentis singula nomina hæreditaria proportionibus hæreditarijs: & quid tamè efficiat alia eorum diuisio distributioque per arbitrum familiaris erciscundæ facta in hoc iudicio, quod ex XII. Tabulis proficiscitur. Abusi autem eo Caij responso sunt, qui inde probare voluerunt; pro parte rectè non solui inuito creditori, ne in obligationibus quidem quantitas danda, quæ ramen natura & omnimodo diuiduæ sunt. Monet Caius, vni ex hæredibus in solidum attribui posse vnum aliquod nomen hæreditarium. non dicit etiam; illi cui attributum est, debitorem non posse partem soluere, & pro parte liberari; aut si sit creditor, posse partis solutionem rejicere. Et quod ait Caius; solutionem partium habere multa incommoda, non consideratione debitoris dictum est, cui incommodum est pluribus partem soluere; sicuti consideratione creditoris ait partium exactionem esse incommodam: sic consiliuult tam debitoribus, ne plures habeant eiusdem nominis causa creditores, quam creditoribus ipsis, ne distrabantur in plures debitores. Cum vno enim siue creditore, siue debitore rem habere, quam cum pluribus, commodius est. Ut redeam ad iudicium familiaris erciscundæ, Vlpianus ait; ex duobus constare, rebus atque præstationibus, quæ sunt personales actiones. Personales præstationes in hoc iudicium venire dicuntur ex quasi contractu delictive, cum alter cohæres alteri damnatur, quod solus fructus fundi hæreditarij perceperit, aut rem hæreditariam corrupterit, aut consumpserit. Atque inde quidem proficisci vulgò receptum est, quod Iustinianus ait, hanc actionem habere mistam causam, hoc est, in rem esse & in personam. Sed in personam potius esse propter adiudicationes rerum partemque diuisas, acutè ab alijs traditum est. Dixi breuiter, quæ vis sit huius actionis, quod de officio iudicis in hoc iudicio. nunc videamus quibus deretur. Ait lex

OMNIBVS, QVIBVS HÆREDITAS IVRE DELATA EST:

Vlpianus id latius explicans, inquit: Per familiaris erciscundæ actionem diuiditur hæreditas:

g. l. 2. §. vlt. l. 4.
fam. erc.

b. l. pen. si cer.
per.

i. l. 52. Manius.
fam. erc.
h. l. 3. eo sit.

l. l. 22. item l. 4.
beo. d. pen. fam.
ercif.

m. d. si familia.
instit. de offic.
iud.

hæreditas: siue ex testamento, siue ab intestato, siue ex Legge XII. Tab. siue ex alia qua lege deferatur hæreditas, vel Senatusconsulto, vel etiam Constitutione. & generaliter eorum duntaxat diuidi hæreditas potest, quorū & peti potest. Idem ait; hoc quoque iudicium locum habere, & inter bonorum possessores, & inter eum cui restituta est hæreditas ex Trebelliano Senatusconsulto, & cæteros Honorarios successores.

o. l. 24. sed & eius. d. l. fam. et c. cum.

IN XXXI.

HOMINEM MORTVVM IN VRBE NE SEPELITO, NEVE VRITO.

1. Sepulture humanioris nullam rationem habens, insanus iudicandus est.
2. Ambitio sepulcrorum non toleranda est.
3. Funeraria Leges XII. Tabularum,
4. Libitinensis porta Rome quæ?
5. 6. Athenienses intra urbem nemini dederunt sepulcrum locum. nec Sicyonij, num. 7.
7. Tarentini, oraculo moniti, mortuos suos intra urbem sepelierunt.
8. Smyrnei Castricum mortuū in vrbe singulari pri-

- uilegio sepeliri concesserunt.
10. Campus Esquilinus Rome siue publici sepulcris destinati: & ab Augusto dati Mæcenati; nu. 11.
12. Adriani rescriptum contra sepulcras urbanas: item Diocletiani; num. 13.
14. 15. Ambitiosas Christianorum sepulcras: à templis prohibuerunt Gratianus, Valentinianus, & Theodosius; & Carolus Magnus; num. 18.
16. Valsensis consilij canō; ne quis in Ecclesia sepeliatur.
17. Exbedra quid?

Mominem mortuum sepelire debere, natura ipsa, ipse humanitatis sensus docet, distatque. Facilis, quidem, iactura sepulcri est, ut inquit Poeta. Sed qui superstites sunt viuuntque, tam barbari esse non debent, nullam ut ipsius humanitatis habeant rationem, quam & qui moriuntur, si sani sint, aspernari non possunt. Modestinus noster iudicat; infamū esse eum, qui in testamento suo præceperat, ossa sua & reliquias in mare projici: talique voluntati non obtemperandū esse, respondit. Cæterum magna etiam prudentia est opus, religioni sepulcrorum tantum ne tributur, ut viuis res hæc grauius noceat, neue ambitio in hoc genere Recip. perniciofa vel alatur vel tolleretur. Certè M. Tullius Platonem laudat, qui præceperit, ne ex agro culto, eoque qui coli posset, vlla pars sumeretur sepulcro: sed quæ natura agri tantummodo efficere possit, ut mortuorum corpora sine detrimento viuorum recipiat. Ad XII. Tabularum Leges sepulcrales funerariasque veniamus. Cicero lib. 2. de Legib. testis est in ijs scriptum fuisse, quod propono, caput hoc,

o. l. pen. de com. d. insit.

HOMINEM MORTVVM IN VRBE NE SEPELITO, NEVE VRITO.

Causamque adijciens, Credo (inquit) vel propter ignem, vel periculum. Itaque & Romæ porta fuit, per quam cadauera efferebantur, & quæ propterea dicebatur Libitinensis: cuius meminit Lampridius in Commodo. Legem autem hæc ex Græcia allatam esse, dubium non est, neque sanè vllam Legem Athenienses retinuerunt, diutiusque & constantius obseruauerunt. Nam & tempore Ciceronis, annis post Solonem plusquam quingentis, adeo quæquā intra suam urbem sepeliri non patiebantur, ut Seruius Sulpitius ad Ciceronem scribens testetur; nunquam se potuisse ab ijs impetrare, locum ut sepulcrum darent M. Marcello intra suam urbem, neque id antea cuiquam concessisse. Hanc Atheniensium Legem non ignorabant Decemuiui. Qualem & apud Sicyonios fuisse scimus. Sic enim Plurarchus in Arato, *ἡ μὲν πόλις ἀρχαίς, ἀνδρῶν δὲ τῶν ἐν αὐτῇ κατὰ νόμον* (veteri manente lege; 7. neminem sepeliri intra muros.) Solos autem Atheninos morem alium obseruasse, cum oraculum accepissent, futuros beatiore, si cum pluribus habitarent, ac propterea intra urbem suos mortuos sepelisse, scribit Polybius lib. 8. Verum et si alia Græcorum Leges erant, non erant tamen omnes semper tam seueræ, quin aliquando veluti priuilegio concederetur viris magnis sepultura in vrbe, honoris causa. Nam & Cicero pro Flacco cum describit Plebiscita Smyrneorum de Castricio mortuo; Primum ait ijs contineri, ut in oppidum introferretur; quod alijs non cõceditur, Romani itaque & vetustas Græcorum Leges, & exemplum talium priuilegiorum secuti sunt. Audiebant eos extra suam urbem publica habuisse sepulcra.

H

pulcra.

pulcra. Id imitari vile esse duxerunt. Ac multorum tamen clarorum hominum virtuti meritisq; honoris causa sæpe hoc tribuerunt Romani, vt in Vrbe sepelirentur (quod & Cicero scribit) sed id vulgò passimq; minimè permiserunt. Habuerunt quidem aliquando intra suam Vrbem Campū Exquilinū, publicis cadauerū sepulchris destinatum; vocabantq; etiam Puticulos, quòd ibi cadauera putrescerent. Sed cum eorum, quæ ibi cremabantur, nidor Vrbi perniciosus esse videretur, id amplius ne fieret, Augustus Senatu Populoq; cōsentiente, campū illum Moxenati dedit. Ac multique dem sæpe Legē hanc XII. Tab. infringere tollereq; conati sunt. Sed eorum audacia ambitioq; sæpe etiā repressā est. Vlpianus ait; ^b Adrianum rescripto suo pœnam statuisse quadraginta aureorum & in eos, qui quem in ciuitate sepeliunt; & in magistratus, qui hoc passi sunt; locumq; publicari iussisse, & corpus transferri. Cumq; multæ tamen deinde municipales leges permitterent in ciuitatibus sepeliri; Vlpianus respondit, ad eas tollendas Imperialia nihilominus statuta, quæ generalia sunt, suā vim obtinere, & in omni loco valere. Sed & Diocletianus Legem hæc rursus confirmans, in hæc verba rescripsit; ^c Mortuorum reliquias, ne scilicet municipiorum Principum indulgentia res eò euasit, vt multi in ipsis etiam diuorum templis atq; sacellis loculisq; ambitiosè sepeliri vellent. Quam, superstitionem dicam an impudentem ambitionem, Gratianus, Valentinianus & Theodosius reprimere conati sunt edito hoc rescripto; ^d Nemo Apostolorum vel Martyrum sedem humanis corporibus existimet esse concessam. Sed & extat canon Concilij Vasensis, ne quis in ecclesia sepeliatur, sed tantum in atrio, vel porticu, vel exhædris ecclesiæ. exhædras vocare videntur, quæ nunc Capitula vocantur. Certè Vitruuius exhædram describit locum esse multas sedes habentem, in quem conueniebant Athenienses philosophi, cum aut disputare, aut conferre aliqua de re inter se vellent. Postremo & inter ipsius Caroli Magni Leges, illud caput extat; Ne quis mortuum in Ecclesia sepeliat.

IN XXXII.

ROGVM BVSTVMVE NOVVM PROPIVS
SEXAGINTA PEDES &c.

1. 2. Mortuus quam propè ædificium alienum inferri possit?

On modò vrbibus atq; ciuitatibus res funeraria publicè nocere non debet: sed ne priuato cuiquam extra vrbem. Ergo vt huic quoq; periculo Decemviri occurrerent, Legem hanc ediderunt, quam Cicero ait priuatorum ædificijs cauere. Nam (inquit) quod rogum bustumve uodum vetat propius sexaginta pedes adijci ædes alienas inuito domino; incendium veretur acerbum. Achuius quidem capitis XII. Tab. quod nobis Cicero suppeditauit, (extat enim apud eum lib. 2. de Legib.) non obscura vestigia supersunt in Pandectis. In ijs enim Pomponius significat, inuito domino non posse mortuum inferri propius ædificium alienum, quam sit legitimus modus. Sed si ab initio, domino sciente id fecerit aliquis; postea prohiberi non posse.

IN XXXIII.

HOC PLVS NE FACITO ROGVM ASCIA NE
POLITO. VINO ROGVM NE RESPERGITO.

- ¹ Sumptuosas lamentabilesq; funera, Solonis quos, Legibus sublata erant.
- ² Legum huius principium explicatur.
- ³ Rogum ascia polita, quid?
- ⁴ Voluntates defunctorum circa sepulturam non semper valent. & num. 5.

- ⁶ Monumentum ipsum ascia perpolire licuit.
- ⁷ Multa que de ratione funerum fuerunt in XII. Tabulis, desiderantur.

Quod pertinet ad minuendos sumptus, lamentationesque funeris, in XII. Tab. translatum esse de Solonis Legibus, inquit Tullius lib. 2. de Legibus sumptuosasque funera & lamentabilia, non minus XII. Tabulis, quam Solonis Lege sublata esse: ac in decimam quidem, siue vt alij legunt, vnde decimā tabulam coniectū fuisse caput, quod nunc proponimus, Principii eius Legis fuit hoc; HOC PLVS NE FACITO. quasi diceret Decemviri, nihil

b. L. 9. Diuus de sepul. viol.

c. L. mortuorum. C. de relig. & sumpt. fun.

d. L. 2. C. de sepul. viol. C. de relig. & sumpt. fun. 13. questio. 2.

a. L. 3. Demor. infer.

nihil aut fieri, aut impendi posse in hoc genere vltra hæc, quæ sequenti Lege continentur. Rogum ascia poliri cum vetant, significant ea ligna, quæ ad construendum rogum comparabantur, dolari perpoliriq; quasi ad ædificium, non debuisse. Certè & nostri Iuriscòsulti, ne sumum monumentum mæ nimis sumptuosum esset, diligenter cauerunt. Papinianus respondit, * ipsorum etiam defunctorum ineptas voluntates circa sepulturam; veluti, vt aliquid superuacuum ei in funus impèdatur, non valere. Et ei, cui pecunia ad faciendum monumentum legata sit, non amplius concedendum esse, quam quod sufficiat ad speciem modicæ monumenti, dixit Marcellus. Porro monumentum ipsum ascia perpoliri potuisse & dedolari, ipsæ quoq; veteres sepulcrorum inscriptiones testantur, quibus sub ascia dedicatum vel positum sepulcrum sæpe legimus. Illud postremò dissimulandum non est; multa de sumptu & ratione funerum fuisse in XII. Tab. quæ nunc prætermittimus, quia integra describere non liceat. Cicero obiter quædam attingit. Sed quia tunc vulgò, & pueris quoque ipsis satis nota erant, attingit tantum prima veluti eorum verba. Postremam huius capituli partem ex Plinio adieci, qui eam totidem verbis proponit. Ipse quoque Festus scribit, XII. Tabulis cautum fuisse, ne mortuo iniiceretur murrhata portio. Et Cicero ait, sumptuosam resperisionem hac Lege prohibitam fuisse.

a. I. seruo alieno.
b. ineptas. De
Leg. 1.

b. I. 2. ad Leg.
Falcid.

IN XXXIII.

MVLIERES GENAS NE RADVNT, NEVE LES-
SVM FVNERIS ERGO HABENTO.

1. Præficarasti genis sanguinem eliciebant: & num. 3.
2. Genas quid? item Lessus quid? num. 3.
4. Solon moriturus legum suarum obliuiscitur.
5. Lessum Iustinianus cantu, Præficus Psalterij committit: vt & Hieronymus & Paulus & olim Thracæ; num. 6. 7. 8.
9. In Græcia hodie & Bulgaria adhuc mulieres tum Lessum faciunt tum genas radunt.
10. Lessus Romæ planè tolli non potuit.
11. Luctus tempus mulieri viduæ præscriptum annus est.

Lim ante rogum effundi solebat sanguis vel captiuorum vel gladiatorum, eorum postea loco fuerunt præficæ mulieres, quæ magni luctum simulabant, & ex suis etiam genis rasis sanguinem eliciebant. Has siue ineptias, siue nantias Decemuires tollere voluerunt, Plinius lib. II. 2 cap. 37. ait; infra oculos esse malas homini tantum, quas Prisci genas vocabant, XII. Tabularum interdicto radi à foeminis eas verantes. Lessum autem quid propriè vocant Decemuires, certò scire se non posse confessi sunt antiquissimi XII. Tab. interpretes. Quidam suspicabantur fuisse vestimenti muliebris genus. Cicero Lælij interpretationem magis probat, qui lessum quasi lugubrem eiulatum esse dixit. Nam & lib. 2. Tuscul. Quæst. cum negat eiulatum esse concessum, ait; hunc nimirum esse fletum, quem XII. Tabulæ in funeribus adhiberi vetuerunt. Hoc autem in libris de Legibus, ait tanto magis probare se, & verum esse iudicare, quia & Lex Solonis id ipsum vetat. Plutarchus Legem hanc Solonis commemorat; eandem quæ in Leges Rom. translatam esse fatetur. Quid autem Solon in hoc genere statuerit, his verbis explicat: Επειγὸν καὶ αἰὲς νόμος ἐστὶν ὁμοῖος, ἀπείγεται τὸ δὲ κατὰ τὸν καὶ ἀνὸς νόμον. (Posuit etiam luctui legem, reprimentem id quod contra ordinem modestiamque fieret.) Item, ἀνὰ τὸν νόμον μὲν, καὶ τὸ θέναι μὲν τὰ παλαιὰ, καὶ τὸ καὶ ἀνὰ τὸν νόμον ἐπὶ τῶν αἰώνων ἀρῶν. (In funeribus lacerare se atque cadere, & lamentationem meditatam edere, alienisque in exequijs eiulare prohibuit.) Mirum tamen est, Solonem ipsum moriturum longè aliter sensisse. Nam eius, quantum uis sapientis, Cic. lib. II. Tuscul. Quæst. hanc fuisse orationem ait;

Mors mea ne careat lachrymis; linguamus amicis

Mororem, vt celebrent funeracum gemitu.

Quid verò de Iustiniano nostro dicemus, qui in Nouel. Constit. 59. qui muliebrem lessum in funere conuertit in cantum, & præficarum loco Psalterias substituit? Meminit enim τῶν γυναικῶν τῶν καλῶν ἀγαθῶν καὶ ἀειδῶν (mulierum feretrum præcedentium & psallentium.) Certè & Diuus Hieronymus in epitaphio Paulæ testis est; Christianos in funere & exequijs suorum, cecinisse ALLELUIA: 7 quæ vox est gratulantis, non lugentis. Et certè iam olim Apostolus veterem in hoc genere luctum Ethnicorum damnarat, veteratq; nos eum imitari. Quid verò de illis

H 2 Thraciæ

Thraciæ Populis dicā, qui nascentes lachrymis & eiulatione; mortuos verò hylari cantu tripudioq; prosequerantur? Hodie tamen in Græcia & Bulgaria constat in funeribus mulieres & lessum facere, & genas radere, magis quàm Romæ olim in quā factum fuerit. Sed neq; Romæ hæc insania planè tolli olim potuit, Nā & in Declamationibus quæ Quintilia no tribuuntur, sit mulieris mentio, quæ filiū lugens, sanguinantes lacertos, scissum laniatumq; vultū, liuida vbera ostēdit. In Padestis tamē nulla huius Romani moris supersunt vestigia. Sed marito mortuo, annus ad lugendum mulieri viduæ solūm præscribitur, & ante nubere alteri prohibetur, nō tam luctus tamē causa, quàm propter periculū turbādi sanguinia.

IN XXXV.

HOMINI MORTVO NE OSSA LEGITO, QVO
POST FVNVS FACIAT.

1. Cineres sepeliri voluerunt Decemviri loco eodem quo
cadaver vrebatur: excepta morte peregrina &

bellica, num. 2.

Icero caput hoc XII. Tab. commemorat lib. 2. de Legib. cūm probare vult omnia funebria, quibus luctus augetur per XII. Tab. sublata esse. Voluerunt (opinor) Decemviri eodem loco cineres condi, quo cadauer vrebatur, ne eorum translatio luctum sumptūque nouum adferret. Faretur tamen Cicero, excipi bellicam peregrinamq; mortem, hoc est, eorum qui vel in bello vel peregrè obierant: quorum & ossa colligi, & cineres patrijs sepulcris reddi condique, veteres Rom. pium esse iudicauerunt.

IN XXXVI.

QVI CORONAM PARIT IPSE PECVNIAVE EIVS,
VIRTVTIS ERGO EI DVITOR.

IPSI MORTVO PARENTIBVSQVE EIVS, DVM IN
TVS POSITVS ESSET FORISVE FERRE-
TVR, SE FRAVDE IMPOSITA ESTO.

1. Coronarum autoritas.

2. Duii pro Dari.

3. Pecunia partem, in XII. Tabul. quid?

4. Coronare mortuos soliti sunt Romani temporibus
Arnobij.

5. Castricio mortuo corona imposita ex Plebiscito
Smyrnceorum.

6. 7. 8. Corona longe, quas cadaueribus imponi veteres
Decemviri, qua fuerint?

9. Acerra quog, à Decemviris quomodo sublata?

10. Corona sacre Asbletarum.

11. Se pro Sine.

12. Dentis infirmitij aurati cadaueribus non detrahen-
di.

Hoc caput totum Plinius nobis suppeditauit, & aliqua etiam ex parte interpretatus est. Sic enim lib. 12. cap. 3. loquens de coronis ait: Semper autoritas vel ludicro quæsiturū fuit. Nanq; ad certamina in Circum perludos & ipsi descendebant, & seruos suos quoque mittebant. Inde illa XII. Tabularum Lex.

QVI CORONAM PARIT, IPSE PECVNIAVE EIVS, VIR-
TVTIS ERGO EI DVITOR.

Sic enim legendū esse, non, vt vulgò, ARGVITOR, accepimus: & satis cōstat, veteres dixisse DVIRI pro DAR I. Porro idem Plinius hanc veluti Legem de corona mortuorū explicans, ait: Quam serui equiue meruissent, pecunia partam; Lege dici, nemo dubitauit. Quis ergo honos? vt ipsi mortuo, parentibusq; eius, dum inrus positus esset, forisue ferretur, sine fraude esset imposita. Aliās in vsu promiscuo ne ludicræ quidem coronæ erant. Hæc Plin. Sanè Arnobius lib. 8. significat, suo tempore Romanos solitos esse coronare mortuos; & accusasse Christianos, qui id non facerent. Sed & videntur veteres Græci suos mortuos coronasse, quod indicat Aristophanes. Cic. pro Flacco narrat plebiscito Smyrnceorum placuisse, vt imponeretur aurea corona mortuo Castricio, quanquam hoc priuilegium fuisse videri possit. Sed quid Decemviris placuerit, videmus. Cicero quoque

quoque lib. 2. de Legib. huius rei testis esse potest. Cum enim dixisset; per XII. Tabulas sublatam seruilem esse vñduram, & circumpotationem funebrem, & sumptuosam resperfectionē; addit, longas quoq; coronas esse sublatas. Tum verò subiicit: Illa iam significatio est laudis, ornamenta ad mortuos pertinere, quod coronam virtute partam, & ei, qui peperisset, & eius parenti, sine fraude esse Lex imposuit iam iubet. Quæ fuerint autem coronæ longæ, quas cadaueribus imponi veterunt Decemviri, obscurius est. Ex Cicerone & Plinio satis apparet potuisse honoris causa ijs imponi coronas Cirenenses, Ciuiles, aut Nauales, quas sua virtute promeruerant: non tamen longas. Sed lubenter Turnebum sequor, qui existimat ita eas appellari, quæ Deorum propriæ erant. vt eas propterea mortuis & cadaueribus minimè conuenisse intelligamus. Sicuti & Cicero subiicit, cum longis coronis acerras esse sublatas: quia Decemviri noluerint aras coram cadaueribus excitari ad odores adolendos vel thus incendendum. Coronatum sacrarum, quibus Athletæ victores ornabantur, frequens etiam nō est mentio in libris Iuris Ciuilis. Porro SE FRAVDE, pro, SINE FRAVDE, hīc scribi facillè passus sum, cognita veterum Rom. lingua, qui SE, pro SINE sæpe dicebant. Et in melioribus Cic. de Leg. hæc quoq; proponuntur capita XII. Tab. quæ huc pertinent, NEVE AVRVM ADDITO, QVOI AVRO DENTES VINGTI ESSENT, IM CVM ILLO SEPELIRE VREREVE SE FRAVDE ESTO.

Cicero ait; humanè hoc exceptum esse, cum nempe cum suis illis dentibus sepeliri posse, ne scilicet instituij dentes, quod auro fortassis deuincti & obligati essent, cadaueribus detraheretur eximerenturue. quanquam alioqui auro cadauera ornanda non essent.

IN XXXVII.

FORVM BVSTVMVE NE VSVCAPITO.

1. 2. Forum quid?

3. 4. Sepulcrum vsucapi non potest.

5. De Sepulcro violato legem Solonis Decemviri præterierant.

a. l. 40. commo-
modu. Dere iud.
l. 5. De excus-
tur. l. 1. Item. C.
quærit pig. l. 1.
C. de Arbitr.

Vm Cicero lib. 2. de Leg. dixisset; Legem esse XII. Tab. quæ ipsi sepulcris caueat, ait; Quod enim Forum, id est, vestibulum sepulcri, bustumue vsucapi verat, tueretur ius sepulcrorum. Forum autem hīc legendū esse admonuit nos Adr. Turnebus, vir doctiss. ex Festo Pompeio, qui scripsit, Forum antiquos appellasse, vestibulum sepulcri. Atque huius quidem Legis non obscura vestigia, & reliquiæ in Pandectis supersunt. Vlpianus enim ait; Longam possessionem ius sepulcri non tribuere ei, cui iure non competit. Sed & religiosam rem in vniuersum vsucapi verant Leges Rom. Neque hīc prætermittendum est, quod Cicero in Orat. de Arusp. respon. ait, si minus Iure Ciuili præscriptum sit, Lege tamen Naturæ, communi Gentium iure, sancitū esse, vt nihil mortales à dijs immortalibus vsucapere possint. De sepulcro violato, Prætoris edictū suo loco proponemus interpretabimurque, quod & ex Solonis Legge, quam Decemviri præterierant, sumptum esse ostendimus. Nunc quod instat agamus, tandemque ad superstites mortuorum hæredes veniamus.

a. l. 4. De mor-
infer.

IN XXXVIII.

INTER HAEREDES PRO HAEREDITARIIS
PORTIONIBVS &c.

1. Vtilitas huius capitis; & necessitas; num. 3. 117.

2. Mortuus in mortuos, ad reponendū creditum, actionem dari apud Minoem, credebant olim Galli.

4. In nominibus quæ sunt, ipsorum diuisa intelliguntur.

5. 6. Aes alienū proportionē, ex qua quisq; defuncto hæres extiterit, præstari oportet.

7. Hypothecaria actionis natura quæ? & num. 9.

8. Haereditariæ res nō intelliguntur legati nomine obligatæ, nisi pro qua parte quisq; hæres est.

10. 11. Quid, si hereditaria obligatio personalis quide sit, sed pertineat tamen non ad quantitatem dandā,

sed speciem restituendam?

12. Ex interdico De vi, & vi armata; item Quod vi ant clam; contra vnum excoharredibus vt agi possint in solidum?

13. Quid si de pecunia sue quantitate agatur, obligatioque contracta sit?

14. Obligationes quæ inter hæredes diuiduntur probæreditarij portionibus, oportet esse hereditarias; & diuiduas; num. 49. 61. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 22. 23. Haereditariæ obligationes quæ?

24. Familie eriscunda actio in quem finem prodita? & num. 57.

H 3

25. 26. Vs

25. 26. Vt Obligatio per vnum ex heredibus promissoris, ipso iure inter omnes diuiditur; Sic & per vñ ex heredibus stipulatoris cõmissa acquiritur eius coheredibus omnibus. & num. 41. 47.
27. Pena sepe, licet sumo iure in solidum commissa sit, tamen ex æquo & bono temperatur.
28. Hereditariam istam diuisionem Decemviri quorsum introduxerunt? & num. 40. 35. 34. 90. 91.
29. Heredes debitoris an teneantur supra vires hereditatis? & num. 70. 71. 72. 73.
30. Ex heredis persona an Obligationis conditio immutetur? & num. 31. 32. 33. 34. 60.
35. 36. 37. Conditio pro parte impleri non potest; neq; ex accidente scindi debet; num. 38.
39. Inter heredes obligatio diuiditur quoties diuidua est; solutionis causa manente sepe indiuidua.
43. Quid, si vtrinq; concurrat hereditum causa?
43. 44. Quid, si reus non nisi ex triente heres est debitoris, actor vero ex semisse heres creditoris? & num. 45. 46.
48. Actionis in solidum mora vñ restringi magis nequit, quam ad hereditariam partem agentis.
50. Vt Res, ita & facta modo diuidua dicuntur modo indiuidua. & num. 51. 52. 53.
54. Facta, proprie loquendo, semper indiuidua sunt.
55. 56. Res diuisionem vbi recipiunt, inter heredes fit diuisio per legem XII. Tab.
58. 59. Quid, si genus stipulanti promiserim; vel species plures sub alternatione?
62. Heredes Emptoris omnes consentire debent ad redhibendum, quid vero, si venditori plures heredes exstiterint? num. 63. 64.
65. Obligationes inter heredes quomodo diuidantur? (do.
66. Legatarij nõ onerantur æris alieni heredarij incommodum.)
67. Vbi debitoris creditor heres est, pro ea parte pro qua heres obligatio confunditur.
68. De peculiari obligatione; & peculiari Creditore; num. 69.
74. 75. An hæres, soluens per errorem supra portionem suam,

- repetat, tanquam soluerit quod non deberet? & num. 76. 77. 78. 79.
80. 81. Diuisio ex epistola D. Adriani inter fideiussorem; & diuisio inter heredes ex Lege XII. Tab. quid differant? & num. 82.
85. 86. Quid, si Testator vnum ex heredibus suis iusserit totum as alienum soluere?
87. 88. Quid, si maritus alterum ex heredibus onus dotis soluenda suscipere iussit? & num. 89.
92. Fisci privilegium; ne vendita hereditate, amplius ipse teneatur, sed solus emptor.
93. 94. 95. Fiscus, dum tenet bona alicuius, non minus tenetur, cum creditoribus tum legatarijs, quàm heres ipse teneretur.
96. Ad repetendam rem & quasi recapitulatio eorum quæ hæcenus fufus dicta sunt.
97. De obligatione quæ heredes asstringuntur ad legata præstanda; & quæ similia cum obligatione æris alieni habeat, quæ dissimilia? num. 98. 99. 100. 101. 102. 103.
104. Legatorum præstatione Testator quos heredes onerare vult, eos nominare debet.
105. Heredes qui legati ad præstare debent, vtrum in viriles equaliter teneantur? an verò pro portionibus heredarijs? & num. 106.
107. Nominatim, quid? & num. 108. 109. 110.
111. Quid, si nomina appellatiua & propria iuncta sint?
112. Si decem heredibus dedisset; hereditaria partes intelliguntur.
113. Quid, si heredibus inuicem a coheredibus legatum sit.
114. Voluntas Testatoris semper inspicienda est.
115. Quid, si pars heredis deficiens accrescat coheredibus cum onere præstandorum legatorum?
116. Quid, si legata sint indiuidua?
118. Quid, si inter heredem & fideicommissarium, cui ex S.C. Trebell. restituitur, diuidatur hereditas?
119. Creditores fraudati agere possunt aduersus possessorem rei legata.

SI quod est caput XII. Tab. quod & latissime pateat, & Iuris Ciuil. maximam partem complectatur, vbereq; adeo recondita Iurisprudentia thesauros, fonte q; non vt ilium minus, quàm subtilium quæstionum: hoc certè vñ esse, quod nunc propono, & profiteri & omnino adfirmare possum. neq; sanè aliud dignius vllum est, quod & diligenter excutitur, & fufius explicetur. quanquam interpretem, ne rerum copia obruar, periculum sit. certè quem modum tenere, vnde incipere, vbi desinere debeat, non est admodum expeditum. Quod tamè in hoc genere possum, in eo operam meam considerare non patiar, atq; etiam conabor meliori, quàm in prioribus harum annotationum editione factum sit, & ordine, & methodo rem hanc totam iterum explicare: præsertim cum tot locis Iuris Ciuilis admoneamur, eam omnibus temporibus sæpe agitatam esse. Non fuerunt tam vani, tamq; fatui Romani, quam olim veteres Galli, qui ex suorum Druidum doctrina, æris alieni exactionem apud inferos integram esse credebant: & mortuis in mortuos ad reposcendum creditum actionem dari apud Minoem, aut alios inferorum iudices fabulosos, existimabant. Decemviri rem hanc ad superstites pertinere prudenter iudicauerunt. quorum in hoc genere iudicia, rãto etiam magis excutere diligenter est necesse, quòd audiamus; hanc Legem nõ minus pertinere ad creditores, quàm debitoris hæredes. Diuidit enim inter heredes, non minus quod defuncto debetur, quàm quod is debet. Ea, quæ in nominibus sunt, ipso iure pro portionibus heredarijs intelligi diuisa, generaliter rescribit Gordianus. & vtrunque illud quod dixi, vno Diocletiani rescripto

scripto^b probare facile possem. Sed & alijs Principum rescriptis vtrunq;, & separatim, & perspicue traditum est. Ac imprimis occurrit quod Valerianus Galienusq; aiunt, manifesti & indubitati iuris esse; defuncto creditore multis relictis heredibus, actionem personalem inter eos ex Lege XII. Tab. diuidi. Sic & alibi rescriptum est, debitoris hereditarios vniciuiq; heredum, pro portione hereditaria, antiqua Lege obligatos esse. Sed & Diocletianus, ex Lex XII. Tab. (inquit) euidenti^c facit heredes, creditoribus hereditarijs obnoxios. Seuerus quoque & Antoninus rescripserunt, explorati iuris esse; hereditaria onera ad scriptos heredes, pro portionibus hereditarijs, pertinere. Quod secutus Decius Imp. ait, & placuisse; pro hereditarijs partibus, heredes onera hereditaria agnoscere, etiam in fidei rationibus. Deniq; Valerianus Galienusq;, & salienum (inquiunt) pro portione, ex qua quisq; defuncto hæres extiterit, præstari oportere. Si quis ex Pandectis locū huius generis requirat, vnum ex multis proferam. Paulus loquens de pecunia a testatore, qui plures heredes reliquit, promissa; Hæc obligatio (inquit) diuiditur per Legem XII. Tab. Nunc rem ipsam videamus, & ordine singula proprius excutiamus.

Principio autem quæ iam protuli Principiū rescripta, eodē ferē omnia pertinent; vt ostendant; hæc legem propriē pertinere ad obligationes personales, ex quibus creditoris heredes agant, neq; debitoris heredes cōueniantur, nisi pro portionibus hereditarijs. Cæterum hypothecaria actio, quæ in rem est, singulis creditoris heredibus in solidum datur, & aduersus eum solum heredem, qui rem obligatā possidet. Quod si res ipsa diuisa sit, & a pluribus pro parte possideatur, tamen actio hypothecaria nō diuidetur, sed aduersus eum quoq; in solidum dabitur, qui partem possidet. quanquam de tacita illa hypotheca, quæ legati nomine datur, non idem dicamus. Hæc enim cū primum constituitur in eas res, quæ ab defuncto ad heredes iam peruenerūt; vt diuiditur inter heredes principalis actio personalis, quæ legati nomine cōpetit, sic & hypothecaria; vt nō obligata intelligentur res hereditariæ, quæ ad heredes peruenerunt, nisi pro qua parte heredes sunt. Neq; dissimile illud est, quod Constantinus statuit, vt si ciuitas mutuum pecuniam crediderit, bona debitoris, qui soluendo non est, in alios etiā translata, quodammodo teneantur, sic vt possessores conueniri possint, nō in solidum, sed pro rata parte, pro qua res illas possidet. Cæterum alioqui tam indiuidua est actio hypothecaria, vt, etiam si res obligata sit, non tamē diuidatur, sed in partem quoque rei detur in solidum. Sanē cū rem hereditariam pignori obligatam heredes debitoris vendidissent, & euictionis nomine pro portionibus hereditarijs spondissent; & alter creditori pro sua parte soluisset quod debebat; sed pro altera parte nihilominus creditor rem in solidum euicisset; placuit propter indiuiduam pignoris causam, vtrunque ab emptore conueniri posse: ei tamen, qui iam soluerat, dari iudicium familie ereiscundæ contra cohæredem. Porro & tributa, quæ ratione rei debentur, in solidum ab eo hærede exiguntur, qui rem possidet. Sed & vbi hereditaria obligatio personalis quidem est, pertineret tamen non ad quantitatem dandam, sed speciem aliquam certam restituendam; veluti depositi aut commodati; certē hisce bonæ fidei obligationibus hoc tributum esse videtur, vt ex ijs in solidum condemnentur vnus etiam ex heredibus, qui facultatem rei in solidum restituendæ habet, nec restituit. Sic enim Vipianus, Heres (inquit) eius, qui commodatum accepit, pro ea parte, pro qua heres est, conuenitur: nisi forte habeat facultatem totius rei restituendæ, nec faciat. Tum enim condemnatur in solidum, quasi hoc boni iudicis arbitrio conueniat. Idem & de iudicio depositi, alio loco traditur. Sed & ex interdicto de vi, & vi armata, quod recuperatum est, & rei persecutorium (vt populariter loquar) contra vnum heredem, quamuis ex parte heres sit, agi potest in solidum, si ad eum peruenerit res tota. Nam ex causa eius interdicti, in factum actio competit contra heredes in id, quod ad eos peruenerit, sicuti & ex causa interdicti QVOD VI AVT

CLAM. Cæterum si de pecunia siue quantitate agatur, fateor cam quoque obligationem, quæ re contracta est, non dari in heredes, nisi pro portionibus hereditarijs, sicuti & conditione ex causa furtiua heredes conueniuntur pro

H 4 ea solum

r. l. in conditio-
ne. De cond. fur.

f. l. hereditariū.
De reb. am. ind.
poff.

r. l. heredes. §. in
illa. Fam. ercisc.
v. l. in executio-
ne. §. quod si. De
verb. oblig.

x. l. 2. item & si.
illo titu.

y. l. 3. Illo titu.

z. l. 3. §. Cato. il-
lo titu.
a. l. 2. §. ex hū
De verb. oblig.

b. l. adea. §. vlt.
De regu. iur.

c. l. Titius. qui-
bus mod. pig. vel
hyp. sol.

d. l. in executio-
ne. De verb. oblig.

e. l. de pupillo. §.
si pluriū. De ope-
no. nunc. l. vlti.
Ad sena. Syllan.
f. l. inter cohære-
des. §. quod ex fa-
cto. Fam. ercisc.

g. l. 2. a. item &
si in factu. l. in
executio. §. quod
si ad fi. De verb.
oblig.

ea solū parte, pro qua hæredes sunt, non autem in quantum ad eos peruenit. Obligaciones, quæ inter hæredes diuiduntur pro portionibus hæreditarijs, oportet præterea esse & hæreditarias & diuiduas. Hæreditarias voco, quæ à defuncto contractæ & in hæredes transmissæ sunt, saltem quæ ex promissione defuncti dependent, ex cuiusque conuentione proficiuntur, quamuis ab ipso primū hærede commissæ sint. Nam & Caius ait; hæreditarium æs alienum intelligi id quoque, de quo cum defuncto agi non potuit: veluti quod is, cum moreretur, daturum se promississet: item quod is, qui pro defuncto fideiussit, post mortem eius soluit. Ergo & si testator promiserit, per se hæredemque suum non fieri, quo minus mihi ire agere liceat: & vnus ex hæredibus contrā faciat: commissæ eius factio aduersus omnes hæredes in solidum obligatione, agam contra singulos pro portionibus hæreditarijs ad id, quod interest; vel ad pœnam pecuniariam, cum ea promissa sit, si contrā fiat. Paulus ait; vno prohibente, in solidum committi hanc stipulationem. Idem scribit, vnus factio omnes hæredes hinc teneri. Alio loco respondit; si vnus ex pluribus hæredibus prohibuerit, teneri cohæredes eius. Vlpianus, ait; omnes hæredes teneri. Apud Catonem legimus; si ex pluribus hæredibus vnus contrā fecerit, ab omnibus pœnam committi pro portione hæreditaria. Item, omnes commissæ videri. Item, non nisi in solidum peccari in hac stipulatione. Obseruamus autem, rectè quidem dici, omnes teneri, & in solidum committi stipulationem. Sed non dicitur, (quod alibi rectè dixit Paulus, agens de obligatione seruitutis præstandæ) singulos in solidum teneri. Imò verò Caro ait, ab omnibus hæredibus pœnam hinc committi pro portione hæreditaria. Poterat dicere, ab omnibus deberi pœnam in solidum, nihilominus enim intelligeremus, à singulis deberi pro portione hæreditaria, quod ab omnibus simul debetur in solidum. Sic enim & Vlpianus cum dixisset, hæredes ex dolo eorum, quibus successerunt, teneri in solidum, similem subiicit interpretationem. hoc est, (inquit) vnusquisque pro ea parte, pro qua hæres est. Certè & alibi legimus; aliud esse, duobus in assem siue in solidum rem aliquam pignori dare aut vendere; aliud, singulis in solidum. Sic itaque & Paulus cum dixisset; si testator opus fieri iusserit vel promiserit, singulos hæredes in solidum teneri, quia operis effectus in partes scindi non possit: subiicit alteram tanquam diuersam, vbi scilicet pro parte peritur, stipulationem hanc, PER TE HAEREDEMQUE TVVM NON FIERI: ait; quæ, si ita stipulatus fuero, & vnus ex hæredibus tuis me prohibeat, vnus factio omnes teneri: non ait, singulos in solidum, sed omnes simul; nempe singulos pro suis portionibus. Quod equidem tanto magis inculco, quod in eo magnos etiam & eruditos viros hallucinari videam. Et sanè cum hinc agatur ad id, quod interest, vel ad pœnam: atque ita ad id, quod diuiduum est: cur hic locum non haberet diuisio introducta per XII. Tab. Si obligatio primū esset inita & contracta ab ipsis hæredibus, tanquam principalibus promissoribus: tum certè quicquid ex suo solū factio teneretur, & quidem in solidum. neque ad alios pertinere vilo modo, neque ij eo nomine conueniri possent. At hic agimus de obligatione, primū quidem in persona hæredis commissæ eius factio: sed prius tamen sub ea conditione à defuncto contracta, & ex eius conuentione proficiente. Itaque & hæreditariam hanc obligationem vocat Paulus. Fateor non transire ad hæredes, nisi si eorum sit facta mentio: & in eorum persona nouam veluti esse obligationem. Sed quia tamen dependet ex conuentione à defuncto inita; dico per Legem XII. Tab. ipso iure diuidi inter hæredes, cum ab vno eorum in solidum commissæ est, non secus atque si defunctus promissor ipse contrā fecisset, eamque iam commisisset.

Cæterum quia summum hoc ius, summa esse posset iniuria: & iniquum sit, eos, qui non peccauerunt, ex alterius factio damnum ferre: ex iisdem duodecim Tab. remedium quaesitum est; nempe vt actio familiaris eriscunda, quæ hinc quoque Tabulis prodita est, detur ijs, qui, cum nihil peccassent, pro sua ramentate parte soluere coacti sunt: vt reperant ab eo, qui contrā fecit, & commissæ stipulationis causa est & quanquam is, qui propter suum factum præstat ex stipulatione hæreditaria,

- hæreditaria, à cohærede non reperat, vt inquit Paulus.^h Porro vt obligatio ex cō
 25 tra&u conuentioneque defuncti dependens, in solidum commissâ per vnum ex
 hæredibus promissoris, ipso iure diuiditur inter omnes hæredes, pro suis portio-
 nibus, vt pro ijs conueniri possint à stipulatore: sic & propter vnum ex hæredibus
 26 stipulatoris in solidum commissâ, summo iure acquiritur omnibus eius cohære-
 dibus, pro suis portionibus: & inter eos tãquam hæreditaria diuiditur per Legem
 XII. Tab. veluti si stipulatus sim mihi, hæredique meo ire agerelicere: & si contrâ
 fiat, centum pœnâ nomine dari, si vnus me mortuo ex meis hæredibus ire agere
 prohibeatur: pœna in solidum committitur, & commissâ debetur singulis hære-
 dibus, pro suis portionibus. Quia tamen vidit Prætor, iniquum esse, eos, qui pro-
 hibiti non erant, nullâq; iniuria affecti, quorumq; nullo modo intererat, pro sua
 quoque parte pœnam commissâ cōsequi; exceptione doli, eos summoueri vo-
 luit. Non potuit quidem summum illud & subtile ius Legis XII. Tab. planè tol-
 lere: sed effecit tamen, ne vim suam exerceat, vbi æquum non erat. neq; sanè no-
 uum est, vt, licet pœna summo iure in solidum commissâ sit, tamè ex æquo & bo-
 27 na detur exceptio, vt non nisi quatenus peccatum est, exigatur. Priusquam au-
 tem aliò progrediamur, si quis requirat, quid Decuiros hæreditariæ diuisionis,
 de qua nunc agimus, auctores, mouerit: cerrè cum intelligerent, debitoris hæredes
 28 teneri ad persoluendum totum æs alienum hæreditarium, etiam cum soluendo
 alioqui nõ esset hæreditas: æquissimum, vt est, esse iudicârunt, vt hoc tale tantum-
 que onus saltem inter eos diuideretur, quò lenius fieret, & singulis esset tolerabi-
 lius. Satis iam satis creditoribus consultum esse: quibus, qualiscunq; etiam ef-
 fect hæreditas, in solidum persoluebatur. Neque queri posse, diuisam suam actio-
 nem in plures spargi. Nam hac etiam ratione melior erat, quòd in reos nõ modò
 plures, sed plerumque etiam locupletiores dabatur. Et quanquam postea magis
 29 etiam hæredibus debitoris consultum sit, vt non tenerentur supra vires hæredi-
 taris (quod primum separatione impetrata à Prætore, postea cōmuni etiam be-
 neficio inuentarij consecuti sunt) tamen retenta est æquitas diuisionis hæredi-
 tarie, de qua loquimur. Neque huic repugnat, quod Paulus dixit, ex persona hæ-
 30 redum, conditionem obligationis non immutari. Nam & eo loco fatetur, in ijs
 etiam obligationibus, quarum solutio, quod ad vim liberationis attinet, alioqui
 in diuidua est propter vtilitatem contrahentium, diuisionem tamen ex XII. Ta-
 bulis locum habere. Illud verò solum contendit, quod & æquum est; eandem so-
 31 lutionis, liberationisq; rationem esse, & esse debere in persona heredum, quæ
 fuit in defuncto debitore generis: præsertim cum alioqui non impediatur ipsius
 obligationis diuisio. Sic &, cum agitur de implenda conditione dandi, siue vt
 pœna euitetur, siue vt aliquid acquiratur, diuiditur quidem principalis obliga-
 32 tio, vt hæredes reuera non nisi ad partem suam dandam obligati intelligantur:
 sed solutio ipsa, eiusque vis non item diuiditur hoc casu, & partem solam dando
 nihil agitur. Itaque & ipse Paulus, Quamuis (inquit) obligatio quantitatis di-
 33 uidatur inter hæredes per Legem XII. Tab. si tamen à testatore sub pœna promif-
 sa sit, nihilum prodest ad pœnam euitandam, soluere suam partem. Si ageretur
 de re legata sub conditione dandorum decem, nihil prodesset, vnum legatarij
 hæredem, dare quinque, hoc est, suam partem, vt rei reliquæ partem consequatur.
 non enim inter hæredes scinditur conditio. Sic etiam & vbi non ageretur de re
 aliqua acquirenda, sed de pœna vitanda. Rectè itaque & Pomponius, Si sortem
 34 (inquit) promiseris, & si ea soluta non sit, pœnam; etiam si vnus ex hæredibus
 ruis, portionem suam ex sorte soluerit, nihilominus pœna committeretur, donec
 portio cohæredis soluatur. Certè & si stipulatio ita facta sit, Si fundus datus non
 erit, dari centum? Paulus respondit? Nisi totus detur, pœnam committi cen-
 35 tum: nec prodesse, partes fundi dari, cessanti vna. Conditio itaque pro parte
 impleri non potest, siue de acquirendo agatur, siue de pœna vitanda. Cum is,
 qui fundum ea lege emerat, vt soluta pecunia traderetur ei possessio, duobus
 36 hæredibus relictis decessisset; responsum est; q si vnus tantum partem offert, ex
 empto non posse agere cum venditore; quoniam ita contractum æs alienum di-
 uidi non possit. nempe, quia de conditione implenda agitur, quæ frustra pro par-
 te impletur,

*h. l. inter. d. quod
ex factō. Famil.
erisf.*

*l. l. 2. d. vlt. De
verb. oblig.*

*l. l. si seruum. d. si
plurium. Si quis
cautioni.*

*l. l. 2. d. ex hui. De
verb. oblig.*

*m. l. heredes d.
idem. Fam. erisf.*

*n. l. cui fundus.
de condi. & de-
mon.*

*d. l. 5. d. vlt. De
verb. oblig.*

*p. l. in executio-
ne. d. penu. De
verb. oblig.*

*q. l. fistula. d.
qui fundum. De
con. emp.*

te impletur, non modò (vt dixi) vt aliquid quæratur, sed vt pœna cuitetur. Omni-
ne enim si quid eorum, quæ promissa sunt, factum non sit: pœnalis stipulationis
conditio euenisse intelligitur. & conditio vni personæ ascripta non diuiditur, 37
licet is, cui ascripta est, decesserit pluribus hæredibus relictis. non enim ex acci-
dente scindi debet conditio, inquit Iabolenus. Sed hæc hoc loco longius non 38
persequar. Illud verò tantum inculco, & imprimis intelligi volo; obligationem
inter hæreses diuidi, quoties diuidua est: tamen si plerumque etiam sit, & maneat 39
solutionis ratio & causâ quodammodo indiuidua, propter utilitatem credito-
ris, cui iniuria fieret, si non omnino ab hæredibus consequatur, quod abs defun-
cto consequuturus esset. Ergo si homo deberetur in genere; donec solutio in vna
aliqua specie certa fuerit perfecta, nulla, ne pro parte quidem, continget libera-
tio, quandiu periculum aliqui subest, ne in diuersis speciebus solutio pro par-
te fiat. Neque sanè voluerunt Decemuiui, diuisionem obligationis, quam inter 40
hæreses debitoris hac sua lege introduxerunt, fieri in fraudem creditoris, aut ad
iniquam conditionem trahi. Imò verò, in huius diuisionis causa, non modò hæ-
redum, sed & creditoris ipsius habitam esse rationem: & huic, vt illis, in hoc gene-
re ius aliquod tributum esse, vel inde intelligi potest, quòd in illorum hæredum
potestate non sit, sua inter se conuentione, suoque pacto hanc diuisionem inhi-
bere. Nam & si inter eos conuentum sit, vt vnus eorum aliquis totum & alie-
num persolueret, personamque defuncti hæc in re solus in solidum repræsenta-
ret; nihil hoc ad creditorem pertinet; & is nihilominus suo quodam iure pro-
pter diuisionem ex hac Legge descendente, suam contra singulos hæreses ha-
bet actionem. Porro cum supra quoque dictum sit; non minus hanc diuisio- 41
nem pertinere ad hæreses creditoris, quàm debitoris: meritò quæri potest; si v-
trinque concurrat hæredum causa; hoc est, res sit inter vnum è multis hæredem 42
creditoris, & debitoris hæredem vnum: cuius sit potior causa. Finge creditoris
hæredem ex semisse, agere aduersus debitoris hæredem ex triente: vel ediuerso,
creditoris hæredem ex triente, impetere debitoris hæredem ex semisse. Certè
posteriori hoc casu satis manifestum est, non nisi in triente fieri condemnationem.
id enim auctori satis est, neque plus petit, nec posset: non enim plus ei debetur.
Reo verò minimè id graue est, cum etiam plus debeat. Ac rectè quidem tum dici-
mus, ex iure & persona agentis metiri nos debere modum condemnationis, Sed
priori casu; vbi reus nō nisi ex triente hæres est debitoris, auctor verò ex semisse hæ- 43
res creditoris; difficilius est quæstio. Fietne cōdemnatio in semissem? Atqui reus
non nisi trientem debet. Fietne solum in trientem? Atqui semis debetur auctori.
Vellem equidem nostros Iurisconsultos, non dissimulasse, neque dissimulando
prætermisisse hunc locum; cum quidem alioqui tam multa, quæ minus aut ne-
cessaria aut obscura erant, & dixerint & scripserint, de diuisione hereditarium
obligationum. Mihi certè (si meam sententiâ dicere cogor) æquius esse videtur, 44
hoc casu non fieri condemnationem nisi in trientem; hoc est, pro qua parte hæ-
res est reus, qui condemnatur: non enim plus debet, neque plus ab eo petere pos-
set vel creditor ipse principalis, cui solidum debetur. Si hic contendat auctor, se- 45
missam sibi deberi. saltem fateatur necesse est, eum totum ab hoc reo non debe-
ri. Reliquum ergo petat ab alio debitoris hærede. Sanè si in solidum actio mora
sit ab vno stipulatoris hærede aduersus vnum promissoris hæredem, veluti de ser-
uitute, quæ à singulis in solidum debetur, & peti potest (est enim res indiuidua)
quia verò ea non præstaretur, ventum esset, vt sit, ad pecuniariam æstimationem
condemnationemque: iam certè fateor, hanc saltem fieri condemnationem, & 46
nos eam metiri debere ex iure & persona eius qui agit, vt si hic auctor sit stipula-
tionis hæres ex semisse: reus condemnetur in semissem totius æstimationis, licet
sit solum promissoris hæres ex triente. Reuera enim à principio rectè in solidum
aduersus eum litem mouit auctor, Si postea ex accidenti, pecunia in condemna-
tionem veniat: satis superq; reo tribuitur, quòd eam in solidum non præstet, sed
solum quatenus auctor hæres est, eiusve interest. Si stipulator ipse viueret, & age- 47
ret ad seruitutem promissam: non posset non semper in solidum fieri cōdemna-
tio, quatenus eius interest & ei debetur, siue contra promissorem agat, siue cōtra
eius

r. l. si quis de-
centia. b. cum ita.
De rebus dub.
f. l. cui fundus.
De condi. & de-
mouit.

r. l. pactum. C. de
pact.

eius hæredem. Ergo & si quis huius stipulatoris hæres itidem agat in solidum, petens seruitutem: & pecunia, quæ diuidua est, veniat in condemnationem: saltem consequatur æstimationem quatenus sua interest, hoc est, pro portione sua hæreditaria, potius quàm rei conuenti: vt hoc casu diuisio, quæ ex accidenti & veluti in subsidium ex æquo & bono admittitur, non fiat simpliciter, vt fieret si principalis obligatio omnino diuidua esset, nempe pro portione hæredum debitoris: sed ita fiat, vt interea imprimis hæredibus stipulatoris satis fiat, neque sanè potest, neque debet actionis in solidum rectè moræ vis restringi magis, quàm ad hæreditariam partem agentis. Quid multis? Ita hoc casu fieri debere Vlpianus non obscurè significat. Ait enim: Si fundus, cui iter deberetur, plurium sit: in solidum competit actio: sed in æstimatione, id quod interest, venit: scilicet, quod eius interest, qui experietur. Paulus, quoque respondit, si is decesserit, qui viam, iter, actum stipularus est: singulis hæredibus in solidum actionem dari: & si non præstetur via, pro parte hæreditaria condemnationem fieri oportere. Manifestum est autem, eum intelligere partem hæreditariam eius, qui experietur: neque hic interesse, vt rum agatur aduersus ipsum promissorem, an verò aduersus eius hæredem.

Supereft vt illud magis explicemus, quod dicimus, nō modò hæreditariam, sed & diuiduam esse debere obligationem, vt diuisio, de qua loquitur hæc Lex XII. Tab. locum habeat. Ac imprimis quidē necesse est, discernere res indiuiduas: veluti seruitutes; ab indiuiduis: sicuti & facta ipsa distinguimus. Ac indiuiduas quidem res esse seruitutes, & manifestum est, & sæpe traditum. In factis plus est difficultatis. Factorum nomine hic complector etiam ea, quæ vulgò dicuntur facta negativa: vt cum est stipulatio, ne quid fiat, quibus quidem commissis certè tantum agitur ad rem diuiduam: nempe ad pœnam pecuniaræ (vt pecuniaria soler adijci pœna) vel ad id quod interest. Ac huius quidem generis facta, modò diuidua sunt, modò indiuidua. Indiuidua sunt & vocantur, quæ ab vno commissa tam nocent, quàm si ab omnibus committerentur. Iam autem supra dictum est, vnus hæredis factò indiuiduo; veluti, si vnus prohibeat me ire agere; committi in solidum pœnalem stipulationē. Hanc verò, quia diuidua sit, nempe pecuniaria, & hæreditaria, diuidi inter hæredes, vt stipulator eam petens, non nisi singulos pro sua parte cōueniat. Facta, de quibus loquimur, diuidua & erunt & appellabuntur, quæ non, vt illa, in solidum, sed pro parte committi ab vno possunt: & ab vno commissa non tam nocent, quàm si ab omnibus pluribusve committerentur: nempe in quibus vnus hæres, nihil nisi pro sua parte potest obesse. Hic certè solus eo nomine tenebitur, qui peccat. Quod si pœna etiā promissa sit, SI CONTRA QVAM CONVENERIT, FIAT: in solidum tamen vnus factò committetur, & commissa inter hæredes diuidetur, si descendat ex conuentione defuncti, quanquā si is hæredum suorum eam fecisset mentionem, vt stipulatio pluribus personis ascripta, & conditio inter eas diuisa intelligatur: possit tū rectè dici, quod Cato dixit, pro eius tantum hæredis qui contrā fecit portione, pœnam committi. Porro autē, quæ verè propriæ; facta dicuntur, semper indiuidua sunt. Itaq;

ex meris stipulationibus faciendæ; veluti, in sulcū ædificandæ; constat obligationem omnino esse indiuiduam. Constat itaq; ad eam nō pertinere diuisionem, de qua agit hæc Lex XII. Tab. Si promissum domum ædificare: singuli hæredes me tenebuntur in solidum. & quandiu vel minima pars superest ædificanda, nullus eorum liberatur, neq; dici quisquā poterit pro parte sua fecisse. Nam & pro partibus in diuisis totius, singuli tenentur, vt in tota hæreditate habent suas partes indiuiduas. Eadem est obligatio rerum in diuiduarum. Si seruitutem promissum: ad eam in solidū contra singulos meos hæredes ageretur, quanquam si seruitus nō præstetur, sic vt ad condemnationem pecuniariam veniendū sit: iam certè, cum hæc diuidua sit, si agat vnus ex hæredibus stipulatoris, pro eius tantum portione condemnatio fiet, nō etiam cohæredi eius. Ad eò, vbicumq; diuisionem recipi res, diuisio sit inter hæredes per legē XII. Tab. eiusq; vis statim se exerit. Sed & vbires indiuidua est, & vnus ex hæredibus promissoris in solidum condemnatus est, præstititq; vel etiam ab ipso stipulatore cōuentus soluit in solidum pecuniariam æstimationem:

v. l. 4. §. si fundus. Si ser. vind. x. l. 25. hæredes. an ea. Fam. etc.

y. l. si qui quadringenta. & que dam. Ad leg. Falc. l. fideicommissa. §. si in opere. De leg. 3. l. 2. §. ex his. De verb. obl. a. l. loci corpus. §. si fundus. Si ser. vind. l. hæredes. an ea. Fam. etc.

æstimationem: iudicio familiæ eriscundæ reperit à cohæredibus pro eorū por-
tionibus hæreditarijs. Sic eorum saltem respectu, huius quoque obligationis
onus diuiditur, & in effectū (vt ita loquar) pro portionibus hæreditarijs inter eos
scinditur. Illud iam antea dictum est, si obligatio natura quidem diuidua sit, sed
propter utilitatem contrahentium solutione sit indiuidua: hæredes non nisi pro
portionibus suis tenentur: nec amplius ab ijs peti posset: partes tamen suas solu-
uendo, non liberantur, donec in vna eademque specie omnes persoluerint suas,
partes, quod accidit, cum genus stipulanti promissi, vel species plures sub alterna-
tione. Traxit hanc rem diligentissimè Paulus: & rationem addidit, quæ hic
prætermitti non debet, & quam alio quoque loco repetit; ex persona hæredum
non immutari conditionem obligationis. c. ac nisi vel longior hinc esse vereretur, vel
sperarem de hisce Pauli responsis dicere aliquando copiosius; equidem pluribus
nunc verbis totam eius sententiam in hoc genere patefacerem, sicuti & Catonis
distinctiōnem de diuiduis & indiuiduis obligationibus fassus excuterem. Pertin-
ent enim ea ad hoc caput XII. Tab. cuiusq; illustrandi causa à veteribus Iuriscon-
sultis scripta sunt. Sed quando ad eos quoque Iuris auctores suo ordine venire in-
stituimus; reiiciam in eum locum longiorē de eorum responsis disputationem.
Sed & si persequi omnes Iuris Civilis locos velim, in quibus huiusce capitis vesti-
gia non obscura apparent; nullum nostra finem inueniret oratio. Illud saltē hoc
loco non prætermittam, quod Vlpianus ait; si plures hæredes sint emptoris, o-
mnes consentire debere ad reddibendum, ne forte venditor iniuriam patiatur,
dum ab alio partem recipit hominis, alij in partem precij condemnatur, quanto
minoris is homo sit. Homine autem reddibito, singulos pro suis portionibus re-
ctē agere, preciumq; & accessiones pro parte recipere: sicuti & fructus, & si quo
deterior homo factus est, pro parte præstare. Cæterum si venditori plures extite-
rint hæredes: singulis pro portione hæreditaria posse rem reddi. Discriminis
huius inter venditorem venditorisque hæredes non adijcit Vlpianus. Sed ob-
scura ea non est. Hæredes non nisi pro parte sua hæreditaria ius in rem erant ha-
bituri. At venditor in solidum erat dominus: ei itaque magis quàm eius hæredi-
bus, rem solidam integramque reddibere non minus emptoris hæredes debeant,
quàm emptor ipse.

Porro posteaquam dictum est, quæ obligationes diuidantur inter hæredes;
videamus quomodo diuidantur. Et quidem ait lex, diuidi pro portionibus hæ-
reditarijs: non etiam pro modo emolumentum, quod ex testamento percipitur.
Itaque si duo sint hæredes ex æquo instituti: quamuis alteri multa prælegata sint:
ex æquo tamen inter eos diuidetur æs alienum hæreditarium. quod enim legati
nomine percipitur, non oneratur vlllo æris alieni hæreditarij in commodo. sicuti
nec legatarij tenentur ad vllam eius partem exoluendam. Vnde non minus is
hæres tenetur, cui nihil prælegatum est, quàm is cui est prælegatum. Hucq; etiam
pertinet, quod Papinianum in nobili quæstione respondisse accepimus. Vt au-
tem pro portionibus hæreditarijs obligationes hæreditariæ vel acquiruntur cre-
ditoris hæredibus, vel onerant debitoris hæredes: sic & vbi vel debitoris creditor,
vel creditoris debitor hæres est, pro ea parte, pro qua hæres est, confunditur ob-
ligatio: non enim potest simul esse & debitor & creditor. Cæterum obligatio pec-
cuniaris, quæ etiam extingui & confundi dicitur obuentione peculij, nõ ita sem-
per ad rationē portionis hæreditariæ reuocatur, sed aliquando etiam ad id, quod
ex peculio obuēnit, prout reo commodius esse videbitur. Si locuples sit pecu-
lium, tamen hæres vnus, cui ex peculio plurimum obuēnit, non potest conueni-
ri nisi pro sua portione hæreditaria. non enim eritor plus Iuris aduersus eum
habet propter hanc legem XII. Tab. Si verò peculium tenue sit & inops; hæres, qui
oneraretur, si pro portione hæreditaria teneretur, poterit peculiarem creditore
renocare ad vires peculij, vt non plus ei soluere cogatur, quàm ex peculio conse-
cutus sit. Qua de re latius aliquando disputauimus ad nobile responsum Africa-
ni. Rursus notandum est, quod ait Lex; hæredes obligati pro portionibus hæ-
reditarijs, non etiam pro viribus hæreditarijs. Nam & si hæreditas soluendo non
sit, & supra eius vires longē sit æs alienum hæreditarium, hæredes nihilominus
tenentur.

b. L. 2. d. ex hū. l.
in executione. d.
pro parte. de ver.
ob.
c. L. 2. d. incertū.
De præst. stip.

d. L. 31. quid si no-
lit. si plures. d.
d. si venditori de
adil. edic.

e. L. 1. c. si cer. pe-
tat.
f. L. vlti. C. de a-
ctio. here. l. qua-
tio. C. de her. in-
stit.
g. L. 35. ex facto.
d. vnde scio. De
here. instit.
h. L. debitori cre-
ditor. 50. De fide-
iuss. l. si ab eo. C.
de neg. gest. l. li-
cet. C. ad leg. Fal-
ci. l. si adulter. C.
de hered. act. l. si
xor. C. de bon.
iud. poss.
i. L. 30. quæstio. 1.
De pecul.
L. frater à fra-
tre. De cond. in-
ob.

71 tenentur. Ac Prætor quidem cum id durū esse iudicaret, aliquādo separationem hæreditibus permittit: vt creditores hæreditarij contenti essent bonis à defuncto relictis: & perinde ea vanirent, ac si hæreditas adita non esset: hæresis vero ipsius bona non attingerent. Sed hoc Prætor hæreditibus rarō concessit, nec nisi ex magna causa: veluti si quis suspectam hæreditatem dicens compulsus fuerit adire, & restituere: deinde non sit, cui restituat, vel si sit necessarius hæres, veluti seruus cum libertate institutus. Postea Gordianus Imp. hoc singulari iure tribuit militibus, vt si imprudentes hæreditatem, quæ soluendo non sit, adijissent, non nisi pro viribus eius hæreditatis conuenirentur à creditoribus hæreditarijs. Sed Iustinianus tandem inuentarij beneficium inuenit, omnibusq; passim commune esse voluit, vt qui coheredentur, non conuenirentur supra vires aditæ hæreditatis.

l. l. d. sed si quis. & vlt. De sepulch. tit. 1. l. vlti. C. de inre delib.

m. l. vlti. C. de inre delib.

n. l. pactum. C. de pact.

74 Ipso iure inter hæreses pro hæreditarijs portionibus, diuidi obligationes hæreditarias per XII. Tab. dixi. Dixit enim id Diocletianus Imp. Quæ sit autem, quantaq; vis eius rei, videndum est. Quid enim? si vnus ex hæreditibus debitoris, per errorem vltro soluerit totum æs alienum hæreditarium: an quod supra partem suam hæreditarium soluit, tanquam indebitum possit à creditore repetere? Certè Pomponius ait, o quamuis debitum sibi quis recipiat: tamen si is, qui dat, non debitum dat: repetitionem competere. Nunc quarimus, an hæres soluens

o. l. si parte. C. de inre delib.

quamuis. De cō. dit. indeb.

p. l. ex parte. de solution.

75 per errorem supra portionem suam, repetat, tanquam soluerit, quod ipse nō deberet? Pomponius respondit, ex parte hæredem institutum, si decem, quæ defunctus promiserat, tota soluerit: pro parte quidem, qua hæres est, liberari: pro parte autem reliqua, ea condicere. quamuis, si antequam condicat, ei accreuerit reliqua pars hæreditatis, condicenti obstatura sit exceptio. Papinianus, a quod

q. l. si testamen. to. 49. d. 1. De fideius.

76 quarimus, quodq; Pomponius non obscure definiit, significat suo tempore cōtrouersum fuisse; maluisseq; videtur in hoc genere aliorū sententias referre, quam suā simpliciter edere. Ex duobus (inquit) fideiussoris hæreditibus, si per errorem alter in solidum dissoluat; quidam putāt, eum habere conditionem; & ideo manere obligatum cohæredem. Deinde quasi hanc rationem consequentiamq; non probaret, subiicit; conditione quoque cessante, durare obligationē cohæredis, probant; propter quod creditor, qui dum se putat obligatum, partem ei, qui totū dedit exsoluerit, nullam habeat cōditionem. Sic Papinianus primū ait quoddam putare, vnum hæredem, qui totum soluit, condicere posse, deinde significare videtur, eius conditionem cessare posse, sicut creditor ipse, qui per errorem reddiderit, id ab eo, cui reddidit, repetere possit. Atqui paulō post subiicit, quod dubitationem augeat. Duo erant fideiussores in viginti: alter moritur relictis duobus hæreditibus. vnus hæres totum per errorem exsoluit. hic primū ait Papinianus, eum condicere decem posse, quæ ipso iure non debuit. deinde querit; an & alia quinq; repetere possit, si fideiussor alter soluēdo est. ab initio enim hæredem fideiussoris, vt ipsum fideiussorem, audiendum esse: nempe, vt tantū pro parte conueniatur, cum alter est soluendo, propter epistolā Diui Adriani. Tandem Papinianus, Sed (inquit) verior & vt ilior est in vtroq; casu illa sententia, solutionem non indebitæ quantitatis nō debere reuocari. Merito aliquis dubitauerit, an hæc verba referantur ad vtrūq; superiore casum: hoc est. nō modō fideiussoris vnus totum per errorem persoluentis, nec vtentis diuisione ex epistola D. Adriani: sed & hæredis vnus totum æs alienum hæreditarium exoluentis, diuisioneq; Legis XII. Tab. per errorem non vtentis. Sed vbi omnia circumspereximus; verius est, referri tantū, & pertinere ad diuisionem ex epistola D. Adriani: vt, si vel fideiussor vnus, vel hæres fideiussoris vnus, ea fortē vsus nō sit, cesset cōditio; atq; ita accipiendum esse vtrumq; casum. cuius meminit Papinianus. Nam & postquā dixit; solutionem nō indebitæ quantitatis, non debere reuocari: subiicit, id etiam

77 significari epistola D. Adriani, in persona fideiussoris, qui totum exsoluerat. Sic ergo manebit discrimen, inter diuisionem ex epistola D. Adriani inter fideiussos, quæ non ipso iure vim habet, sed opposita tantū exceptione antequam solueretur; & inter diuisionem inter hæreses de Legge XII. Tab. quæ ipso iure fit, valetque adeo, vt si totum exsoluatur ab vno per errorem, detur pars tanquam indebitæ repetitio, quod manifestissimè Pomponius ostendit. Vt autem in eo, quod dixi,

79 rur: & inter diuisionem inter hæreses de Legge XII. Tab. quæ ipso iure fit, valetque adeo, vt si totum exsoluatur ab vno per errorem, detur pars tanquam indebitæ repetitio, quod manifestissimè Pomponius ostendit. Vt autem in eo, quod dixi,

r. l. ex parte. dissimilis De solut.

diffimilis est ratio diuisionis inter hæredes & inter fideiussores; sic in hoc saltem similis est, quod hoc iuris beneficium vtrique, propter improbam inficiationem, amittant. Nam vt, si vnus fideiussor negarit se fideiussisse, mendacij cōuictus, in solidū condemnatur; sic & qui hæredem se negauit, aut qui mentitus est ex minori parte hæredem esse; condemnatur in solidum, etsi nō nisi pro parte hæredis sit. Porro diuisio inter hæredes ex lege XII. Tab. adeò rata est, sitq; ipso iure, vtrorum pactio & conuentione impedire nō possit, si creditor ea vti velit, & singulos conuenire mālūt pro suis portionibus, quàm vnum, qui in solidum conueniri non recusat, in solidū conuenire. vnde apparet diuisionem hanc non minus respectu hæreditarij creditoris, quàm hæredum debitoris, à Decemuiris esse introductā. Si tamen hæredes inter se conuenerint, vt vnus eorum totum æs alienum hæreditarium exolueret: quamuis hæc pactio non immutet actionem creditoris quæ sita aduersus singulos pro suis portionibus; tamen inter ipsos hæredes pacificantes inutilis futura non est, neq; inefficax. Vtrunque duobus locis tradidit Diocletianus Imp.

- ¶ Illud postremò quæsitum est; an, vt talis hæredum conuentio non immutetur, actionemque creditoris: iussus itidem testatoris, vnum ex suis hæredibus totum æs alienum hæreditarium exoluere damnantis, non infringat diuisionem Legis. XII. Tab. creditorisq; actionem aduersum singulos nō impediat. Certè in hoc genere iussus testatoris, qui cohæredum causa potius, quàm creditoris fieri intelligitur, cum hæredum conuentione, de qua suprà dictū est, conferre videtur Caius x. Si testator (inquit) quosdam ex hæredibus iusserit æs alienum soluere: nō creditores habebunt aduersus eos actionem, sed cohæredes, quorū interest hoc fieri. Sic ex testamento alius habet actionē, quàm is, cui testator directò dari iussit. Sed & Vlpianus respondit; Si maritus alterum ex hæredibus onus dotis solvendi suscipere iussit: mulierem aduersus vtrunque nihilominus dirigere dotis petitionem; sed cohæredem esse defendendū ab eo, qui suscipere onus iussus est. Sanè tamen, si mulier aduersus eum solū, qui soluere dotem iussus est, mālūt in solidum agere; non admodum repugnārim: quia dotis fauor singularis facillè eam interpretationem recipiat, vt mulieris etiam causa testator maritus ita iussisse intelligatur. Certè cum quid mulieri pro dote, animo compensandi, legatum esset, ab vno hærede: & mulier dotem suam ferre, quàm legatum māllet: Iulianus dixit; in eum primum à quo legatum est, actionem dari, vt vsq; ad quantitatem legati sustineat onus huius æris alieni. Porro si creditor testator vni ex suis hæreditariis adscripserit, dederitq;: nihilominus ex Lege XII. Tab. singuli eius hæredes agere possunt pro suis portionibus cōtra debitores hæreditarios: sed si ij soluerint, aduersus eum, cui testator solui voluit, exceptione defendentur, hæc satis superq; ostendunt, quæ sit quantaq; vis legis XII. Tab. ipso iure inter hæredes tam creditoris quàm debitoris obligationes hæreditarias diuidentis pro portionibus hæreditarijs. Adde, quod cū Caius dixisset; ad officiū iudicis familiæ erciscundæ pertinere, vt debita & credita singulis pro solido, alijs alia attribuat: quia sæpe & solutio & exactio partū, nō minima incōmoda habet: fatetur tamen hanc attributionem illud nō efficere, vt quis totū solus debeat, vel totū alicui soli debeatur: sed vt siue vnus agat, partim suo, partim pro procuratorio nomine agat: siue cū vno agatur, partim suo, partim procuratorio nomine is cōueniatur. ac manente quidem creditoribus liberā potestatem cū singulis creditoribus: sed & debitoribus liberā potestatem esse tunc suo loco substituendi eos, in quos onera actionis officio iudicis translata sunt. Postremò adeò Lex XII. Tab. hæredes debitoris ad æs alienum hæreditarium pro suis portionibus persolvendū obligat, vt licet hæreditatem vendiderint, nihilominus teneantur creditoribus sicuti & legatarijs, quinimo & si alteri donārint hæreditatem, manent obligati. Si inter scriptū hæredem & legitimū, inter quos de hæreditate controuersia erat, transactione diuisa sit hæreditas, vterq; pro sua parte tenetur hæreditarijs creditoribus. atq; hic quoq; se exerit vis Legis XII. Tab. Illud prætereundū non est; singulari iure tributum hoc esse fisco, vt si vendat hæreditatem, aut bona vacantia, ipse amplius nō teneatur, sed solus emptor. quanquā antea, & quandiū tenet bona alicuius damnati, quæ publi-

f. l. si debitor.
u. o. ita demum.
De fideiuss.
l. l. de estate. f. si
cum esset. Dem-
terr. in lu. sac.

v. l. pactum. C.
de pact. l. licet.
C. Famili. ercisc.

x. l. seruo lega-
to. f. si testator.
De leg. 1.
y. l. si filia. f. si
pater. Famili. er-
ciscun.

z. l. cum ab vno.
de leg. 2.

a. l. 1. c. de ex-
cep.

b. l. 3. Famil.
erciscun.

a. l. 2. c. de hæ-
red. vel act. vend.
l. 1. c. de renoc. iis
quæ in frau. cre-
dit. l. 2. c. de le-
ga. 10. l. hæredi-
tatem. De donati-
d. l. cōtrouersia.
De transf.
e. l. 1. c. de hære-
di. vel act. vend.
l. cum qui bona.
De iure fisci.

quæ publicata sunt, tanquã hæres teneatur ad æs alienũ. Nã & satis constat eandẽ
 hic esse fisci causam, quã hæredis esset, nõ modò si de cre alieno soluendo agatur,
 94 sed & si de legatis præstandis, si forrẽ fiscus alicui tanquã indigno abstulerit hære-
 ditatẽ. Quod si nõ nisi certã bonorũ partem occupet: pro ea saltẽ, vt hæredem,
 teneri constat. Sed & cũ quidã Lyfias adẽmpra tantũ bonorũ suorũ parte de-
 portatus est; rescriptũ fuit; nõ nisi pro parte, quã retinuerit, creditoribus obliga-
 95 tũ esse. Quibus verbis satis significatur; fiscũ pro altera parte, quã habet, ijs teneri.
 96 Dicitũ est de diuisione obligationis hæreditariã; quod ad æs alienum attinet:
 eã nempe, qua in personã agitur, diuidi ipso iure inter hæredes pro eorũ portioni-
 bus hæreditarijs, si de re diuidua agatur, sin indiuidua sit, teneri singulos, & posse
 cõueniri in solidũ. ac si tũ pecunia in condemnationẽ veniat, diuisionem aliquã
 fieri, nempe pro portione actoris, si vnus hæres stipulatoris agat aduersus hæredẽ
 97 promissoris. Proximũ nũc est; vt videamus de ea obligatione, qua hæreses astrin-
 guntur ad legata præstanda. De his enim quæri solet, postquam æs alienum iam
 persolutum est. Et hæc quidem obligatio appellari aliquo modo potest hæredi-
 taria, quia hæreses ipsos obliget. quanuis abs defuncti voluntate magis pendeat
 atq; proficiat, quã cum vnquam astrinxerit. Quædam autẽ, cũ de eius
 diuisione inter hæreses agitur, habet similia cum obligatione æris alieni; quæ-
 98 dam dissimilia; vt ex collatione satis intelligi poterit. Ac si quidem legatũ sit per
 vindicationem relictum, vel talis legata res sit, quæ ex Iustiniani constitutione
 vindicari possit; certum est, quia tũ in rem agatur non in personam, possessio-
 nem simpliciter conueniri; sicuti & de hæreditarijs obligationibus dictũ est, qui-
 99 b is in rem agitur. Cæterum si sit legatum per damnationem, vel talis legata res
 sit, quæ non vindicetur, sed actione in personam petatur, vt si sit legata quantitas;
 100 iam certẽ rectẽ quæri potest, de diuisione huiusce obligationis. At pendet qui-
 dem ex voluntate defuncti; aliter atq; obligatio æris alieni, quæ ipsũ etiam de-
 functum obstringebat. Sed vbi de hac voluntate aliter non apparet: eodem pro-
 pter iure in onere legatorum diuidendo inter hæreses vtitur, quo in diuisione
 101 æris alieni. Legatorũ petitionem aduersus hæreses pro portionibus hæredita-
 rijs cõpetere. nec pro ijs, qui soluendo non sunt, onerati cohæreses, responsum
 est. Vnde satis intelligimus, diuisionem hũc quoq; locum habere: nec esse hẽre-
 des tanquã reos debendi, vt in solidum singuli teneantur legatarijs. quod & alio
 102 loco h discere expressũ est. Si tamen aliud sensisse testatorem appareat, non du-
 bium est, ex hac voluntate, eiusue coniectura, singulos in solidum, vt reos deben-
 di, obligari posse. vt, si non copulatiue aut coniunctim, sed disiunctim siue alter-
 natiue suos hæreses aliquis legatũ dare damõarit, veluti; LVCIVS HAERES
 MEVS, AVT MAEVIVS HAERES MEVS SEIO DECEM
 DATO: effici eos reos debendi. vt Seius in solidũ agat, cum viro velit: & si cum
 vno ita actum sit atq; solum, alter liberetur, non obscure traditum est. Cæte-
 103 rum vbi testator legando non obstringit in solidũ singulos suos hæreses, nullaq;
 coniectura est, id eum voluisse: sed inter eos, qui dare debent, onus hoc legatorũ
 diuifum esse, intelligi potest: rectẽ quæritur, quomodo fiat hæc diuifio. Ac qui-
 104 dem satis constat, quod inquit Paulus; si quis velit non omnes hæreses onerare
 legatorum præstatione, sed aliquot ex his, nominatim hos damnare debere. Sed
 siue omnes onerati sint, siue tantũ ex his quidam dare damari; semper quæri-
 105 tur; an qui dare debent, in viriles æqualiter teneantur, an verò pro portionibus
 hæreditarijs. Pomponius ait; Si pars hæredum nominata sit in legando, viriles
 partes eos debere; si verò omnes, hæreditarias. Sed hæc distinctio parum distincta
 esse videtur, & valde confusa responsio. Amplius enim fortasse & apertius respõ-
 106 deri poterat: Si vel omnes, vel quidam ex hæredibus dare simpliciter damari
 sint, dare eos debere pro portionibus hæreditarijs: Si verò nominatim; in viriles
 teneri. Vt autem rem hanc rectius intelligamus, imprimis admonendi sumus,
 107 quid sibi velit hec vox, NOMINATIM, in qua maxime vertitur cardo huiusce
 quæstionis. Et quidem, vt quidam ex hæredibus onerentur legatis præstandis, alij
 verò exonerentur, potest id fieri; siue nominibus proprijs eos, quos onerare solos
 vult testator, demonstrat; siue etiam communi appellatione hæredum; veluti,

f. l. 1. c. de fide-
iuss.

g. l. 33. Legatorũ.
De leg. 2.

h. l. 17. siue. De
duob. reis.

i. l. 8. si ex toto.
De leg. 1.

k. l. 98. si plures.
De leg. 3.

l. l. 54. in p. 1. a.
vlt. De leg. 1.

QVI PRIMO ET SECVNDO LOCO SCRIPTI SVNT HAEREDES LEGATA DANTO. Atque ira quidem etiam aliquando nominatim dicuntur hæredes damnati. Cæterum cum quæritur quomodo & illi, qui dare damnati sunt, teneantur, & inter eos legatorum onus diuidatur: multum interest, an cõmuni nomine hæredum, an verò proprijs suis nominibus demonstrentur, dareq; damnentur. Nam cum simpliciter damnantur tanquam hæredes, pro portionibus hæreditarijs damnati videntur. Cum verò suis nominibus (quod nominatim propriè hîc dicitur) in viriles æqualiter obligantur. Idq; dici potest, siue omnes iussi sint dare, siue ex ijs quidã tantum. Inquit enim generaliter Neratius: Si hæredes nominatim enumerati, dare quid damnati sunt; propius est, vt viriles partes debeant; quia personarum enumeratio hunc effectum habet, vt exequantur in legato præstando: quasi nominati non essent, hæreditarias partes debitori forent. Nominatim siue enumeratione hîc intelligitur, quæ proprijs nominibus expressis sit; quæ significet, testatorem nõ considerasse, ex qua parte singuli hæredes essent, sed numerum tantum personarum simpliciter cõputasse, & singulos æqualiter dare voluisse. Et hanc esse coniecturam voluntatis, si non sub appellatione hæredum, sed proprijs nominibus expressis, legatum relinquatur, ait Papinianus. Quod etiam dicimus, et si nomina expressa non sint; sed aliunde id satis colligi potest, vt Paulus Respondit, cum de hac voce NOMINATIM, loquitur. Quid igitur, si appellatiua (vt appellantur) & propria nomina iuncta sint? Certè in dubio inspicimus, utrũ prior loco positum sit; LVCIVS HAERES MEVS, ET TITIVS HAERES MEVS DANTO CENTVM: singuli teneantur in viriles. Sin autem ita, HAEREDES MEI LVCIVS ET TITIVS DANTO: magis pro portionibus hæreditarijs. Neque verò tantum cum legata danda sunt, sed & cum ijs, à quibus relicta sunt, legatarij aliquid dare iussi sunt, superiori distinctione vtimur: eamq; tanquam iustam voluntatis coniecturam sequimur. Cum quis ira liber esse iussus esset; SI DECEM HAEREDIBVS DEDISSET: hæreditarias partes dare debere, hoc est, singulis pro qua parte hæredes sunt: Si verò nomina hæredum expressa sunt, viriles partes eis dandas, responsum est. Idq; sine dubio dicitur, vbi omnes ita nominati sunt. Alioquin fortassis magis diceretur dandum singulis esse pro portionibus hæreditarijs. Sed & cum hæredibus inuicem ab coheredibus legatũ est: primum obseruamus; ut capi id pro portione hæreditaria coheredis, à quo legatum est, & pro qua demum valet ac consistit hoc legatum. Inter eos verò, qui capiunt, & quibus legatum est, diuidetur, vt suprà dixi. Si cum plures hæredes ab me scripti essent ex disparibus partibus, veluti Primus ex tribus vncijs, Secundus ex triente, Tertius ex quadrante, Quartus ex vncia: Secundo & Tertio rem eandem legasset: valebit hoc legatum, & præstabitur pro parte primi & quarti, à quibus legatum est, & ij hoc præstabunt singuli pro suis portionibus. Sed Secundum & Tertium, qui capiunt, non pro hæreditaria portione, sed pro virili id legatũ habituros, ait Caius. nempe cum nominatim his legatum est. aliud enim dicendum esset, si non nisi communia appellatiue hæredum, ijs esset legatum. Nam tum magis videretur testator easdem partes in fideicommisso, siue prælegato dedisse quas in hæreditate distribuenda fecit, ac secutus est. quanquam semper, si aliunde appareat, aliud sensisse testatorem, imprimis tota hac in re sequamur eius voluntatem, vt si pro hoc legatarij iussi essent dare aliquid æqualiter, quamuis alioqui sint hæredes instituti ex disparibus partibus, capient hoc legatum in viriles. Sed si summa pecuniæ dandæ congruit portionibus; hæreditarias partes magis eos accipere, prudenter responsum est.

Illud postremò prætereundum non est; cum pars alicuius hæredis deficiens accrescit pluribus coheredibus cum suo onere legatorum præstandorum, quæ ab omnibus relicta erant: onus hoc diuidi inter eos, quibus accrescit, pro hæreditarijs quoque portionibus, pro quibus illa etiam deficiens pars accrescit. Si tamen onus illud non nisi vni nominatim ascriptum ita esset, vt satis appareret testatorem non nisi eum onerari voluisse, minimè verò alios etiam hæredes; certè co deficiente legatũ intercideret, nec ab his præstaretur, quibus etiam illius hæredis

m. l. siue. De duob. res.

n. l. 124. si heredes. De leg. 1.

o. l. 24. non minus. Ad Trebel. p. l. 90. nominatim. De leg. 3. q. l. 37. si communis seruus ita. De stipul. seru.

r. l. 8. ita liber. d. vlt. De statulib. f. l. 12. si quis testat. De 22 qui pecuniam. De statulib.

s. l. 67. seruus vni. d. vlt. De leg. 1.

v. l. 23. quoties ad Trebel. l. 7. vtrum. d. vlt. De reb. dub.

x. l. 49. mortuo bone. d. vlt. De leg. 2.

y. l. 29. Celsus. d. vlt. De leg. 2.

- 116 rediſ deficientis pars accreſceret. Sed illud magis huius loci eſt, vt adijciamus; ſi legata ſint indiuidua, inter hæredes, qui ea dare debent, nõ diuidi; ſed ſingulos in ſolidum teneri: vt & de hæreditarijs obligationibus ex contractu indiuiduis, ſuprà dictum eſt. vt ſi hæredes opus aliquod facere damnati ſint, ynumquemque in ſolidum teneri reſponſum eſt. Eum tamen, qui id fecerit, imputaturum cohæredi ſumptum pro parte eius. Longior fui, quàm putàram, in explicacione nobiſſimi huius capitis. Sed rei, non ſatis alioqui vulgo (vt exiſtimo) explicatæ, & latiſſimè tamen patentis vtilitas, longiorem poſſe fecit; neque alioqui diuiſionem
- 117 hæreditariarum obligationum ſatis intelligi poſſe exiſtimaui. Itaque facere non poſſum, quin & illud adijciam; quoties inter hæredem & fideicommiſſarium, cui & ex S. C. Trebelliano reſtituitur, diuiditur hæreditas; pro iſdem portionibus diuidi & onera hæreditaria; ſiue de ære alieno creditoribus perſoluendo agatur, ſiue de legatis præſtandis. Vt; ſi heres, qui reſtituere rogatus eſt, retineat quadrantem ex Trebelliano, ſic vt eum habeat iure hæreditario; conuenietur pro quadrante & abſ creditoribus, & abſ legatarijs: fideicommiſſarius verò pro dodrante, cum quidẽ dodrantẽ hereditatis habeat. Cæterum ſi hæres reſtituere rogatus habeat ſuũ quadrantem tanquàm legatum, nullo modo tenetur: vt neq; legatarij tenentur: ſed totum onus in fideicommiſſarium, qui ſolus eſt in ſolidum loco hæredis, recidit. Quòd ſi partim iure legati, partim hæreditario iure ſuam quartam habeat: pro qua parte eam habet iure hæreditario, obſtringetur oneribus hæreditarijs. Vt eum minus quadrante legatum eſt, & quod quadranti deſt, detrahit ex Trebelliano. Quod ſi ſupra quadrantem ei legatum eſt, certè quod ſupra eum habet, ſaltem in ſubſidiũ, ſubijci quoq; debet proportionibus hæreditarijs, vt ſi portio fideicommiſſarij non ſufficiat legatis. Quod ad creditores attinet, vt eorum maius eſt, & certius ius, quàm legatariorum: ſic magis ſemper ijs cautum eſt. Nam & ſi fraudati viderentur, agere poſſent aduerſus poſſeſſorem rei legatæ.
- 119 Sed hæc alius perſi poſſunt, partim ex S. C. Trebelliano, partim ex ediſto deijs, quæ in fraudem creditorum facta ſunt, vt reſtituantur. Nos quod inſtituimus, perſequamur. Ex obligationibus actiones naſcuntur: fruſtraque Decemviri de illis ſine his tractarent. & poſt æs alienum, de iudicijs, quibus id exigatur, proxima eſt quaſtio. De ijs itaq; nunc videamus, quid ſtatuierint XII. Tab.

z. l. ii. Fideicommiſſi. §. vlt. De legat. 3. l. heredes non tantũ. Fam. ericiſcum.

a. l. ſi legatus. §. multum intereſt. Ad Sen. Treb. §. ſi quis vna. De ſideici. hered.

IN XXXIX.

SI QVIS LEGE AGENDO PLVS PETIERIT,
CAVSA CADITO.

1. Formule actionum, ſiue Legis actiones, ex XII. Tabulis olim compoſitæ ſunt: & quales fuerint? quando exoluerunt? num. 6. 7.
2. Lege agere quid? & num. 3.
3. Legis actionem habere Magiſtratus qui dicitur?
4. Condiſitio ex lege, eſt cum quis alicui noua aliqua lege obligatur.
5. Plus petens, cauſa cadebat; idq; quomodo? num. 9. 10. & quæ ſeuieris quando & à quibus ſublata? num. 11. 12. 13.

E ordine iudiciorum exercendorum, non tam multa quidem, quàm poſtea Prætores, qui ſuis ediſtis totam rem iudiciariã complexi ſunt, cuiusq; conſtituendæ partes omnes perfectiſſimè deſcriperunt, Decemviri noſtri ediderunt: ſed præcipua tamen capita attigerunt; vt etiam eo tempore, ex XII. Tabulis, compoſitæ ſint certæ & ſolennes actionum formulæ, quæ Legis actiones dicebantur, quibus inter ſe homines diſceperent, vt ait noſter Pomponius, nam & paulò poſt adiicit; eas continuiffe agendi formam. Legis itaq; actio erat, cum quis iure XII. Tabulis inducto experiretur, ageretq; certa quadam præſcriptæ petitionis formula adhibita. Sic, Lege agendo petere, dixit Cic. lib. 1. de Oratore. & Valerius Max. lib. 7. cum ait; Calphurnium Prætorem non eſſe paſſum quendam hæredem Lege agere; intelligit, prohibuiſſe ius ſuũ ſolenniter perſequi. Apud Senecã lib. 5. Cõtrou. dicitur & Prætore Lege agere, cum verbis legitimis ſententiam concipit: & apud Liuium ſæpe legitimis; Liſtorẽ Lege agere; cum, verbis legitimis ac ſolennibus adhibitis, executionem capitalis ſententiæ aggrediretur, & de damnatis legitimam poenam, veluti ipſius legis iuſſu, ſumeret. Vlpianus dixit; a Iuridico Alexandriã datam eſſe legis actionem; &

a. l. i. De offi. Iurid. Alexan.

b. l. 4. De adop. nem; & ideo apud eum adoptati aliquē posse: sicuti & Modestinus scripsit; ^b magistratum, apud quem Legis actio est, & emancipare filios suos, & in adoptionem dare apud se posse. Dicitur habere Legis actionē Magistratus, qui & audire & ex-
pedire poterat negocia, quæ certas & solennes formulas habuerūt; siue ad iurif-
dictionem cōtentiosam, siue ad voluntariam pertinerent. Adoptiones autem &
emancipationes olim habuisse suas eius generis formulas, dubiū non est. In Pan-
dectis, conditio ex lege appellatur, cū quis cui noua aliqua lege obligatur; ex
qua nouum aliquod ius agendi datur, nō expressa alioqui certa aut speciali actio-
ne. At nos Legis actiones ex XII. Tabulis compositas, hīc appellamus certas & so-
lennes ex eo iure agendi formulas, legitimis præscriptisq; etiam verbis cōceptas:
quas qui penitus non obseruaret, causa caderet. Cic. in Orat. pro Muræna, earum
quidem aucupia ridet. sed ijs tamen & ipse vti cogebatur; & diutissimē Romani
vsi sunt. certē octingentis ferē annis post Decemuiros Constantius Imp. de iuris
*e. l. 1. C. de iur.
form.* formulis planē sublatis primus Legem edidit: quanquam & iam antea exoleuis-
sesensum videantur.

Crassus apud Cic. lib. 1. de Orat. ait; plus Lege agendo petere neminem po-
tuisse, quā quantū Lex in XII. Tab. permiserat; & si quis plus petiisset, causa ce-
cidisse: sicuti & causa cadebat, qui ante tempus aut diem petiisset. Primum enim
reus petentem summonebat dilatoria illa exceptione C V I V S P E C V N I A E,
D I E S N O N F V I S S E T, &c. Et postea si, cū venisset dies petendæ pecuniæ,
creditor rursus agere vellet, exceptione prioris iudicij repellatur: quod iā actio-
nem suā, ante diē agendo, planē cōsumpisset, quæ res latius explicatur apud Iu-
stinianum in tit. de Actionibus & de Exceptionib. Sicigitur Decemuiros, & qui eo
tempore fuerunt, iuriscons. vt necessariam esse voluerunt solutionem rerum cre-
ditarum debitariūq; ita minimē tolerarunt iniquā ex actionē vtq; tergiversan-
tem debitore, vel confessum vel cōdemnatū, grauiter cōtrouerunt; quod suo po-
stea loco videbimus; sic & creditorem plus aliquid, quā ei ius sit, audentem, se
uerissimē represserunt. Deniq; vt debitoris in ius vocati cōtumacia damno litis
randē plectitur; sic & agentis creditoris impudens audacia. Ac videtur quidem
hæc veterū Rom. seueritas aduersus eos, qui plus, Lege agendo, peterent, diutissi-
mē durasse. Primus Zeno Imp. annis post Decemuiros plusquā nongentis, eā mi-
tigauit: vt qui ante diē ageret, repelleretur quidē; sed postea, si agere vellet, non
prohiberetur; si & prioris iudicij sumptus omnes præstitisset, & quantū tempo-
ris prius agendo præuenire voluerat, ita undem debitori indulgisset. Sic enim in-
dicias duplicari voluit Zeno. a Scribit quidem Suetonius, Claudium Cæsare se-
pe restituisse actiones ijs, qui plus petendo exciderant iure agendi. sed singulare
erat hoc beneficium, nō autem ius cōmune. Nam nec Prætor quenquā, qui plus pe-
tēdo, causa cecidisset, in integrū restituebat; nisi ex magna causa & singulari. Hu-
manitatē Zenonis secutus Iustinianus est, vt ijs quoq; succurreret, qui plus quā i-
tate vel alio modo peterant. quanquā impunē id eos facere passus nō sit. Vt re-
liqua ordine persequamur, quæ de forma iudiciorū statuerūt Decemuiros, quid de
in ius vocatis iudicārint, videamus. est enim hoc omnium iudiciorum principium.

*d. 9. hodie Instit.
De except.*

*e. 3. sed hæc quidē.
De actionib.*

IN XL. SI QVIS IN IVS VOCATVR, SI MORBVS ÆVITASVE VITIVM ESSET, &c.

<p>1. Lege XII. Tabularum ius erat, vt in ius iret qui vo-
catur. & num. 9.</p> <p>2. Morbus in Lege XII. Tab. quid? & num. 4.</p> <p>3. Iumentum quid? & num. 5.</p> <p>6. Arcera quid?</p> | <p>7. Legis huius interpretatio Phavorino opposita à Ce-
cilio. & num. 8.</p> <p>10. 11. 12. Qui in ius vocati neg, sequi cogantur, neg, duci
possunt?</p> <p>13. In ius vocatus si domi se cōtineat, Edictus euocatur.</p> |
|--|---|

Iccero lib. 2. de Legib. significat fuisse quoddam XII. Tabularum ca-
put, quod etiam in omnium puerorum ore erat, hoc principio: SI IN
I V S V O C E T A T Q V E E A T. sed reliqua non ascribit. Au-
tor quoque Rhetoricorum ad Herennium; Lege Ius fuisse, quod po-
puli iunui sancitum erat, vt in ius eas, cū voceris. Sed quibus verbis id sancirent

XII. Ta.

XII. Tabulæ, certo dicere non possum. Quod verò nunc proposui caput, ad huius veluti temperamentum, & humanam veluti exceptionem, descriptum est ex Aulii Gellij lib. 20. cap. 1. quo loco Phauorinus philosophus existimans morbum hic appellari ægrotationem grauem cum febris rapida; & iumentum dici pecus aliquod vnicum tergo vehens; in humanam esse hanc Legem iudicat, vt quæ agrorum domus cubantem, iumento impositum in ius rapi, & veluti efferri noua funeris specie, iuberet. Sed Cæcilius Iurifcons. nequaquam ita esse probat. Nam (inquit) morbus in Lege ista non sebriculosus, neque nimium grauis; sed virium aliquod imbecillitatis, atque inualentia demonstratur; non periculum vitæ ostenditur. Iumentum quoque, non id solum significat, quod nunc dicitur; sed vestibulum etiam, quod adiunctis pecoribus trahebatur. Veteres enim nostri iumentum à iungendo dixerunt. Arcera autem vocabatur plaustrum testum vndique, & munitum: quasi arca quædam magna vestimentis instrata, qua nimis ægri aut senes portari cubantes quæbant. His explicatis sic Phauorino respondet: Quenam tibi igitur acerbitas esse visa est, quod in ius vocato pauperrimo homini vel inopi, qui aut pedibus forte ægris esset, aut quo alio casu ingredi non quiret, plaustrum esse dandum censuerunt; neque inferni tamen delicate arcera iusserunt: quoniam satis esset inualido eiusmodi vestibulum. Atque id fecerunt, ne causatio ista ægri corporis perpetuam vacationem daret fidem detrectantibus. Iurifque actiones declinantibus. Hæc Cæcilius. neque enim meliorem interpretem aut quærere debemus, aut habere possumus. Adjicerem quod Vlpianus ait; neque onerosum creditorem, neque delicatum debitorem esse audiendum. sed hoc dictum aliud spectat. Vt autem magis intelligamus, quod Phauorinus ignorauit; Decemuiros humanissime rationem habuisse grauioris morbi vehementiorisque, subijciam sequenti capite ex eodem Vlpiano, quid illi de eo statuerint. In reera autem hanc Iuris Romani partem de in ius vocando, dignam fuisse, quæ à Decemuiris diligenter constitueretur, tacere non debemus. Plato lib. 8. de Legib. itidem iudicat; Leges in Rep. imprimis ferri debere (de in ius vocationibus, & de ijs quos attestari oportet) quanquam eas tanti facere non videatur, vt in ijs valde occupari velit legislator maioribus negocijs additum. Sed Romani, qui nihil prætermiserunt eorum quæ in Rep. necessaria esse videbant, sic maxima quæque procurarunt, vt minima persecuti etiam sint. Itaque & Prætores in suis Edictis, quicquid de in ius vocando queri posset, complexi sunt. Imprimis autem, vt opera danda fuit, ne frustra quis in ius vocaretur, aut facile eludere vel impune non sequi vocantem posset; sic habenda etiam fuit ratio iustæ excusationis. Vtrunque Romani diligenter obseruauerunt, Primum Lex fuit, IN IUS VOCATVS EAT, AVT DVCATVR. Eam temperarunt Decemuires, vt neque sequi cogatur, neque duci possit, qui morbo fontico impediatur. Prætores deinde alteram, vt loquimur, exceptionem adiecerunt; vt qui satis dederit in ius vocatus, non ducatur. Hucq; pertinuit ille qui in Edicto perpetuo fuit titulus QVI NEQVE SEQVANTVR NEQVE DVCANTVR. Postremò Prudentes addiderunt; vt in hoc quoque genere parceretur ei, qui domi esset suæ. Neq; id Caius prætermisit, cum hoc caput XII. Tab. interpretaretur. Sic enim li. 1. ad Legem XII. Tab. scriptis b. Plerique putauerunt nullum de domo sua in ius vocari licere: quia domus tutissimum cuique refugium atq; receptaculum sit; eumq; qui inde in ius vocaret, vim inferre videri, Cui in Pandectis subijcitur ex Pauli li. 2. ad Edictum; satis poenæ subire eum, si non defendatur & latitet, certum enim esse, quod mittitur aduersarius in possessionem bonorum eius. Sed si aditum ad se præster, vel ex publico conspiciatur; rectè in ius vocari. Sed & si is qui domi est, interdum vocari in ius possit; tamen de domo sua neminè extrahi debere. Ergo vt Romani iudicauerunt grauisimam esse iniuriam, si quis vi domum cuiusquæ introiret, sic ne in ius quidè vocandi causa temerè id passi sunt. aut verò si qua iusta causa esset, cur id interdum fieri paterentur; saltem nunquam passi sunt aliquem de domo sua extrahi aut vi abripi. Quod & Cicero in Orat. pro domo sua, & contra Vatiniū eleganter grauitèr; scribit. Quid igitur an quin ius vocatus est, si domi se cõtineat, eludere impune iudicii poterit? Edictis euocabitur, si non veniat; mit-

a. l. si feruus. De pign. act.

b. l. 18. plerique. De in ius voc.

tetur aduersarius in possessionem bonorum eius; tandemq; etiam ea venduntur propter longiorem contumaciam latitantis. Et qui ius dicenti non obtemperat, pœnali iudicio damnatur, vt præstet quanti res est, quæ petitur: sicque eius contumacia damno litis coercetur.

c. l. vna. Si quis ius dic. non ob. l. 53. contumacia. Dere iud.

IN XLI.

SI IVDEx VEL ALTER EX LITIGATORIBVS MORBO SONTICO IMPEDIATVR, IVDICIJ DIES DIFFISSVS ESTO.

1. 2. Diffissi dies olim qui?

3. Morbus sonticus qui? & num. 4. 5. 6.

7. 8. Morbo impeditus qui adesse non potuit, in eum actio deneganda est: & num. 15. 17.

9. 10. Mutata promittentis conditione, mutatur etiam consilium.

11. Militis ob aduersam valetudinem excusatur? & num. 12.

13. Auspicium præterite militibus religio erat.

14. Tutores quoque morbus excusat.

16. Ob morbum transferre litem licet in alium.

Ulpiani lib. 74. ad Edictum verba, quæ lib. 2. Pandect. extant, sunt hæc: Si iudex vel alter ex litigatoribus morbo sontico impediatur, Lex XII. Tab. iubet iudicij diem esse diffissum. Alij legunt DIFFVSVM: sed parum interest, quamquam DIFFISSVM malim, sicuti & in Pandectis Florentinis legitur, & apud alios autores Latinos. Gellius lib. 14. de se loquens iudice dato, Iussi (inquit) diem diffindi. & paulo post: In diffissionibus comprehendinationibusque. Lilius quoque lib. 9. Legem Curiatam (inquit) de Imperio ferenti triste omen diem diffidit. Denique Horatius lib. 2. Sermonum: Nihil diffindere possum; hoc est, nihil differre vel rem producere, quin pronuntiem. Ac propriè quidem diffissi dies olim dicebantur intercessi, nempe partim festi, partim nefasti. Sed deinde vox hæc generaliter accepta est de die prolato atque comprehendinationato. Quod ad morbum sonticum attinet, Cæcilius ait; hinc ita appellari morbum vehementiorem, vim grauius nocendi habentem. Festus lib. 17. de Verborum significatione, citat ventosum interpretem. AELIUM, qui morbum sonticum in XII. Tab. significare dixerit certum cum iusta causa. Addit autem, nonnullos putare, quod qui noceat, quod fontes dicantur nocentes. Certè nostri Iurisperiti ita existimauerunt. Sic enim est apud Venuleium, qui & Cassium huius interpretationis autorem laudat. Et labolenus ait; sonticum esse morbum, qui rei cuique noceat. Marcellus quoque; Morbus sonticus (inquit) etiam inuitis litigatoribus ac iudice diem differt. Sonticus autem existimandus est, qui rei cuique rei agenda impedimento est. Tum subiicit: Litiganti porro quid magis impedimento est, quam motus corporis contra naturam, quam febrem appellantem hinc probat; si cum alter ex litigatoribus febricitans abesset, iudex pronuntiauerit, non videri iure pronuntiasse. Sanè Ulpianus, cum quis ex litigatoribus, qui in arbitrum compromissum, ideo non adfuisse, quod valetudine fuisset impeditus, statetur quidem, pœnali ipso iure nihilominus committi: sed ait; Prætorum autem de ea non daturum actionem, aut exceptionem additurum, SI NON VALETVDINE IMPEDITVS &c. Simile est quod Paulus notat; Si morbo impeditus adesse non potuit reus, actionem iudicatis in eum denegandam esse, Prætorumque; exequi ita iudicatum non debere. Certè nec contumacem esse, nec contumacis pœnam pari debere, quem aduersa valetudo defendit, ait Hermogenianus. Respondeo ergo Ulpianus, inter iustissimas deserti vadamonij causas, quæ excusationem merentur, primo loco numerat aduersam valetudinem. & Seneca lib. 4. de Benef. confirmat; probans, mirum non esse, si eum promittentis conditio mutata sit, consilium etiam mutetur. Vadimonium (inquit) promittimus, tamen deseritur, non in omnes datur actio. deserentis vis maior excusat, Neque verò mirabimur litigatorem hoc nomine excusari, si meminerimus & militem qui ad diem non adfuit, eandem ob causam excusari. Certè cum dixisset Arrianus Iurisperitus eos, qui ad delectum non respondent, ut proditores libertatis in seruutem redigi; adiecit rationem afflicte valetudinis excusare militem emanfore. Polybius quoque lib. 6. cum diceret, desertos milites ad diem omnino adesse debuisse; excipit solam causam auspicii, & ut ita loquar, impossibilitatis, quam interpretor

a. l. vlt. de edil. edic.

b. l. morbus. de verb. sign.

c. l. questum. de re iudic.

d. l. 21. quid tamen. si quis. de rec. arb.

e. l. 65. si prator. ad fi. de iudic.

f. l. 13. contumacia. pœnam. de re iudic.

g. l. 2. si quis. si quis cautionibus.

h. l. 4. vlt. de re milit.

terpretor aduersam valetudinem. Ac ne alia probatione sit opus; cū militibus scriptis dies præfiniretur, ad quem adessent citatiq̃ue Consuli responderent; iniurandumq̃ue eo nomine præstarent; in ipsa huius iurisiurandi formula disertè
 13 nominatimq̃ue excipiebatur morbus fonticus, & auspicium, quod sine piaculo præterire non liceat. testis est Gellius lib. 16. cap. 4. Sed vt ex castris ad forum red-
 14 præmus: Modestinus, cū enumerat causas, propter quas excusatur tutor, qui
 15 intra tempora constituta suam à tutelis excusationem in iudicio non proposuit,
 16 primo loco morbum recenfer. Porro & eandem ob causam Iudicem arbitrumve excusari, vt rebus iudicandis operam dare nō cogantur, nostri quoque Iurifcon-
 17 sulci Decemuiros secuti disertè responderunt.* Sed & propter aduersam valetu-
 dinem permissum esset item in alium transferre, responsum est: neque tum locū
 habere Edictum, de alienatione mutandi iudicij causa facta.† Et qui Reip. causa
 profectus, confectis Reip. negocijs q̃andiu propter morbum redire non potest,
 habetur pro absente Reip. causa.‡ Quid multis? Seruum etiam, qui graui morbo
 17 impeditus periclitanti domino succurrere non potuit, excusari traditū est.⁴ Hæc
 vt occurrunt, obiter congero, quæ exemplo Legis XII. Tab. prodita sunt: vt magis
 intelligamus, quàm multa ex illo fonte in omnes Iuris Ciuilis partes promanent.
 Porro excepta fontici morbi causa, quàm passi non sint Decemuiros in ius voca-
 tum non adesse, Lex sequens ostender.

h. L. et ostendit, id est
 scire, de excus.

h. L. si longius. de
 Iudic. L. licet au-
 tem, & L. seq. De
 rec. arbit.

l. L. 4. §. si quis au-
 tē. De alien. iur.
 iud.

m. L. si cui in pro-
 uincia. ad fi. Ex-
 quib. cau. maio.

n. L. si quis graui.
 Ad Syll.

IN XLII.

SI STATVS DIES SIT CVM HOSTE,
VENITO.

1. Hostis olim dicebatur peregrinus; & num. 3.

2. Statvs dies quis? & num. 5. 6.

4. Hostis pro aquare.

7. Lex illa, Si caluitur: ad quos pertinerit? & nu. 8.

Llegat hoc caput Cic. lib. 1. Offic. probare volens, hostem olim voca-
 tum omnem peregrinum. Videturq̃ue sanè hæc Lex agere de eo, qui
 fisti promissit suo aduersario: nempe, vt fidem datam non fallat, sed
 omnino ad diem se sistat, secundum suam suorumve fideiussorum
 promissionem, Et ad hanc quidem Legem Festus respiciebat, cū lib. 17. de Verb.
 3 vet. signific. scriberet; Statum diem vocari, qui iudicij causa præconstitutus est
 3 cum peregrino. Sic enim ab antiquis vocari hostem, quod erat pari iure cum Po-
 4 pulo Romano, sicuti & hostire pro æquare dicebant. Sanè Gellius lib. 16. cap. 4.
 5 nonnulla ex libro Cincij de re militari describit, ex quibus apparet, ad hunc diem
 statum potius veniendum esse, quàm ad delectum respondendum. Cū enim
 conscripti milites iurarent se ad diem adfuturos; inter alias causas & hæc exci-
 6 piebatur; si status conditusve dies cum hoste &c. Neque hic prætereundum est,
 quod apud Plautum in Curculione, amator Phædromus eū dicere vult, nul-
 lam omnino esse causam, quæ eum impedire possit, quo minus ad amicam ear,
 6 ait; Si media nox est, siue est prima vespera, Si status conditus cum hoste interce-
 dit dies, tamen est eundem. Porro quomodo coërcetur, si quis cautionibus iu-
 dicio sistendi causa non paruerit, pluribus verbis dicam libro sequenti, vbi ad
 Prætorium eius generis edictum ventum erit. Interea scire velim; quid sibi vo-
 7 luerit Lex illa celebris XII. Tab. cuius principium fuit: SI CALVITVR: an
 7 pertinuerit ad fugitantes reos, cauillatoresq̃ue atque calumniatores sistendos:
 quia enim integra Lex non extat, certè dicere non possum quæ fuerit eius sen-
 tentia. Sed qui eius nos capitis admonuit, rem aliquando totam patefaciet, vt &
 8 spero & opto. Certè pertinuisse ad calumniatores, qui per fraudem &
 frustrationem alios vexarent litibus, Caius noster significat
 scribens ad illud caput XII. Tab.

FRANCIS. BALDVINVS
IN XLIII.
ASSIDVO VINDEX ASSIDVVS ESTO,
PROLETARIO CIVI QVIVIS VO.
LET, VINDEX ESTO.

1. Legem simpliciter cum profert Cicero XII. Tab. m-
telligi vult.

2. Sex. Aelius Catus interpres fuit XII. Tab.

3. 4. 5. 6. Assidvvs; locuples; proletarius; vindex; qui? &

num. 7. 8.

9. Qualiscunq; fideiussor; & quis vindex; quomodo accipiantur?

Hoc caput ita scriptum fuisse in XII. Tab. testis est Gellius lib. 16. cap. 10. Sed & Cicero in Topic. Cum (inquit) Lex assiduo vindicem assiduum esse iubeat, locupletem iubet locupletem, &c. Legem cum simpliciter profert Cicero, XII. Tab. intelligit. Scio eo loco in vulgatis codicibus legi, CVM LEX AELIA SENTIA. Sed vidi verustum manuque scriptum Topicorum exemplar, quod veriore illam, quam sequor, lectionem habet. Et sanè eo ipso loco Cicero Sex. AELIUM CATUM; qui dixit; assiduum dici ab are siue asse dando; citat, non ut latorem Legis, sed interpretem. Fuit enim XII. Tab. interpres. Assiduum dici loci locupletem ab asse dando siue tributo conferendo, dubium non est. Noster Caius lib. 2. ad Leg. XII. Tab. ait; locupletem esse, qui satis & idoneus habet pro magnitudine rei, quam actor restitui petat. Proletarium vocarunt veteres Romani inopem tenuisq; fortunæ, quasi proleguenda tantum iuvare Remp. posset, non etiam pecunia. Sed quis in hac Lege vindex dicatur, minus notum est. Boëthius, Topic. Ciceronis interpres, existimat, vindicem dici quasi forenssem procuratorem aut patronum, qui alterius causam suscipit vindicandam. Quasi Lex hæc statueret; pauperis causam in iudicio quemuis etiam pauperem, agere posse; neque inopiæ exceptione agentem summoneri. Locupletis vero hominis causam agendam per locupletem. Aut si quis malit, vindicem dici liberalis tantum causæ assertorem; ut si is, de cuius statu & libertate agitur, locuples fuerit, locupletem habeat assertorem. Ego verò vindicem hic potius intelligendum esse existimo, fideiussorem iudicio sistendi causa. Obseruavi enim in Pandectis nonnulla huiusce rei vestigia. Vlpianus ait: Fideiussor iudicio sistendi causa locuples iubetur dari, non tantum in facultatibus, sed etiam ex conueniendi facilitate. Deinde subiicit edictum Pretoris; ut, si quis parentem, liberos, uxorem, nulum in iudicium vocet; qualiscunq; fideiussor iudicio sistendi causa accipiat. Et qualemcunque interpretatur fideiussorem, etiam non locupletem. sicuti in XII. Tab. dicitur vindex quivis. Sanè si quis propter inopiam in iudicio non possit locupletem omninoque idoneum fideiussorem dare, dare posse qualemcunque sæpe traditum est. Nunc de vindicijs possessorijsque iudicijs si quid Decemviri statuerint, videamus.

4. L. 234. quos
nos. 2. 1. De verb.
signif.

6. L. 2. Qui satisf.
609.

IN XLIII.

SVPERSTITIBVS PRÆSENTIBVS VINDICIAE
SVMVNTOR AB IIS, INTER QVOS
CONTROVERSIA EST.

1. 2. Superstites olim qui?

3. Quid fuerit cum superstitibus sumi vindiciae? & nu. 4.

5. Vindicæ quid? & vnde dictum. 6. 9. 10.

7. Vindicatio siue actio in rem, qua forma olim intenti debatur?

8. Manum conferere olim quid?

Es scriptum est hoc caput ex Pompeij Festi lib. 17. de Verb. vet. signifi. qui ex eo probat, Superstites dictos olim testes præsentibus: sicuti & dictum Plauti in Artemone citat; Nunc mihi licet quiduis loqui; nemo hic adest superstites. Ergo superstites dici intelligimus, qui præsentibus aderant, ut testes esse possent; quasi qui starent super rem, dum fiebat. Nam & apud nostros sæpe Iurisconsultos superesse dicitur, qui adest, suæque præsentia regit & tuetur aliquo negotium. Quid igitur est, quod Lex iubet, cum superstitibus sumi vindiciæ? Sunt sanè qui non ineptè interpretantur, rei controversiæ, cuius adhuc in eorum est qui dominus sit, vetuisse possessionem antè cuiquam tradi, quam qui prædixit, iurisque fideiussoribus datis & sponsione facta coram testibus, qui adstant præsentibus, cauisset, deteriore se causam rei possidere non facturum.

4. L. 1. De procur.
L. his qui, ad eut.
De tu. & cur. da.
L. 2. cur. fur.

non facturum. Quo iure & nunc quoque vtimur. Sed si rem paulò diligentius excutimus; fortasse intelligemus potius hîc significari nescio quid antiquitatis obsoletæ. Festus scribit, vindicias appellari res eas, de quibus controuersia est. adijci quæ dictum Cincij: Vindicia olim dicebantur, quæ ex fundo sumptæ, in ius callatæ erant. Citat & Seruium Sulpitium, qui dixerit, vindiciam esse dictam ab eo, quod vindicaretur res ex controuersia. Sanè vindicare propriè esse videtur, aliquid ex alterius possessione auferre. sicuti & actio in rem, vindicatio dicitur, quæ quid possessori eripit, & domino reddit asserit quæ. Ea verò olim cum intenderetur, oportebat ex XI. Tab. manum cõserere in re præsentî apud eum, qui Iurisdictioni præerat. Nam in XII. Tab. scriptum fuisse; SI QVI IN IVRE MANVM CONSERVNT; ait Gellius lib. 20. cap. 9. & interpretatur (quamquam is locus apud eum vulgò sit corruptus) manum cõserere, fuisse; in re præsentî, de qua disceptabatur, aduersarium manu prehendere. addit deinde: Cum Prætores, propagatis Italiæ sinibus latis Iurisdictionibus, negotijs occupati, proficisci vindiciarum dicendarum causa in longinquas res grauarentur; institutum esse, contra XII. Tab. tacito cõsensu, vt litigatores non ex lure apud Prætorem manum cõsererent, sed ex iure manu cõsertum vocarent; id est, vt alter alterum ex iure ad cõserendam manum in rem, de qua agebatur, vocaret: atque profecti simul in agrum, de quo litigabatur, terræ aliquid ex eo, vtî vnam glebam, in ius in Urbem ad Prætorem deferrent, & in ea gleba tanquam in toto agro vindicaret. Talem glebam si vindiciam appellemus, cõueniet cum interpretatione Cincij. Sed tum quod ait Festus; Leges veteres voluisse vindicias sumi superstitibus præsentibus; non posset referri ad XII. Tab. Itaque in re tam obscura si cui magis placeat prior interpretationem sequi, donec se melior certior quæ offerat, equidem vehementius non repugnabo. Illud constat, veteres Rom. etiam appellasse vindicias, de rei possessione quæstionem, quæ iudicio proprietatis prior est. De ijs quid Decemuii statuerint, maius erit operæ precium audire.

IN XLV.

VINDICIAE SECUNDVM LIBERTATEM DANTOR.

1. In possessorij quæstionibus idem iudicant Decemuii, quod edicto illo, Vti possidetis, prætores & num. 3. 14.
2. Atheniensium & Lacedæmoniorum conuentio; Vti possidemus.
3. Vindicias cur dari secundum libertatem voluerint

- Decemuii? & num. 6. 7. 8. 9. 10.
5. Vindicis qui fuerit?
11. 12. Appius Claudius legem abs se latam ipse vult infringere. & num. 13.
15. Edicti perpetui forma quæ? & num. 16.

N possessorij quæstionibus dubium non est Decemuiros iudicasse, quod Prætores deinde suo illo edicto VTI POSSIDETIS apertius explicuere, possessionem præsentem, quæ nec vi, nec clam, nec precario teneretur, loco suo mouendam non esse, sed tuendam potius, pendente proprietatis quæstione. Potuerant Romani audire, quod Pericles apud Thucydidem lib. 1. commemorat, inter Athenienses & Lacedæmonios aliquando ex vetustissimi Iuris formula, in hunc itidem modum conuenisse: *ἀνὰ τὴν ἀρχαίαν ἀπορίαν διδοῦναι καὶ δεχέσθαι, ὅταν δὲ ἐκαστὸς ἐξ ἑστέον*. hoc enim est perinde, atque si conuenissent; vtî possidemus vtî possideamus inter ea dum iudicio disceptabimus. Neq; sanè ignorabant Decemuii, quod ipse Arist. in Probl. iure fieri intellexit, & veluti edixit, *τὴν αὐτὴν τὴν μὲν ἰσχυρὴν εἶναι ἀπὸ τοῦ νόμου*. (retinere possessionem qui eam apprehendisset, tantisper dum à Iudice ferretur sententia) Sic vindicias secundum iustum possessorē dandas esse ex lure cõmuni intelligebant. Sed libertatis fauore quid in hoc genere statuerint iure singulari, audiamus. Statuliberos, vñundari quidē posse existimârunt, vt testis est Modestinus; sed in vñuerfum tamē cauerūt vt iudicij vindicias dari secundū libertatē. Pomponius noster ait; Ap. Claudij Decemuirū hoc ius ex veteri iure in XII. Tab. transtulisse, Cum q; probare vult, vetustissimam fuisse hanc iuris obseruantiam, cõmemorat; Brutum vindicias secundam libertatē dixisse, in persona Vindicij Vitelliorum serui, qui prodicionis coniurationem

a. L. 25. statuliberos. De stat. lib.

iurationem indicio suo detexerat. Quod Brutus Vindicio seruo vindicias dederit secundum libertatem, interuersa dominorum possessione, singulari quadam ratione & Reip. fauore factum est, vt Vindicio, qui de Rep. bene meritus erat, cuique tutum non erat, in potestate dominorum quos indicio suo irritat, manere. Sed Decemuii generaliter ita statuendum esse existimauerunt. Nam quod in vi 6 uerbum volunt vindicias dari secundum libertatem, ita accipiendum est, vt non modò liber homo, qui status controuersiam pateretur, relinquatur suę libertati, & eius possessionem retineat, interea dum hæc quasi io status causaque liberalis pendebit; sed etiam, vt seruus, qui in libertatem ab aliquo legitimo & iusto vindice asseritur, interea pro libero habeatur, & libertatis assertori dominus possessione cedat. Id enim fauori libertatis tribui, non iniquum esse existimauerunt; præsertim cum satisfactione hæc vindiciæ onerentur. Cæterum, si agatur tantum de homine libero, sua in possessione libertatis interea relinquendo; nemo dubitat, iure communi, multo magis secundum libertatem vindicias dari. Quod & ex Iure Gentium in XII. Tab. translatum esse probat Dionysius. Halic. lib. ii. cum hanc Legem his verbis edit: *Συμματος ἐκ δουλίου ἐξ ἀνθρώπων ἀγόμενος, τὸν δὲ ἀπαρχόμενον τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ τὸν φυλάττοντα πρὸς ἐνὸς μέρους διδούς* (Si asseratur corpus aliquod in seruitutem ex libertate; non cum qui auferre libertatem, sed cum qui ipsam custodire vult, dominum esse usque ad finem iudicii) Nostri quoque Iurisperiti Paulus & Caius responderunt; & ordinato liberali iudicio, interea pro libero haberi hominem, cuius de statu controuersia est. Porro hanc XII. Tab. Legem, Ap. Claudius Decemuiorum princeps, qui eam tulerat, ipse infringere conatus est, cum Virginia virgine potiri vellet homo libidinosus & impurus. Subornauit quemdam suum clientem Claudium, qui eam suam esse seruam diceret, & ex libertate in seruitutem reuocaret; vindiciasque secundum seruitutem dari postulare. Iudex erat Appius ipse. Cumque obijceretur Lex hæc; quam paulò antè tulerat de vindiciis secundum libertatem dandis; calumniosa quadam, sed tamen arguta interpretatione, eam eludere conabatur. In ijs, qui asserantur in libertatem, quia quiuis Lege agere possit, id iuris esse dicebat. In ea, que in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat. Sic fatebatur quidem Appius; vbi pater præsens adesset defenderet assertor; libertatis filia; & cum eo, is qui puellæ de dominu diceret, contenderet; dominum interea non possessionem. Sed cum pater absit; dominum esse debere potiore. Adijcere poterat; Virginiam ipsam, non posse libertatem, secundum quam vindiciæ petebantur, interea possidere, cum quidem ipsa ab alio, in cuius erat potestate, nempe suo patre, possideretur. Sed audiamus Appium ipsum, suam hanc Legem apud Dionysium pluribus verbis, hunc in modum explicantem: *Ἐγὼ τὴν μὲν νόμον ἀνὰ τὸν νόμον, ὑπὲρ τῆς ἐγγυέσεως τῶν ἀπὸ δουλίου ἀγόμενων καί μενον, ὅς δὲν καὶ παρὰ τοῖς ἀπαρχόμενοις ἔσται τὸ σῶμα μέχρι διδούς, ὅς δὲ κατὰ νόμον ἀρ, ὅς αὐτὸς ἔγραψα ἐκὼν. ἐκείνο μὲν τοῖς δικαστοῖς ἔμμελον, ἀποδόντων τὸν ἀνταποκείμενον, νυκτὶς καὶ πατρός, εἰ μὲν ἀμφοτέρω παρίσταν, τὸν πατέρα καὶ τὴν τὴν σωματικὴν μέχρι διδούς, τοῖς δὲ ἐκείνος ἀπείσται, τὸν κύριον ἀπαρχαγέον, ἐγγυητὰς ἀπὸ τοῦ νόμου, κατὰ νόμον ἐστὶν ἐν ἀρχῇ, ὅταν παῖς αὐτῆς παρκαγένητο* (Equidem legem illam non ignoro, de vadatione in seruitutem assertorum latam; quæ non permittit apud auferentes esse corpus, usque ad finem litis. neque; dissoluerim sanè quam ipse scripsi volens. Verum tamen illud iustum puto; cum duo sint qui hoc sibi corpus vendicant, dominus & pater; si uterque adesset, penes patrem remanere possessionem corporis, dum litis pendet; sed cum is absit, dominum id abducere, vades idoneos dante, sistendi illud ad magistratum, quandoque; pater eius affuerit) Reliquam eius iudicii tristem historiam, & tragicam catastrophem non commemoro, nota enim est satis. Sed obseruandum est; satisfactionis in hisce vindiciis meminisse Dionysium. quod postea Prætores transulisse videntur in suum interdictum VTI POSSIDI. DE TIS. Extat quoddam huius generis rescriptum Diocletiani his verbis; Vti possidetis fundum, de quo agitur, cum ab altero, nec vi, nec clam, nec precario possidetis; Reator prouincia vim fieri prohibebit, ac satisfactionis vel transferendæ possessionis Edicti perpetui forma seruata, de proprietate cognoscat. quoniam illa sit forma, interpres ignorant; & tamen, vt audax est in scitia, ne quid videatur ignorare, nihil non securè comminiscuntur. Rectius iij, qui docent; Iudicem de hoc

b. l. ordinata. l. f. cui. b. licet. de lib. cau.

c. l. i. c. uti possi.

de hoc interdicto cognoscentem, ita debuisse possidentem tueri, vt aduersarium, qui eum (vt ita loquar) inquirerat, etiam iubet satisfacere, nullam amplius molestiam sese possidenti exhibiturum, pendente iudicio. At quid, si etiam intelligamus; ipsum possidentem ex causa satisfacere debere, sese rem deteriorem non facturum, vel eam, cum opus erit, bona fide restitutum? ^{d. l. penult. de aqua quot & aestim.} Sanè Paulus, Si devia (inquit) itinere, actu, aquæ ductu agatur; huiusmodi cautio præstanda est, quandiu quis de iure suo doceat, se non impediturum agentem, & aquam ducentem, & iter facientem. Quod si neget ius esse aduersario agendi aquam ducenti; cauere sine præiudicio amittendæ seruitutis debet, donec quaestio moueatur, non se vsurum. Idem Paulus lib. 1. Sentent. tit. 11. ait; quoties hæreditas petitur, satisfationem iure desiderari, & si satisfactio non detur, in petitorum hæreditatem transferri. Sed & Papinianus* scribit; M. Antoninum referripisse; eum, à ^{e. l. 5. §. 1. vt leg. num. cas.} quores fideicommissæ petebantur, cum appellasset, cauere; vel si non caueat, ad aduersarium possessionem transferri debere.

IN XLVI.

AERIS CONFESSIS REISQVE IVRE IUDICATIS
XXX. DIES IVSTI SVNTO, &c.

1. Fides Romanis sacrosancta fuit; idq; ob quam rem? num. 2. 3. 4.
5. ~~5. 6. 7. 8. 11. 12.~~ Solonis apud Athenienses qualis?
6. 7. 8. 11. 12. Noua tabula Prudentioribus Romæ nunquam placuerunt: neque prudentioribus Græcorum; num. 9. 10.
13. Rei iudicata vbi non patetur, Ius civile manum militarem adhibet.
14. Edicti Pratoris de re iudicata reliqua.
15. Debitoribus ad conquirendam pecuniam aliquod cedendum tempus. & num. 16. 17.
18. Iustos dies iudicatis Decemviri quot dederint? & vnde dicti? num. 19.
20. 21. Iustos dies posteriores Romani quomodo auxerint?
22. Quid, si iudicatus intra iustos dies non soluat? & num. 43.
23. Pro tribunali qui cognoscit, non semper seruat tempus iudicis? & num. 24.
25. Iudicari tempus prorogandum potius quam arctandum. & num. 26.
27. 28. Iudicari tempus obligationem non suspendit.
29. Confessi & Iudicati eodem loco habendi sunt.
30. 31. Confessi pro iudicatis haberi intelliguntur, vbi de causa civilis lis est: non itidem vbi de criminali: num. 31. 32.
33. Aes confessum; & Confiteri; quid?
34. Confessio non minus quam iudicatio dari tempus ad soluendum.
35. Pro iudicatis vt habeantur res confesse, que requirantur? & num. 36.
37. Actio interrogatoria ex edicto prætoris de interrogat. in iure faciendis qualis?
39. Infamiationis pena que? & num. 40. 41. 42.
44. Executorem esse volebant Decemviri eum cuiquis condemnatus erat: & num. 64. 66.
45. In ius vocari quis Roma poterat duci, priuatim ab aduersario: & num. 52. & num. 53.
46. Creditori non licet, manum statim injicere debitori.
47. 48. Manus iniectio quo exemplo introducta à Decemviris?
49. 50. Oppignratio corporum à Solone Athenis sublata; & ab Aegyptijs olim repudiata; num. 51. & à Romanis; num. 65. 68. 74. 76.
54. Carceres priuati à Zenone prohibiti.
55. Bonus cedens condemnatus liber esse permittitur: & num. 77. 78.
56. Constantini Imp. in debitores humanitas. & num. 57. 60.
58. Carcere contineri non puniri debent homines.
59. Vincit vultus est suppediendus. & num. 62.
61. Licini tyrannus; ne quis Christianus carcere clausus victum suppedicaret.
63. Ex carcere, ab A. CL. Decemviro extructo templum Pietatis Romanis fecerunt.
67. Debitorum Addictorum conditio olim que?
69. Redemptus ab hostibus, Redemptori oppigneratus est.
70. 71. In Debitores iudicatos Decemvitorum acerbitas, & num. 72. 73.
79. Hypotheca expressæ priores tempore, potiores sunt iure.
80. Hypotheca tacita causa non tempus consideratur.
81. Quid, si res in causam iudicati capta, prius alteri obligata sit?
82. Quid, si plures Creditores personales sint?

mmemoratur totam hanc Legem, eamque etiam explicat atque tueretur Sex. Cæcilius Iurisconsultus apud Au. Gellium lib. 20. præfatur q; veteres Romanos fidem; quam omnium maximè ac præcipuè coluerunt, sanctamque habuerunt; non modò in officiorum vicibus, sed & in negociorum quoque contractibus sanxisse, maximeque in pecuniæ mutuatæ vsu atque commercio. Existimasse enim, adimi, subsidium hoc inopiæ temporarie,

a. l. i. De const.
pecu.

porariæ, quo communis hominum vita indiget, si perfidia debitorum sine graui
pœna eluderet. Sanè Socrates in Areopagitico id ipsum prudenter vidisse veteres
Athenienses, elegantissimè scribit. neque modò (quod noster Vlpianus ait) gra-
ue esse, fidem fallere; sed & vniuersæ Reip. valde perniciosum. Quid multis? Di-
xit Seneca lib. 3. de Benefic. æquissimam esse & Ius Gentium præferre, hanc vo-
cem; Redde quod debes. Dixit Cicero lib. 2. de Offic. nullam esse rem, quæ vehē-
mentius Remp. contineat, quàm sit fides. Sed fidem esse nullam posse, nisi sit ne-
cessaria solutio rerum creditarum. Virunque verò multis ante Senecam Cicero.
nem quæ annis rectè intellexerunt, prudenter quæ considerârunt Decemviri. Au-
diebant multa variâq; dici atq; iactari de illa Solonis apud Athenienses *Συνέλευσις*
(tabularum omnium abolitione; per quam æs alienum, à pauperibus cōstitutum,
dissoluebatur.) Sed si publica illa fuit quædam æris alieni, sine consensu credito-
rum, remissio atque condonatio; intelligebant rem esse iniquam, iniuriâq; ple-
nam. Nouæ eius generis tabulas Romæ quoque aliquando quidam viri princi-
pes valde populares, de quæ alieno nimium liberales, inuchere conati sunt. Sed
prudenter viris, & iuris Reipublicæq; amantibus, nunquam eam rem pla-
cuisset, vel vnus nobis Cicero testis esse potest. Nunquam (inquit) vehemen-
tius actum est quàm me Consule, ne solueretur. Armis & castris tentata res est;
ab omni genere hominum & ordine. Quibus ita restiti, vt totum hoc malum
de Rep. tolleretur. Nunquam nec maius æs alienum fuit, nec melius aut facilius
dissolutum est. Fraudandi enim spe sublata, soluendi necessitas consecuta
est. Hæc ille. Plutarchus de Cæsare loquens ait; *οὐκ ἔστιν οὐδὲν ἵκανόν τε καὶ ἡγεμονικόν*
(Seiſachthia quandâ subleuauit debitores.) Sed ne quis existimet, fuisse hancgrus
alieni generalem quandam remissionem atque abolitionem, audiamus Suetoni-
um de Cæsare loquentem; De mutuis pecunijs (inquit) dissecta nouarū tabula-
rum expectatione, quæ crebrò mouebatur, decreuit tandem; vt debitores credi-
toribus satisfacerent per æstimationem possessionum, quanti quasque ante ciuile
bellum comparassent, deducta summa æris alieni, si quid vsuræ nomine nume-
ratum fuisset: qua conditione quarta pars ferè crediti deperibat. Hoc Cæsaris
decretum etsi duobus modis contra ius editum esse videretur, & creditoribus
grauē & damnosum esset; erat tamen in illa temporū confusione vt cunq; tole-
rabile, Rep. tranquilla & bene composita tam non placuit posterioribus Iuriscō-
sultis, quàm veteribus Romanis iniquum visum fuisset. Neque verò dubito, quin
& apud Græcos viri prudentes atque graues intellexerint, ad Remp. continen-
dam omnino esse necessarium; ius vt creditorum integrum maneat; & Decem-
viro Rom. secuti, cū æris alieni necessariam solutionem retinuerint, tum verò
rerum iudicatarum vim atque autoritatem infringiatque labefactari, vel perfidia
debitorum condemnatarum eludi, minimè passi sint. Cuius rei testem habeo
grauissimum eorum Oratorem Andocidem ita loquentem; *Τὰς δίκας καὶ τὰς ἀιτιά-
τας ποιεῖσθαι τενοῦντες εἶναι, ὅπως καὶ οὐκ ἀνεμνήσασθαι μὲν πόλει ἐγένοντο. ὁ πῶς μὲν χρὴν ἀπονομοῦν εἶναι, μὲν δὲ δικὰς
ἀνάδικας γίνεσθαι, ὅπως τὰν ἰδίαν συμβολαίων αἱ πράξεις εἶναι.* (Iudicum atque Arbitrorum sen-
tentia fecistis vt ratæ essent, quot quot in ciuitate populariter administrata fer-
rentur; ne nouæ tabulæ & æris alieni quasi decisiones fierent, & res iudicatæ re-
scinderentur, sed dicta conuenta que in actum de ducerentur.) M. Tullius contra
Rullum ait; tolli de foro fidem perturbatione iudiciorum, & infirmatione re-
rum iudicatarum; & iudiciorum perturbationes; rerum iudicatarum infirma-
tiones; restitutionem damnatorum; esse solere afflictarum ciuitatum perditis
iam rebus extremos exitum exitus. Idem Cicero, Verri. 7. grauius certè & pruden-
ter ait; perditas Ciuitates deploratis omnibus rebus hos solere exitus exitia-
les habere; vt damnati in integrū restituantur; res iudicatæ rescindantur. Cūq;
ea accidunt, neminem esse, quin intelligat, ruere illam Remp. Hæc vbi veniunt,
neminem esse, qui vllam spem salutis reliquam esse arbitretur. Idem Cicero pro
Cluentio illud ipsum trahat. Et Quintil. lib. 5. Nostri quoque Iuriscōsulti
sæpe significant; publicè etiam interesse, autoritatem rerum iudicatarum, et si
fortè in vna aliqua causa perperam iudicatum esse videatur, ratam haberi. Certe
rei iudicatæ vim & autoritatem quanto periculis tueatur Ius Ciuile ignotum non
est, Potius

b. l. 65. cum ser-
uo. d. cum Præter.
Ad Trebel. l. 12.
si patronus. d. si
quis. De bonis li-
bert. l. 29. si fi-
deiussor. d. in o-
mnibus. Mand.

est. Potius quàm ei non pareatur, manum militarem adhibet. & neque post eam quæri amplius quicquam patitur.^d Eâ enim habet pro veritate. • Frustraq; contrâ obtendi Principis rescripta, aut instrumenta de nouo reperta.^f Quid multis? Ait
 14 Imp. Antoninus: g rebus iudicatis standû est. Edictum denique Prætoris de re iudicata, eodẽ pertinebat: neque minus, quàm Lex XII. Tab. de effectû sententiarum, & executione rerum iudicarum seuerè, quicquid ad hanc rem pertineret, præcipiebat. vt intelligamus eam non modò Legè Decemuirali, sed & Prætoria pulchrè communitam fuisse. Non extat integrum hoc Prætoris edictum. Sed illud saltem ex eo superest;

c. L. quirestituere. de reuend.
 d. L. post rem, de re iudic.
 e. L. res iudicata. De regu. iur.
 f. L. i. C. quam. pro nõ est nec. L. Imper. de re iud.
 g. L. i. C. de re iud.

SI QVIS CONDEMNATVS FVERIT, VT PECVNIAM SOLVAT, AB EO, CUIVS DE EA RE IVRISDICTION EST, PIGNORIBVS CAPTIS SOLVERE COMPELLAM. Et quidem, cùm hæc verba, CONDEMNATVS, VT PECVNIAM SOLVAT, interpretatur Vlpianus,^h significat; pecuniam omnino soluendam esse: neque satis esse, si iudicatus satisdare paratus sit.

h. L. 4. §. ait, de re iudic.

15 Cæterum aliquod tamen semper tempus benignè concessum fuit debitoribus, ad pecuniam conquirendam. Pauli nostri; verbum est: Quod dicimus hæredem debere statim soluere, cum aliquo temperamento temporis intelligendum est. nec enim cum sacco adire debet. Siue intelligat Paulus hæredem non adire hæreditatem cum sacco siue marsupio, quo pecuniam statim concludat: siue creditorem ipsum non ita debere adire accedereque ipsum debitorem: significat
 16 aliquã debitoribus dilationem humaniter indulgeri. Sic etiam Vlpianus, i In pecunia legata (inquit) contententi hæredi, modicũ tempus ad solutionem dandum
 17 est, nec urgendus ad suscipiendum iudicium. quod quidem tempus Prætorum ex quo & bono obseruare oportebit. Decemuii, vt in iudicatis totâ eam rem de
 18 finirent, censuerunt, confessis condemnatisque 30. dies iustos dando esse. Iustos dies vocabant (inquit Cæcilius Iurifcons.) velut quoddam iustitium, siue iuris in
 19 terea quasi interstitionem quãdam, & cessionem; quibus diebus, nihil cõ iudicatis agi posset. Sic legitima quãdam erat & iure concessa dilatio. Hoc postea
 20 tempus Romani duplicarunt: duos enim menses iudicatis dederunt: sicuti &
 21 eos rursus duplicauit Iustinianus. i Quatuor enim menses continuos dari voluit, neque ipsis modò reisiudicatis, sed & eorum fideiussores. quod tamen antea
 22 punè iudificari actorem, voluit Iustinianus, vt saltem sortis principalis vsuras centesimas soluat, si nec intra tempus legitimum rebus iudicatis paruerit. Il
 23 lud porro meminimus, quod Vlpianus^m admonet; eum, qui pro tribunali cognoscit, non semper seruare debere tempus iudicati: sed nonnunquam arctare; nonnunquã prorogare; pro causæ qualitate & quantitate; vel personarum obsequio aut contumacia. Callistratus, n cùm diceret; debitoribus non tantum pe
 24 cit rescriptum hoc Diui Pij ad Cassium Proconsulem: His, qui fitebantur se debere, aut ex re iudicata necesse habebunt reddere; tempus ad soluendum detur,
 25 quod sufficere pro facultate cuiusque videbitur. Porro ad prorogandum, quàm ad arctandum iudicati tempus, procliuiores fuisse Romanos, Vlpianus significat, cùm ait; Perrarò intra statutũ tempus sententias exequutos esse, nec nisi ex magna causa, veluti si de alimentis ageretur. Et sanè, nisi nominatim & ex causa, is qui pro tribunali cognoscit, testaretur, scientem se & prudentem tribuere, præstitueretque condemnato actorem breuioremque diem soluendi; tempus legi
 26 timum repletur ex Lege, quod sententiæ iudicis deest. • Porro tempus quod iudicato datur, in eius fauorem esse introductum, vt, si velit eo non vri, & se interea liberare, possit, apertè etiam responsum est. P Sed neque obligationem hic dies
 27 suspendit, aut compensationem impedit. Itaque si intra hunc diem iudicatus Titio, agat cum eodem Titio, qui & pridem illi iudicatus est, compensationem
 28 admitti Papinianus ait q; hancque rationem adiecit: Aliud esse diem obligationis non venisse, aliud humanitatis gratia tempus indulgeri solutionis.

i. L. quod dicimus. de solut.

k. L. si domus. §. in pecunia. L. de leg. 2.

l. L. vlt. C. de vsur. rei iud.

m. L. 2. de re iud.

n. L. 31. de re iud.

o. L. 4. §. si quis condemnatus. de re iudic.
 p. L. 7. De re iud.

q. L. 16. §. si cõ min. l. i. §. vlt. De compen.

Porro obseruandum est; Decemuiros eodem loco habuisse confessos, quo²⁹ iudicatos. Sicuti & in hoc genere D. Pius in suo, quod antea retuli, rescripto, confert eos, qui fatentur se debere, cum ijs, qui ex re iudicata necesse habent soluere. Vlpianus duobus locis meminit orationis D. Marci, cum ait; Confessos pro iudicatis haberi. Paulus quoque, confessum ait pro iudicato esse: quia quoddam modo sua sententia damnatur. Extant & multa huius generis Principum rescripta; in Codice Iustiniani: quæ si ex hoc XII. Tab. capite pendere dicamus, & veluti originem ducere, cum illa magis confirmabimus, tum verò XII. Tab. vim & usum latissimè patere ostendemus. Obseruemus autem, de causa ciuili siue pecuniaria semper agi, cum pro iudicatis haberi confessos legimus. Neque enim confessiones reorum itidem pro exploratis criminibus habentur. Si confessus crimen sit reus, in vincula quidem consciendus est: sed non ideo statim condemnatur. Si quis (inquit Vlpianus) ultro de maleficio fateatur; non semper ei fides habenda est. Nonnunquam enim aut metu, aut qua alia de causa in se rei confitentur: & extat epistola Diuorum Fratrum, qua continetur; liberandum eum, qui in se fuerat confessus, cuius de innocentia postea constitisset.

Vt ad æs confessum redeam, cuius XII. Tabulæ meminerunt, Gellius lib. 15, 33 cap. 13, admonet, id ita appellari, de quo facta est confessio. Verbum enim CONFITEOR, esse commune; & passiuè quoque accipi. Porro ubi talis erat confessio, quæ pro condemnatione haberetur; Prætor, eorum quo in iure aliquis confusus erat, intra tempus constitutum soluere iubebat; nec iudicem dabat; aut, si quem aliquando daret, quia res æstimanda esset, ceterè dabat non tam rei iudicandæ, quam æstimandæ, ut loquitur Vlpianus. Vnde cum quis confessus est, certum se debere legatum, quod tamen in rerum natura esse desist; responsum est; dari iudicem, ut in æstimationem, quæ faciet, eum damnet. Confessis autem, ut iudicatis, dari tempus ad soluendum, Iurisconsulti Decemuiros secuti, sæpe responderunt. Sed priusquam res confesseretur pro iudicatis haberetur, oportet confessionem esse rei certæ factâ in iure Iudicioue, ab eo qui non errat, & qui iudicio valet, nam pupillus sine tutore frustra confiteretur. Denique aduersarij esse præsentem, eiusque procuratorem. Sed neque confessiones aliter ratæ sunt, quam si id quod in confessionem venit, & ius & natura recipiat; ut intelligamus falsas confessiones debere naturalibus conuenire. Ac quidem edidit aliquando Prætor edictum de interrogationibus in iure faciendis: ex quo dabatur actio interrogatoria siue confessoria de eo, quod quis confessus erat, quod pro veritate haberetur; ut cuique fides contra se habetur. Extatq; in Pandectis non modò tit. de confessis, sed & de interrogationibus, qui huc pertinet. Sic enim Iurisconsulti pluribus explicuerunt, quod breuiter attigerant Decemuiro de ære confessio. Sed neque pœnam inficiationis ementitæ prætermiserunt: quanquam diligentius id persecutus sit Iustinianus Nou. Constit. 18. Et nescio, an de inficiationibus nihil statuerint XII. Tab. Gellius lib. 15, cap. 13, ex ijs citat mutilum hoc fragmentum:

QVÆ SI ERIT TESTATIO, LIBRIPENSVE FVERIT, IN TESTIMONIUM FERIATUR, IMPROBUS, INTESTABILISQUE ESTO.

Sicæ Lex agebat (quod equidem adfirmare non ausim) de debitore inficiatore, cum quidem pecunia credita probaretur vel à libripende, qui interfuerat, cum daretur, vel ab alijs testibus: improbæ inficiationis pœnam fuisse infamiam intelligeremus, eamq; non vulgarem. Iustinianus tamen in Nou. Constit. 18, eius loco maluit condemnationem in duplum substitui. Ceterè qui se negauit socij, amittit priuilegium, quod alioqui societatis nomine habebat, ne conueniatur vitrà quàm facere possit. Qui se negauit fideiussorem esse, perdit beneficium diuisionis. Qui negat suam esse quadrupedem, quæ pauperiem fecit; postea eam dedere noxæ non potest. Sed de his alio loco. Nunc ad rerum iudicarum executionem veniamus.

Vbi condemnatus erat reus, nec intra dies iustos iudicatum fecerat; manus in eum iniunctionem creditorum tribuant XII. Tab. Executorum, siue apparitorum, sententias

7. L. post rē. De re iud. L. certum. §. sed & si & 3. seq. De confes.

§. L. 1. De confes. §. L. vna. C. de cōfess. L. si cur. C. de repud. here. L. 3. C. de si. instrum.

a. L. si confessus. De custod. & exhib. reor.

x. L. 1. §. si qui vltro. De quasit.

j. L. proinde. §. dæ. quàm æstimandæ. Ad notandam. Ad leg. Aquil.

x. L. 3. De cōfess. a. L. 3. de debitorib. Dere iud. L. certum. §. vlt. De confes.

b. L. confessionibus. §. 1. L. si cuius. §. vlt. De interog.

c. L. sed si hoc. §. vlt. Dere iud. L. si vlt. Pro soc. d. L. si dubitetur. §. ita demum. De fideiussorib. e. L. 1. §. interuallum. si quæ. ramp. sec. dñ.

44 sententias exequentium, meminerūt alię Rom. Leges, ^fDecemuiri eum, cui quis ^fl. si pignora. De
condemnatus est, executorem esse volunt. Illud semper Romę obtinuit, vt; cūm ^{encl. l. 3. §. si}
45 primū in ius aliquis vocabatur ad Prætorem; vocari posset priuatim à suo ad ^{executor. De ne.}
uersario, sine alio Magistratus mandato: ac nisi vocatus in ius irret, inuitus duci ^{gest. l. execu-}
trahiq; nisi si satisfaceret iudicio sistendi causa. Nam duci in ius eum, qui satis do- ^{rem. C. de execu-}
necum fideiussores det, non quęlibet iniuria est, inquit Caius. Et ad eum quoque ^{tori iud.}
pertinebat caput illud Edicti perpetui,

QVI NEQVE SEQVANTVR, NEQVE DVCANTVR.

Vt autem ducere dicebatur auctor reum in ius, quem inuitum trahebat; sic
& index ducere iubebat, cūm reum in carcerem aut ad supplicij locum abduci iu-
bebat. Itaque Cicero pro Cluentio, vtramque huius verbi significationem ele-
gantē coniunxit. Cæterū, tamen si auctori permittēbatur reum nō sequēte; du-
cere creditori tamen manū statim iniicere debitori, nō item semper fuit permis-
46 sum. Fugientem pecuniāq; secum ferentem insequi creditor potest, & id ei ^{g. l. ait Prætor. §.}
auferte, quod debet. Duorū præterea in Pandectis locorum memini, vbi sit men- ^{si debitorem. De}
47 tio iniectiois manus, cūm significatur illa rei auferendæ ac sine iudice occupa- ^{is, que in fraud.}
dæ potestas, h quam venditor mancipiorum excipere solebat, si quid contra cō- ^{cred.}
48 uentionem fieret. Sed manus iniectioem, quam Decemuiri in vniuersum tri- ^{h. l. sed si hac. §.}
buerunt creditori in debitorem non facientem iudicata, ne quis aut nouam, aut ^{prostituta. De in-}
sine exemplo ab ijs primū introductā esse existimet; moris olim Athenis fuisse ^{us voc. l. Titius.}
audierāt, vt qui mutuū suscepissent, oppigneratis corporibus, possent à credito- ^{De ser. export.}
49 re abduci, si falleret, abduciq; etiā creditori addicerentur. Notus est ille Plutar-
chi in Solone locus: *ὁ γὰρ Ἀθηναῖος ἀπολαύσας τῶ ἐπὶ τοῖς σώμασιν ὀφείλον* (pecunias
mutuo sumentes coporaq; debito opposcentes, nexi erant eius causa creditoribus.)
Id ante Solonem Athenis vsitatum fuisse scribit eo loco Plutarchus. à So-
50 lone verò sublatum significat. quod apertius testatur in libello de Vitanda vsura,
ὁ δὲ Λάων (inquit) *Ἀθηναίους ἀπαλλάξας τῶ ἐπὶ τοῖς σώμασιν ὀφείλον* (Solon Atheniensēs liberauit
istis corporum oppignerationibus) hancque Legem ex Aegypto Solonem trans-
51 tulisse, testis est Diodorus lib. 2. & appellāsse *σμεναχθεῖν*. Nam & veteres Aegyptios
itidem statuisse; corpora debitorum, quibus Respublica in bellis opus haberet,
libera esse debere; solas verò possessiones & facultates debitorum creditoribus
obnoxias esse: ex ijsq; tantum perī posse solutionem aris alieni. Hanc igitur
Legem Athenas trāstulit Solon. Romani Decemuiri, Solonis iudicia secuti sem-
per non sunt. Certe hunc morem à Solone sublatum, & illam veterem Græco-
52 rum *ἀπαγωγή* (abductionem) quo magis rei iudicatæ pareretur, in vsum reuocare,
non dubitarunt. neque modò manu iniecta debitorem iudicatum prehendere
sed & prehensum domi vincire iustis compedibus, & priuato carcerē concludere
permiserunt. Non carebant eo tempore Romani publicis carceribus, Tullianum
iam olim extruxerant Ancus Tulliusq; Reges in capite fori sub Capitolio. Ipse
53 Ap. Claudius Decemuiri alterum carcerem prope Iani templum adiecerat. Sed
custodiam & coercitionē debitoris condemnati priuatim creditoribus relique-
54 runt. Id posterioribus deinde principibus non placuisse, indicio est Zenonis Imp.
Constitutio de priuatis carceribus inhibendis, quæ extat lib. 9. Codicis. Sed pub-
lico carcere coercendum esse debitorem, iudicatum non facientem; nisi si bonis
cederet; facillè consenserunt. Bonis vt cedere posset condemnatus, & liber esse,
55 permiserunt. Sed nisi bonis cederet, in carcerem conicij voluēte; etiam si soluē-
do non esset. Cur enim bonis non cedit, si tam inops est? Fuit tamen tam huma-
nus & indulgens Constantinus Imp. ^k vt suos debitores propter tributa non so-
56 luta noluerit statim carcerē claudi. & hac eius humanitate contumaciter abu-
tentes, non nisi aperta & tantum non libera, inque vsum hominum instituta cu-
57 stodia militari contineri voluit. Prætereo humanissimam eius constitutionem
de custodia reorum, qua edixit; carceres tales esse debere, vt præter fidam custo-
58 diam nihil habeant. Sciebat enim quod à Iurisconsultis responsum ^m est; carce-
rem habendum esse ad homines continendos, non autem puniendos. Si feue-
rioros fuisse videntur Decemuiri, qui catenis & compedibus debitorem conde-
mnatum vincire creditori permiserunt; factum id esse videtur, quod priuatim

domialiter continere constringereque non possit. Ceterum quòd vinctum vin-
 suppeditari curarunt, vt est humanitatis plenissimū, sic & posteritati semper pla-
 cuit. Vnde & illud Phormionis apud Terentium: Dices, ducent damnatum do-
 mum. Alere nolunt hominem edacem: & sapiunt mea quidem sententia; Pro
 maleficio si beneficium summum nolunt reddere. Sanè & Constantinus, Magi
 stratum grauitur puniri voluit, nisi si is custodem carceris, eiusque ministros, qui
 reum vinctum inedia exhaustissent, statim capitali supplicio coërceat. Narrat Eu-
 sebius, impium illum tyrannum Licinium paulò ante edixisse; ne quis Christia-
 nis carcere clausis cibum daret. Tam crudele & barbarum edictum an toleraret;
 Constantinus? Sed Ethnicos Romanos audiamus. Extat Licinij Rufini Iuriscōl.
 responsum in hæc verba: Si vinctum vel stratum inferri quis iudicatum non patia-
 tur. vtilis in eum pœnalis actio danda est: vel (vt quidā purant) iniuriarum cum
 eo agi poterit. Non dubium est, cum id diceret Rufinus, XII. Tab. memoria repe-
 titisse. An dealendis vinctis reis tam valde solliciti semper Romani fuerint, dicere
 non possum. Sed illud tamen notum est; cum quædam Romæ pia puella, quæ pa-
 tri carcere clauso vinctum inferre prohibebatur, vberibus eum suis aluisset; tam
 valde Romanis hanc pietatem placuisse, vt ex eo carcere, qui primum fuerat ab
 Ap. Claudio Decemuiro extructus, Pietati ædem sacram & liberā crexerint. Por-
 rō debitorem, qui iudicatum non faceret, non modò creditori vinciendum da-
 bant Decemuires, sed & planè addicebant. Ac vetus quidē Romę fuisse videtur hic
 mos nectendorum addicendorumq; debitorum, ac vix tandem exemplo Solonis
 sublatus. Quinquaginta propè annis ante XII. Tabulas propter Volscorum bel-
 lorum, & Plebis tumultū, edixit Consul Seruilius; vt militiæ nomen daturi, liberi
 ab nexu & pignore creditorū essent cum suis & possessionibus & liberis. Sed alio-
 qui illos nexu & additionis præsertim in iudicatos retinuerunt XII. Tabulę. Post
 has annis 125. rursus Senatus consulto cautū est, ne quis cuius propter æs alienum
 necteretur. Sed tamen quæ propter rem iudicatam additio fuit, sublata non est.
 Nam & Cicero pro Flacco, loquens de quodam Heraclide condemnato, Cūm (in
 quit) iudicatum non faceret, additus Hermippo, & ab hoc ductus est. Quæ fuerit
 autem cōditio addictorum debitorum, & quàm valde differret à seruis, elegan-
 ter docet Quintilianus lib. 7. cap. 4. Nempe addictos, quandocunque soluerent
 debitum, ita liberatos fuisse, vt ingenui manerent, & ciues. Ac Leges quidem po-
 stremæ Romanorum, cum vterentur, liberos propter æs alienum seruire credi-
 toribus, tūm verò eos pignori etiam dari noluerunt. Quanquam in eum qui re-
 demptus esset ab hostibus, redēptori dederunt ius quoddā pignoris, donec red-
 didisset precium suæ redemptionis. Nam & veteres Leges Græcorū plus aliquid
 iuris in eum olim dabant, vt testis est Demosthenes *agor. Ninoep.* Vtinam Decemuires
 vel nexu vel additione contenti fuissent, neq; acerbius aliquid infœlicet debito-
 rē, qui iudicatū nō faceret, pati arbitrio crudeliū creditorū, passi essent. Quid au-
 tem totum illud sit, quod præterea permiserunt, & eo quemadmodū vti Romani
 sint, malo Sex. Cæcilij Iuriscōs. verbis, quàm meis referre. Vinctis debitoribus
 (inquit) iuserat paciscēdi. Ac nisi pacti forent, habebantur in vinculis dies LX. In-
 ter eos dies trinis nundinis continuis ad Prætorem ad Comitū producebantur:
 quantaq; pecuniæ iudicari essent, prædicabatur. Tertijs autem nundinis capite
 pœnas dabant, aut trans Tyberim peregre vānū ibant. Sed eam capitis pœnam
 sancienda fidei gratia, horrificā atrocitatis ostentu nouisq; terroribus metuen-
 dā reddiderunt. Nam si plures forent, quibus reus esset iudicatus; secare si vellent
 atq; parti corpus addicti sibi hominis permiserunt. Et quidam verba ipsa Legis
 dicam, ne existimes inuidiam me istam forè formidare: TERTIIS (inquit)
 NVNDINIS PARTEIS SECANTO. SI PLVS MINVSVE
 SECVERVNT, SINE FRAVDE ESTO. Nihil profectò immi-
 rius, nihil inhumanius, vtre ipsa apparet, eo consilio tanta immanitas pœnæ de-
 nunciata est, ne ad eam vnquam perueniretur. Addici nanque nunc & vinciri
 multos videmus; quia vinculorum pœnam deterrimī homines contemunt.
 Dissectum esse antiquitus neminem neq; legi, neq; audiri; quoniam scuitia ista
 pœnæ contemni non quita est. Hæc Cæcilius. Sed & Quintil. lib. 3. Sunt (inquit) quædam

n. dic. l. 1. C. de
 cust. reor.

l. 34. §. vinctum.
 Dereind.

p. l. obas. C. de
 est. & oblig.
 q. l. Senatus. 6.
 vlt. De le. 1. l. 2.
 C. de possim.
 reno

quædam non laudabilia naturâ, sed iure concessa, vt XII. Tab. debitoris corpus
 74 inter creditores diuidi licuit. Quam Legem mos publicus repudiâuit. Iam verò si
 his nostrum Tertullianum subiecero, veterum hæc tota de re iudicijum satis pate-
 75 fecero. Eius in Apologetico verba sunt hæc. Sed & iudicatos in partes secari à cre-
 ditoribus Leges erant; consensu tamen publico crudelitas postea erasa est, & in
 pudoris notam, capitis pœna cōuersa est, bonorum adhibita proserptione. Suf-
 76 fundere maluit hominis sanguinem, quàm effundere. Hæc ille. Aliam igitur rei
 iudicatæ executionem posteriores Rom. Leges esse voluerunt: & humaniorem
 & benigniorem, quæq; bona condemnati prius quàm corpus attringeret, nempe;
 vt auctoritate Prætoris in causam cōuerti caperentur primùm res mobiles, dein-
 de immobiles, postremò nomina: ac si quidem res emptorem inuenerunt, ei pre-
 cium numeranti addicerentur. Si emptorem non inuenirent idoneum: ei, cui
 reus condemnatus esset, in solum darentur addicerenturque. Atque vt eas per-
 sonas non commemorem, à quibus non nisi in quantum commodè facere pos-
 sunt, exigitur: qui condemnatus est, etsi soluendo non sit, si tamen bonis cedat, in
 77 carcerem non trahetur; neque vlla ob inopiam pœna infelix debitor: sfigitur
 quamvis nouum non sit, vt extra ordinem puniantur, qui multas pœnâs pec-
 cuniaris propter inopiam dissoluere non possunt. Nunc itaque rectè dicimus:
 78 in anem esse actionem propter inopiam aduersarij. Porro, vbi ex bonis conde-
 mnati aliqui in causam iudicati captum erat, vt distraheretur; si qui alij credi-
 tores hypothecarij intercedant, (sicuti intercedere debent, nisi si ius suum remi-
 sisse videri: velint) executor ante omnia eos audiet, & hypothecarum ex cōuen-
 79 tione expressim descendendum potius esse earum causam pronuntiabit, quæ
 80 tempore priores sunt. In alijs tacitis, quæ ex priuilegio quodam nascuntur, con-
 siderabit causam, non tempus. Personalis (vt vocant) creditoris intercessionem
 81 nihili facere iubetur. Et si autem res in causam iudicati capta, prius alteri credi-
 tori obligata sit, nihilominus vendetur: sed huic creditori de precio ante omnia
 fiet satis. Denique si personales siue chirographarij sint plures creditores, quibus
 82 ex simili causa debeatur, quique in executione iudicati: actione cōcurrant: par-
 est omnium conditio, nec est potioris, cui reus prior est condemnatus. Sed si ex
 ijs vnus aliquis sententiam solus obtinuerit; eius occupantis melior esse poterit
 causa: vt ei ante alios, qui nullam adhuc sententiam obtinuerunt, satis fiat. Hæc
 & id genus alia quæ nos alio loco descripsimus copiosius, & fusius pertractauimus,
 de re iudicata & bonis cōdemnati distrahendis, posteritas maluit & tradere
 & amplecti, quàm quæ Decemviri acerbè statuerant de corpore debitoris con-
 83 demnati disseccando, & inter plures creditores veluti partiendo. Porro de re iudi-
 catoria, plura quæ a nunc nos latet, XII. Tab. comprehensa præclarè fuisse, dubium
 non est; siue de iudicijs ciuilibus & pecuniarijs, siue etiam de criminalibus agere-
 tur. Sed non nisi superstitis reliquias nuncedere possumus. Extat quædam M. Cæ-
 cilij ad Ciceronem epistola, in qua veteris cuiusdam Legis vnus & centesimum
 hoc caput recitatur: QVOD EORVM IVDICVM MAIOR PARS
 IVDICARIT, ID IVS RATVM EST. Sed neque alioqui satis scire
 possum, quibus de iudicijs propriè loquatur, aut ex qua Lege id descriptum
 sit. Nam affirmare, Legem XII. Tabularum fuisse, cùm id certò non sciam, mihi
 religio est.

f. l. 1. a diuo Pio. De re iud.

f. l. 1. c. qui bo. ced. poss.

f. l. 1. c. 4. vlt. De pen. l. si quis. De iuris d. l. vlt. De in ius voc. l. si quis iniuriam. De in ius l. vit. C. de sep. vlt.

v. l. nam is. De dolo.

x. l. si eo tempo. re. C. de rem. pig.

y. l. priuilegia. 32. De bon. auto. iud. possit. l. 3. C. qui pos. in pig.

z. l. a diuo Pio, d. quod fires. De re iud.

a. l. 61. in iudica. ti. De re iudic.

b. l. 19. inter eos. De re iud.

IN XLVII.

DE CAPITIS CIVIS, NISI CENTVRIATIS
COMITIIS, NE ROGATO.

1. Reip. interest, vt delicta puniantur. & num. 13.
2. Arhenis capitalibus causis qui presuerint?
3. Centuriata comitia qualia?
4. Consules iniussa populi de capite ciuis non ferebant sententiam. & num. 6. 7.
5. Quæstores parricidij quæ?

6. Damnatu licebat prouocare ad populum.
7. Lege Sempronia & Porcia, supplicium capitis ciui- bus remittebatur.
8. Decemviri cur paucas res capite sanxerint.
9. Romanis sanper mitiores placuerunt pœna.
10. Immunitatis spes peccandi illecebra est.

a. l. ita vulnera-
tus. Ad legem A-
quil.

Ad Rem publicam continendam cōseruandamque, nihil est publicis capitalibusque iudicijs necessarium magis, neque temere ab Vlpiano dictū est; Reipublica interesse, delicta vt puniantur. Quid enim? Verissimum sanē est quod AEschines grauissimē dixit, & ab ipso etiam eius aduersario Demosthenelaudatum atq; repetitum est; neque ab eomodo, sed & omnibus qui aliquo sunt iudicio: *οὐδὲν ἴστω ἄλλος πόνος ἢ τὸν κατὰ τὴν πόλιν εἶναι τοῦ κατὰ τὴν πόλιν νόμου ἐξουσίας*. (Nullius precij ciuitas est, quæ neruos contra nocentes atque sceleratos non habet) Id cum intelligerent Romani, aliquem in sua ciuitate veluti Arcopagum, exemplo Græcorum, esse voluerunt. Certē Cæsar apud Sallustium ait; eos Græciæ morem imitatos, verberibus animaduertisse in ciues, & de condemnatis summum supplicium sumpsisse. Audiebant Decemuiros, Athenis Arcopagitas cum Vndecimuiros, & eo Rege Sacrificulo, quem *ΒΑΣΙΛΕΥΣ* vocabant, capitalibus, causis præesse. In suis Centuriatis comitijs, quæ ita erant popularia, vt magistraten essent aristocratica, non minus & prudentiæ, & grauitatis, & religionis fore, existimârunt. neque omnino Ius Populi Rom. qui pœnarum præmiorumq; arbiter erat, imminuere volebant, neque poterant. Scribit noster Pomponius; non potuisse Consules iniussu Populi de capite ciuis Ro. sententiam ferrē. quoties autem criminalis animaduersio necessaria esset; Quæstiores à Populo constitutos, qui capitalibus rebus præessent; ac ipsorum quidem etiam Quæstorum parricidij meminisse XII. Tab. Sed de Quæstionibus publicis, & tota ratione atque ordine capitalium apud Rom. iudiciorum aliàs copiose dicemus. nunc ad primos fontes veluti digitum intendisse sit satis. Est autē hoc caput XII. Tab. quod propositui, descriptum ex M. Tullio: qui in Orat. pro P. Sestio ait; & sacris Legibus & XII. Tab. sancitum esse; vt neque priuilegium irrogari liceret, neque de capite ciuis, nisi Centuriatis comitijs, rogari. Et rursus in eadem Oratione, Princeps (inquit) rogatus sententiam Corta dixit id, quod dignissimum Rep. fuit; nihil de me actum esse iure, nihil more maiorum, nihil legibus: non posse quenquam de ciuitate tolli sine iudicio: de capite non modō ferri, sed ne iudicari quidem posse, nisi comitijs Centuriatis. Idem in Oratione pro C. Rabirio perduellionis reo, ait; C. Græchum Legem tulisse; ne de capite ciuium Rom. iniussu Quiritum iudicare. 7 tur. Certē secures, quæ Consulibus aliquando ademptæ fuerunt, ea demum Lege & conditione à Largio Dictatore restitutæ dicuntur, ne ijs in caput ciuis Rom. iniussu Populi animaduertent. Ac quidem ante XII. Tab. statim post reges exactos lata Lex fuit abs Valerio Publicola, vt damnatis ius esset prouocandi ad 8 populum. vnus Iulius Cæsar contrā tulit aliquando legem, vt damnati Maiestatis vel de vi, prouocare nō possent. Hancque Legem Cicero aduersus Antonium tuetur. Sed negare certē non posset, ius populi ita imminui, & veteres leges in 9 fringi. De Lege Sempronia & Porcia, quæ capitis supplicium ciuibus Ro. remittebant, multa leguntur apud eundem Ciceronem. Sed multa sciens hīc prætereo, quæ alio loco latius tractari & liberius poterunt. Porro Decemuiros in suis XII. 10 Tab. per paucas res capite sanxisse, testis est Cicero in libris de Rep. siue quod Populi arbitrio atque iudicio, Centuriatisque ipsis Comitijs, multorum criminum pœnas relinquere maluerint; siue (quod Cicero pro Rabirio scribit) quod expulsi Regibus nullum in libero populo vestigium crudelitatis Regiæ retinerent, & ciuium libertatem non acerbitate suppliciorum infestam, sed lenitate legum munitam esse voluerint. certē suo suorumque sanguini lubenter pepercisse mirum non est. Ac Liuius quidem gloriatur, nullis vnquam populis mitiores placuisse pœnas, quàm Romanis. Sed qui intelligebant maximam peccandi illecebram esse impunitatis spem; nequaquam passi sunt impunita manere delicta, 12 suosve ciues nimia indulgentia corrumpi. Interea, quod tantam & curam & religionem hīce iudicijs adhibuerint, laudari satis non possunt. certē & eorum exemplo videntur posteriores Cæsares in hoc genere admodum religiosi fuisse. Testis est Iustinianus Nouella Constit. 13. Testes Constantini, Theodosij, huiusque 14 f. i. iorum Honorij & Arcadij Constitutiones. b

b. l. qui sententia,
l. si vindicari, c.
de pen. l. vlt. c.
de probat. l. ad-
ductos c. de ap-
pell.

IN XLVIII.

QVI HOSTEM CONCITAVERIT, QVIVE
CIVEM HOSTI TRADIDERIT.

1. Perduellū quis? Et num. 2. 3. 5. 6.

4. Populi esse volebat Romulus, hostibus bellū decernere.

7. Desertores olim Romani ultimo supplicio afficiebantur.

8. Metij Sufferij supplicium hanc legem illustrat.

MArtianus noster dicturus de Lege Iulia Maiestatis ait; Legem XII. *a. l. 3. Ad leg. Iul. Maiest.* Tab. iubere eum, qui hostem concitauerit, quive ciuem hosti tradiderit, capite puniri. In eodē illo tractatu Vlpianus, perduellionis reū definire videtur; qui hostili animo aduersum Rempublicam vel Principem animatus est. Notū est, à veteribus dictos perduelles, qui nunc hostes dicuntur. Sed qui perniciosiores hostes sunt aut esse possunt, quā qui, cum ciues se esse simulant, in Rempublicam aliosque ciues hostili animo sunt? Olim & qui ciuem vnum occidisset, propter admissam eadem perduellionis reus erat. Vt ille Horatius, qui sororem suam occidit. Ac superius quidem in Romulo retulimus veterem Legem horrendi carminis in hos perduellionis reos. Sed grauius crimen est, de quo hic agitur, eius nempe, qui nō modō ciuem priuatim, sed in eo etiam ciuitatem & Rempublicam lēdit. Populi erat ex Lege Romuli; hostibus bellum decernere indicere, tenereturque ideo Lege Iulia Maiestatis, qui in iussu populi, vel Principis, bellum gesserit, delectum habuerit, exercitūve compararit. *b. l. 3. d. 1. Ad leg. Iul. Maiest.* Quanto puniendus est magis, qui cum hostibus ipsis conspirat, ciuemque sijs etiam tradit? In tractatu Legis Iulie Maiestatis, iurisconsulti inter reliqua eius generis crimina commemorant; si quis exercitum hostibus tradiderit. Et sanē Cicerō in Oratore eodem modo loquitur: Si (inquit) Maiestas est amplitudo & dignitas Ciuitatis, is eam minuit, qui exercitum Pop. Ro. hostibus tradidit. addunt Iurisconsulti, & eum, qui in bellis cesserit, hostēve arcerenoluerit, aut castra concefferit, aut exercitū deseruerit, aut ad hostes per fugerit. Certe Polybius lib. 1. testis est; veteres Ro. ultimo supplicio affecisse desertores. Sed supplicium Metij Sufferij, cuius & nota est historia, & memoria tempore Decemuirorum Romæ obscura non erat, magis illustrat hoc caput XII. Tab.

IN XLIX.

SANATIBVS IDEM IVRIS ESTO QVOD FORTIBVS.

1. Sanates olim qui? Et num. 4. 6.

2. Dedititij quomodo à Romanis olim recepti?

3. Liberti dedititij qui?

5. Athenienses decreuerūt de Mitylene delenda retrahant.

7. Nouatianorum heresis qualis?

8. Theodosij constitutio aduersus Apostatas qualis?

9. Fortibus Romanorum socijs olim quid iuris fuerit?

10. Fundi populi qui?

MV hoc in signe XII. Tab. caput, ciuile clementiæ atque humanitatis plenum, quod hæcenus vulgō non satis cognitum fuisse videtur, cum sua etiam interpretatione reperissem, visus sum mihi incidisse in reconditum aliquem nec vulgarem thesaurum. Occurrit autem mihi omnia peruefiganti, apud Sex. Pompeium Festum: cuius lib. 17. de Verborum veterum significatione, verba sunt hæc: Sanates dicti sunt, qui supra infraque Romanam habitauerunt, quod nomen ijs fuit, qui eum desecissent à Romanis, breui post rediēre in amicitiam, quasi sanata mente. Ideoque in XII. cautum est, vt idem iuris esset Sanatibus, quod fortibus, id est, bonis, & qui nunquam desecerant à Populo Rom. Hæc Festus. Traditum quidem est; multos olim populos, qui cum à Romanis desecissent, iterum victi sese dedere cogeabantur, tam benignè receptos non fuisse. Hi enim Dedititij, vt vocabantur, quales fuisse dicuntur Gabij, relinquebantur suæ quidem libertatis, sed vix ijs spes vlla erat adipiscendæ etiam aliquando ciuitatis Ro. & ad eorum quidem exemplum ex Lege Aelia Santia, ferui, qui manumittebantur, postea quam ob nequitiam poenas luisent, Liberti dedititij dicebantur, quod infamam quandam, & tantū nō ignominiosam libertatem consequerentur: fieri autem Ciues Romani non poterant, quinimo suam cum vita libertatem amittebant, nec de suis testabantur bonis; sed ijs, tanquā seruorum peculij, qui manumiserat, potiebatur. Ceterū tam seueri erga suos Sanates esse noluerunt Decemuii; & clementia magis alliciendos ad societatē vicinos,

cinus, atque ad sanio rem mentem, si quada m fortè leuitate descuiſſent, reuo-
candos, quàm ſeueriori aſperitate deterrendos eſſe, iudicârunt: Illudque, quàm
hoc, noua naſcenti q; Reip. & glorioſius fore, & vtilius ad ſua potentiam am-
plificandam. Sanè cùm aliquando Athenienſes, recuperata Mitylene, quæ defe-
cerat, præcipiti quodam calore decreuiſſent, vt ciuib; omnib; interſectis fun-
ditus vrbs deleteretur, nauemque ad exercitum miſſiſſent cum his mandatis; ſtatim
eos ſui decreti pœnituit: nec puduit, eo reſciſſo, humanius decernere, ne pœna
per omnes vagaretur; ſed pauci defectionis autores plecterentur, ciuitas ipſa ſer-
uaretur. Quanto oportuit magis veteres Romanos benignè cum vicinis ſuis age-
re, ijs præſertim, qui ad ſanio rem mētem vltro redibant? Quod ſi etiam ſacra pro-
fanis miſcere liceat, ſcimus, veterem hæreſim Nouatianorum nullum reſpiſcen-
tia locum ijs, qui peccâſſent, relinquentium, ſemper à pijs hominib; in Eccleſia
damnata eſſe. Extat quidem in Codice Iuſtiniani, quædam ad hanc acerbita-
tem accedens Theodoſij conſtitutio aduerſus Apoſtatas. Sed an ſanioris iudicij,
& religionis pietatiſque maioris hominib; placuerit, neſcio. Certè epiſtola Cy-
priani lib. 2. ad hanc ſeueritatem minimè accedit. Et Auguſtinus ipſe Theodoſij
temporibus, Donatiſtas, qui ab Eccleſia deſciuierant, nō modò recepit amplexuſ-
que eſt reſpiſcentes, ſed & ſtatim etiam ad Epiſcopi munus admiſit. Sic vir ille
pius & prudens, in cauſa religionis ſecutus eſt, quod Decemui ri in conſtituenda
Rep. decreuerant; Sanatib; nō minus eſſe tribuendum quàm fortib; conſtan-
tib; que. Non dicam pluribus, an hanc ſemper Legem ſecuti Romani ſint, con-
ſtanterque ſeruauerint. Eorum, in omnium manib; ſunt hitoria. Sed vt intelli-
gamus, quid iuris fuerit fortib; ſocijs Rom. atque ſœderatis; noſter Proculus, vt
omittam quod ex multis Ciceronis orationib; copioſe dici hæc de re poſſet,
ſignificat; ſocios quidem & ſœderatos omnes liberos fuiſſe; ſed alios æquo pari-
que iure cum Romanis coniunctos; alios ita cōueniſſe, vt paulo inferiores eſſent,
& maietatem Pōpuli Romani comiter conſeruare deberent. Fundi verò populi
appellabantur, vbi etiam cōceſſum liberalitate & beneficio Rom. ius populi Ro. 10
mani aſcuiſſent ac recepiſſent; quod in ijs tanquam in fundis reſideret beneficiū
commodumque à Romanis proſectum. Cicero in Oratione pro Lucio Cornelio
Balbo totam hanc rem copioſe explicat. Plura inderepetat, qui volet. Nunc reli-
qua perſequamur capitula XII, Tab. iudicia.

b. L. 7. non dubito,
b. 1. De capt. &
poſſim. reuerſ.

IN L.

SI QVIS IN VRBE COETVS NOCTV RNOS
AGITET, CAPIT E PVNITOR.

1. 2. Conciones & landeſtinas in vrbe conſlans, capitali ſupplicio multabatur.

Vm omnes veterum monumentorum ſinus perluſtro, & ipſos quo-
que reſceſſus perſcrutor, ſi quod in ijs fortæſſe reliquum deprehendi
veſtigium poſſit XII. Tabularum, commodè incidi in Porcij Latro-
nis declamationem, olim ſcriptam aduerſus Catilinam, ex qua ca-
put hoc deprompſi. Sic enim ille ſcribit: Primùm XII. Tab. cautum
eſſe cognoviſimus, ne quis in Vrbe cœtus nocturnos agitarer: deinde Lege Gabi-
nia promulgatum; qui conciones vllas clandestinas in Vrbe conſlauiſſet, more
Maiorum, capitali ſupplicio multaretur. De te itaque Catilina ſciſcitor, tūc cœ-
tus iſtos commilitonum tuorum contra præcepta XII. Tab. contra Leges no-
ſtras, contra Senatus ac Plebis autoritatem, noctu cōgēdos eſſe putaviſti? Hæc
ille. Neque, opinor, alio nunc opus eſt teſtimonio, aliòve huius Legis interprete.
De collegijs illicitis dictum quoque ante fuit cap. 6.

1.	Hoc caput unde descriptum. & num. 3.	9.	Falsi testimonij penam in castris Romanorum qualis?
2.	In Falsi testimonij reos pona hoc posterioribus Romanis dupliciter. & num. 3. 10.	11.	Falsi. vel quasi falsi. pama qua?
4.	Falsi testimonij penam Decemviri Grecorum exemplo sanxerunt. & num. 7.	12.	Falsa testimonia leges Romana quomodo coercant?
		13.	De testium fide examinanda.
5	Falsis testibus Græci cur penas acerbiores statuerint? & num. 6.	14.	Falsi testimonij quod quis eucierit, firmum non est. & num. 15.

1 **H** Occiput descriptum est ex Noctibus Auli Gellij; apud quem isdem
verbis eius meminit Sex. Cæcilius; nec meminit modo, sed & tam gra-
uem pœnam in falsi testimonij reos non temere Decuius instituisse
se cõtendit. Ac dupliciuisse quidem posterioribus Romanis, ac obso-
luisse fateatur; sed magno illud quidem Reip. malo. Eius ad Phauori-
3 num philosophum verba sunt hæc: An putas Phaorine, si non illa etiam ex XLI.
Tab. de testimonij falsis pœna aboleuisset; si nunc quoq; vt antea, qui falsum
testimonium dixisse cõuictus esset, saxo Tarpeio deiceretur, mentituros fuisse
pro testimonio tam multos, quàm videmus; Acerbitas plerunq; vlciscendi ma-
4 leficijs bene atq; cautè viuendi disciplina est. Non dubiũ est, Decemuiros in san-
cienda falsi testimonij pœna, Græcorũ exempli secutos esse. Adebantur Athenis
in Areopago grauitatũ esse iudiciũ *ψευδομαρτυριῶν* (falsorum testimoniorũ) cuius
est apud Demosthenem mentio per quàm frequens. Atq; ex eius quidem oratio-
nibus manifestum etiã est; non modò in testes falsi testimonij reos, sed et in eum,
qui eos sobornat produxerãt, & iudicium datum esse, & animaduersionem
fuisse non vulgarem. Demosthenis verba sunt: *ἐπὶ τοῖς καὶ ψευδομαρτυροῦσι καὶ τοῖς ἀποδοῦναι αὐτοῖς τὴν πρᾶξιν ὁ νόμος ἐπέταξε· καὶ τὰς παρὰ τοῦτον ἀδικίας καὶ τὰς πρὸς ἐπαλοῦς ἀνθρώπων ἐν τῷ νόμῳ ἔστιν ἐπιταγή· καὶ τὸν*

5 Tanto autem fuisse videtur Græcorum Leges in hoc genere æcerbiores, quod
in Græcia valde multi essent ad falsum testimonium dicendū, sine vlla religione,
tanquam ad ludicrū aliquid, valde parati. Exacerbanda autem esse malefactorū
supplicia, quoties nimis multis personis grassantibus exemplo est opus, Romani
6 nec iam Iurisconsulti responderunt. Quod de Græcis testibus dico, Ciceroni
grauissimo testimonio confirmare possum; cuius in Oratione pro L. Flac. eorum
fidem eleuantis, verba sunt hæc: Verumtamen hoc dico de toto genere Græcorū:
Testimoniorum religionem et fidem nunq̃ ista natio coluit: toriusq̃; huius rei
quæ sit vis, quæ authoritas, quod pōdus, ignorat. Vnde illud est; Da mihi testimo-
nium mutuum? Non Gallorum, non Hispanorum putatur. Totum istud Græ-
7 corum est; vt etiā qui Græcæ nesciunt, hoc quibus verbis à Græcis dici solet, sci-
ant. Ergo Decemviri, ne hoc quoque malum Romæ grassaretur, & impunitatis
sæpe inualeceret, seuerissimè coërcendum reprimendūq̃; esse, rectè iudicauerunt.
Qui factum sit, aut quando, vt eorum deinde seueritas in hoc genere minus pro-
bareretur, & hæc falsi testimonij pœna supplicijq̃; obsolecerent, dicere non pos-
sum. Scio Modestinum respondisse; non posse quem sic damnari, vt de saxo præ-
cipiturer. Sed iam pridem ante Modestinum, desierat pœna illa prædictis deici-
9 tionis è rupe Tarpeia. Vt cumq̃; sit, multis tamen post XII. Tab. annis, saltem in
castris Romæ, non min or fuit pœnæ acerbitas. In ijs enim, qui falsum testimonium
dixit, *ῥυπαρομένηται* (sustibus cæditur) inquit Polybius li. 6. Huius supplicij genus tale
fuit, Falsi testimonij conuictum Tribunis primum fuisse tangebar, deinde mili-
tes vndiq̃; irruentes non modò sustibus cædebant contundebantq̃; sed & saxis,
10 si poterant, obruebant. Si forè reus effugisset, patria illi erat interdictum. Cæte-
rū domi & in Ciuitatibus Romani in hoc genere indulgentiores fuisse videtur.
Certè capitale pœnam falsis testibus vix irrogauerunt: sed eos variè, nec eodē sem-
per omnes modo coërcuerunt. Extat in Pandectis hoc Pauli respōsum: Qui falsa
vel varia testimonia dixerunt, vel vtriq̃; parti prodiderunt; à ludicibus compe-
tenter puniuntur, Faretur quoq̃; Martianus; a pœnam Legis Cornelie irrogari ei,
qui

a. L. 16. ant facta.
θ. vlt. de pœn.

b. L. si diutino. 25
θ. vlt. de pœ.

c. L. qui falsa. et
testib.
d. L. i. & 9. ad h.
Cornel. de fals.

qui in falsas testationes faciendas, testimoniâve falsa inuicem dicenda, dolo malo coierit. Item; ex Senatusconsulto coërceri, qui ob instruendam aduocationem testimoniâve, pecuniam acceperit, societatemve coierit ad obligationem innocentium. Sed subijci; pœnam falsi vel quasi falsi, deportationem esse & omnium bonorum publicationem. Cæterum Romanæ Leges satis diligenter cauissè videntur, ne faciè obrepant, aut fallere possint veritatemq; obruere falsa testimonia. Nam ea demum, quæ omni suspicione carent, quæ rei aptiora & vero proximiora sunt, & cum quibus qualitas negotij ac iudicis motus concurrat, sequenda esse admonent. nec ad multitudinem respici oportere, sed ad synceram testimoniorum fidem. De testium porro fide diligenter examinanda, eorumq; per sona & conditione exploranda, noster Callistratus obseruanda esse ostendit, quæcumque ferè in hoc genere M. Tullius desiderat, tamque copiose describit in sua pro Flacco Oratione. Sed & ne quis admodum confidat falsis testimonijs, quod ijs euicerit, minimè firmum esse volunt. atque, vt omittam illum, qui huc fortassis pertinet, tractatum li. 7. Cod. Si ex falsis instrumentis vel testimonijs iudicatum sit; extat in Pandectis D. Adriani rescriptum, quo præcipit; vt, si falsis testimonijs, testibûsve pecunia corruptis, oppressus quis fuerit conspiratione aduersariorum; aut iudicantis religio circumuertatur; & res seuerè vindicetur, & si quid à iudice tam malo exemplo circumscripto iudicatum sit, in integrum restitatur.

e. l. ob carmen. 8.
vlt. de test.
f. l. 3. de test.

g. l. Diuus. de re iudic.

IN LII.

IVDEX QVI OBREM DICENDAM PECVNIAM ACEPISSE CONVICTVS EST, CAPIT E PVNITOR.

1. 2. Iudicis per falsi pena quæ? & num. 6 7 8 9.

3. Cambyfes Sisamnem iudicem vt puniret? & quantum. 4.

5. Pescennij Nigri dictum de Iudicibus.

10. Alexander Severus Imp. Iudici furi eruebat oculum.

OC quoque XII. Tab. caput nobis suppeditauit Cæcilius Iurifcons. qui apud Gellium li. 20. cap. 1. itidem contendit; Legem hanc duram videri non debere, Iudicis enim perfidiam, contra omnia iura diuina atque humana iusiurandum suum pecunia vendentis, dignam esse capitis pœna. Quanquã Phaurinus respondeat; Populo Rom. pœnam hanc nimis duram esse visam, qui passus sit Legem huius generis, de tam immodico supplicio, situ atque senio emori. Primum ac vetustissimum iudicis, qui pecunia corrumpi se passus est, seuerissimè puniti exemplum extat in historia Cambyfes Persarum Regis. Is Sisamnem iudicem, quem priori Asiæ parti præfecerat, cum audisset pecunia corruptum iniquè iudicasse, occidi iussit, eiusque cutem cadaueri detractam, instar pellis in tribunali extendi, in eoque sedere Oranem Sisamnis filium, vt paternæ pœnæ consideratione admoneretur; quid maneat iniquos iudices pecunia corruptos. neq; quicquam gessit Cambyfes, cuius nomine magis laudetur. Factum id est viuente adhuc Athenis Solone, Romæ 4 imperante Tarquinio Superbo, vix octoginta annis ante Decemuiros. Eius itaque & hi meminisse potuerant, eisdemque etiam memoria & exemplo commoueri. Et quæ tandem maior esse potest in Rep. pestis, quàm si tales corruptellæ impunè grassentur? Quid à latrocinijs Iudicia differunt? Laudatur Pescennij Nigri Principis Rom. qui Iudicibus publica salaria constituit, memorabile dictum: Iudicem nec dare quicquam debere, nec accipere. eoque etiam tota pertinet Iustinianus nostri Constitit Nou. 8 Sed post XII. Tab. quid statuerint Rom. Leges, quæ nunc extant, videamus. Diocletianus iam pridem à Diuis Principibus decretum fuisse ait, venales sententiâs, quæ in mercedem à corruptis iudicibus proferuntur, ipso iure infirmas esse sine prouocatione. Antoninus Imp. ait, eum amittere actionem, qui iudici pecuniam dedit, & diffidentia iustæ sententiæ in pecuniæ corruptionem speciem negotij reposuerit. sicuti & ex hac causa litem petire iussisse suum imperatorem, scripsit Vlpianus. Quod ad ipsius iudicis pecunia corrupti pœnâ attinet: Constantinus statuit eum & infamem fieri, & ei, quem iniqua lasserit sententiâ, ultimam litem prestare. Sed molliora hæc sunt, & quæ ad XII. Tabularum seueritatem minimè accedunt, Principum rescripta. Proprius accedit

a. l. venales. C. quando prou. non est nec.
b. l. 1. C. de pœn. iud. qui ma. iud.
c. l. de calum.
d. l. vlt. C. de pœn. iud. qui ma. iud.

Lex Iulia

Lex Julia repetundarum aduersus eos lata, qui pecuniam ob iudicandum acceperint. Ex ea enim Lege puniuntur vel deportatione, vel etiam durius prout admi-
serint. Interdum etiam capite plecentur. • vt si ob hominem necandum pecu-
niam acceperint, & innocentem damnarint, vt est apud Vlpianum. Vellem & il-
lud de suo Imperatore Alexandro Seuero addidisset, quod de eo commemorat
10 Lampridius; illum si nunquam furem iudicem vidisset, paratum habuisse digitū,
vt illi oculum erueret. At quot nunc digitis opus haberet Alexander? non, si cen-
simanus esset, qualem Poëta suum Briareum fingunt, esset satis.

IN LIII.

SI QVIS ACTITAUERIT SIVE CARMEN CONDIDERIT,
QVOD INFAMIAM FLAGITIVMVE ALTERI
PRECETVR, CAPITE PVNITOR.

1. Verborum seuerius quam verberum iniuriam puniuntur Decemviri, & cur? num. 2. 3.
4. Comœdia veteris licentia Decemviris displicuit teste etiā Arnobio & Ciceronis Africano; na. s. 6. 7. 8.
9. Thuriorum legibus Poëtarū licentia refrenabatur.
10. Comœdiam veterem Græcorum & Fescenninā Romanorum reprehendit Horatius.
11. Famofus de libellis iudiciū quale sanxerit Augustus.
12. 13. 14. 16. De famosis libellis Vlpianus quid, item Caius quid responderint?
15. Intestabilem fieri quid?
17. 18. Famofos contra libellos editum Valentiniā & Valentis acerbius quam Decemvitorum.
19. Constantini & Constantij Imp. constitutiones de famof. libel.
20. Famofos libellos Elibertinū quog. conciliū damnat.

Decemviri quā lenes, vel molles potius atq; indulgentes fuisse videntur in coercendis ijs etiā iniurijs, quæ verbera circumserebant, vt suo postea loco intelligemus; tam fuerunt certē seueri & vehementes in puniendis famosis libellis, quibus quis alterius nomē infamaret. Et sane bono & honesto viro, vt nihil est antiquius nomine bono; sic acerbius nihil esse potest infamia: nullaq; ei inferri iniuria grauior potest, quā nomen eius nō modō palam profcindi, sed scriptis etiam duraturis ignominiosē notari. Ergo & Decemviri atrociorē esse hanc, acerbiusq; vindicandam, quā verberum iniuriam, iudicauerunt. neque illam, quā Græci tolerabant, tolerari debere putarunt veteris Comœdiæ licentiam; quæ nimium petulanter in cuiusvis nomen & famam inuehebatur. Plaustris circunuehi iuuenes laruatos, qui in obuium quemque conuitia iacerent, nec Dijs, nec hominibus vllis parentes, consingī, in optimos etiā viros, & spargi probrosa carmina, an ferendum erat? Decemviralem in hoc genere Legem XII. Tab. ipse Arnobius lib. 4. contra Gentes commemorat; Carmen (inquit) malum conscribere, quo fama alterius coinquinetur & vita, Decemviralibus sciris euadere noluiſtis impune. ac ne vestras aures conuitio aliquis petulantiorē pulsaret, de atrocibus formulas constituisti iniurijs. Sed huius, quam proponimus, legis memoriā meliorem, atque ad eō explanationem vberiorē repetere possumus ex Ciceronis lib. 4. de Repub. apud quem Africanus ita loquitur: Apud Græcos fuit etiam Lege concessum, vt quod vellet Comœdia, nominatim, vel de quo vellet, diceret. Itaq; quem illa nō attingit? vel potius quem non vexauit? Esto, populares homines improbos in Repub. seditiosos, Cleonē, Cleophontem, Hyperbolum læsit. patiamur. etsi huiusmodi ciues a Censore melius est, quā a Poëta notari. Sed Periclem, cū iam suæ ciuitati maxima auctoritate plurimos annos domi & belli præfuisse, violari versibus, & eos agi in scena non plus decuit, quā si Plautus voluisset, aut Næuius P. & Cn. Scipioni, aut Cæcilius M. Catoni maledicere. Nostræ contrā XII. Tabulæ, cū per paucas res capere sanxissent, in his hanc quoque sciendam putauerunt; Si quis occentauisset, actitauisset, siue carmen condidisset, quod infamiam faceret, flagitiūue alteri precaretur. Iudicijs enim ac magistratuum disceptationibus legitimis propositam vitam, non Poëtarum ingenijs, habere debemus; nec probum audire, nisi ea lege, vt respondere liceat, & iudicio defendere. Hæc Africanus in libris Ciceronis de Repub. Idem Cicero lib. 4. Tusculanar. Quæst. Declarant (inquit) XII. Tabulæ, condiciam tum solitū esse carmen. Quod ne liceret fieri ad alterius iniuriam Leges sanxerunt. Sed & Plutarchus *περί νόμων*. scribit Thuriorum Legibus ea-
tum fuisse;

tum fuisse; ne in Comœdijs taxarentur ciues, præterquam adulteri & curioſi. Legem XII. Tab. de qua nunc agimus, illustrat ipſe quoque Horatius, cum illam ſcutilem & nimium diſſolutam veteris apud Græcos Comœdiæ licentiam, ſe-
uti & illam apud Romanos aliquando Feſcenninam, Lege lata coërcitam fuiſſe, coërceriſque debuifſe; etſi initium fortaiſſe, cum nondum excederet modum, to-
lerabile eſſe potuerit; multis locis oftendit. Locos deſcribam, Erunt enim veluti
commentarij ad hoc Caput XII. Tab. Lib. I. Sermorum.

*Eupolis atque Cratinus, Ariſtophaneſq; Poëta,
Atque alij, quorum Comœdia priſca virorum eſt,
Si quis eras dignus deſcribi; quod malus, aut fur,
Aut machus foret, aut ſicarius, aut aliqui
Famofus; multa cum libertate notabant.*

Idem in arte Poëtica:

*Succesit vetus his Comœdia non ſine multa
Laude, ſed in vitium libertas incidit, & vim
Dignam Lege regi. Lex eſt accepta; & chorusque
Turpiter obtinuit ſublato iure nocendi.*

Idem lib. 2. Epift. ad Auguſtum, loquens de Feſcennina veterum petulantia,

*Libertasq; recurrentes accepta per annos
Luſit amabiliter, donec iam ſanus apertam
In rabiem verti caput iocus, & per honeſtas
Ire domos impune minax, doluere cruento
Dente laceſſiti, fuit intactis quoque cura
Conditione ſuper communi, quin etiam Lex
Penaſque lata, malo qua nollet carmine quenquam
Deſcribi, pertere modum formidine fuſſet
Ad bene dicendum, delectandumque Poëta.*

Huc quoq; pertinet, quod ſignificat ſeſe à Trebatio Iuriſconſ. prudenter admo-
nitum fuiſſe his verbis:

*Sed tamen vt monitus caueas ne forte negoti
Incutiat tibi quid ſanctarum inſcitia Legum.
Si mala conſiderit in quem quis carmina, luſ eſt
Iudiciumque.*

Non poſſum hac in re vel grauiores autores citare, vel melioribus vti interpre-
tibus. Certè hanc XII. Tab. Legem ſecutus Auguſtus videtur, cum iudicium de li-
bellis famoſis nõ minus vehemens quàm Maieſtatis eſſe voluit. Sic enim Cor. Ta-
citus lib. 1. ſcribit; eum Legem Maieſtatis reduxiſſe, vt non ſolum facta argueren-
tur, ſed & dicta; primumque cognitionem de famoſis libellis, ſpecie Legis eius
tractaſſe, commotum Caſſij Seueri libidine, qua viros fœminaſque illuſtres pro-
cacibus ſcriptis diſſamauerat. Sanè in Pandectis ex Vlpiano a commemoratur
Lex ſiue Senatusconſultum in hæc verba: Si quis librum ad infamiam alicuius
pertinentem ſcripſit, compoſuit, edidit; dolòue malo fecit, quo quid eorum fieret;
etiã ſi alterius nomine ediderit, vel ſine nomine, vti de ea re agere liceat, &
ſi condemnatus ſit, qui id fecit, in teſtabilis ex Lege eſſe iubetur. Vlpianus alio
loco, Si quis (turpiter) ob carmen famoſum damnatur; Senatusconſultum expreſ-
ſum eſt, vt in teſtabilis ſit. ergo nec teſtamentum facere poterit, nec ad teſtamentum
adhiberi teſtis. Extat quoque & hæc Caij interpretatio: Cum Lege quis in-
teſtabilis iubetur eſſe, eò pertinet, ne eius teſtimonium recipiatur; & eo ampliùs,
vt putant quidam, ne ipſi dicatur teſtimonium. Ex his verbis colligere poſſumus;
nec teſtem eſſe poſſe; nec teſtamentum facere poterit; ſed & nec ex aliorum teſtamentis
quicquam capere. Quomodo enim hæreditatem teſtamento relictam conſe-
queretur, niſi ſubſidio alieni teſtimonij? Atqui id ei ademptum eſt. Et ſanè dignus
eſt, vt qui aliud turpiter infamare ſtudit, ipſe non modò infamis fiat, ſed & (quod
longè grauius eſt) in teſtabilis. Ergo, ſaceratque in teſtabilis eſto. Sic intelligimus;
quid illud ſit, quantumque valeat, quod Arcadius reſpondit, a ob carmen famo-
ſum damnatum, in teſtabilem fieri. Porro Vlpianus adiicit eadẽ poena ex Se-
natuſcon-

in L. 5. A. vlt. de in-
iur. & lib. famo.

in L. 1. in cui. 2. ſi
quis de teſta.

in L. cum Lege, de
teſtamen.

in L. ob carmen,
de teſtib.

in L. 5. vlt. de in-

natuſconſulto teneri etiã cum, qui *in iſta ſcriptura* alitue quid ſine ſcriptura in no-
ram aliquorum produxerit: item qui emendum vendendũ uic curaerit. Quo
verò tempore, aut quo autore factum ſit iſud Senatuſconſultum, certò ad firma-
re non poſſum, niſi ſi Auguſto vel Tyberio aſcribas. Illud certum eſt; annis
17 CCCLXX. poſt Auguſtum editum eſſe acerbius quoddam Valentiniani Va-
lentiſq; editum, & ut qui quocunq; loco famoſum libellum inuenerit, nec ſtatim *f. l. vna. C. de ſu-
mo. lib.*
18 ſanctio XII. Tab. poſt annos ſeptingentos & ſeptuaginta non modò confirmata
eſt ſed etiam auſta atq; producta. Adeò viſa eſt publica utilitas inde emergere,
vt loquitur Vlpianus. Si quis plures requirat Cæſarum Leges de famoſis libellis, *g. d. l. 5. d. 7. ſe.*
19 quæ in Iuſtiniani Codice deſiderantur, extant libro nono integri Codicis Theo-
doſiani. Vbi & Conſtantini Imp. eiùſq; filij Conſtantij Conſtitutiones leguntur,
20 ne quis libello famoſo notatus veniat eo nomine in aliquod periculum aut vitæ
aut ſamæ. Nam & (inquit Conſtantius Imp.) innocens porius, cui deſuit accuſa-
tor, cùm non de fuerit inimicus. Porro & veteribus Eccleſiæ Chriſtianæ Synodis
 fuiſſe hanc rem curæ, palàm eſt. Nam, & Elibertinum concilium in Hiſpania gra-
uiter damnare famoſos libellos, notum eſt.

IN LIIII.

QVI MALVM CARMEN INCANTARIT, FRVGESVE
EXCANTARIT, COERCETOR.

1. 12. Magiam olim Romani quod reiecerint laudantur ab
Auguſtino; & Plinio.
2. Magiam ex Perſide in Græciam Oſthanes quando
attulerit?
3. Democritus magi cultor.
4. Virgilij autoritas de Magia.
5. 6. Magia procuratam fertilitatem Imp. probauit.

7. 8. 11. Exorcifſas vocat Vlpian. Impoſtores.
9. Diuinationem illicitam an intellexerint Romani?
10. Diuinationem ſublaturu Cæſares, Mathematica ipſa
propt̃ ſuſtulerunt.
13. Leonis Imp. prohibitio artũ magicæ.
14. Tyaneus incantator apud Cuiſium qualis?

Diuſ Auguſtinus in libris de Ciuitate Dei, laudans veteres Romanos,
quod licet multa impia ſacra amplexi ſint, ſemper tamen reiecerint
magiam, omneſq; Chaldæorum præſtigias, ait; Legem fuiſſe in ipſis
XII. Tab. aduerſus artes magicas. Plinius quoq; lib. 30. cap. 1. loquens
de magia, ſcribit in hæc verba: Extat & apud Italas gentes veſtigia eius in XII. Ta-
bulis noſtris. Idem lib. 28. cap. 2. cùm probare vellet, magicarum incantationũ ali-
quam eſſe vim, ait; Legum ipſarum in XII. Tab. verba fuiſſe, QVI FRVGES
EXCANTASSET. & QVI MALVM CARMEN INCANTAS-
SET. Quales primùm in Perſiæ Magi fuerunt, ignotum non eſt. Ex Perſide Ma-
2 gia in Græciam allata primùm dicitur per quendam Oſthanem, qui Xerxem in eo,
quod Græciæ intulit, bello comitabatur. Paulò poſt Romani ſuos Legatos ad Le-
3 ges petendas in Græciã miſerunt, quo tempore magia, quæ iam degenerarat, ma-
ximè colebatur de Democrito. Romani rectè intelligentes eam eſſe, quæ & eſſet, &
dici verè deberet *μαγεία* (ſubdolum maleficium) ſive *γανεία* (præſtigias) totũ hoc
4 malum tollere, & ex ſua vrbe proſigare voluerunt. Virgilius de magicis incanta-
tionibus loquens ait; Atque ſatas aliò vidi traducere meſſes. An multas eius generis
incantationes Romani viderint, nescio. ſed de ijs cœcendendis vehementer ſolici-
5 toſ fuiſſe, vel vnus C. Furij Craſſi exemplum teſtimonio eſſe poteſt. Poſtea Cæ-
ſares, qui alioqui ſeueriſſimi erant aduerſus omnes magos & incantatores; viden-
tur tamen aliquando fertilitatem, aliqua huius generis arte procuratam, vel ſteri-
litem depulſam non improbãſſe. Nã Conſtantine, ipſe poſtea quàm eos gra-
6 uiter puniri iuſſit, qui magis artibus cõtra ſalutem hominũ aliquid moliri ſunt,
aut pudicos animos ad libidinem deſlexerunt, adijcit; Nullis verò criminationi-
bus implicanda ſunt remedia humanis quæſita corporibus, aut in agreſtibus lo-
cis innocenter adhibita ſuffragia, ne maturis vindemijs metuerentur imbres, aut
7 ventis, grandinisque lapidatione quaterentur. Sanè noſter Vlpianus exorcifſas
ros eſſe: neque medicorum nomine ornari paritur; ſed nulla tamen alioqui pœ-
8 na afficit. Idem, conſtitutionibus Principum eos teneri ait, & qualiquam illiciti

a. l. 4. C. de ma-
li.

b. l. 1. d. medicos.
De extra. ord.
cog.

c. l. item apud
Labonem. d. ſi
quæ. De iuri.

tam diuinationem pollicentur. Sed quænam fuerit illicita diuination, nō satis intellexerunt Romani, cum suos tantopere colerent Augures atque Aruspices. Et quàm Cicero in hoc genere titubet, testes sunt eius libri de Diuinatione. Cæsares qui postea secuti sunt, dum totū vsum diuinationis tollere volunt, ipsa etiā prope mathemata sustulerunt. Sed rerum bonarum vsum ab abusu discernere oportet. Sanè Vlpianus in vniuersum pronunciat; libros magicos esse improbat; lectionis, protinusque esse corruptendos. Et Liuius cum de Bacchanalibus loquitur, testis est; olim ex Senatusconsulto conquisitos Romæ fuisse omnes veneficiorum & vaticiniorum libros, vt comburerentur. Ergo curiosus non ero, aut longior in ijs magicis artibus explicandis, quas ignorari volunt Leges Rom. Ne quis autem miretur; fas non esse, incantationibus fruges abigere, vel etiam pellere; prohibuit quoque Leo Imp. e ne quis in suo etiam fundo arte aliqua magica reconditis thesauros conquirat. Credo multos tum fuisse eius generis incantatores, qualem in Alexandro Lucianus scribit quendam Tyanæum, quem, cum infami nota insignire vult, vocat *ἀγῆλος γυνήσιος*, magice nō sapienter θρονοῦσιν αὐτῷ, *ἐν καὶ πρὸς τῷ θεῷ ἀδελφὸν ποιεῖν* (cultorem imposturarū & ludificationum; præstigias & carmina mirifica rationemque inueniendorumq; thesaurorum profitentem.)

IN LV.

QVI INIURIA CECIDERIT ALIENAS ARBORES,
LVITO IN SINGVLAS AERIS XXV.

1. Arbores quag, Decemviris curæ erant.

2. 5. Arbores maioris æstimabantur post Decemvirosum scripta. & num. 4. 5.

6. Arbores si furtim cæsa sint qua detur actio? & nu. 7. 9. 10. 11. 12. 14. 15.

8. Mosæica lex arbores hostium cadis non permittebat.

13. Quid si quis per vim, domino sciens, arbores succiderit?

16. Oleam vitæq; appellatione arboris contineri.

Es scriptum est hoc caput ex Plinio, cuius lib. 17. cap. 1. verba sunt hæc: Fuit & arborum cura Legibus præcis; cautumque est XII. Tab. vt qui iniuria ceciderit alienas, lueret in singulas æris 25. Miratur autem Plinius, Decemviros tantū solum taxasse frugiferas arbores. ad monetq; minimè existimasse futurū, quod Romæ postea euēnit, vt etiam infrugifera maximo æstimerentur. Quid enim? Trecentis & sexaginta circiter annis post XII. Tab. Domitius AEnobarbus cum Crassi Oratoris magnificentissimam domum emere veller, & millia numerum offerret, Crassus respondit se non recusare, exceptis sex arboribus. Tum Domitius, si ex adimerentur, ne vno quidem denario domum vellese dixit. vterq; pluris fecisse videtur aliquot arbusculas, quàm ædes ipsas alioqui pulcherrimas. Arbores autem illæ fuisse dicuntur loti patulæ. An hi æstimassent sibi factum esse satis, si in singulas cæsas aliquis soluisset æris 25? Id verò multo etiam minus dicemus, si Valerium Maximum lib. 9. historiam narrantem audiamus. Narrat enim cum Domitius emere veller sexagies sestertio: rogasse Crassum, quo minoris fore æstimeret domum, si decem arbusculas inde succidisset; respondissetq; Domitium, Tricies sestertio. Porro Paulus quoque ait; si furtim arbores cæsæ sint, & ex XII. Tab. & ex Lege Aquilia dari actionem: huiusque condemnationem continere duplum, ait Vlpianus. Cæterum addit Caius; eos etiam, qui arbores & maximè vites ceciderunt, tanquam latrones puniri. Loqui 7 tur (opinor) de arboribus frugiferis, quas nō succidi Reipub. etiam interest. Certè 8 Lex Mosæica ne in bello quidem frugiferas hostiū arbores excidi patitur. Et quis tam furiosam barbariem ferat? De arboribus furtim cæsis si quis plura desiderat, legat lib. Pandect. 47. tit. 6. & conferat eiusdem generis Georgicas Iustiniani Leges, quas aliquando edidimus interpretari que sumus. Illud præcipuè hîc obseruandum est; Prætores cum intelligerent, Decemviros parum consideratè in singulas arbores succisas non nisi 25. assium pœnam constituisse, omnesque eodem modo æstimasse: eius loco prudenter substituisse actionem pœnalem in duplum, 11 faciendâ (inquit Paulus) æstimatione, quanti interfuit domini non lædi; & vt ipsarum arborum pretium deducatur, & eius quod superest, fiat æstimatio. Ergo si arbor antequàm cæsa succisæue esset, decem aureis æstimaretur: inspicimus, quanti

nunc

a. L. 1. arb. fur. cas.

b. L. 7. d. vlt. illi titu. L. 2. illi titu.

- nunc æstimeretur succisa. Si duorum fortè aureorū esse videatur: cum id dominus habeat, reliquum tantum duplabitur, vt sedecim aureorum condemnatio sit. Sic hoc duplo continetur & re ipsius, hoc est, damni dati acceptiq; persecutio. Porro & illud obseruandū est, hanc in duplum actionem habere locum, cum furtim
- 12 hæc arbores sunt. Si quis verò per vim, sciente domino, eas ceciderit; ager potius ex interdicto. QVOD VI AVT CLAM, aut VI BONORVM RAPTORVM. Postremò prætereundum non est, quod Paulus ait; a Si de arboribus cæsis lege Aquilia actum sit; interdicto quod vi aut clam reddito, absolui reū, si satis eū prima condemnatione Iudex grauauerit; manente nihilominus actione ex Lege XII. Tab. Sed hæc ita remanere intelligimus, si quid in ea plus sit. Nam quod dicit Labeo, si furtim arbores cæsa sint, & ex Lege Aquilia & ex Lege XII. Tab. dari actionem; Trebatius sic accipiendum esse docet, vt Iudex in posterio-
- 13 rem deducat id, quod ex prima consecutus sit actor; & ex reliquo condemnet reum. Idq; etiam dicitur vulgaris regula Iuris. Ergo & Caius cum dixisset, si colonus sit, qui ceciderit arbores, etiam ex locato cum eo agi posse, subiicit, planè vna actione contentus debet esse actor, nempe ne bis idem consequatur. Idem Caius respondit; Colonum cum quo propter succisas fortè arbores agebatur ex locato, si, deferente actore, iurauerit, se non succidisse; per exceptionem iuris iurandi deinde defendi posse; siue ex Lege XII. Tabularum de arboribus succisis, siue ex Lege Aquilia damni iniuria dati, siue ex interdicto. Quod vi aut clam, postea conueniatur. Nempe, si arbores non succidit, nō est aliquid in eum de arboribus cæsis dandum iudicium. Arborum cæsarum mentio non patitur obliuione præterire me vetustissimam illam, quam Plinius lib. 3. commemorat Legem, oliuantiibus olim datam; OLEAM NE STRINGITO, NEVE VERBERATO.
- 14 Vitem oleamq; arboris appellatione contineri, cum de arboribus cæsis quaeritur, Vlpianus docet. g Cæterum si quid adeo tenerum sit, vt herbæ loco sit, non debere arboris numero haberi, ait Caius, neque tamen frugibus minus quam arboribus cauerit Decemviri. Imò verò multo etiam magis, & grauiori propolita poena.

c. L. furtim arbores. d. i. arbor. fur. cas. l. si alius. e. notauius. quod vi aut clam. d. L. pen. Arb. fur. cas.

e. L. si colonus. arb. fur. cas.

f. L. 28. duobus. d. colonus. De iureiur.

g. L. 3. arb. fur. cas.

IN LVI.

FRUGEM ARATRO QVAESITAM FVRTIM NOCTV
SI PAVERIT SECVERITVE PVBES, &c.

1. 2. Frugibus quoq; cauerunt Decemviri; imitati Draconem Atheniensiem.

furtim demessarum. & num. 4.

5. Suspendum necari quomodo velint Decemviri?

3. Vt Furti poenam mitigarunt posteriores, sic & frugū

6. Laquei poena apud Rom. ignominiosiss.

Scriptum est hoc caput ex Plinij lib. 18. cap. 3. Ac videntur in hoc genere Decemviri illā Draconis Atheniensis seueritatem acerbissimam imitari voluisse. Plutarchus autor est; eius Legibus nō minorem sanctam esse poenam aduersus fures vuarum vel olerum, quā aduersus homicidas vel sacrilegos, Sic enim scribit eum statuisse; Τοὺς ἀρχαῖα καὶ ψευτὰς ὁσίωνας ἐμολὸς καὶ ἀστὴρας τοῖς ἑρπύλλοις καὶ ἀνδρὶ ῥοφόνους (vt, qui olera furati essent aut poma, pari supplicio afficerentur cum sacrilegis & homicidis.) Cæterum vt in vniuersum poena furti per XII. Tab. cōstituta, postea mitigata est, sic & hoc in genere frugū furtim depastarum, aut demessarū. Vlpianus inquit; a Si oliuam immaturam decerpserit, vel segetem defecerit immaturam, vel vvas crudas; Aquilia tenebitur. Quod iam maturas; cessat Aquilia. nulla enim iniuria est, cum tibi etiam impensas donauerit, quæ in collectione huiusmodi fructuum impenduntur. At si collecta hæc interceperit, furti tenetur. Hæc ille. De pastu pecoris quid statuerint XII. Tab. suo suprà loco dictum est. Porro impuberes quatenus ex delicto teneantur puniuntur, dixi ad cap. 23. De Aedil. edict. cum suspendum necari iubent Decemviri, an laqueo strangulari velint, equidem adfirmare non possum. Suspendiosos tamen tam fuisse infames, vt à suis lugeri non soleant, ait Vlpianus. b & laquei nō minus quā crucis aut furcæ poenam fuisse apud Romanos quoq; ignominiosissimam, sæpe traditum est. Er notum est illud Euripidis ἀρχὴ μὲν ἀρχὴν μεταφύκει (scdū sunt ac turpes laquei sublimes.)

a. L. 27. si feruū feruum. d. si oliuā. ad leg. Aquil

b. L. liberorum. d. non solent. i. his qui notat. infam.

SI NOX FVRTVM FAXIT, ET IM ALIQUIS OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO.

FVR MANIFESTO FVRTO PREHENSVS INTERDIV,
SI SE TELO DEFENDERET, IM ALIQUIS
OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO.

1. 2. Nox pro noctu; & Im pro eum, dixerunt Decemviri.

3. Solon dupli pœnam furibus indixit.

4. Furta impunita apud Lacedæmonios & Aegyptios.

5. Decemviri in statuta furtorum pœna mediâ viam delegerunt.

6. 7. Platonus & Stagiritarum lex; quo nihil reposuisti, nihil inde tolle.

8. Inter Furem nocturnum & diurnum quomodo discernendum, & nam. 9.

10. Furti pœna ad pecuniariam condemnationem reuocata est. & num. 11.

12. Furti criminaliter agebatur Vlpiani temporibus; & civiliter; num. 13.

14. Vindicatio, & conditio furtiva, domini aduersus furem.

15. Furi parci non debet. de pœna eius.

16. De furto nec manifesto. & num. 17. 18.

HAEC duo capita collegimus ex Gellio & Macrobio. Hic Saturn. lib. cap. 4. inquit: Non esse abs re puto, hoc loco id quoque admonere, quod Decemviri XII. Tab. inusitatissime NOX pro, NOCTV dix-
xerunt. Verba hæc sunt: SI NOX FVRTIM FAXIT, ET IM ALIQUIS OCCISIT, IVRE CAESVS ESTO. In quibus verbis id etiã notandum est, ab eo, quod est is, non EVM casu accusatiuo, sed IM dicere? Hæc Macrobi. Reliqua suppeditat Gellius, suarum Noctium lib. 11. cap. 18. cum probare vult, Decemuiros neque pari seueritate in puniendis omnium generum furibus, neque remissa nimis lenitate vfos esse. Audiebant illi quã acerbe Draco Atheniensis furta omnia puniri voluerat, quã leniter Solon, qui sublato mortis supplicio, dupli tantum pœnam furibus indixit. Audiebant, apud Lacedæmonios sienti & apud Aegyptios, quanta esset furtorum & quã impunita licentia. Prudenter ipsi delegerunt mediã quandam rationem puniendi coercendiq; furti, quod quidem impunè grassari nõ potest, quin omnis tollatur humana societas. Plato lib. 11. de Legib. ait hanc esse & perpetuam Naturæ Legẽ, ad pœnam 6 noctis, pœnam 6 noctis (quæ non deposuisti ne sustuleris.) quã apud Stagiritas, hortatore, opinor, eorũ ciue Aristotele, imprimis celebrem fuisse, testis est Aelianus. Ea autem furtũ prohiberi quis non videt? Sed apertior est illa huius generis Lex, quã Moses edidit verũ vt nunc quod instat, agamus; primum caput huius, de qua agimus, Legis Decemviralis, extat quoq; apud Ciceronẽ. Isem in Oratione pro Milone, Duodecim Tabulæ (inquit) nocturnum furem quoquo modo; diurnum autem, si se telo defenderet, interfici impunè voluerunt. Sed & Caius noster scribit; Legem XII. Tab. furem noctu deprehensum occidere permisisse; vt tamen id ipsum cum clamore testificetur, hancquẽ Legem enarrans lib. 1. ad Leg. XII. Tab. quid hic telum appelleretur, quãquẽ latè pateat eius significatio, pluribus verbis explicuit: extatquẽ eius interpretatio in Pandectis, & à Iustiniano repetita in Institutionibus. Sanè tamen Vlpianus adiecit; a furem nocturnum si quis occiderit, ira demum impunè ferre, si parcere ei, sine suo periculo, non potuit. Porro, vt Romani post Decemuiros prohibuerunt aliquem de saxo præcipitari, & sic & liberum hominem alicui addici, seruũquẽ illi fieri pœnæ causã, noluerunt. Ergo furti pœna mutata est, & ad pecuniariam condemnationem reuocata. Capitalet aliquãdo fuisse apud Athenienses, ex Aeschine κατὰ τιμας. intelligere possumus, διὰ νόμους (inquit) καλῶς τεταμένους πρὸς τὴν ἀποκρίσιν τῶν ἀνὰ νόμους ἐπιτιμῶν, τοὺς δὲ ἀντιθέτους καὶ ἐναντίους (Leges voluit, fures quidẽ cõfessos morte multari, de negãtibus vero iudiciũ ferri.) Decemviri eas Leges secuti sunt, sed alias nõ multò leniores tulerunt, quẽ postea visẽ etiam sunt duriores. Testis quidẽ est Polybius, extremũ illud supplicium ἐλευθεροποιῶν, (fustuariũ,) (quod, quale fuerit, antea dictũ est) mansisse in castris Rom. aduersus eos, qui quid in ijs furarentur. Sed aliorũ furtorũ, quẽ quidẽ priuata essent (nam peculatus & sacrilegij grauior pœna est) non nisi multam pecuniariam

a. L. 4. ad leg. Aquil.

b. L. 233. si saluatur. 0. selum. de verb. signifi.

c. 0. telum. inst. de pub. iud.

d. L. furem. ad leg. Corn. de falsat.

e. L. si diuino. 0. it. de panis.

- 11 cuniarum esse voluerunt. Poena manifesti furti (inquit Iustin.) quadrupli est, tam
ex serui, quam liberi persona: nec manifesti, dupli. quanquam fateatur Vlpianus;
12 f. suo tempore plerumque furti criminaliter actum esse, & eum, qui ageret, in cri- *f. lvi. de furt.*
men subscripsisse; non quasi publicum sit iudicium; sed quia visum est, temerita-
tem agentium etiam extraordinaria animaduersione coercendam. Addit autē,
13 non ideo tamen minus eum, qui velit, posse ciuilitate agere. Intelligit, opinor, ci-
uilem furti actionem, quanquam poenalem, dupli nempe vel quadrupli; de qua
14 in eo tractatu agitur. Porro quod ad ipsius rei persecutionem attinet, datur do-
mino aduersum furem, non modò rei vindictio, sed & conditio furtiua, etiam
si res extet. Nam & conditio hæc magis detegit flagitium atque turpitudinem
15 furis, cui parci non debet, & agentem minus onerabit. Qui enim condicit, proba-
re aliud non debet, quam furtum esse factum. Denique in eam conditionem et-
iam veniet, quod agentis interest. Sed de vi & vsu actionum, quæ aduersus fures *g. l. 3. De condi-*
dantur, pluribus verbis suo loco agendum est. De furto nec manifesto quid ex *furt.*
16 XII. Tabulis nunc reperam, non satis scio. Eius in XII. Tabulis factam mentio-
nem fuisse, dubium non est. Nam & Festus, cum docet veteres dixisse NEC pro,
NON, allegat hoc earum caput:

SI ADERIT FVRTO QVOD NEC MANIFESTVM ERIT.
Et fortassis ex eo capite descendebat vetus illa, quam Cicero lib. 3. de Nat. Deor.
commemorat, actio,

OPE CONSILIOQVE TVO FVRTVM AIO FACTVM ESSE.
Sed quam furti nec manifesti poenam esse vellent XII. Tabulæ, obscurius est. Cer-
17 tè verba Gellij significare videntur; Decemuiros, furtis, quæ nec manifesta appel-
lantur, poenam imposuisse dupli. Id si ita est, nihil hac in rem mutatum esset, & hæc
18 actio dupli ciuilis esset, non Prætoria. Sed mirum est, si tam lenes fuerint in vindi-
cando furto nec manifesto, qui tam erant acerbi in puniendo manifesto.

IN LIX.

FVRTA PER LANCEN LICIVM QVE CONCEPTA,
SICVT MANIFESTA VINDICANTOR.

1. Furti per lancem & licium concepta, quæ de q. iis
coniectura Tatij Alpini; num. 2.
3. Sacrificiolum licio succincti erant; vnde & lictor-
es dicti.
4. Lances olim adhibita sacrificijs.
5. 6. Exemplum furti per lancem & licium, apud Iose-
phum: ob quod Iudæi vrbe puls.
7. Stipem Cicero an omnem susulerit?

- Decemuiros furti, quæ per lancem licium quæ concepta essent, perinde
ac si manifesta forent, vindicauisse, testis est Gellius lib. 11, cap. 18. Sed vel-
lem etiam addidisset atque explicuisset, quæ tandem ea furti sint, ma-
gna cerè molestia posteritati liberâsse, quam tanto etiam magis
id ignorare puduit: quod idem Gellius alio loco, vehemèter rideat quendam lu-
risperitum, qui ut ignorantiam in hoc genere suam excusaret, causabatur furto-
rum quæstiones eum lance & licio euauisse, omnemque illam XII. Tab. antiquita-
2 tem. Tatij Alpini coniectura, aliorum interpretum commentis probabilior esse
videtur; furti hæc fuisse, quæ, religionis obtentu, impostores quidam, tanquam
sacrificuli, licio succincti & lancem ad colligendas stipes circumferentes, com-
mittébant sacrilegijs proxima; nempe rerum si minus ad ministerium Dei iam
3 consecrarum, collectarum tamen ad sacrificia, & eorum nomine. Sacrorum
ministerios licio succinctos fuisse, ideoque etiam Lictores dictos esse, ostendit Oni-
4 dius lib. 2. Fast. Lances quoque inter sacrificia fuisse vel illud Virgilij libro 8.
AENEID. indicio est. Dona ferunt, cumulatque oneratis lancibus aras. Exemplum si
5 quis requirat furto- rum huius generis per lancem & licium, extat apud Iosephum
lib. 18. Antiquit. Narrat quosdam impostores Iudæos, nobili matrone Romanæ,
Fuluæ, specie religionis persuasisse, ut aurum & purpuram ad Templum Hie-
6 rosolymitanum daret. Ea autem cum accepissent, in proprios vsus vertisse. Pro-
pterque hoc vnum furtum, Tiberium omnes Iudæos Vrbe expulisse. Si sacrile-
gos huius generis fures atque impostores, coercere voluerunt XII. Tab. & pru-

denter & religiosè factum id est. Eorum nequitia si postea indulset posteritas vel superstitione fascinata, vel talium nebulonum furis iam assueti; nimium certe vecors fuit. Sanè Cicero lib. 2. de Legib. edit hanc Legem:

PRÆTER IDEÆ MATRIS FAMVLOS, EOSQVE IVSTIS DIEBVS, NE QVIS STIPEM COGITO.

Deinde subiicit: Stipem fustulimus, nisi eam, quam ad paucos dies propriā Idææ, Matris excepimus. Implet enim superstitione animos, & exhaurit domos. Tolerat ergo Cicero *Ματαγύγας* (sic enim vocabantur) cum sua mendicitate, cum suis stipulationibus. alios eiusstarinæ non tolerat stipulatores.

IN LX.

DE FVRTO PACISCI LICITVM ESTO.

1. De furto pacisci an liceat? & an ratio legis huius adhuc daret? & num. 7. 8. 10.
2. Furti actiones per pactum tolluntur; idq; ipso iure; num. 3.
4. De crimine transgens pro confesso habebatur.
5. In capitalibus criminibus, quatenus pacisci liceat? & num. 9.
6. Adulterium præ cæteris criminibus coercendum.
11. An accusatori per pactum accepta ab accusatione liceat desistere?

a. L. iuris gentium.
b. si paciscar, de pact.
b. L. si vnus, & pact.
c. a. de pact.

Vlpianus ait: a De furto pacisci Lex permittit. Intelligit autem Legem XII. Tab. quæ de furto, vt de iniuria, pacisci permittit: non quidem an requam illud fieret, sed postquam factum esset. Paulus, b Pacta (inquit) quæ turpē causam continent, non sunt obseruanda: veluti si paciscar ne furti agam vel iniuriarum, si feceris. Expedit enim timeri furti vel iniuriarum poenam. Sed post admissa hæc pacisci possumus. Idem Paulus alio loco, c Quædam (inquit) actiones per pactum ipso iure tolluntur, vt iniuriarum, item 2 furti. Nempe, cum Lex ipsa XII. Tab. & non tantum Prætor, hoc pactum probet, omninoque tueretur, non exceptione modo Prætoriam actionem elidet, sed ipso, etiam iure tollatur. Sanè Vlpianus ait: a Principes consensuisse, ei esse ignoscendum, qui suum sanguinem qualitercunque redemptum voluerit; & propterea ab ijs decretum esse; in capitalibus criminibus; ijs saltem, quæ poenam mortis ingerunt; non nocere reo si aduersariū corruperit. Saltem hoc veteres benignè iudicabant; eos 4 quidem, qui de crimine paciscebantur aut transigebant, pro confessis habendos esse. Sed ralem confessionem, quæ obscura & incerta est, non esse satis, vt poena capitalis irrogetur; ne quis sibi ipsi mortem conscivisse videatur. Sic itaq; & Diocletianus Imp. ait: b, in capitalibus criminibus, quæ sanguinis poenam ingerunt, non 5 etiam in alijs, pacisci & transigere licere. Excipit tamē adulteriū. Id enim vt coerceretur præ cæteris criminibus, optabat. Nam & alibi fproficitur sibi cordi esse pudorem, neque olim patiebatur Lex Iulia temere aliquem desistere ab adulterij accusatione instituta; c Cæterum cum iam poena furri pecuniaria sit, nempe du- 7 pliv el quadrupli: videtur cessare ratio legis, de furto pacisci permittentis. Vlpianus tamen id diffimulat; neque patitur illam XII. Tabularum humanitatem eos prætextu tolli; præsertim cum alio etiam loco fateatur, suo tempore plerunque furti criminaliter actum esse. h Sed & Diocletianus, qui de crimine, quod poenam 9 sanguinis non irrogat, dixit, non posse transigi; i meminit alio loco, decisionis furti. k Et quidem tanto facilius iam de furto pacisci licet, quod transactum vi- 10 deatur non tam de crimine quàm de re priuata & familiari, atque adeo de actione ciuili. Porro si non de reo quærat, sed de accusatore; an huic quoque liceat i pacisci & transigere, vt pecunia accepta desistat ab accusatione; ex tit. de Calumniatori, vel S. C. Turpil. repetendum est.

IN LXI.

SI MEMBRVM RVPIT MEVM, E PACTO, TALIO ESTO.

1. E pro sine sue extra.
2. Talionem iniurijs atrocioribus Decemviri cur apposerint?
3. Talio ad estimationem iudicis religio solebat.
4. Talio, in politia Musica etiam visitata: & à Rhadamantho approbata; num. 5.
6. Pythagoreis rationis vsus placuit; sed Aristoteli difficult, vt & Phanormo; num. 7. 8.
9. 10. Talionis an & quæ vestigia in Iure nostro supersint?

Oc capite significant Decemviri, etiā de hac tam atroci illata iniuria pacifici licere. sed è pacto, hoc est, sine pacto, vel extra pactum, ratione esse poenā. Non vtrahio quā Sex. Cæcilio Iurifcon. interprete, Phauorinus philosophus hanc Legem reprehendebat, præsertim quòd in ea quoq; scriptum esset, QVIN ET SI MEMBRVM ALTER IMPRV DENS RVPERIT. Cæcilius respondet; Decemuiros iniurijs atrocioribus talionem appofuisse, dum eo metu coercere homines volunt, & minuire extinguereq; violentiam pulsandiatq; lædendi. Neque eius, qui membrum alteri rupisset, & pacifici tamen de redimenda talione noller, tantam esse habendam rationē, vt, an prudens imprudensve rupisset, spectandū putarent. Deinde subiicit: Et quæ, obsecro te, ista acerbitas est, si idem fiat in te, quod tute in alio feceris? præsertim cum habeas facultatē pacificendi, & non necesse sit pati talionem, nisi eam te elegeris. Quod editum Prætorium de æstimandis iniurijs probabilis esse his potest. Nolo ignores, hanc quoque ipsam talionem ad æstimationē iudicis redigi necessario solitam. Nam si reus qui de pacisci noluerat, iudici talionem imperari non parebat; æstimata lite Iudex hominem pecuniæ damnabat: atque ita si reo & pactio grauis, & acerbata talio visa fuerat, seueritas Legis ad pecuniæ multam redibat. Hæc Cæcilius. Legem talionis in poliria quoque Mosaisca olim vsuratam fuisse scimus. Et Aristoteles li. 5. Ethic. testis est Rhadamanthum ipsum ita ius dixisse, hancque Legem edidisse; ΕΙΚΕ ΠΑΘΟΙ ΤΑ Κ' ΕΡΕΞΕ, ΔΙΚΗ ΙΘΕΙΑ ΓΕΝΟΙΤΟ. quam his versibus non malè redditam accepi,

Si, quod quisque facit, idem patiatur & ipse,

Id iustum fiet denique iudicium.

6 Pythagoræos quoque, quos in magna Græcia audire potuerunt Decemviri, ius & vsum talionis maximè probasse constar. De ijs enim loquens Aristoteles, *οἱ πολλοὶ* (inquit) *ἀλλὰ οὐ τὸ δίκαιον, τὸ δὲ ἀδίκαιον οὐκ ἔστιν ὁμοίον.* Quibus verbis significat; eos definisse omnino id ius esse, quod vicissim quisq; pateretur. Quanquam Aristoteles ipse id probare non videatur; existimans non conuenire eum iustitia vel distributiva vel commutativa, hoc est, cum iure, quod vel in rerum commutationibus versatur, vel puniendi causa comparatum est. Phauorinus quoq; hanc puniendirationem omnino esse contendit. Sed audiui mus, qua & moderatione & cōditione Decemviri eam introduxerint. Abiisse tamen in desuetudinem, quod Iustinianus ait, ad eò verum est, vt in toto Iure Ciuili vix vlla talionis vestigia supersint; nisi si calumniam totorem dicas idem iudicium, quod innocentiore intendit, subire debere, ideoq; sese inscribere credas. & simul excipias, quod in quadam Theodosij Valentinianique constitutione legimus; *¶ Iudicem qui delatum ad se crimen neglexerit, id ipsum pati debere, quod alijs indulserit & dissimulando concesserit.*

*a. l. vlt. C. ne fa-
bap. iur.*

IN LXII.

SI INIURIAM ALTERI FAXIT, XXV. AERIS POENAE SVNTO.

1. 2. Iniuriarum atrociorum poena an semper fuerit pecuniaria?	10. Iniuriam iniuriatos ipsos æstimare permiserunt Praetores: & num. 17.
3. Lex Aquilia & Iniuriarum actio quòd pertineant?	11. 12. 13. 14. Cornelia, de iniurijs manu factis, quid continuerit?
4. Antius dicitur quæ?	15. De omni iniuria tum ciuili ter tum criminaliter agi posse statuit Iustinianus.
5. <i>Καὶ τοῦτο ἔστιν ὁμοίον καὶ τὸ δίκαιον.</i> & num. 6.	16. 18. Delictorum priuatorum aliorum poene quæ?
7. Pericles conuincientes contempsit.	
8. 9. Labo legis huius XII. Tabularum abolenda causa.	

Oc caput ita scriptum fuisse in XII. Tab. legimus apud Gellium lib. 20. quo tamen loco Cæcilius ait; Decemuiros iniurijs atrociores; vt de offe fracto; non liberis modò, verum etiā seruis factas, impensiore damno vindicauisse. quanquam pecuniariam semper fuisse poenam confter. Sic enim Iustinianus ait; *¶ ex Lege XII. Tab. propter os fractum, numarias poenas esse constitutas, quasi in magna veterum paupertate. ac in Legis quidem Aquiliæ tertio capite scriptum fuisse accepimus;*
CATERARVM RERV PRÆTER HOMINEM ET PECVDEM OCCISOS, SI QVIS ALTERI DAMNV FAXIT, QVIDVE VSSERIT, FREGERIT, RVPERIT INIURIA;

*a. l. poena anti-
de iniur.
b. l. si seruus
tertio. ad leg.
quil.*

RIA: QVANTI EA RES FVIT IN DIEBV3 XXX. PROXIMIS, TANTVM ÆS DOMINO DARE DAMNAS ESTO. Sed Lex Aquilia non nisi ad damnum datum pertinet, Cæterum & vbi ea cessat, iniuriarum iudicio locus esse potest, sic & apud Athenienses fuisse *ἀνὰ τὴν πόλιν*, ait Demosthenes. Erat autem *ἀνὰ τὴν πόλιν* propriè actio iniuriarum ob verbera, quam quidem iniuriam seuerissimè coërceri quàm interfit Reip. grauissimè aliquando atq; elegantissimè dixit Isocrates, cuius extat in hoc genere Oratio *τὸ νόμιμον*, aut si quis Demosthenem malit, extat quoque grauissima eius contra Midiam Oratio *ὅτι τὸ νόμιμον*, ac commemorat quidem in ea ipsa Oratione; Eucona Laodamantis fratrem publicè obtruncatum à Beoto, ob vnum colaphum quem iniuria infixerat. Sed hanc Græcorum seueritatem secuti Decemuii non sunt. Conuicij siue *κακῶν ὁρισμὸς* iudicium apud Athenienses leuius fuit. Scribit enim Plutarchus Solonem tulisse Legem; vt, si cui quis obuium dixisset, vel in sacris locis vel in foris priuatim illi tres drachmas, fisco duas penderet. Sic non nisi drachmis quinque hæc iniuria vindicabatur Athenis, sicuti Romæ non nisi 25. assibus, neq; sanè miror hoc exemplum in hisce iniurijs securos esse Decemuiros; cùm etiam Periclem audierint, tanta animi moderatione tulisse contempnissq; conuiciantem. Sed verbera quoque acerbius non repressisse, mirum est. neque enim negari potest, non nisi 25. assium pœnam ad summum constituisse; saltem vbi nec membrum ruptum nec os fractum erat. Certè ad reprimendam insolentiũ hominum petuantiã, quàm nihili fuerit hæc pœna, ipse rerum vsus paulò post Decemuiros facillè ostendit. Quid enim? Q. Labeo in libris, quos ad XII. Tab. scripsit, retulit (eius enim verbis quàm meis id referre narrare què malo) fuisse quandam L. Neratium hominem improbũ atque immani vecordia, qui pro delectamento haberet, os hominis liberi manus suæ palma verberare, habuisseq; seruũ sequentem, & crumenam plenam assium portitantẽ; ac quemcunq; de palmauerat, numerari statim secundum XII. Tab. 25. asses iussisse. Itaque Prætores laudat Labeo, qui hanc & Legem & pœnã aboleri relinquique voluerunt, iniurijsq; æstimandis Recuperatores se daturos edixerunt. Certè noster Iulianus ait; Prætores permisisse ipsis, qui iniuriam passi sunt, eam æstimare: vt iudex vel tanti reum condemner, quanti iniuriam passus æstimauerit; vel minoris, prout ei visum fuerit. Edictum Prætoris secuta est Lex Cornelia de iniurijs manu factis; quam tulit Cornelius Sylla, csi quis se pulsatum, verberatũve dicat, domũve suam vi introitũ. De his enim tribus capitibus agebat. Opinor Cornelium Syllam hac lege se, domũque suam, quam in agris habebat, & in qua priuatũs, deposita Dictatura, vivere instituerat, etiam tueri voluisse. De iniurijs propter conuicia, nihil edixit. At cùm priuatus ageret, hanc solam perpeffus est iniuriã. Videtur autem huius Legis Corneliz grauior fuisse pœna, sicuti & ad atrociorẽ iniuriam pertinebat, & propter XII. Tabularum in hoc genere nimis mollem lenitatem lata fuerat. Martianus tamen respondit etiam ex Lege Cornelia iniuriarum actionem ciuilitè moueri posse, condemnatione, æstimatione iudicis, faciendã. Iustinianus noster ait; in vniuersum, de omni iniuria, cum, qui passus est, posse vel criminaliter agere vel ciuilitè. Et si quidem ciuilitè agatur; æstimatione facta, sicuti dictum est, pœnam reo imponi. Sin autem criminaliter; officio iudicis extraordinariã pœnam reo irrogari. Obseruandum autẽ est; aliorum priuatorum delictorum pœnas vltionẽsq; criminales extraordinariãve tantũ, non pecuniarias aut ciuiles esse solere; iudicium tamen iniuriarum non omnino esse huius generis. Ei enim qui iniuriam passus est, hanc actionem æstimare liberum est vel capitis vel pecuniæ. Ac si quidem pecuniariam æstimationem elegerit, atrocior pœna non erit, & eatenus saltem tum seruabatur Lex XII. Tab. Quod enim ad criminale iudicium iniuriarum attinet, non potest, altero electo, simul intendi. Nam alterũ altero tollitur, cùm quidem vtrunque pertineat ad vltionem, neutrum ad rem familiarem. Cæterum si de alijs delictis agatur, ex quibus duplex quoque iudicium nascitur, constat vnum non tollere alterum, cùm quidem vtriusque non idem sit aut scopus aut finis; vt quia ciuile iudicium ad rem familiarem faciendum què damnũ datum pertineat, criminale verò ad ipsius maleficij vltionem.

c. l. lex Cornelia de iniur.

l. l. 37. constitutum. de i. de iniur.

l. Prætor edictum. de i. de iniur.

AD LEGES ROMVLII. IN LIII.

131

SI SERVVS FVRTVM FAXIT, NOXAMVE NOCVIT
SCIENTE ETIAM DOMINO, SERVI NOMI-
NE ACTIO NOXALIS ESTO: DOMINVS
SVO NOMINE NON TENETOR.

1. An dominus teneatur, si servus eius ipso non prohibente delinquat?
2. Scientia domini in delictis servorum quomodo acci-

pienda sit?

3. Servus domino in delictis an parere debeat? & verum.
4. 5. 6. 7. 8.

a. l. Si servus. 2.
De noxal. actio-
nib.

H Occaput collegimus ex quodam Vlpiani, responso, sine potius ex Celsi distinctione. Cum enim quaereretur, an, sicuti dominus suo nomine in solidum teneri dicitur, si eo iubente servus deliquerit; ita & si eo non prohibente? Celsus differentiam faciendam esse respondit, inter Legem Aquiliam & Legem XII. Tab. Nam (inquit) in lege antiqua, si servus sciente domino furtum fecit, vel aliam noxam commisit; servi nomine actio est noxalis; nec dominus suo nomine tenetur. At in Lege Aquilia, dominus suo nomine tenetur, non servi. Ac utriusque quidem Legis reddit hanc rationem: Duodecim Tabularum; quasi voluerit servus dominis in hac re non obtemperare: Aquilia; quasi ignoverit servo qui domino paruit, periturus, si non fecisset. Quia tamē placuit probatumque est, quod Iulianus scripsit, servi furtum noxamve, non modò ad XII. Tabulas, sed & ad posteriores leges pertinere; posse dici ait Vlpianus, etiam servi nomine cum domino agi posse noxali iudicio: ut quod datur Aquilia adversus dominum, non servum excuset, sed dominum oneret. Porro autem quomodo in delictis servorum scientia domini accipienda sit pluribus verbis explicat Iurisconsulti, quorum interpretatio ex Pandectis repeti potest. De noxali actione, quæ ex XII. Tabulis datur, si quadripes pauperiem fecerit; suprâ dictum est ad caput 15. Sed quod pertinet ad rationem Legis XII. Tab. volentis servum in delictis domino non obtemperare; minimeque eius factum excusantis, si domino paruerit in re flagitiosa; adijcienda sunt Prudentum responsa, qui hanc distinctionem adhibuerunt, ut in ijs, quæ verè flagitiosa sunt, atque atrocitate sceleris habent, servi non ignoscatur, qui dominis suis obtemperaverint; in alijs levioribus facilius ignoscatur. Sic enim inter regulas Iuris, ex Vlpiano relatum est. Ad ea, quæ non habent atrocitatem facinoris vel sceleris, in ijs agnosci servis, si vel dominis, vel ijs, qui vice dominorum sunt, veluti tutoribus & curatoribus, obtemperaverint. quod & ex eodem Vlpiani libro, in Pandectis alio loco repetitum est. Idem Vlpianus a alio loco rem hanc pluribus verbis explicat. Servus (inquit) non in omnibus rebus, sine poena, domini dicto audiens esse solet; sicuti si dominus hominem occidere, aut furtum alicui facere servum iussisset. Quare quamvis domini iussu servus piraticam fecisset, iudicium in eum post libertatem reddi oportet; & quodcumque vi fecisset, quæ vis a maleficio non abesset, ita oportet eum poenas pendere. Sed ubi facinus abesset, non conuenit Prætorum, quod servus iussu domini fecisset, de ea re in liberum iudicium dare. Callistratus quoque ait; in hisce levioribus servos quàm dominis suis parent; necessitate potestatis excusari. Paulus verò pronunciat; servum in facinoribus domino non debere esse dicto obedientem. Vlpianus quoque; cum de servo quæreretur, qui iussu domini iniuriam fecerat, respondit; utique dominum conueniri posse, etiam suo nomine: sed si servus sit manumissus, in eum dari actionem, quia noxa caput sequatur, nec in omnia servus domino parere debeat. Itaque & si aliquem occiderit iussu domini, nec domini defendendi causa, non eximi Lege Cornelia. Ut Iurisconsultos omittam, rescripserunt Imppp. Valentinianus, Theodosius, & Arcadius; h servos, qui metu & exhortatione dominorum violentiam admiserint, metallo dedendos esse. Quis hæc & huius generis alia plurima in Iure Ciuili, promanare ex fontibus XII. Tabularum negabit? Sed longior essem, si omnia, quæ ex ijs descendunt, ostendere nunc velim. Ea nunc solam attingere visum fuit, quæ palàm Decemuiros autores præ se ferebant.

b. l. ad ea. 177. De
regul. iur.

a. l. in qui in pueris
um. d. si tutoris.
Quod vi aut clz
d. l. servus non.
De oblig. & a-
ction.

a. l. Dignus. d. iussu
Senatus. Ad leg.
Cor. de fals.
f. l. si mulier. d. l.
Re. amat.
g. l. sed si vnius.
d. si iussu domini
servus. De iniur.

b. l. servos. C. ad
leg. Iul. de vi.

IN

FRANCIS. BALDVINVS IN LXIII.

SOLIS OCCASVS SVPREMA TEM- PESTAS ESTO.

1. Diei Civilis apud Romanos diuisio quæ? & num. 3.

4. Crepusculum vnde dicitur?

2. Horarum nomen Romanis olim ignotum fuit. & nu. 5.

6. 7. XII. Tabularum memoria quomodo sensim exoleuerit.

Is^{us} est pro Suprema harum Tabularum coronide adijcere hanc ap-
pendicem. Nam & si incertum sit, quorsum propriè spectaret hæc elau-
sula; tamen certum est fuisse hoc vnum caput XII. Tabularum, quod
ex Macrobio & Censorino descriptum. Neque sanè alijs interpreti-
bus opus est, Macrobius li. 1. Saturn. cap. 3. describens diuisionem diei, quem Ro-
mani appellabant Civilem, Primum (inquit) tempus diei dicitur Mediæ noctis in-
clinatio; Deinde Gallicinium; Inde Conticinium, quum & galli conticescunt, &
homines etiam tum quiescunt; Deinde Diluculum, hoc est, cum incipit dignosci
dies; Inde, Mane, dum dies clarus; Deinde à mane ad Meridiem, hoc est, ad mediū
diem; Inde iam suprà vocatur tempus Occiduum: & mox Suprema Tempestas,
hoc est, diei nouissimum tempus; sicut expressum est in XII. Tabulis;
SOLIS OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO;
Deinde, Vespera, Ab hoc tempore prima fax dicitur: deinde Concubia; & inde In-
tempesta, quæ non habet idoneum tempus rebus gerendis. Hæc ex Macrobio.
Nunc Censorinum audiamus, qui rem eandem diligentius etiam tractat. Is in li-
bro de Die natali, cap. 19. posteaquam dixit, horarum nomen non minus annos
CCC. Romæ ignoratum esse, cum in XII. Tabulis nusquam nominatæ horæ in-
ueniantur; & mediæ noctis tempus fuisse principium & postremum diei Roma-
ni; Tempus (inquit) quod huic proximum est, vocatur De media nocte. Sequitur,
Gallicinium, cum galli canere incipiunt: deinde Conticinium, cum conticere.
Tunc Antelucem, & sic Diluculum vocatur. Mane, cum lux videtur solis. Post hoc,
Ad meridiem. Tunc Meridies: quod est mediæ diei nomen. Inde De meridie: hinc,
Tempestas suprema: quamvis plurimi supremum post occasum Solis existimant,
quia est in XII. Tabulis scriptum sic;

SOLIS OCCASVS SVPREMA TEMPESTAS ESTO.

Sed postea M. Piefortius Tribunus p. Plebis citum tulit, in quo scriptum est;

PRÆTOR VRBANVS QVI NVNC EST QVIQVE POST-
HAC FVERIT, DVOS LICTORES APVD SE HABE-
TO. ISQVE SVPREMV M AD SOLIS OCCASVM IVS
INTER CIVES DICITO.

Post supremam dicitur Vesper. Inde Porro Crepusculum; sic fortasse appellatum, 4
quod res incertæ, Creperæ dicuntur; idque tempus, noctis sit an diei, incertum est.
Post id sequitur tempus, quod dicimus, Luminibus accensis: antiqui, Prima face,
dicebant. Deinde Concubium, cum itum est cubitum. Exinde Intempesta, id est,
multa nox, quia nihil agi potest tempestiuum. Tunc ad mediam noctem dicitur,
& sic media nox. Hæc Censorianus. His ego tantum adijciam, quod & suprà an-
notauimus; Plinium quoque lib. 7. cap. 60. scribere; serius Romæ obseruatas esse ho-
ras: Duodecim Tabulis ortum tantum & occasum nominari; Post aliquot annos
adiectum esse & meridiem.

Hæc hæcenus habui, quæ de XII. Tabulis, vel earum potius reliquijs dicerem.
Macrobius lib. 3. Saturn. cap. 17. ait; cum earum cõtemni cœpit antiquitas, eadem 6
illa, quæ ijs cauebantur, in alia Latorum nomina transiisse. Factum est itaque, vt
tanto magis earum memoria sensim exoleuerit, & nos in tanta veterum monu- 7
mentorū iactura non possimus non multa, quæ accepta his Tabulis ferenda
sunt, planè ignorare. Sed quod superest tamen, quantulumcunque illud sit, tan-
to est etiam maiori & diligentia colligendum, & cura studioque conseruandum.

F I N I S.

INDEX RERVM ET VERBORVM QVÆ ROMVLI ET XII. TAB. LEGIBVS CONTINENTVR.

A lienationis species due tantum erant Romanis olim; per nexu, & in iure cessione. nu. 11. fol. 63.	1
Abdicatio siue Exhereditio summapatris in filiu pena apud Græcos. nu. 7.	20
Abdicationem Fabius vocat plurimum patri potestatis fulmen. nu. 11.	21
Absentias esse mulieres Lycurgus cur noluerit. num. 3.	18
absentia mulieres in Latio ante editam quoque urbem.	118
Acerre à Decemviris quomodo sublata? num. 9.	89
Actio ob pauperiem à quadrupede factam data Atheniensibus à Solone est. num. 1.	30
Actio ob pauperiem an ad feras quoque, bestias pertinuerit? & ad solas quadrupedes. num. 2. 3. 8.	62
Actio ob pauperiem noxalis est; cum nimirum ignoratur quis criminali concitauerit. num. 5.	62
Actio ob pauperiem datur etiam ei cuius interest. nu. 10.	63
Actio de pastu pecoris diuersa est ab actione de pauperie. nu. 2. 3. 61.	61
Actioni Aedilitiæ ubi locus fuerit? num. 4.	62
Actio interrogatoria ex edicto Pratoris de interrogat. in l. 1. sciendi qualis. num. 37.	112
Actio de rationibus distrahendis contra Tutorem qua? nu. 11. fol. 72.	72
Actioni Aedilitiæ ubi locus fuit? nu. 4.	62
Actio in solidum mota? & extrinseci magis nequit quam ad hereditariam partem agentis. nu. 48.	95
Actum esse dicitur pro frustra egisse. nu. 25.	60
Inter actum & vnum differentia qua? nu. 5.	44
Actus iter an contineat. nu. 6.	44
An accusatori pecunia accepta ab accusatione liceat desistere. nu. 11.	128
de Adonis templo dictum illud vultus tepep. nu. 3.	10
Adriani edictum; vt Senatus Equestrisq; Romani semper in publico rogati essent. nu. 13.	13
Adrianus Atheniensibus Leges Atticas reddidit. nu. 49.	30
Adriani rescriptum contra sepulchra vrbanas: item Diocletiani; nu. 12. 13.	86
de Adulterijs legem Lycurgus cur nullam ediderit? nu. 1. 3.	17
Adulteria legibus coercenda putauit Romulus. nu. 2.	17
Adulteriarum non acerbi vindices fuerunt Romani ante legem Iuliam. nu. 4.	17
Adulterium præ cæteris criminibus coercendum. nu. 6.	128
Aedes immobilibus annumerantur. nu. 4.	53
Aediles XII. Tab. Prudentes interpretantur. nu. 23. 24.	51
Aera Legum in Capitolio liquefacta sub conurationem Catilinae. nu. 70.	32
Aes alienum proportionem, ex qua quisq; defuncto heres existerit, prestari oportet. nu. 5. 6.	91
Aes confecti & confecti quid? nu. 33.	112
Aesculapium Epidaurum accersuerunt Romani. nu. 15.	8
denique ob id qua? nu. 4.	130
Aegyptij patrem occidentem filium morte non multarunt. nu. 5. 20.	520
Affinitas collateralis nulla ratione habuerunt olim Rom. nu. 13. 64.	64
Inter affines directæ gradu superiores inferioresq; semper nuptiæ fuerunt prohibita. nu. 14.	64
Ad agnatos & gentiles quid? nu. 2.	69
In agnatis nullus sexus discrimen statuerunt Decemviri. nu. 40.	81
Agnatus proximus ubi heres non erat, bona erant vacantia. & nu. 47. 48.	11
Aguatorum & Cognatorum discrimen quod? & idem sublatum num. 38. 39. 62.	8
Agriculturam inuiderunt plebi patricij. nu. 1.	1
an? & Apva Græci quid? nu. 2.	61
Alcibiadis impubertis tutores qui? nu. 2.	61
Alexander Seuerus omnium artium Sodalitas instituit. nu. 12.	41
Ambitiosos sepulchrorum non toleranda est. nu. 2.	81
Ambitiosos Christianorum sepulchras à templis prohibuerunt Gratianus, Valentinianus. & Theodosius: & Carolus Magnus; nu. 14. 15. 18.	86
Anacharsis à Scythiis interemptus ob cultus Deos alienos. nu. 27.	9
Anella, alterius contubernale, vindicare dominus potest. nu. 26.	21
Ancus Martius nouo lapide quoque muro urbem munit. nu. 5.	15
Antrogyi olim in prodigijs, Plinij temporibus in delicijs habitum. nu. 13.	25
VIII. anni super inceda legum ferendarum ratione assumpti. nu. 9.	28
Antipater philosophus, Venditorem vitia rei venalis narrare solum esse censuit. num. 50.	18
Appius Claudius Consul creandorum Decemviorum auctor fuit Romanis. num. 13. 54.	31
Appius Claudius secundo quoque anno mansit Decemuir. nu. 65.	32
Appius Claudius legem abs se latam ipse vult infringere. num. 11.	108
Appius Decemuir auctor legis, ne patricij cum plebei coniugium contraherent: eademque paulo post sublata à C. Canuleio tribum plebei. num. 1. 2. 3.	63
Appij Cæcilia 25 millibus auri, id est, 250. bobus cur multata? nu. 22.	29
Applicatio ius; cum quis peregrinus alicui se quasi in clientelam dabat. num. 35. 36. 37.	24
De aqua pluvia XII. Tabula quid statuerint, certo non constat. nu. 15.	45
Aqua ductus cuius origo memoriam excedit constituti loco habitur. num. 12.	54
De Aqueductu, & puteis, leges Solonis qua? nu. 10. 11.	54
Aratus Sicyonius possessiones temere moueri cur noluerit? nu. 22. 55.	54
Arbor prope consinium posita quomodo fiat communis. nu. 7. 8. 9.	43
Arbores quoque, Decemviris cura erant. num. 1.	124
Arbores fidei iurum casu sint? de iur. actio? nu. 6. 7. 9. 10. 11. 12. 14. 15. 125.	124
Arbores maiores æstimabantur post Decemviorum tempora. num. 2. 3. 4. 5.	124
Arcera quid. num. 6.	103
Areopagitarum autoritas, ex Ephialtis seditione concussa, Cimonis virtute est conseruata. num. 43.	30
Areopagitarum in prodigijs animaduersio. num. 12.	71
Aristoteles cur filium exhereditari possit velit? & non contra a filio patrem. num. 20. 21.	74
Artis cuiusque professor tacite polliceri intelligitur idoneas res venales. num. 27.	51
Asylum Romulus constituit ad imitationem Cadmi Thebarum conditoris. num. 22.	23
Asylii tum posterioribus Romanis, tum succedentibus Christianis nimium placuit. num. 23. 24.	23
Aspidius, locuples; proletrarius; vindex; qui? nu. 3. 4. 5. 6. 7. 8.	106
Athenas bello Persico deletas instaurauit Themistocles. nu. 26. 29.	30
Athene bello Peloponnesiaco attrite. num. 38.	30
Athene olim totius Græciæ veluti Schola quædam, & honestæ politia exemplar. num. 40. 41.	30

Athenis capitibus caesus qui praesentint. num. 2. 116
 Athenis, cum eo legati Romanorum legum causa mitteretur, praesentint. num. 37. 29
 Athenienses quondam, ex Lege Draconis olusculi etiam furtum seuerè puniebant. num. 8. 61
 Athenienses decretum de Mitylene delenda retractant. nu. 5. 118
 Athenienses patriam tantam sacra coluerunt. nu. 23. 25. 26. 8
 Athenienses publicis consilijs suos vates siue sortilegos adhibebant. nu. 4. 2
 Athenienses intra urbem nemini dederunt sepultura locum. nec Sicyonij. num. 5. 6. 7. 83
 Vt Athenienses Leges Solonis appellarentur & sic Romani suas vocarent Tabulas. num. 67. 32
 Atheniensibus quam religionem obseruarent, Apollinem Pythium consulentibus quale oraculum redditum. num. 8. 7
 Atheniensium Legati olim Romam missi qui? num. 29. 29
 Atheniensium Rex sacrorum. num. 6. 4
 de Atheniensium Legibus Romanorum iudicium. nu. 48. 30
 Atheniensium & Lacedaemoniorum conuentio, Vt possideremus. num. 2. 107
 Alcibiades ad praedictis alienis iure prohibetur. nu. 7. 60
 Augustus annis 700. post Romulum Populo beatorum decernendorum ius ademit. nu. 13. 5
 Auspiciis praeterire militibus. religio erat. nu. 13. 105
 Autoritatis vox quid significet? num. 2. 3. 56
 Axo, Eques Romanus, ob immoderatè casum filium quomodo multatus. nu. 15. 21

B.

Bacchanalia annis ab Urbe condita 565. S. C. sublata. nu. 6. 10
 Baldinus vnde istas XII. Tab. reliquias? & quomodo collegit. num. 105. 123. 124. 131. 35
 Bonae Deae sacra contaminata à Clodio. nu. 5. 10
 Bonis interdictum quibus est, nihil ad alium transferre possunt. num. 18. 71
 Bonis cedens: condemnatus liber esse permittitur. nu. 55. 77. 78. 113
 Bonorum possessionem Vnde Vir & Vxor Praetores coniugibus reddiderunt. num. 3. 17
 Bonorum cuius suorum liber a relinquenda administratio. num. 5. 6. 7. 8. 71
 Brutus libertatis R. vindex legem ad populum tulit de abolendis Regijs legibus. nu. 2. 28

C.

Caesarum posteriorum rescriptis vendendi filij ius patri est ademptum. num. 29. 21
 Caesares & Imperatores posteriores Reges aliquando dictos esse. num. 52. 25
 Cambyfes Sisannem iudicem ut puniret? & quando. nu. 36. 120
 Campus Exquilinus Romae siue puticuli sepulture destinatus: & ab Augusti dati Moecenati; nu. 10. 11. 86
 in Capitulis criminibus, quatenus pacisci liceat? nu. 5. 9. 128
 Capitis diminutione legitima hereditates quomodo pereant. nu. 8. 69
 Carceres priuati à Zenone prohibiti. nu. 54. 113
 Carcere contineri non puniri debent homines. nu. 58. 114
 ex Carcere, ab A. Cl. Decemuiro extructio; templum Pietatis Romanifecerunt. nu. 63. 114
 Castus mulierum seuerissimi saepe vindices Romani. nu. 2. 11
 Castitio mortuo corona imposita ex Plebiscito Smyrneorum. un. 5. 19

Cato Censor maritus, praesente filia uxorem suauari vetuit. nu. 11. 19
 Cato Censor instituit, ut cognatis osculum ferrent mulieres. nu. 9. 10. 19
 Caronis distinctio de stipulationibus facti diuidi, vel indiuidi vnde sumpta? nu. 94. 34
 Causae coniectio quid? nu. 102. 34

Centuriata comitia qualia num. 3. 116
 Centuriatorum comitorum descriptio apud Dionysium Halicarn. n. 16. 42
 Charonda lex agnatis tribuebat curam pupillarum donorum; cognatis ipsius pupilli tutelam. num. 3. 68
 Chremes in Heautontimo: Terentiana verecundia. nu. 7. 11
 Christus ut inter Deos referretur, ad senatum retulisse Tiberium. num. 8. 9. 22
 Christo templa fieri vulerunt tum Adrianus tum Alexander Severus. num. 11. 8
 Christianorum templis vigilie an semper casta? num. 10. 10.
 Christianae olim Synodi leges de vestitu sanxerunt. num. 21. 13
 Christiani qui fierent pallium inducant. num. 22. 13
 Christiana mulier potius impium maritum relinquet, quam superstitioni eius accedat. num. 13. 16
 Ciceronis de verecundia retinenda praeceptiones. num. 8. 11
 Cimones agri Athenis omnibus patebant. num. 9. 61
 Cineres sepulchri voluerunt Decemuiro loco eodem quo ceciderat vtebatur. excepta morte peregrina & bellica; num. 1. 2. 88
 Cines abbi quam per Fortas egredi, non licet. num. 1. 15
 Cines Rom. esse oportuit coniuges, item Athenienses; nu. 4. 6. 63
 Clemens Alexandrinus de Turpilio quoque num. 14. 12
 Clientes Proculo quibus. 29. 24
 Clientela à Romulo instituta diu durauit; & quae earum fuerit ratio? num. 26. 33. 23
 Clientelarius frequens in Pandectis mentio. num. 27. 23
 Clientelarius non personae erat sed gentilitium. nu. 34. 24
 Ceteris illicitis, sub specie soluendi veri sunt, prohibiti. n. 4. 6. 7. 9. 47. 48
 Cognatae personae ob duas potissimum causas à nepotibus inuicem prohibentur. num. 10. 64
 Columna aeneas, in quam leges eurae & graecae Seruii Tullij insculpta erant, temporibus adhuc Augusti extabat. num. 45. 25
 Comedia veteris licentia Decemuiro dislicita teste etiam Arthobio & Ciceronis Africano. num. 4. 5. 6. 7. 8. 121
 Comediam veterem Graecorum & Fescenninam Romanorum reprehendit Horatius. num. 10. 122
 Communio rerum hereditarium perimipotius debet, quam difficultas communionis augeri. num. 1. 83
 Concipit, vox corrupta apud Tesei Pompeium. num. 2. 58
 Conciones clandestinas in Urbe consensu capitali supplicio multabatur. num. 12. 118
 Condictio ex lege, est cum quis alicui noua aliqua lege obligatur. num. 5. 102
 Condiciones illae; Si liberis pepererit; & Si pepererit, quid differant? num. 16. 22
 Confessi & iudicati eodem loco habendi sunt. num. 29. 112
 Confessi pro iudicatis haberi intelliguntur, ubi de causa civilis est, non iudici ubi de criminali. nu. 30. 38. 31. 32. 112
 Confessi non minus quam iudicatis dari tempus ad soluendum. num. 34. 112
 De coniugij iure successione Iustinianus quid statuerit? nu. 4. 17
 Inter coniuges vetus illa societas, moribus Gallicis in sum reuocata est. num. 12. 16
 Constantij constitutio super abolendum sacrificij nocturni. nu. 15. 11
 Constantini Imp. in debitores humanitas. num. 56. 57. 60. 113
 Constantinus Imp. nocturnas Christianorum in templis vigilias valde probauit. nu. 13. 11
 Constantini & Constantij Imp. constitutiones de famosis libellis. num. 19. 123
 Constitutiones Principum dici posse Leges Regias. nu. 54. 25
 Consules in iussu populi de capite cuius non ferebant sententiam. num. 4. 6. 7. 119
 Consulibus olim solis, ius erat multam indicere. num. 11. 28
 Contrahentes decipi non debent. num. 5. 5
 De controversia finali Constantini apud Iul. Frontinum, & Theodosij Constitutiones, An. 840. post XII. Tabulas. n. 17. 19. 20. 22. 43
 Coronatus

Coronarum auctoritas. nu. 1.	88
Coronae factae Athletarum. nu. 10.	89
Coronae longae, quas cadaueribus imponi vetuerunt Decemviri, quae fuerint? nu. 6. 7. 8.	89
Coronare mortuos soliti sunt Romani temporibus. Arnobij. nu. 4.	88
Creditoribus fraudati agere possunt aduersus possessorem rei legata. num. 119.	101
Creditori iam condemnato etiam recte soluitur; secus in Tutore saltem postulato. num. 7.	72
Creditori non licet manum statim incingere debitori. nu. 4. 6.	113
Crepusculum vnde dicatur. nu. 4.	132
Crescente vrbe creuerunt Leges. num. 6.	28
Cresphontis vox, Pecuniam summum esse bonum humani generis. num. 9.	72
Cresphontis etiam exemplo commori & Decemviri, suspecti iudicium instituerunt. num. 10.	72
Cresphontis pupillos suos Messene defraudat. nu. 8.	72
Curator tam corpus quam patrimonium furiosi tueri debet. numero. 9.	70
Curius ceteriq. Senes ex villa in Senatum accersiti. nu. 4.	4
Cybeles simulacrum Pessimunde aduexerunt Romani. nu. 16. 8.	16. 8
Cypriani etate nondum expuncta XII. Tabula. 77.	33
Cyrus agricolas industrios laudabat, negligentes multabat: & eius exemplo Decemviri quoq. nu. 19. 20.	55
D.	
Damnatus licebat prouocare ad populum. nu. 8.	16
Debitorum Addictorum conditio olim quae? num. 67.	114
Decemviri legibus componendis annui infumunt. num. 57.	31
Decemviri primum creatorum nomina. nu. 56.	31
Non quoties mentio Decemviri in f. s. a. auctores statim XII. Tab. intelligendi sunt num. 17.	66
Decemviri iussu a. a. Atheniensium diligenter secuti sunt. nu. 2. 67.	67
Decemviri ciuile solomnono agnationis ius spectarunt in deferenda tutela legitima, posteriores leges naturalem cognationem. nu. 9.	69
Decemviri commentum agnationis ciuilis praetulerunt aequitati naturali. num. 58.	82
Vbi debitoris creditor heres est, pro ea parte pro qua heres, obligatio confunditur. num. 67.	97
Debitoribus ad conquirendam pecuniam aliquid concedendum tempus. num. 15. 16. 17.	111
In Debitoribus indicatis Decemviri uotum acerbis. nu. 70. 71. 72. 73. 75. 78.	114
Decemviri apud Romanos olim non vnum genus. nu. 66.	72
Decemviri Lex de Testamentis, & quae sollemnia adhiberi solita sint? num. 4. 41.	73. 77
Decemviri quomodo liberos exheredari permiserint, secus quam Solon. num. 15. 16. 19. 22.	74
Decemviri conscribendis XII. Tabulis colligere etiam iussi sunt, quae moribus accepta erant. nu. 2.	71
Decemviri cur paucas res capere sanxerint? nu. 10.	116
Decemviri in statuenda furtorum poena mediam viam delegerunt. num. 50.	126
Decemviri cur de multis necessarijs & quotidianis causis nihil statuerint. nu. 129. 130.	26
Decemviri Athenienses infamia uotabant. num. 11.	71
Decora facies ciuitatis Legumlatoribus cura fuit. nu. 16.	59
De Deo optimè tum sentire tum loqui debemus. num. 4.	6
De diti quomodo à Romanis olim recepti. num. 2.	117
Demisisti tunicam Plauto quae? num. 10.	13
Demotritus Magia cultor. num. 3.	123
Dentes infistit avari cadaueribus non detrahendi. num. 12.	89
Defectores olim Romani ultimo supplicio afficiebant. 7.	117
Diet Ciuili apud Romanos diuisio quae? num. 1. 3.	132
Diffusi Dies olim qui? num. 1. 2.	104

Diodori Siculi. id est, Augusti temporibus, XII. Tab. pro Rostris perdurant. num. 76.	33
Dionysij iussu, de praefatura XII. Tab. testimonia nu. 60. 61. 62. 31.	31
Dionysij historiographus vixit anno Urbis. 650. num. 42.	25
Diminationem illicitam an intellexerint Romani? num. 9.	124
Diuinationem sublati Cæsares, Mathematica ipsa prope sustulerunt. num. 10.	124
Diuisio ex epistola D. Adriani inter fideiussores, & diuisio inter heredes ex Lege XII. Tab. quid differant? num. 80. 81. 82.	97
De diuorij atq. repudijs Lex XII. Tabularum. nu. 23.	65
Dolum malum XII. Tabula non satis coercuerunt. nu. 33.	51
Domestica suorum furti a patre domi castigabat. nu. 28.	24
Domitianus legem Iuliam reuocare iussit. num. 6.	17
Donatus Proconful contra legem repetundarum, non potest uisucapi. num. 11.	57
Duir pro Dari. num. 2.	88

E.

Ebrietatem excusat. num. 11.	19
Edicti praetoris de re iudicata reliquiae. num. 14.	111
Edicti perpetui forma quae? num. 15. 16.	108
Educaripupillum Charondas noluit apud eos qui legumini eius heredes essent. num. 4.	68
Egnatius Mecennius uxorem occidens à Romulo absoluitur. n. 7. 19.	19
Elephantidis olim, & Milefatis Aristidis, Sybariticisq. Hemithionis sermones turpissimi. num. 12.	12
Elibertinum concilium cur mulierum in cemeterys peruigilationes uenerint? num. 14.	11
Epitadi apud Graecos lex, de potestate exhereditandorum liberorum repudiata. num. 17. 18.	74
Executores esse volebant Decemviri cum cui quis condemnatus erat. num. 44. 64. 66.	113
Exheredare quid? num. 17.	86
Exorcistas vocat Vlpian. Impositores. num. 7. 8. 11.	123
Expilatae hereditatis crimen non impedit rei iurisdictionem. nu. 9. 57.	57

F.

Q. Fabius Vibulanus, ter antea Consul, secundo anno cum Ap. Claudio Decemuir creatus est. num. 64.	32
Falsi testimonij poenam Decemviri Graecorum exemplo sanxerunt. num. 4. 7.	119
In Falsi testimonij reos poena posterioribus Romanis displicuit. num. 2.	119
Falsi testimonij poena in castris Romanorum qualis? nu. 9.	119
Falsis testibus Graeci cur poenas acerbiores statuerint. nu. 5. 6.	119
Falsi, vel quasi Falsi, poena quae? num. 11.	120
Falsa testimonia Leges Romanae quomodo coercerant. nu. 12.	120
Falsis Testimonij quod quis eulcerit, firmum non est. nu. 14. 15. 120.	120
In familijs bene institutis reperitur exempla opt. Rerum. n. 2. 20.	20
Familiae eriscunda actio ex L. XII. Tab. descendit & quo pertinet. num. 2. 5. 16. 17. 18.	83
Familiae eriscunda actio, & hereditatis petitio, quid differant? num. 6. 7. 10. 12.	83
Familiae eriscunda actio in quem finem prodit? nu. 24. 57.	92
Famosis de libellis iudicium quale sanxerit Augustus. nu. 11.	22
De Famosis libellis Vlpianus quid, item Caius quid responderit. num. 12. 13. 14. 16.	122
Famosos contra libellos edictum Valentinianij & Valerij acerbius quam Decemviri. num. 17. 18.	123
Famosos libellos Elibertinum concilium damnat. num. 20.	123
Fas cibis antiquis, & sacrosanctus. num. 2.	15
Fatua Fauna, Fauni soror vxoris virgis cur caesa. num. 2.	18
Faunus quis? & vt Romani eum coluerint? num. 29. 30.	30
Fauni soror vxoris Fatua Fauna, Rdanis Bona Dea dicta est. n. 3. 9.	9
Feuda an cum clientelis Romuli sint conferenda? num. 3.	24
Fendorum originem ad Alexandrum Seuerum Imp. esse referendam. num. 39.	24

I N D E X.

Eodem fallere prohibuerunt Decemviri. num. 2.	50	re quod deberent. num. 30.	
Fides Romana: sacrosancta fuit, idq. ob quam? nu. 1. 2. 3. 4.	110	Græcis olim factorum suorum castitas magna cura fuit. nu. 16.	11
Filiam cum adultero deprehensam confidere patri permittit lex Julia. num. 16.	18	Græci potestatem patriam non voluerunt esse diuturnam. nu. 6.	20
Filiam nuptum abducere pater cur non possit? num. 25.	21	in magnam Graciam quoq. Legum iussu missi legati. nu. 30.	29
Fili nepotisque nondum etiam nati, si tamen patre vel avo moriente in utero erant, ad hereditatem vocantur. nu. 30. 31. 32.	80	in Græcia hodie & Bulgaria adhuc mulieres tum Lessum faciente tum genus radunt. num. 9.	41
Finium documenta apud Vrbicum qua? num. 24.	44	H.	
Fisci privilegium, ne, vendita hereditate, amplius ipse teneatur, scilicet emptor. nu. 92.	98	de Habitu C. Theod. lib. 14. num. 18.	17
Quid, si a Fisco rem alienam quis emat? 28.	55	Hereditaria rei furtum fieri non datur. nu. 10.	57
Fiscus, cum tones bona alicuius, non minus tenetur, tum creditoribus tum legatariis, quâ heres ipse teneretur. nu. 93. 4. 95.	99	Heredes autem anteneantur supra vires hereditatis? & num. 29. 70. 71. 72. 83.	99
ex Elementis publico non nauigabili quatenus cuique aquam ducere Rome licuerit. num. 14.	45	an Heres, solvens per errorem supra portionem suam, repetat, tantum soluerit quod non deberet? nu. 74. 75. 76. 77. 78. 79.	97
Fœneratorum negotiationes, à Iudeis, Græcis, Decemviris, prohibeantur. num. 14. 17. 18.	46	Hereditaria corpora quomodo diuidantur? num. 4.	87
Forum quid? num. 1. 2.	89	Hereditaria rei non intelliguntur legati nomine obligate, nisi pro qua parte quisq. heres est. num. 8.	71
Formule actionum, siue Legis actiones, ex XII. Tab. olim compositæ sunt, & quales fuerint, quando exoleuerint. nu. 1. 6. 7.	101	quid, si hereditaria obligatio personalis quid sit, sed pertineat tamen non ad quantitatem dandam, sed speciem restituendam. num. 10. 11.	91
Fratria cum legitimo, sororius cum glorie coniungi nō possunt. nu. 5.	64	ex Heredu persona an obligationis conditio immutetur? & numero 30. 31. 32. 33. 34. 60.	93
Fratrum filij patris quomodo succedunt. num. 29. 64.	80	quid, si pars Heredis deficiens accrescat cohæredibus. cum onere præstandorum legatorum? num. 115.	100
Fragilibus quoq. cauerunt Decemviri, imitati Draconem Atheniensium. nu. 1. 2.	125	Heredes qui legatam præstare debent, utrum in viriles equaliter teneantur? an vero pro portionibus. hereditariis? num. 105. 106.	99
Fundus quid? num. 5.	53	quid, si inter Heredem & fideicommissarium, cui ex S. C. Trebell. restituitur, diuidatur hereditas? num. 118.	100
de Fundo XII. Tab. statuta ad ades quoq. pertinent. num. 3.	53	Hermodorum Ephesium philosophum exulem, Pomponius autem, Plinius interpretem vocat XII. Tab. num. 58.	31
Fundi populi qui? num. 10.	118	Hieronymus in Vigilantiis salutat. num. 11.	11
Funeraria Leges XII. Tabularum. nu. 3.	85	Hippocratis, coarctatus fuisse, sentiantur secuti sunt Decemviri, & ceteri deinceps Romani. nu. 3. 4. 5. 8. 9. 10.	56
Multaque de ratione funerum fuerunt in XII. Tab. desiderantur. num. 7.	87	Homicidas Romani non semper morte multarunt. num. 6.	14
Funi parci non debet, de pena eius. num. 15.	127	Homicidium pœna capitali præcipue dignum est iudicatum ante Mosis quoque tempora. num. 8.	14
Eurius & prodigus rerū suarū damnum esse prohibentur. nu. 9.	69	Honor dignitasq. mariti communis uxori est. num. 18.	10
Eurius quid? & plus quam infamia. num. 3. 4. 49.	69	Horatium nomen Romanis olim ignotum fuit. nu. 2. 5.	132
Eurtua res nō intelligitur in domini potestatem redire. nu. 4.	57	Horatius à Tullio Hostilio secundum quam legem iudicari iussus. num. 10.	14
Eurtua rei vitio purgato an viciationis ius procedat? nu. 6.	57	Horatius Tergeminus sororem occidens à patre excusatur, recondante rege Servio Tullio. num. 17.	21
Eurtuum plerumq. est, quod alienum est. num. 4.	58	Hostie pro aquæ. num. 4.	101
vi Furti penam mitigarunt posteriores, sic & frugum furtim demissorum. nu. 3. 4.	125	Hostis olim dicebatur peregrinus. num. 13.	101
Furti impunita apud Lacedæmonios & Aegyptios. nu. 4.	126	Hypothecaria actionis natura que? num. 7. 9.	91
inter Furti nocturnū & diurnū quomodo discernendū. nu. 8. 9.	126	Hypotheca expresse pœnes tempore, potiores sunt iure. nu. 79.	91
Furti per lancem & liliū concepta, qua? de q. is coniectura Taty Alpi. num. 1. 2.	127	Hypotheca tacita causa non tempus consideratur. nu. 80.	105
de Furti nec manifesti. nu. 16. 17. 18.	127	I.	
exemplum Furti per lancem & liliū, apud Iosephum: Ob quod Iudei vrbe passi. nu. 5. 6.	127	de Infantibus expositis Principum rescripta. num. 2.	22
Furti criminaliter agebatur Vlpiani temporibus & civiliter. numero 12. 13.	127	Infectionis pena qua. num. 39. 40. 41. 42.	112
Furti actiones per pactum tolluntur, idq. ipso iure. nu. 2. 3.	128	In iuriarū atrociori pena an semper fuerit pecuniaria? nu. 1. 2. 129.	129
de Furti pacifici an liceat? nu. 1. 7. 8. 10.	128	In iuriarum iniuriatos ipsos estimare permiserunt prætores. numero 10. 17.	130
G.		de ortu iniuriarum cum civiliter tum criminaliter agi posse statuit Iulianus. num. 15.	130
Abinia lex contra Fœneratores. num. 20.	46	que per iniuriam depasita sunt, de ijs datur utilis actio ex L. Aquilia. num. 6.	61
Galli Aquilij formula de posthumis ritè instituendū, & de lege Felia. nu. 31. 33. 33.	35. 76	in iisdem atq. Aesculapij templis frequentes erant vigilie. nu. 2.	10
Gallus Aquilius de dolo malo primus formulā protulit. nu. 3. 35.	51	Immunus atq. Confanguineus. nu. 63.	82
Gemma auro inclusa vindicari an possit? nu. 15.	59	Glandis appellatione quid contineatur? num. 1.	60
Genæ quid? nu. Lessus quid? nu. 2. 3. 9.	87	Glandis communis olim cibus erat tum pecoribus tum hominibus. num. 3.	60
Germ. an, ex viroque parente iuncti hodie non modo preferuntur Vre: nosq. & Confanguineis. nu. 63.	82	quid, si glans ex arbore tua in fundum meum decidat, eamq. immisso pecore dapaſcam. num. 10.	60
Glandis appellatione quid contineatur? num. 1.	60	Gardianus Imper. nuptias definiendo assentitur Romulo. numero 7.	16
Glandis communis olim cibus erat tum pecoribus tum hominibus. num. 3.	60	Gardianus Imp. rescriptis, Patronos à Clientibus non solitos exigere	

Intestati qui dicantur? num. 7. 78
 Iter aliud, tantum prope continent, quantum Via. nu. 7. 44
 Itineris & actus latitudo qua? num. 2. 44
 Inuri etiam multi seruandi sunt. num. 10. 71
 Iudex debita nonnumquam, & credita, singulis pro solido, alia alijs attribuit, num. 11. 13. 14. 84
 Iudici perdisi pena qua, num. 1. 2. 6. 7. 8. 9. 120
 Iudicati tempus prorogandi potius qua arctandum. nu. 25. 26. 111
 Iudicati tempus Obligationem nos suspendit. num. 27. 28. 111
 Iulius Caesar, posthumus, si quis nasceretur, Tutores plures nominavit ex ijs qui eum postea occiderunt. num. 6. 67
 Iumentum quid? num. 3. 5. 103
 Iura non in singulas personas, sed generaliter constitui oportet. numero 6. 8. 41
 Iura ad ea adaptantur, qua magis solent eueneri. nu. 2. 65
 de iurinando caput XII. Tab. non ex parte. num. 36. 52
 de Iure & statu Personarum cur pauca Decemviri in suas Tabulas retulerint? num. 1. 66
 de iurinando Lex antiquissima apud Rom. que? nu. 37. 52
 Iuri accrescendū editum successorium. num. 50. 82
 Iuris Gentium Contractus Decemviri expolierunt. num. 1. 49
 Sine fontium Iuris Civilis cognitio nemo recte Iuri prudentiam Romanam tractare potest. num. 106. 108. 35
 Iurisperiti XII. Tabulas partim molierunt, partim astrinxerunt. & num. 4. 5. 6. 27. 50
 Iurisperiti nostri benigniores fuerit Hermaphroditis. nu. 12. 22
 Ius singulare quod? num. 9. 4
 in Ius vocari quis Roma poterat duci, priuatim ab aduersario. numero 4. 5. 12. 53. 113
 in Ius vocatus si domi se contineat, Editum euocatur. nu. 13. 104
 Iustinianus ade factus f. rator homines protegere vetuit. 25. 23
 Iustinianus, 1000. annis post Decemvros, vscapionem quomodo transformauerit? & num. 24. 26. 27. 55
 Iustinianus aequalitatem XII. Tab. reuocauit. num. 41. 81
 qui in Ius vocati ne sequi cogantur, neq. duci possunt. num. 10. 11. 12. 103
 Iustus dies iudicis Decemviri quot dederint, & vnde dicti numero 18. 19. 111
 Iustus dies posteriores Romani quomodo auxerint. nu. 20. 21. 111
 K.
 Karyogias dixit qualis, num. 5. 6. 130
 L.
 Lacedaemonij libros Archilochi propter obscuritatem verborum exilio multarunt. num. 10. 12
 Laceria penulise, togis super impostae. num. 5. 13
 Laquei Pena apud Roman. ignominiosiss. num. 6. 125
 Leg ad verbo generaliter vsi sunt Decemviri. num. 5. 73
 Legandi libertas Roma imminuta LL. Furia & Voconia & eade restituta. num. 34. 37. 38. 39. 76
 Legarii ea non possunt que adiuu inuicta sunt. nu. 17. 59
 Legatarij no onerantur ari alieni hereditarij incomodo. nu. 66. 96
 Legati in Graeciam petendarum Legu causa missi qui? nu. 28. 29
 Legatorum praestatione Testator quos heredes onerare vult, eos nominare debet. num. 104. 99
 Lege agere quid? num. 2. 3. 101
 Lege alieni & iure bonis interdici an idem sit, nu. 3. 21
 Lege Sempiterna & Porcia, supplicium capitis cibus remittebatur. num. 9. 116
 Lege XII. Tab. ius erat, vt in ius iret qui vocaretur. 1. 9. 102. 103
 Lege simpliciter cu profert Cicero XII. Tab. intelligi vult. nu. 1. 106
 Legem XII. Tab. de aequali successione faminarum cum Masculis quomodo sint posteriores interpretati? nu. 15. 16. 17. 18. 79
 in Lege de Iure Testamentorum Graec omnes conferunt. nu. 2. 73
 per Legem imperij Princeps siue Imperator iuri solennibus absolutus est. num. 49. 25

Leges de finibus in Rep. maxime sunt necessariae. num. 1. 5. 42
 LL. Licinia & Domitia de Sacerdotijs apud Ciceronem. nu. 4. 5
 De legibus in commune scribendis Consules ad Senatū referunt. num. 23. 29
 De legibus, quas prater Romulum ceteros Reges tulisse dicit Pomponius. num. 40. 24
 Leges XII. Tab. quāto S. P. Q. Romani cōsensu receptae sint. nu. 59. 31
 Leges carminibus olim describebantur, atq. cantillabatur. nu. 83. 33
 Leges vnde Nemo appellat? num. 86. 33
 Leges XII. Tab. an ea sint, quas Cicero libris suis de LL. descripsit? num. 87. 88. 42
 Legibus quomodo quis teporib. Ciceroni solui potuerit? nu. 17. 33
 Legibus XII. Tab. iura adhuc visimarum voluntarium accepta ferenda sunt. num. 8. 11. 12. 13. 74
 Leges Romuli de adulteris in vsum reuocanda auctor suis Tiberius. num. 14. 18
 Legis Regia pars Roma nuper inuenta. num. 50. 25
 Legis appellatione diu sole XII. Tabulae significabantur, vt Vrbis Roma. 79. 33
 Legis actionem habere Magistratus qui dicatur? num. 4. 102
 Legitima tutela, tum ex XII. Tabulis, tum ex nouis postea legibus descendit, differentia qua? num. 6. 7. 68
 Legitima hereditas qua dicitur? num. 4. 5. 6. 78
 Leonis Imp. temporibus clientelarum ratio quomodo degenerauerit? num. 31. 32. 24
 Leonis Imp. prohibitio artis magica. num. 13. 124
 Lessum Iustinianus cantu, Praefectus Palatij commutauit: vt & Hieronymus & Paulus & olim Thraeces. nu. 5. 6. 7. 8. 87
 Lessus Roma plane tolli non potuit. num. 10. 88
 Lex horrendi criminis apud Linum qua? num. 9. 14
 Lex regia, ne pragnans mortua humetur antequam partus ei excidatur. num. 11. 25
 Lex Regia, siue lex imperij, qua? num. 47. 48. 25
 Lex Aterina siue Tarpeta, quanti tum oues tum boues aestimauerit? num. 13. 28
 Lex nulla omnibus satis esse commoda potest. num. 10. 41
 Lex Mamlia post Decemvros lata, de V. Pedum controuersia, ab agrimensores dirimenda. num. 15. 43
 Lex XII. Tab. Negotiatorum proprie collegia & pactiones probabat. num. 17. 18. 19. 48
 Lex Julia & Zenonis Constitutio, contra exercentes monopolia. num. 22. 23. 49
 L. Vaconia siue Scribonia cur seruilitatem biennio vscapi veterit? sed omisa, & biennio iussum vsurpata, recipitur. nu. 7. 10. 11. 54
 Lege XII. Tab. permiffum, liberis testamento Tutores dare: etiam posthumum. num. 3. 4. 5. 67
 Lex Aquila & Iniuriarum actio quo pertineant. num. 3. 130
 Lex Cornelia, de iniurijs manifestis, quid continuerit. num. 11. 12. 13. 14. 130
 Lexilla, Si caluitur: ad quos pertinuerit? nu. 7. 8. 105
 Liberi non sunt, qui contra formam humani generis conuerso more procreantur. num. 14. 15. 23
 Liberos non monstrosos, & triennio minores, neq. occidi, neq. exponi passus est Romulus. num. 6. 22
 inter Liberos, Suos heredes, Decemviri nullum fecerunt discrimen sexus. num. 10. 12. 13. 78
 Liberatorum Suorum & Emancipatorum discrimen vt Decemviri retinuerint, sic & agnatorum atq. cognatorum. num. 7. 78
 Liberi deficientibus, ex LL. XII. Tab. agnati vocantur ad intestati successionem. num. 37. 81
 Libertatis vscapionem Lex Voconia non sustulit. nu. 8. 54
 Liberti dediti quomodo? num. 5. 117
 Libitinenfis porta Roma qua? num. 4. 89
 Licij tyrannis; ne quis Christianis carere clausis vultum suppeditaret. num. 61. 114
 Locri

I N D E X.

Locri non nisi iubente medico vinum bibebant. num. 6. 19
 Locri iura Zaleuci, Thury Charonde leges seruabant. nu. 32. 29
 Lucanus Poeta monstrosos partus quomodo definiat. num. 4. 22
 Luctus tempus mulieri viduae praescriptum annus est. num. 11. 38
 Luxurio, & perdituro, pecuniam nemo credere debet. num. 16. 17. 71

M.

Magia procurata a fertilitatem Imp. probatur. nu. 5. 6. 123
 Magiam olim Romani quod reiecerint laudantur ab Augustino. & Plinio. num. 1. 12. 123
 Magiam ex Perside in Graecia Osthane quando attulerit. nu. 2. 123
 et Magistratus & Sacerdotes idem olim fuerunt tam apud Graecos quam apud Romanos. num. 2. 3
 Magistratum simul & sacerdot. nisi quis Romae gerebat, potior erat causa religionis. num. 3. 4. 5. 3
 Magistratum creandum ut Principi concessa potestas. nu. 8. 12. 5
 Magistratus se committant ad monopolia grauius multandi. numero 25. 49
 de puniendis Maleficiois leges tum Romae tum Athenis fuerunt omnium antiquissime. num. 11. 12. 14
 Manu inuicito quo exemplo introducta ad Decuriu. nu. 47. 48. 113
 Manum conferre olim quid? num. 8. 107
 Mancipies Italice cur dicit? num. 25. 55
 Manij & Manlij rogatio de uincario senore. num. 15. 46
 Quanto tempore maritos praenotatos elugere solite sint viduae Romanae. num. 12. 66
 Masilia Senatui habuit olim 600. virorum clariss. nu. 34. 36. 29
 quid. si Maritus alterum ex hereditibus onus dotis soluende suscipere iussit? num. 87. 88. 89. 98
 Masiliensium & Milefiorum uxores aquam bibebant. nu. 5. 19
 Masiliensium olim leges, more Ionico, publice propolite fuerunt. num. 35. 29
 de Matribus iam plures vno vtero enixi. num. 34. 30
 Matris intestatae hereditas ad liberos ex L. XII. Tab. non pertinet. & hoc mutatum. num. 55. 56. 57. 59. 61. 82
 Mecanatus de idem & pueri ad Augustum oratio apud Dionem. numero 6. 8
 Menses Lunares qui? num. 13. 66
 Metellus Celer Cn. Sergio diem addixerit? num. 3. 11
 Milites ob aduersam valetudinem excusantur. num. 11. 23. 104
 Monetales Romae Triumviri. num. 7. 46
 Monopolia ne Tyranni quidem tolerauerunt. num. 26. 27. 49
 Monopolia Temporibus Zenonis ipsi Caesares exercebant. nu. 28. 29. 49
 Monstrosi liberi qui essent, iudicabant quinq. vicini homines. numero 3. 22
 Monumentum ipsum a secula perpolire licuit. num. 6. 87
 Morbus in lege XII. Tab. quid? num. 2. 4. 103
 Morbos fonticus qui? num. 3. 4. 5. 6. 104
 Morbo impediens qui adesse non potuit, in eum actio deneganda est. num. 7. 8. 15. 17. 104. 105
 Mortuus quam prope aedificium alienum inferri possit? nu. 1. 2. 86
 Mortuus in mortuos, ad repositendum creditum, actionem dui apud Dionem. debant esse Galli. nu. 2. 90
 Mos in es incidendum legum diu durauit. num. 73. 32
 Mosica Lex arbores hostium cadi non permittebat. nu. 8. 124
 Muliebrius vestibus viri non vrantur. num. 20. 13
 Mulieres Romanorum quoque olim, ut Spartanorum, & uelut priores. num. 15. 13
 Mulier secundum nubens ante repus cur notetur infamia. nu. 11. 66
 Mulieres naturae sunt avarae. num. 15. 71
 Mulieri relicto usui adium, cum marito eas inhabitare potest. num. 15. 16. 17. 16
 Mulieres quae incestus Bacchanalium sacris interfuerant, quomodo conueniunt sine. num. 13. 18

Mulieri quoque luxuriose bonum notetur. nu. 5. 4. 71
 Multa in contumaces. 2. bonum. 30. omnium. num. 12. 26
 Multa veteris multa adhuc super sunt vestigia. nu. 1. 4. 19. 29
 Multa dicenda ius quibus detur? num. 5. 49
 Multa grauiorib. criminib. non competunt. num. 20. 29
 Multarum modus Principum rescriptis definitus. num. 16. 21. 26
 Muri a Pontificibus sancti habebantur. num. 3. 15
 inter Muros & priuatorum aedes cur pomaria? num. 6. 15
 Mutari promittenti conditione, mutatur etiam consilium. nu. 10. 9. 10. 14

N.

Negociatorum constitutiones, & artificum improba patiens rescienda. num. 20. 21. 69
 Nepos ex filio emancipato, cum altero defuncti filio emancipato succedit. num. 26. 28
 Nepotes in locum patris sui promouentis succedunt. nu. 24. 25. 79
 Nepotibus in locum filiorum succedentibus diuiditur hereditas stirpes non in capita. num. 27. 80
 Nicomedia incendij causa visum fuit Plinio instituendi collegij factorum. num. 14. 48
 Nominatim, quid? num. 107. 108. 109. 110. 99
 In nominibus quae sunt, quomodo diuidantur. num. 3. 8. 9. 84
 in Nominibus quae sunt, ipso iure diuisae relictantur. nu. 4. 90
 Nonne menses colendum esse Deum, respondit oraculum. nu. 28. 9
 Noua Tabula prudentioribus Roma nunquam placuerunt, neque prudentiorib. Gracorum. num. 6. 9. 10. 108
 Nouatiorum heredes qualis? num. 7. 108
 Nox pro Noctui: & in pro eum, dixerit Decemviri. nu. 1. 2. 26
 Numa muliebri vesti lege dedit, ut Romulus virilis. num. 14. 13
 Numa voluit filium, cui pater vxore dedisset, vendi non posse. nu. 24. 21
 Numa Pompili lex in pellices. num. 7. 17
 Numa Leges de Religione Pop. Romae, retinebas. num. 4. 25
 Numi signati per mutationem difficultates sustulerunt. nu. 3. 4. 48
 Nuno ante, a Seruio signato, contenti fuisse Decemviri. nu. 5. 45
 Numinum Seruius excudit & signauit. num. 4. 45
 Numinum aereum quoque senioris quaesum patere voluerunt Decemviri. num. 10. 46
 Nuno argenteo Romani sub initium belli Punici priuimus, & post aureo quoque, vsi sunt. num. 6. 46
 Nuptiarum legitima coniunctio Romulo quae. num. 1. 15
 Nuptias societatem esse Romulus voluit bonorum omnium aequi factorum. num. 4. 15
 Nuptijs aquam & ignem Romani adhibuerunt. num. 3. 13
 in Nuptijs contrahendis quid potissimum spectari oporteat. nu. 9. 64

O.

Obligaciones inter heredes quomodo diuidantur? nu. 65. 96
 Obligaciones quae inter heredes diuiduntur pro hereditarijs portionibus, oportet esse hereditarias, & diuiduas. num. 15. 16. 17. 18. 19. 20. 21. 49. 65. 92
 de peculiari Obligatione: & peculiari Creditore. nu. 68. 69. 76
 de Obligatione quae heredes astringuntur ad legata praestanda: & quae similia cum obligatione artis alicui habeat, quae dissimilis. num. 97. 98. 99. 100. 101. 102. 103. 99
 Oeconomia recte constituta neruis sunt Rerump. num. 1. 20
 Oleam vicem, appellatione arboris contineri. num. 16. 125
 Oppugneratio Corporum a Solone Athenis sublata, & ab Aegyptijs olim repudiata. num. 49. 50. 65. 68. 74. 76. 103
 Os pater opus aeternitatis. ad beneuolentiam. num. 1. 69
 Obscene volucres Harpyia. num. 17. 18
 Obscenum ad Officij sine Officij dictum esse. num. 16. 12
 Obscenum Varroni quid significet? num. 16. 12
 L. Otilium primus Roma parricida, anno Vrbis 600. num. 4. 14

P.

Palestina tum praefuit Ezeras & Nehemias cum Rom. Legatis in Graecia Legi perquirendarum causa mitterentur. nu. 8. 4. 51
 Papirius

Papirus primus creatus rex sacrorum. num. 5.	4	Pomponia Gracina Plauti mariti iudicio permissa & insons	18
Papirij I. C. codex legum Regiarum Pomponij adhuc tempore su-	4	nunciata. num. 11.	18
perpetuus erat. num. 4.6.	25	Populi esse volebat Romulus, hostibus bellum decernere. num. 4.	117
Papirius Prator, pariter, tredecim mensibus post mortem nato,	66	Posthumi fere pro iam nati habentur. num. 7.	67
bonorum possessi dedit. num. 14.	66	Posthumus Posthumium Albinum Conf. & Licinia CL. Affellum,	18
Parentes inopes de publico liberis alimenta petere debent. n. 30. 21	30. 21	maritos veneno tolentes strangulatae sunt. num. 12.	18
Parentum in castigando liberis asperitatem leges posteriores non	21	Posthumum alienum quomodo Iustinianus affirmet vetusto Iure	75
tolerant. num. 12. 13. 16.	21	ciuiis heredem institui non posse. num. 28.	75
Parentes Iustinianus cum fratribus defuncti ad hereditatem vo-	83	Posterioris Legi latioris ius pro uxoris ad Romulo introductum,	17
cavit. num. 65.	83	sustulerunt. num. 2.	17
Parentes, & filij, praesentunt agnatis & Gentilibus in curatione	69	Posterioris Romanorum leges in adulteris qua? num. 15.	18
furioforum. num. 5.	69	Prasice rasis gens sanguinem elicebant. num. 1.3.	18
Parietis communis olim Romae crassitudo qua? num. 6.	43	Prascriptio apud Isocratē Archidamij & Platōis quales? n. 14. 15. 54	54
Parricida Romulo est qui qualemcumq; indemnatum hominem	14	Prator Romae creatus annis post XII. Tab. plura quidam. num. 89. 34	34
occidit. num. 2. 13.	14	Pratoris est dicitur in iudicem fore qui falsum modum dixerit. num. 28.	28
Parricidarum antiquis, & singulare supplicium Romae quod? n. 5. 14	5. 14	Prator potestatem glandis legenda in alieno quomodo restrin-	60
Parricidium quodda? decere, quasi parvi id est, hominis caedē. n. 15. 14	15. 14	rit? num. 4.5.	60
Partus supposito apud Romanos Capituli. num. 19.	18	Prator non nisi causa cognita agnatos ad curationem furiosi ad-	70
Partus monstrosum non sunt, qui Officia maiorū amplauerūt. n. 5. 22	5. 22	mitti. num. 7. 8.	70
De partu humani tempore magna semper fuit questio. n. 1. 15. 65	1. 15. 65	Prisca Roman. lingua q? qua? ite Media & Perfecta? n. 117. 118. 119. 35	35
De partu pecoris actio ubi competat? & quatuorplex sit? n. 1. 4. 5. 61	1. 4. 5. 61	Prisilegia personam ne egrediantur. num. 15.	71
Pater accuser potius filij quam index. num. 18.	18	Prodigo interdicitur bonorum administratio. num. 1.	42
Si quis pater filium, ne alius cum accuset, iudici offert filio suppli-	21	Prodigum tum pupillo tum furiofo comparatur. num. 19.	71
cium extremum remittitur. num. 14. 20.	21	Prohibito & represso senoris sensim dissoluta est. num. 21.	46
Pater filio exheredato etiam dare Tutorem potest; mater non nisi	67	Providendum magis ne quid fiat, quam vi facili puniatur. n. 13. 71	71
instituto. num. 3.	67	Puella biceps, quadripes & c. nata Romae. num. 8.	22
Pater male tractans filium, emancipare eundem cogitur? n. 14. 21	14. 21	Puer quadrupes Romae natus. num. 9.	23
Pater, qui filium emancipat, intestato ei pra? agnatis succedebat;	82	Puer dentatus, barbatus, & c. natus ad Daphnē, Antiochie. n. 10. 23	23
non item mater. n. 52. 53. 54. 60.	82	De pueris & deformibus & insignitis leges XII. Tab. n. 19.	23
Paternus affectus maior habendus quam externus. num. 8.	67	Pueri Romae olim XII. Tab. a lege memorie mandabatur. n. 83. 84.	33
Patres solos Romulus facere, & magistratus gerere noluit;	3	De pueris insignitis & c. deformibus an nihil in XII. Tabulis scriptum	68
Athenienses non item. num. 6. 7.	3	fuerit? num. 16.	68
Patria, non externa Religio in Civitate exercenda est. num. 4.	7	Pupilli virilitatem non scripturae Testamenti pra?tor sequi debet.	68
Patri an ius vendendi filiam, temporibus nostrorum Iurisconsul-	21	num. 11.	68
torum plane sit ademptum. num. 27.	21	Puteum in fundo quijq; suo potest effodere. num. 12. 13.	43
Patria potestas non fuit Romae semper eadem. num. 10.	20	Pythagoras talionis vix placuit; sed Aristoteli displicuit, ut &	129
De patria potestate vendendi filium. num. 21. 23.	21	Phauroino. num. 6. 7. 8.	129
Sub Patrio potestate Imperio populus iactatus est, annis LX. num. 7. 28	28		
Pauli apostoli lex de vitanda sermonis obsecratione. num. 13.	13		
Pauli & Vlpiani responsa conciliata. num. 17. 18.	18		
Paupercies quid significet? num. 9.	63		
Pecunia arosa reijci potest. num. 8.	48		
Pecunia partum, in XII. Tab. quid? num. 3.	3		
Quid si de pecunia sine quantitate agatur, obligatio, re contracta	91		
fit? num. 13.	91		
Pellex proprie qua? num. 8.	8		
Per duellus quis? num. 1. 2. 3. 5. 6.	17		
Periculis conuiciantes contempsit. num. 6. 7.	130		
Periculis lex non natos ex duobus Atheniensibus fore notat. num. 5. 63	5. 63		
Permutatio Emilionis similis est. num. 7.	53		
Permutatio cur nullam nec obligationem nec actionem tribuere	52		
intelligatur, nisi causa subit? num. 8.	52		
Permutatio & venditionis differentia qua? num. 9.	52		
Perfarum lex, de sermonis verecundia. num. 9.	12		
Pera si liberis suis vi seruus vrantur. num. 3.	20		
Pescennij Nigri dictum de Iudicibus. num. 5.	128		
Plato tam cognatos quam agnatos esse vult Tutores. num. 5.	68		
Platonis & Stagiritarum lex, quo nihil reposuisti, nihil inde tolle	126		
num. 6. 7.	126		
Plebs artibus questuarijs operam dare debet. num. 1.	4		
Poma sepe, licet summo iure in solum commissa sit, tamen in equo	93		
& bono temperatur. num. 27.	93		
Poma in ini monopoly exitum, & publicatio bonorum. num. 24. 49	49		
Polubus homo profanus; Dionysius in modum. num. 2. 3.	35		
Polybus quando vixerit? num. 13.	35		
	35		

Retentia venditoris est pestis commerciorum. nu. 19.	50	Semimares & Androgynos quos non patiebantur vivere. <i>Arustici</i> . nu. 11.	23	
Quid sit reus non nisi ex triente heres est debitoris, actor vero ex semisse heres creditorum? num. 4. 3. 4. 4. 5. 4. 6.	94	Semifili auri LX. coronati sunt. nu. 17.	29	
Rogum a seia poltri. quid? num. 3.	87	Senatus consulto, Anno Urbis 657. cantum ne sanguine humano laceretur. nu. 18. 19.	8	
Roma in censa a Gallis quando? nu. 18.	59	Sepulcrum vicius non potest. nu. 3. 4.	89	
Roma non mulieres solum, sed & serui & adolefcentes vinum non bibebant. nu. 4.	19	De Sepulcro violato legem Solonis Decemviri praterierant. n. 5. 19	89	
Romani Orbis compendium vocat Athenas, & eandem superstitionis Epitomen vocant Ciceroniani nu. 13. 14.	8	Sepultura humanorum nullam rationem habens, insaniam indicandus est. nu. 1.	85	
Romana Resp. ex Monarchia, Aristocratia, & Democratia olim composita. nu. 1.	5	Serpentes Roma partu humano editi. nu. 7.	12	
Romana sapientia infamia populum in religione falli iudicavit expetere. nu. 9.	7	Serui Tully filie, nupte suis auunculo. num. 7. 16.	63	
Romana lingua dialecti quatuor. nu. 116.	35	Serui Tully leges 50 desiderantur. num. 44.	25	
Romana lingua asperitas sensum perpolitam. nu. 112. 114. 115.	35	Serui Tully leges de contractibus, a Superbo abolutas, restituit populus. num. 5.	28	
Romani posteriores rationem contrahendarum nuptiarum religiosius descripserunt. nu. 8.	64	De feruitutis pradorum que statuerint Decemviri. nu. 4.	45	
Romani tenuissimarum etiam rerum iura persecuti sunt. nu. 7. 61	116	Seruitutes non videntur amittuntur. num. 9. 17.	54	
Romani Solonis Leges de aqueductu cur non receperunt. nu. 13. 45	7	Serui domino in delictis aut patere debeant? num. 3. 4. 5. 6. 7. 8. 131	35	
Romani Imperitiores rationem contrahendarum nuptiarum religiosius descripserunt. nu. 8.	64	Seferius per quid? num. 122.	35	
Romani tenuissimarum etiam rerum iura persecuti sunt. nu. 7. 61	116	Sexti Pompeii Festi libros de verborum veterum significatione dilacerant Pont. Paul. 2 num. 98.	34	
Romani Solonis Leges de aqueductu cur non receperunt. nu. 13. 45	7	Sex. Aelius antiquiss. XII. Tabularum interpres, vt & M. Porcius Cato. num. 92.	34	
Romuli & Numa contemporanei fuerunt Iudas Propheta, & Ezechias Rex Hierosolymorum. num. 7.	7	Sex. Aelius Catus interpres fuit XII. Tab. num. 2.	106	
Romuli de non colendis Dijs alienis legem Romani saepe contempserunt. nu. 12.	8	Sicarios quomodo multarint Athenienses. num. 7.	14	
Romuli de colendis Dijs alienis legem annis 500. Romani seruauerunt. nu. 17.	8	Smyrni Castricum mortuum in vrbe singulari priuilegio sepeliri concesserunt. num. 9.	85	
Romuli lex in adulteris apud Plutarchum. nu. 18.	18	Fortibus Romanorum socijs olim quid iuris fuerit. num. 9.	118	
Romuli legum de Parricidis interpres est Numa Pompilius. nu. 1.	13	Socratem Athenienses cur morte multarunt. num. 24.	8	
Romuli leges cur sublata non sint? nu. 3.	28	Sodalibus suis collegis omnia sunt communia. num. 16.	48	
Romuli Leges non scripte quatuor. nu. 21.	23	Sodalitas, collegia, corpora, militia, & ita socius, artificum, idem significanti. num. 13.	48	
Romulus Consul, a populo cur multatus? nu. 10.	28	Sodalitas, & sodalium pactiones, Decemvires non penitus sustulerunt. num. 1. 2. 11. 15.	47	
T. Romulus, primus fuit, qui legum petendarum causa legatos in Graciam miserendos censuit. nu. 2. 4. 55.	29	Sodalitatis illiciter crimen coherceretur vi armata. nu. 10.	48	
T. Romulus cum patres tum Plebs assensu sunt. nu. 25.	29	Sodalitates rei diuina causa constructa Ciceronis temporibus. nu. 5.	47	
Romulus augur auspiciat vrhem condidit, augurioq. fratri prelatum regnum adeptus est. nu. 1.	2	Soloni & Romulus non putarunt fore aliquos parricidas. num. 3. 14	81	
Romulus & perpetuum & summum patri dedit in liberos potestatem. nu. 8.	20	Soloni mortuus legum suarum obliuiscitur. num. 4.	126	
Romulus caste adiri Deos voluit, neq. in templis queri libidinum latebras. nu. 1. 4.	9. 10	Soloni dupli poenam furib. indixit. num. 3.	11	
Romulus quam Regi potestatem referuauit, quam Senatui, quam Populo reliquerit? nu. 1.	5	Soloni leges impudici repellentur ab omni publico munere. num. 18.	78	
Romulus quos Deos coluerit? nu. 1.	7	Soloni Tabule in publico Athenarum incendio conflagratae tandem praestanti; num. 4. 4. atq. ad eas praecipue describendas missi Romanorum legati. num. 2. 7. 4. 4. 5.	42	
Romulus magnam verecundiam mulieribus curam gessit. nu. 1. 5.	11	Soloni Lex de Fimbriis. num. 3.	70	
Romulus ipse togatus incesit. nu. 2.	12	Sophocles a filiis suis in iudicium vocatus, vt furiosus. num. 6.	78	
Rutillus I. C. mutata veste in Asia euasit. nu. 12.	13	Soloni legem, de deferenda primo loco liberis hereditate, faciunt Decemviri. num. 1. 2.	73	
S.		Soloni Lex de Testamentis. num. 3.	16. 18. 21.	43
Sabiniani a Romulo probatam inter coniuges fortunarum omnium societatem receperunt. num. 9.	16	Si de maiore spacio quarebatur, non de fine sed de loco lis erat; nu. 16. 18. 21.	43	
Sacra Romana diligenter curasse Adrianum scribit Spartianus. n. 10. 8	10	Statuliberi venditari poterant & dari hypotheca. n. 2. 3. 4. 66. 67	105	
Nocturna sacra stupris olim obnoxia fuisse testantur Poetae. nu. 8. 10	10	Status dies quatuor. nu. 2. 5. 6.	128	
De nocturnis Romanorum quoq. sacris Macrobius meminit. num. 9	10	Stipem Cicero an omnem sustulerit. num. 7.	60	
Ex Romulo Numa institutus, VIII. ordines Roma sacris operabantur. nu. 1.	3	Sua cuique domus tutum receptaculum. nu. 6.	106	
Numa sacrorum potestatem a Regibus ad Pontificem Maximum transtulit. nu. 3.	4	Serui Tully leges de contractibus, a Superbo abolutas, restituit populus. num. 5.	28	
Sacrificii olim licio succincti erant, unde & lictores dicti. n. 3. 127	127	Successionem in bonis pupillis sperantes, eadem ipsi tucantur. num. 1.	88	
Nemini licuit Roma priuata vel facella extruere vel sacrificia instituire. nu. 2. 3.	127	Sumptuosas lamentabiliq. funera, Solonis quoq. Legibus sublatae erant. nu. 1.	86	
Sanctas olim quatuor. nu. 1.	117	Suorum heredum filiosa, & emancipatorum discrimen a iustitiano ubi sublatum? nu. 62.	82	
Scientia dominus in delictis servorum quomodo accipienda sit. nu. 2.	131	Superstitione tollenda non statim religio quoque tollitur. nu. 1. 10.	106	
Seculi nostri lascitia. num. 11.	12	Superstites olim qui? nu. 1. 2.	106	
Seculi nostri lascitia. num. 11.	12			

Suspecti crimen ex L. XII. Tab. descendit. num. 1.	72
Suspecti Tutoris iudicium quaeque publicum est. num. 3.	72
Suspecti iudicio pendente, postulat Tutori bonorum pupillarum administratione interdicitur est ipso iure. num. 6.	72
Suspectus sine accusatione quog. poterat repelli. num. 5.	72
Suspensum necari quomodo velint Decemviri. num. 5.	125
ovovira Cretenfis, & Sacerdotes apud Athenienses Orgiorum repudiavit Romani. num. 3.	47
T.	
Tabularum erarum temporibus Vespasiani conflagravit. 3000. num. 72.	32
Ex XII. Tabulis ea quae lingua essent nuncupata a venditore prestantur. postea. I. C. & reticentia panam constituerunt. num. 17. 20. 21. 22. 25. 28. 29.	50
Ex Tabulis Solonis Romani in suas quid retulerint? num. 46.	30
Tabularum appellatione quae veniant? num. 68.	32
XII. Tabularum eboreae areae fuerint? num. 69.	32
Tabulae aeneae Roma ex ede Fidei turbine emissa post casum Caesarem. num. 71.	32
XII. Tabulae primum pro Rostris propositae fuerunt, & tandem in Capitolio asseruatae sunt; num. 74. 75.	32
In XII. Tabularum duabus posterioribus caput precipuum; ne plebe matrimonio cum Patricijs iungeretur. num. 65.	32
XII. Tabularum interpretes quoque intercederunt. num. 90.	34
De XII. Tabularum obscuritate conqueritur apud Gellium Favonius. num. 107.	35
XII. Tabulae quomodo dies tantum, non horas, numeraverint. num. 29. 55	79
XII. Tabularum aequalitatem laudat Iustinianus. num. 14.	79
XII. Tabularum encomia. num. 78. 80. 81. 82.	33
XII. Tabularum memoria quomodo sensim exoleverit. num. 6. 7. 132.	129
Talio ad estimationem iudicis redigi solebat. num. 3.	129
Talio, in politia Mojata etiam visitata: & a Rhadamantho approbata. num. 4. 5.	129
Taliois an, & quae vestigia in iure nostro super sint. num. 9. 10.	129
Talioem iniurijs atrocioribus Decemviri cur apposuerint. num. 2. 129	85
Tarentini, orachlo moniti, mortuos suos intra urbem sepeliverunt. num. 8.	85
Tarentini a Lacedaemonijs conditum ibi Archia floruit. num. 33. 29	35
Temporibus scriptarum XII. Tabularum ignotus fuit Romanis merities. num. 103. 104.	28
Tergeminorum ius Roma posterioribus seculis auctum. num. 43.	25
C. Terentius trib. pleb. primus consulari imperium certis legibus circumscriptum tentat. num. 8.	28
Terminus Numa quomodo consecravit? num. 2.	42
Tertulliani temporibus nocturni Christianorum congressus profanes erant suspecti. num. 12.	11
Inter testamenta & agerorum deliria discernendum. num. 9. 10.	74
De Testamento inofficioso quae late existerit? num. 26.	75
Testamento Tutores dati. L. XII. Tab. confirmantur. num. 1. 2.	67
Testamentis Romanis etiam ante XII. Tabulas usi sunt. num. 1. 40. 73	74
Testandi libertas posterioribus legibus quomodo imminuta sit? num. 23. 24. 25. 27. 42.	74
Testamentum praterito filio a ex XII. Tab. inutile fuerit. num. 30. 75	98
Quid si Testator vnum ex haeredibus suis iusserit totum as alienum solvere? num. 85. 86.	120
De testum fide examinanda. num. 13.	30
Themiocles quo turpitudinis prolapsus. num. 39.	118
Theodosij constituto adversus Apostatas qualis? num. 8.	122
Thuriarum legib. Poetarum licentiae refrenabatur. num. 9.	17
Tiberius adultcrijs fuit remissor. num. 5.	59
Tignum suam Dominus vindicare quomodo possit edificio diruto. num. 21. 22. 24.	60
Tignum iunctum non possidet qui ades possidet. num. 23.	60
An bona fide tignum iniungens duplium praestare teneatur? num. 6. 11. 14.	58

Tignum furtivum adibus vineae iunctum solum non licet; sed dupli actio competit. num. 3. 7.	58
Tignum alienum bona fide iunctum, furtivum potest esse & non esse. num. 6. 13.	58
A toga ad pallium. num. 23.	153
Toga Romanorum erat proprium, Graecorum pallium. n. 6. 7. 10. 13	13
Toga est de potat is adempta. num. 8.	12
Toga vsus Rome fuit multiplex. num. 3.	13
Toga Romanorum quadrata fuerunt. num. 17.	52
Traditio domini volens alienare transferri rei dominium. num. 3.	52
Tam traditione quam stipulatione pactum sumit effectum. num. 10. 53	53
Traditionibus & vscapionibus dominia rerum transferuntur. num. 12. 13.	30
Triennium Romanorum legati in Grecia legum perquirendarum causa insumperunt. num. 50.	20.
De triennio, quod a viro mulier abesse vsurpandi causa. num. 19.	64
11. 22.	24
Tully Hostij lex de Tergemini ex publico alendis vsq. ad pubertatem, quando lata? num. 41.	24
Servio Tullio regnante Rome, Pythagoras floruit in magna Graecia. num. 31.	29
Turpibus verbis vtens iniuriarum iudicio conveniri potest. num. 6. 11	72
Tutela iudicium inter summa refert Ciceron. num. 2.	69
De tutela Tutela nihil causae Decemviri. num. 11.	69
De legitima Patronorum Tutela. num. 10. 11.	72
Tutor propter dolum nonnunquam a Patre ad vrbis praefectum remittebatur puniendus. num. 4.	68
Tutor Testamentarius satisdare non cogitur. num. 9.	105
Tutores moribus excusant. num. 14.	124
Tyaneus incantator apud Lucianum qualis. num. 14.	

V.

Valerius Licinius exilio multatus grecum pallium induit. n. 1.	15
Valium transiens, aut per murum castra ingrediens, capite puniuntur. num. 2.	86
Vasensis consilij canon; ne quis in Ecclesia sepeliatur. num. 16.	50
Venditor si dicat: servum vel aleatorem vel furem non esse, oportet eum id praestare; secus si civiliter tantum laudet. num. 7. 10. 11. 13. 16. 26. & 8. 12. 15.	50
Venditor si qua temere forte dixerit, non statim ea sunt ad iuvum rescandanda. num. 14.	50
Venditor emptori si fidem habeat, tradite rei dominium transferatur. num. 6.	52
Ventri in tempus nascendi iura omnia referuntur integra. num. 33.	80
Verba XII. Tabularum, Si aqua pluvia nocet, interpretati sunt veteres, Si nocere poterit. num. 16.	45
Verborum severius quam verberum iniuriam puniunt Decemviri & clar. num. 1. 2. 3.	121
Vestales virgines nulli successerunt ab intestato. num. 11.	78
Vestitus verecundia servanda est. num. 10.	12
Vetustissimi Iuri consulti farentur nonnulla se cum XII. Tabularum, tum Edictorum verba non intelligere. num. 109. 110. 111.	35
De via priuata. num. 8.	45
Via latitudo in anfractu qua. num. 1. 3. 4.	44
Per viam recuperare sua nemini licet. num. 5.	57
Quod vi qui eripuit non potest vscapi. num. 8.	57
Vinctus victus est iuppeditandus. num. 59. 62.	114
Vindemia pendenti emptor; & qui iheraurum in tuo fundo recondidit, ingredi fundum tuum potest. num. 8. 9.	69
Vinearum quoq. cultus leges praefecerunt. num. 19.	59
Vineis nonnulli Romanorum Principes non sauerunt. num. 20.	59
Vindicatio & conditio furtiva, domini adversus furem. n. 14. 127	107
Vindicatio, sine actio in rem, quae forma olim intendebatur? num. 7.	107

INDEX.

Vindicta quid? & unde de ea? num. 5. 6. 9. 10.	107	Crescente vrbe creuerunt Leges. nu. 6.	28
Vindictis cur dari secundum libertatem voluerint Decemviri. num. 4. 6. 7. 8. 9. 10.	107	Vfucapio appellatur Vfus atq; auctoritas. num. 2.	33
Vindictis quis fuerit? num. 10.	108	Vfucapio introducta est bono publico. num. 15. 18. 21. 23.	54
Apud Romanos vir & cognati de capite mulieris domi iudicabant. num. 10.	108	Vfucapioni multas addiderunt exceptiones Decemviri. nu. 1.	16
et virilis? & liberior? sistent a iuris consulti diligenter distinxerunt. num. 19.	108	Vfucapionibus quomodo rerum dominia transferantur. nu. 4. 53.	54
Aut horis? & de hoc? num. 4.	123	Vfucapionibus Graci olim quomodo vsi sint? num. 13.	54
Arbor tua arboris vicino pradio ne noceat. num. 10.	43	Vbi Lex imhibet vfucapionem, bona fides possidentis nihil prodest. num. 1.	56
Arbitres auri XXX. coronati sunt. num. 18.	29	Vfuram ac Interesse iuste quis perere potest. nu. 22. 23.	47
Vnciarium heres qui? num. 13.	46	In vtero quod est an animal sit? num. 29.	75
Vnciarium foenus, siue Vncia vfura quae? num. 12.	46	Vxor in domum viri ducta verba solennia quae. num. 5.	16
ex Vnciariorum foenore factum? num. 16.	46	Vxor bona. pro marito debiti ore distrahi non possunt. nu. 11.	16
Vnitatis numerus sepe complectitur plures. & num. 42. 43.	81	Vxorem quatenus mariti intestati heredem esse voluerit Romanus? num. 1.	16
Voluntas patris rata est. quatenus pupillo utilis est? num. 10.	68	Vxorem fieri quasi dominam rerum mariti iudicantur Nerua & Cassius. reprobantibus id Sabino & Proculo. num. 8.	16
Voluntates defunctorum circa seipsum auctoritatem non semper valent. num. 4. 5.	87	Vxorem non modo sacrorum sociam, sed eiusdem quoq; domus, ciuitatis atque fori esse, voluerunt Romani. nu. 14.	16

FINIS.

Venundantur Lugduni,

APVD CAROLVM PESNOT.

ET

DVRARE MORI

NON PERIRE

M. D. LXXXIII.

TRACTATVS

PRACTICI, ET

QVOTIDIANI.

PRIMVS DE CASIBVS CVRIÆ ENVMERANTIV quinquaginta cum suis declarationibus.

SVMMARIVM.

CASVS Curia frequentes, & quotidiani.

1 Primus Curia casus in criminalibus est, quebrantamiento de camino, ò tregua.

2 Secundus, riepto de muerte segura.

3 Cessat pradietus casus ex dispositione Concilij Tridentini.

4 Tertius casus est, muger forçada.

5 An raptamuliere nupta, si maritus raptorem non accuset, possit procedi ex officio

cōtra delinquentes, remissiue.

6 Quartus casus in fure, latrone publico, famoso, & notorio

7 Quod sit magnum furtū, iudicis arbitrio remittitur.

8 Grassatores qui in publicis itineribus per vim, & cū armis grassantur, mortis pœna pro primo furto, etiam minimo, puniuntur.

9 Intelligēdum est si occidant, vel percutiāt eū, cuius bona rapiunt, vel sit furtū magnū

10 Quintus casus Curia criminalis, de hōbre dado por encartado, qui propria est bānitus.

A

12 Præ

Tractatus practici & quotidiani.

- 12 Praxis bannitorū apud nos non extat, sed apud exteros.
- 13 Sextus casus in falsificante sigillum Regis.
- 14 Septimus in fabricate falsā monetā, siue marcā Regiam.
- 15 Octauus casus, porrazō de otro grā yerro, ò traycion que quisiessen hazer al Rey, ò al Reyno.
- 16 Nonus casus Curia, por pleito q̄ demanda el huerfano.
- 17 Vt sit locus casui Curia propter minore aatē, requiritur, vt pupillus sit minor viginti quinque annis, sit patre orbatus, nec sufficit esse minor, si non sit orphanus, nec orphanus, si non fuerit minor.
- 18 Errāt qui sine dicta qualitate admittunt quoscūq; minores in Curia pro suis actionibus proponendis in prima instantia.
- 19 Si minor litem suam proponat contra eius patremfamilias, potest illam intetare.
- 20 Pupillus qui est orbatus patre, & minor viginti quinque annis, habent casum Curia, tamet si diuites sint.
- 21 Miserabiles personæ quæ sint, & eas debet Rex tueri.
- 22 Minor viginti quinque annis, siue vir, siue fœmina, post quā impetrauit veniā aatis, non habet casum Curia.
- 23 Denegaturq; ei restitutio.
- 24 In causa cōmuni pupillo & vidua, est locus casui Curia, si indiuidua sit, nō autē si diuidua: cōtrariū infra nu. seqq.
- 25 Expēditur doctrina Andr. Gail obserua. 32. n. 2. tenētis, omnes lites cōsortes ex participatione alterutrius sortiri forum Curia.
- 26 Declara in casibus Curia actiua propositis.
- 27 Aliqua possū habere ab alio quæ a me ipso non possum.
- 28 Adducitur, & expenditur textus elegans, in l. si is qui duos reos, ff. de liberat. legat.
- 29 Ex duobus socijs, qui incapax est, propter capacitātē alterius capit in consequentiā.
- 30 Rex dominus noster est fons iurisdictionū omnium in suo Regno, eamq; exercet per suos Auditores, & Pratores in Regijs Chancellarijs.
- 31 Casus Curia in vno est cōmunis eius cōsortibus in lite volentibus ipsis, si sint actores.
- 32 Causarum continētia quæ?
- 33 Primaratione plurimū personarū, si res sit cōmunis, exemplū est de cōmuni hereditate, & etiā in criminalibus causis.

34 Se-

34 Secūda cōtinentia causa est ratione generalis actionis, ut tutelæ negotiorū gestorū, &c.

35 Actionem mouens coram diuersis iudicibus litem amittit fauore libertatis, & militia, & non in alijs casibus.

36 Possessorij, & petitorij causa super eadem re habent cōtinentiam.

37 Finis possessorij est principij petitorij, & vnius cognitio habet intelligentiā alterius

38 Exceptio, ne cōtinentia causa diuidatur, habet locum parte opponēte, & ante cōtestationē litis opponi debet, & ea nō opposita valet processus.

39 Prædicta de cōtinentia possessorij, & petitorij intelligenda sunt data capacitate fori.

40 In causis executiuis locū nō habet exceptio litis pēdentiæ.

41 Declaratur, ut non procedat, nec permittatur uno, eodemq; tempore super eadem quantitate duas causas executiuas prosequi.

42 Rationes resolutionis numeri præcedentis ab auctore tradita.

43 Praxis utilis prædictorum in via executiua coram diuersis iudicibus super vno, eodemq; debito.

44 Decimus Curia casus est in homine paupere.

45 Pauperum vox coram Deo acclamat.

46 Pauper quis dicatur, iudicis arbitrio relinquitur.

47 Ille qui viuuit, & se alit ex alimentis ei assignatis, an pauper dicatur?

48 Alimenta recipiens non dicitur pauper, nisi sit in summa egestate, traduntur rationes & fundamenta noua, ut hæc distinctio circa casus Curia obseruetur.

49 Exploditur, & reprobatur cōmunis Aduocatorū allegatio, qui solēt fundare casū Curia propter paupertatē, dicēdo, illū interatē viuere ex alimentis, quia hoc solū nō sufficit

50 Vndecimus Curia casus est, in homine mūy cuytado.

51 Senes decrepiti, & diuturno morbo laborantes & debiles, & omnes hi, de quibus natura mouetur ad miserendum, habent casum Curia; sub præcedenti capite.

52 Exempla prædicta non ardeant regulam.

53 Cōstitutur sub ea ille qui omnibus suis bonis, siue maiora tu, per sententiā fuit priuatus.

54 Item qui passus incendium,

Tractatus practici & quotidiani.

- vel naufragium omnia sua bona amisit.
- 55 Comprehensi sub titulo de curatore furioso, vel prodigo, seu alijs extra minores dandis, possunt intentare casum Curiae in prima instantia.
- 56 Indus quilibet, siue diuus sit, siue pauper, casum Curiae intentare potest ut actor.
- 57 Miserabilis dicitur qui proprias causas administrare non potest.
- 58 Item Senes decrepiti, & diuturno morbo fatigati, publice poenitentes, liberti Ecclesiae, manumissi, caeci, mutilati membris, leprosi, carcerati, & omnes, quibus natura commouetur ad miserendum.
- 59 Mercatores quando sunt in itineribus, miserabiles reputantur, & contra eos tempore quo proficiuntur non sunt admittenda calumniiosa actiones.
- 60 Deinde Aethiopes, & quos vulgo nominat, mulatos, geniti ab Hispanis & cocepti à mulieribus Aethiopsibus.
- 61 Quod fallit si sint diuites.
- 62 Causa libertatis est casus Curiae, siue actiue, vel passiuè proponantur agendo, vel defendendo.
- 63 Decimustertius Curiae casus in causis & litibus viduarum, quantumuis diuites sint,
- 64 Lite cepta & contestata coram iudice ordinario, non habet locum Curiae casus.
- 65 Vidua una contra aliam non habet casum Curiae.
- 66 Stylus prouisionis ordinariae, quae vulgo dicitur, del fuero, & eius exceptiones.
- 67 Sub viduae nomine admittuntur mulieres, quae habent maritos inuitiles, vel longa absentia impeditos quoad casum Curiae.
- 68 Seu ad trirremes, vel exilium damnatos.
- 69 Ecclesia vidua dicitur quae habet Episcopum, sed inutile.
- 70 In ea muliere quae nunquam maritum habuit, sed celeberrima est, maior adest dubitatio, an habeat forum Curiae, ut actrix in prima instantia resoluitur affirmatiue.
- 71 Prima exceptio prouisionis ordinariae fori est, non licendo causa criminali.
- 72 Intellige si sit vidua reae, non actrix, vel accusatrix, quia agendo habet casum Curiae, & constituitur ratio & auctoritas adducitur.
- 73 Idem tenendum de quolibet

- bet sortiente casum Curia, quod de vidua numero proximiore est dictum.
- 74 Causa criminales grauiore civilibus, ex Iulio Claro, & eius fundamentis.
- 75 Perquisitores quando & quomodo provideantur.
- 76 Iudices predictos Consiliū Supremū Castella nominat, & non Chancellaria.
- 77 In Indiarū Chācellarijs extat ordinatio 17. per quam tribuitur facultas nominandi perquisitores ad cognoscendū, & ordinandū processum, non ad definiendum.
- 78 Nonnunquam etiam ad diffinitiuam sententiam pronūciandam nominantur, & hoc iure utimur.
- 79 Secundus casus exceptionis ordinaria fori est, en marauedis pertenecientes al Rey.
- 80 Tertia exceptio, ò sobre execucion de carta executoria, ò contrato guarantigio, que trae aparejada execucion.
- 81 Ardua questio, an super executione Sententia, vel contractus, possit intentari casus Curia, & executio peti in regali Chancellaria?
- 82 Distinctio casuum, quando est deuoluenda executio sententia iudici inferiori, qui primam tulit in causa ciuili, vel criminali.
- 83 Semper ex stylo remittitur executio in Chancellaria inferiori iudici, nisi ex iustis causis retineatur.
- 84 Referuntur qua sint, & stylus, & praxis exequendi in Chancellaria, vel dandi executorem.
- 85 Potius agitur termino sententia confirmantis, quam confirmata, & ideo de iure communi executio expectat ad iudicem ad quem.
- 86 In arbitrio dominorum de Chancellaria est, in causis ciuilibus quantitatis debita, vel executionem per se ipsos facere, vel remittere eam faciendam.
- 87 Intellectus ad leges 27. tit. 23. par. 3. & ad l. 11. tit. 5. lib. 2. Recop.
- 88 Stylus Regaliū Senatuum Limensis, & de Panamā, q en auiedo caso de Corte, que el actor pudiera pedir è intentar en via ordinaria, se admita en las executiuas, pidiendo 'execucion.
- 89 Quid sit obseruandum in Re-

Tractatus practici & quotidiani.

- galibus Senatibus, Vallisoletano, Granatensi, & Audientia Hispalensi, & Regni de Galicia.
- 90 Executio sententiae quando, & in quibus casibus retineatur à iudice ad quem ex sententia & distinctione Cardinalis Thufchi.
- 91 Si sententia iudicis ad quem fuerit partim confirmatoria, partim reuocatoria, executio ei competit, vel si sit prima modificata.
- 92 Privilegiatus contra alium privilegiatum aequaliter an utatur foro Curiae? quid de iure communi.
- 93 De iure nostro Regio cōcassantur privilegia, & confunduntur, nec unus aduersus alium eo utitur, etiam si vidua sit.
- 94 Decimus quartus Curiae casus est, contra algun poderoso.
- 95 In conspectu Principis nullus est potentior altero, quia non est in Principe supremo consideratio personarum.
- 96 Idem quod proximiori numero est intelligendum in eius Supremo Consilio, seu Regia Curia, & Chancelleria.
- 97 Potens, vel potentior, quis sit; consistit in facto, & residet in arbitrio iudicis.
- 98 Decimus quintus casus Curiae est contra Duces, Comites, & Marchiones.
- 99 Decimus sextus in dominis vassallorum, etiam si non habeant titulum.
- 100 Quod extenditur, etiam si sint pupilli, & minores viri, vel feminae, seu viduae.
- 101 Decimus septimus casus Curiae erit, contra las justicias y oficiales dellas.
- 102 Domini Praesides, & Senatores, seu Regiorum Consiliorum, vel Chancellariorum, seu Audientia Hispalensis, & Regni Galleci, sortiuntur casum Curiae, & quomodo.
- 103 Adducitur lex 5. tit. 3. lib. 4. Recop. & declaratur.
- 104 Senatores, & Praetores Regij, non possunt causas suas, nec uxorum, vel filiorum, ad Chancellariam, in qua assunt, trahere.
- 105 Poterit tamē aduersa pars, si voluerit eos convenire in eadem Chancelleria.
- 106 Nondatur prorrogatio iurisdictionis, quando lex eam tollit, limitat, vel inhibet.

107 Non

- 107 Non datur prorogatio diuerſa ſpeciei.
- 108 Adducitur ordinatio 27. qua inter alias eſt emiſſa cuiſlibet ex Chancellarijs Indiarum Occidentalium.
- 109 Cauſa adduci poteſt ad ſua Chancellariam per eius Senatorem, ſi executor contra eum datus excedat limites ſua iuriſdictionis.
- 110 Remedia quando executor excedit.
- 111 Propter neceſſitatem imminentem, vel periculum inſtans, plura permittuntur, qua alias non admitterentur.
- 112 En las Audiencias del Perú, ſe lleuan en apelacion los negocios tocantes a las executorias que para eſtas partes ſe deſpachan en el Conſejo de Indias, exempla adducuntur.
- 113 Ioannes Matieço Regius in Argentina Chancellaria Senator laudatur, eius mores, & modus procedendi.
- 114 Decimus octauus caſus Curia, en las juſticias ordinarias.
- 115 Indices Pedanei, & qui in vicis aſſiſtunt, non comprehenduntur ſub prædicta regula.
- 116 Decimus nonus, en el Teniente de Corregidor, y Alcalde Ordinario.
- 117 Plures caſus Curia ex mente legum de his diſponentium, licet non ex verbis.
- 118 Vigefimus caſus Curia in Alguacello maiori, vel executor inſtitua.
- 119 In Alguacellis minoribus traditur diſtinctio.
- 120 Vigefimus primus caſus Curia eſt contra decuriones, vulgo, Regidores, o Ventiquattros.
- 121 Quod attinet ad Tribunos plebis, vulgo, los Jurados, erit arbitrium, y en los ſeſmeros donde no ay Jurados.
- 122 Vigefimus ſecundus caſus erit in tabellione Concilij ciuitatis, vulgo, el eſcriuano de Cabildo, qui conueniri poteſt in Curia Chancellaria.
- 123 Quod procedit, etiam ſi ille qui conuenierit tabellionem del Cabildo, por caſo de Corte, ſit decurio, quia potentior eſt tabellio.
- 124 De tabellionibus numerarijs ſit diſtinctio.
- 125 Tabellionum aliquorum mores.

Tractatus practici & quotidiani.

- 136 *Vigesimus tertius casus Curia procedit contra eos, qui sunt de familia iudicis ordinarij.*
- 137 *Comprehensi sub numero proximiori referuntur.*
- 138 *Lex qui iurisdictioni, ff. de iurisd. omn. iud. adducitur, & declaratur.*
- 139 *Eius inhibitio in civilibus & criminalibus intellecta contra Gregor. Lop.*
- 140 *Vigesimus quartus casus Curia contra Syndicū Reipublice, vulgo, el Mayordo mo de la ciudad o villa.*
- 141 *Vigesimus quintus in Exattore tributorum, vulgo, el Receptor del seruicio.*
- 142 *Vigesimus sextus contra Receptorem alcauala, vulgo, el Tesorero.*
- 143 *Vigesimus septimus in Castellano alicuius fortalicij, seu castelli.*
- 144 *Regium rescriptum exceptionis militaris, & eius inhibitionis.*
- 145 *Vigesimus octauus casus in causis denegata iustitia.*
- 146 *Praxis proximioris numeri.*
- 147 *Auocatio causæ fieri potest, & ad Curiam trahi per denegatam iustitiam ab inferiori iudice, qui de ea cognoscit.*
- 148 *Iudices prius monendi, antequam causa ab eis auocetur.*
- 149 *Si constet ex testimonio actorum de nimia negligentia, & remissione ordinarij iudicis, absque citatione potest fieri auocatio causæ à dominis.*
- 150 *Declaratur resolutio domini Presidis Couar. dicentis, Regios Auditores non posse auocare causas ab inferioribus, ut procedat non interueniente iusta causa.*
- 151 *Negligentia inferioris, quæ & qualis sufficiat, ut ab eo auocetur causa, pedit ex arbitrio dominorum de Consilio, vel Chancelleria.*
- 152 *Regia Chancelleria cognoscunt de todos los pleytos que son sobre casos de Corte, ex l. 11. tit. 5. lib. 2. Recop.*
- 153 *Regales Senatus, & Prætoria Indiarum Occidentaliū vtuntur eodem iure, quo Regia Vallisoletana, & Granatensis Chancelleria.*
- 154 *Ordinationes sunt vnius formæ, & eadē, in qualibet Audientia Indiarum.*

155 Re-

155 Refertur ordinatio ter-
tia, & eius littera.

156 Chancellaria Pratoriales
qua.

157 Dimerſitas in forma, ordi-
ne, & pœna ſecunda ſuppli-
cationis qua aliter eſt apud
nos, quam ea qua obſerua-
tur Valliſoletano, & Grana-
tenſi Senatu.

158 Traditur forma & ordo
ſecunda ſupplicationis apud
nos, & quantitas qua re-
quiritur.

159 Quantitas condemnatio-
nis, & non prima petitionis
attenditur, ut locus ſit ſe-
cunda ſupplicationi ex par-
te rei condemnati.

160 Reus abſolutus, etiamſi
abſolutio ſit maxima qua-
titatis, non tenetur preſta-
re apud nos fideiuſſionem,
ſi actor ſecundo ſupplicet.

161 Secus in Regno Caſtella,
ubi ſeruanda ſunt l. 1. & 2.
& alia, tit. 20. lib. 4.

162 Lex 7. tit. 20. lib. 4. in fina-
libus verbis in Indiarum
Chancellarijs obſervantur.

163 Cauſa retenta, vel aliter
quomodocunque introdu-
cta in Regali Pratorio, &
Chancellaria, ſi non eſt por-
tucua demanda, non ha-

bet locum ſupplicatio.

164 Verbum, niſi contra mane-
ra alguna, quid importet.

165 Quid autem ſi per remis-
ſionem factam ab inferiori
cauſa introducatur in Re-
gali Chancellaria, an ha-
beat locum ſecunda ſuppli-
catio, ſit diſtinctio.

166 Qualibet cauſa Fiſcalis in
Chancellaria debet inten-
tari, vel in Conſilio Regio.

167 Procurator Fiſcalis non
poſteſt Fiſcum ſuo proprio fo-
ro Regio priuare.

168 Fiſcus cauſas alibi penden-
tes trahit ad ſuos iudices.

169 Procurator Fiſcalis Re-
gius non poſteſt citari, nec
vocari coram alijs iudici-
bus, niſi in Regia Chancel-
laria.

170 Et quandoq; agunt, vel
defendunt cauſas, ante los
oficiales Reales, o juez ma-
yor de difuntos.

171 An Rex poſſit audire de
gratia, non exiſtente gradu
ſecunda ſupplicationis, &
qua requirantur.

172 Cum Rex audit de gra-
tia, ſi fuit per ſententiam
eius prouiſum, ut reſtitu-
tio bonorum fieret, non ex-
tenditur contra tertium, in

quem

Tractatus practici & quotidiani.

quem fuerunt alienata.

173 Restitutio gratia in quo differat à restitutione iustitiæ remissive.

174 Recursus ad superiorem nunquā tollitur, & n. 179.

175 Regio rescripto emissio Regali Limensi Senatui est promissum, ut quomodocumque processus, & causa ad Consilium deferantur, partes citentur.

176 Tenor dicti rescripti, & epistolæ Regiæ.

177 In omnibus Chancellarijs Indiarum servandum quod Limensi fuit rescriptum in prædicto casu.

178 Neque per illud est aliquid innouatum, quod attinet ad secundam supplicationem præter quam quoad citationem faciendam partibus.

179 Quamvis non sit locus appellationi, vel supplicationi, locum habet recursus ad Principem.

180 Auctoritas superioris semper excepta.

181 Per leges noviores est data forma audiendi à Rege in causis secundæ supplicationis.

182 Parti quæ sententiam habuit revisionis in Chancel-

laria est ius acquisitum, si ex aliqua causa non sit locus secundæ supplicationi.

183 Revisionum materia per Tuschum bene explanata.

184 Ut Princeps aliquam litē revideri mandet, requiritur causa sufficiens, vel probabilis, & verosimilis, aliàs peccat mortaliter, seu ei consilium præstantes.

185 Princeps siue Ecclesiasticus, vel secularis, peccat mortaliter, quando sine causa derogat iuri positivo, maxime si est tertij præiudicium.

186 Princeps potest tollere, & mutare ea quæ sunt iuris civilis per aliam scilicet legem.

187 Declaratur an in tertij præiudicium.

188 Declaratur l. 4. tit. 24. p. 3. & eius effectus, & limitatio.

189 Causæ legitimæ adducuntur notabiliter, ut revisionem noster inuictissimus Rex possit cum iustificatio-
ne concedere.

190 Quando non adest gradus secundæ supplicationis, solet dari Regium rescriptum, ut per duas, tres, vel quatuor aulas causa videatur in Chancellaria.

191 Eadem

191 Eadem praxi utuntur Vi-
cerreges Piruani, & ordena-
re solent, quod lites aliqua
ardua videantur per duas
aulas Chancellaria Limen-
sis.

192 Vigésimus nonus casus Cu-
ria est in causis Fiscali-
bus, quaedam verò reserua-
ta Comitibus sacrarum lar-
gitionum, vulgo, El Conse-
jo de Hazienda.

193 In Indiarum Occidenta-
lium Chancellarijs omnes
causae Fiscales indistinctae
in eis peraguntur.

194 Trigesimus casus Curia
est pro exigendo salario ta-
bellionum, vulgo, escriuanos
de Camara, y Relatores de
la misma Audiencia.

195 Trigesimus primus in sala-
rio Aduocatorum, & Pro-
curatorum, & in Recepto-
ribus, caterisque officialibus
eiusdem Chancellariae, &
redditur ratio.

196 Si salarium annuum consti-
tutum sit, vel lis aliter ven-
tilata in Chancellaria, ibi
potest peti salariū ab Ad-
uocato in eadem.

197 Secus verò si salarium nō
fuerit annuum, nec lis ad
Chancellariam deuoluta,

nec in ea prosecuta, quia
cessat continentia causa.

198 Extende praedicta ad Su-
prema Regia Consilia, co-
ram quibus Aduocati ope-
ras suas aduocando prae-
stant, & in aula causarum
criminalium.

199 Casus Curia Reales, hoc
est, ex natura rei, super qua
litigatur.

200 Trigesimus secundus est in
feudo.

201 Comenda Indorum qua-
liter dentur commendata-
tarijs, & earum successio.

202 Refertur ordinatio de Ma-
linas, & eius declarationes.

203 Vbi reseruatae sunt causae,
non est locus praeventioni
coram alio iudice, quia fit
praedictum iurisdictioni.

204 Vbi adest iurisdictione priua
tina nihil operatur consen-
sus partium, et in alium iu-
dicem prorrogatio eius fiat.

205 Refertur declaratio vlti-
ma ordinationis de Mali-
nas, lata anno 1610.

206 Computatio mille ducato-
rum ad dictam ordinatio-
nem, & declarationem de-
bet fieri, por la rassa, y no
por crecimiento de espe-
cies: quod explicatur.

207 Tri-

Tractatus practici & quotidiani.

- 207 *Trigesimus quartus casus*
Curia est super interpretatione Regij priuilegiij a Rege concessi, qui solus de eius interpretatione iudicat.
- 208 *Ad qua Regia Consilia est*
recurrendum super priuilegiij interpretatione.
- 209 *Trigesimus quintus notabilis casus Curia Realis* (se motu priuilegio actoris, vel potentia rei) erit, si causa sit magni momenti.
- 210 *Explicatur celebris lex 4. tit. 1. lib. 3. Recop.*
- 211 *Lex predicta extenditur*
in sua secunda parte, eiusq; decisio ad quamlibet Regia Chancellariam.
- 212 *Traduntur fundamenta*
uniformitatis, dispositionis, comprehensionis ex identitate, & rationis militantis, etiam si sit correctoria.
- 213 *Causa magna maiores iudices requirunt.*
- 214 *Si el caso fuere de grande*
importancia, erit casus Curia, exempla traduntur.
- 215 *Quando est casus Curia,*
& pro tali declaratur, sicndo de grande importacia, partes grauantur in his, qua hic referuntur.
- 216 *Casus trigesimus sextus*
Curia est, sobre bienes de mayorazgo sy vinculados, & qualiter hoc est intelligendum.
- 217 *Intellige si maioratus,* & eius bona sint qualitatibus, & quantitatis magna
- 218 *Si autem petantur bona maioratus a singulari possessore,* qui ea detinet titulo emptionis, vel alienationis, an possit per casum Curia peti, distinguitur, ut in precedenti casu.
- 219 *Trigesimus septimus casus*
Curia erit, sobre vassallos.
- 220 *Trigesimus octauus,* sobre fertilciza.
- 221 *Trigesimus nonus,* sobre muerte ò heridas de algun Cauallero.
- 222 *Quadragesimus,* sobre la paga de tributos que se piden a Indios encomendados, & qualiter.
- 223 *Celus & desiderium fauendi Indos procedit ex tribus causis hic, relatis.*
- 224 *Decem alij casus Curia*
referuntur ex Andraa Gail obseruatione 1. lib. 1. quorum plures apud nos non extant.
- 225 *De causis pignorationum,* & priuilegiorum Principis Rex

Rex cognoscit in eius Consilio.

226 Vbi est iurisdictio priuatiua, non habet locum Curia casus.

227 Stylus declarandi casum

Curia in civilibus & criminalibus.

228 A declaratione casus Curia habet locum supplicatio, si interponatur a parte conuenta.

TRACTATVS PRIMVS.

VM Frequētes & quotidiani sint Curia casus, de quibus prima cognitio quoad litis ordinationem, & decisionem Regijs Senatibus, & Chancellarijs competat, nonnumquam vero per auocationem, & plerumque per retentionem causarum: ideo opere praeitium existimaui qui sint casus Curia ex professo referre, vt practici eos collectos habeant. Quae autem dicenda sunt, conducunt ad explicationem legis 21. tit. 5. lib. 2. Recopil. quae prohibet reū quolibet in prima instantia conueniri in Regia Chancelleria, *Saluo si la causa fuere de casa de Corte*, & legis secunda, tit. 2. lib. 4. quae constituit ordinem proponendi actionem, & libellum in dictis Chancellarijs, & legis 8. tituli 3. d. lib. 4. quae enumerat casus Curia criminales, & lex sequens eiusdem tituli amplior est, dū inquit: *Que las nuestras leyes de las Partidas,*

y de los Fueros, y Ordenamientos de nuestros Reynos mandan, y quieren que los tales pleytos y causas, y negocios, que son sobre casos de Corte, se traten ante Nos en las nuestras Chancillerias en primera instancia, Super cuius interpretatione, & casuum enumeratione erit noster sermo: postea quae primus inter nostrates obtinens adduxit Dominus Praeses Couarruias in practicis quaestionibus, capit. 6. & 7. Didacus Perez, & Azueved. in dicta l. 8. & 9. lib. 4. tit. 3. Recopilation. atque alij ibidem relati, quorum infra mentionem faciemus.

Primus casus erit à criminalibus incipiendo, seruato ordine legis nostrae quintae, tituli 3. part. 3. *Quebrantamiento de camino, o de tregua. Secundus ripto de muerte segura*: & cum hodie duellorum vsus recesserit à Christianis, ex Concilio Tridentino sessione 25. cap. 19. quod ob magnas, & pias Religionis causas damnauit dicta temeraria certamina, cessat hic casus. Terlius est, *muger for-*

B

ca.

Tractatus practici & quotidiani.

çada. Offert se nobis in explicatione huius tertij casus, vtilis, & quotidiana, frequensque quæstio, quæ contingibilis est, an si mulier coacta, cui illata est vis, & rapta fuit, est nupta, possint de hoc crimine cognoscere iudices superiores, vel inferiores per præuentionem in prima instantia?

6 Itaq; vt me clarius explicē, quod intendo resoluerē, est, *Si auiendo suerça, robo, ò rapto de muger casada, no querellandose el marido de ella deste delito de rapto, o suerça de adulterio, si podran los jaezes Ordinarios, o Superiores proceder de oficio, o por denunciacion, o acusacion de otro que no sea el marido de la asiforçada, o hurtada para adulterarla.* Quæstio quidem est notabilis, & quam licet plura, & plures involverim, à nemine vidi resolutam, nec disputatam, eam quidē resoluēdam suo proprio loco remitto, qui erit infra cap. 4. in interpretatione legis primæ, tit. 20. *de los adulteros*, infra libro 8.

7 Quartus casus est in fure, seu latrone, publico, famoso, & notorio, qui quidem propter criminis atrocitatem furca suspendūtur, l. capitalium, §. famosos, ff. de pœnis, cum adductis à Menochio casu 295. & à D. Ioanne Vela de delictis, cap. 12. num. 22. & si vnū tantum famosum furtum cōmiserint, dum tamē magnū sit, mortis pœna condemnantur. Quod autem magnum sit, iudicis arbitrio relinquitur, vt post Guido-

nem Papæ decisione 589. Couarru. libro 2. variarum, cap. 9. numero 7. resoluit idem Vela; vbi supra, num. 24. Licet contrariū ipse teneat secutus contrariam communem, & post eum Ceuallos. In his verò qui sunt grassatores, hoc est, *salteadores de caminos*, qui in publicis itineribus per vim, vel cum armis grassantur, pro minimo etiam furto ratione dictæ qualitatis aggrauantis, furca suspendūtur, ex Vela dicto numero 22. post Cœpolam, quem al legat in authentico, sed nouo iure. C. de seruis fugitiuis, numero 103. quod ne sit occasio errandi est interpretandum, & declarandum, vt benè declarat Gregor. Lop. in l. 18. tit. 14. part. 7. gloss. 6. pro latronibus, qui semel tantum aggrediēdo aliquem spoliauerunt, vt per hoc non debeāt furca suspendi, vel aliter mori. Quod est intelligendum, quando in aggressionem non interuenit peremptio hominis, quod iterum est declarandum, & sublimitandum Gregor. Lopez dictum, vt non procedat quando fuit furtum magnū, quia tunc, etiam si primum sit, & etiā non illata morte, pœna mortis infligitur: & sic iam habui de facto in quodam grassatore, quē propter primum furtum condēnauit hoc Regium nostrum Prætorium de Panamā ad mortem, quia fuit furtum, *Demas de cincuenta ducados*, propter dictam qualitatem, & quia antea nō fuerat,

rat graſſatio aliqua perpetra-
ta, & hæc regio, & prouincia
maximis periculis ſubiaceret fu-
randi, eoquod aurum & argen-
tum in magnis quantitatis
recipiunt AËtiopes, ſerui agaf-
ſones illud tradituri dominis,
atque ideò hoc conſideratum
fuit. Nec requiritur, vt pro fu-
rando primo furto fur, vel la-
tro occidat, ſed ſi ſufficit ſi per-
cutiat, quia hæc qualitas aggra-
uat, & eſt mortis digna, vt re-
tenta communi contraria, te-
net Vela dict. cap. 12. numero
22. & ad hæc quæ diximus re-
ducenda ſunt quæ adducit Bo-
badilla libro 4. Politic. cap. 5.
numero, 42. & poſt eum no-
uiſſimè & latè Petrus Caua-
lus in reſolution. criminal.
centuria 1. caſu 18. alios plures
prætereo. Itaque quoad no-
ſtrum propoſitum per dictam
legem quintam, titulo 3. part.
3. vbicunque agatur de denun-
tiatione, accuſatione, vel in-
quifitione publici latronis, habere
potest locum caſus Curia, &
ſic inchoari cauſa coram Re-
gijs Chancellaria Prætoribus,
qui cauſis criminalibus termi-
nandis in Regalibus ſubſellis aſ-
ſiſtunt, ex officio, vel ad partis
petitionem in prima inſtantia
ſuper hoc procedunt: & idem
erit ſi fortum committatur, *de la
hazienda Real, abriendo las ca-
ſas Reales.*

Quintus caſus eſt, *de hom-
bre dado por encartado de algun
Conſejo, ò por mandamiento de los
jueces que han a juzgar las tierras,*
qui propriè bannitus eſt, cuius
rei praxis apud nos, & banni-
torum materia frequens apud
exteros raro, vel nunquam eue-
nit in Caſtellæ, & Legionis Reg-
nis.

Sextus dicta lege partita eſt,
*por ſello del Rey que alguno hauiere
ſe falſeado,* quod ſi hoc perpe-
tratum fuerit falſificando Re-
gium ſigillum in Chancellarijs,
vel Conſilio quolibet Regiò, co-
gnitio, & punitio competit hiſ
dominis iudicibus, qui aſſident
in Conſilio, vel Chancella-
ria, cuius ſigillum fuit falſifi-
catum.

Septimus in fabricante fal-
ſam monetam, vel falſificans
aurum, vel argentum Regium,
hoc eſt, *la marca Real con que el
oro ò plata ſe ſella, que eſtá en po-
der eſta marca de los oficiales Rea-
les ante quien ſe quinta: y ſecho y
enterado el quinto que a ſu Ma-
geſtad ſe deue, ſe marca la plata,
o oro:* quod ſi compertum fue-
rit aliquem falſum ſigni, & Re-
giae marcae inſtrumentum ha-
bere, eoque vti, erit caſus Cu-
ria.

Octauus caſus erit, *por ra-
zon de otro gran yerro, o trayſon
que quiſieſſen fazer al Rey, o al
Reyno.*

B 2 No-